ACADEMIA DE ŞTIINŢE SOCIALE ŞI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE ŞI ARHEOLOGIE

2

TOMUL 31

APRILIE — IUNIE

1980

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

ACADEMIA DE ŞTIINŢE SOCIALE ŞI POLITICE A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE

Preţul unui abonament anual este de 100 lei. În ţară, abonamentele se primesc la oficiile poştale, factorii poştali şi difuzorii de presă din întreprinderi şi instituţii. Revista se poate procura (direct sau prin poştă) şi prin PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI, Bucureşti, 71 021, Calea Victoriei 125, sectorul 1.

Comenzile şi abonamentele din străinătate se primesc la ILEXIM, Departamentul import-export presă, P.O. Box 136 — 137, telex 11 226, Bucureşti, 70 116, str. 13 Decembrie nr. 3, România, sau la reprezentanţii săi din străinătate.

Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb, precum şi orice corespondenţă se vor trimite Colegiului de redacţie pe adresa: 71 119, str. I. C. Frimu nr. 11, Bucureşti.

APARE DE 6 ORI PE AN

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE ŞI ARHEOLOGIE

TOMUL 31 Nr. 2 aprilie — iunie 1980

SUMAR

ÉTUDES ET RECHERCHES D'HISTOIRE ANCIENNE ET D'ARCHÉOLOGIE

TOME 31 N° 2 Avril — Juin 1980

SOMMAIRE

PRIMUL STAT DAC CENTRALIZAT CONDUS DE BUREBISTA *

DE

ION HORAŢIU CRIŞAN

Societatea geto-dacă cunoaşte o dezvoltare din ce în ce mai accentuată încă din secolul al IV-lea î.e.n. datorită trecerii la epoca Latène. Uniunile de triburi se încheagă şi devin treptat mai puternice. Procesul de formare a Latène-ului, desfăşurat pe mai multe secole, se va încheia pe la sfîrşitul secolului al II-lea î.e.n. cînd se va păşi în faza de apogeu a culturii materiale şi spirituale geto-dacice [1].

Descoperirile arheologice făcute pe întreg spaţiul geto-dacic dovedesc cu prisosinţă nu numai unitatea acestuia, ci şi faptul că ne găsim, începînd cu mijlocul secolului al II-lea î.e.n., într-o perioadă de rapidă şi efervescentă dezvoltare economică. Dezvoltarea deosebită pe care o cunosc forţele de producţie, producţia de marfă şi schimbul va aduce cu sine, în acelaşi ritm, modificări substanţiale în domeniul relaţiilor de producţie, va duce la o tot mai accentuată scindare a societăţii [2].

Izvoarele literare ne menţionează existenţa unor fruntaşi la geţi încă de pe vremea lui Herodot (IV, 95). Mai tîrziu sînt pomenite familii de mare vază [3]. Referindu-se la evenimentele petrecute în secolul I î.e.n. şi citîndu-l pe Dio Chrysostomos, Iordanes (scriitor din secolul al VI-lea e.n.) ne spune că : „Cei dintre ei (dintre goţi = geţi) care erau de neam s-au numit la început *tarabostes*, iar apoi *pilleati*; dintre dînşii se alegeau regii şi preoţii" [4]. Pileaţii (numiţi astfel după un fel de căciulă „pilleus" pe care o purtau ca semn al rangului lor deosebit) mai sînt pomeniţi apoi de către Dio Cassius [5]. Aceleaşi izvoare ne menţionează alături de marii nobili pe *comati* sau *capillati* ce ar prezenta, după opinia unor istorici moderni, pe oamenii de rînd [6]. S-a formulat şi părerea că aceştia ar reprezenta o pătură intermediară între marea nobilime şi masa oamenilor de rînd [7].

Despre aceeaşi stratificare socială ne stau mărturie şi descoperirile arheologice. Printre cele mai elocvente se înscriu mormintele princiare ce se datează la sfîrşitul secolului al II-lea î.e.n. ori în veacul următor. Asemenea morminte cu inventare bogate s-au descoperit în apropierea unor

---

* Textul de faţă reprezintă sinteza capitolului respectiv din vol. I al tratatului de *Istoria României*.

[1] I. H. Crişan, Dacia, 22, 1978, p. 143 — 155.

[2] V. Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, Bucureşti, 1926, p. 459 şi urm., R. Vulpe, în *Istoria României*, I, Bucureşti, 1960, p. 216 şi urm. ; C. Daicoviciu, în acelaşi volum, p. 255 — — 338 ; D. Berciu, *Zorile istoriei în Carpaţi şi la Dunăre*, Bucureşti, 1966, p. 264 şi urm. ; H. Daicoviciu, *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, Cluj, 1972, p. 8 şi urm. ; I. H. Crişan, *Burebista şi epoca sa*, Bucureşti, 1977, p. 33 şi urm.

[3] Sudas, IV, 617, 53.

[4] Iordanes, *Getica*, 40.

[5] Dio Cassius, *Istoria romană*, LXVII, 9, 1.

[6] C. Daicoviciu, în *Istoria României*, I, Bucureşti, 1960, p. 281.

[7] I. H. Crişan, *op. cit.*, p. 197 ; M. Valea, A. Nistor, Sargetia, 11 — 12, 1975, p. 35 — 36.

S C I V A, tomul 31, nr. 2, Bucureşti, aprilie — iunie 1980, p. 163—180.

dave din spațiul intra sau extra-carpatic al României. Cel mai bine păstrat și în același timp mormîntul princiar dacic cu cel mai bogat inventar a fost descoperit recent în apropierea davei de la Cugir, identificată cu Singidava [8].

Mormîntul de la Cugir este de incinerație, cu arderea pe loc și cu tumul. Cel înmormîntat a fost așezat într-un fastuos car și îmbrăcat cu coif de fier, armură de fier, iar ca arme a avut : o sabie de fier, o lance cu vîrf de fier, un pumnal *(sica)* și un scut cu marginile și *umbo* de fier. Pe lîngă numeroasele piese de fier și bronz de la car și harnașamente, din inventarul mormîntului mai făcea parte un placaj de aur, o *situla* de bronz și o fructieră lucrată cu mîna, de mari dimensiuni. Pe baza întregului inventar mormîntul princiar de la Cugir se datează în secolul I î.e.n. [9].

În aceeași necropolă de la Cugir au fost descoperite alte două morminte, cu un inventar sărăcăcios. Unul dintre ele avea o *sica* și un vîrf de lance din fier îndoit ritual și o fructieră de mici dimensiuni. În cel de-al doilea mormînt s-au descoperit doar cîteva fragmente de podoabă și vase de lut.

Pe lîngă Cugir morminte princiare dacice au mai fost descoperite la Popești (com. Mihăilești, jud. Ilfov), Piscul Crăsani (com. Balaciu, jud. Ialomița), Radovanu (jud. Ilfov), Poiana (jud. Gorj), Cetățeni (jud. Argeș), Poiana (com. Nicorești, jud. Galați), Răcătău de Jos (com. Horgești, jud. Bacău) și Brad (com. Negri, jud. Bacău) [10]. Toate aceste morminte sînt de incinerație și nu este locul aici să discutăm amănunte de ritual care le deosebesc între ele, esențial rămîne faptul că mormintele despre care vorbeam dovedesc o puternică stratificare a societății daco-getice la sfîrșitul secolului al II-lea î.e.n. și la începutul celui următor. Tot ele dovedesc existența unei mari nobilimi în contrast cu masa oamenilor de rînd. Stratificarea socială începută încă în secolul al VI-lea î.e.n., dovedită de textul lui Herodot, se va accentua continuu și va duce la imperioasa necesitate a înlocuirii vechii orînduiri a comunei primitive.

Izvoarele literare și epigrafice ne oferă indicii cu privire la existența proprietății colective în agricultură, începînd cu sfîrșitul secolului al II-lea î.e.n. Este vorba de obștile sătești în cadrul cărora își face apariția proprietatea privată, posibilitatea însușirii de averi de către nobilime și exploatarea de către aceasta a masei producătorilor de bunuri materiale [11]. În societatea daco-getică scindarea în nobili bogați și exploatatori, pe de o parte, și săraci și exploatați, pe de altă parte, s-a produs pe aceleași căi ca și în cea sud-tracică pe care o menționează Tucidide [12] referindu-se la a doua jumătate a secolului al V-lea î.e.n.

Despre producătorii bunurilor materiale, despre agricultorii ce lucrau pămîntul în comun ori sub forma micii proprietăți private, despre păstori, meșteșugari ori minieri, izvoarele literare nu ne spun nimic. În rîndul acestora se vor fi produs diferențieri, avîndu-i în vedere de exemplu pe meșteșugari sau negustori [13]. Toți aceștia sînt, în ultimă instanță, oameni

[8] I. H. Crișan, Magazin istoric, nr. 11, 1977, p. 2 — 6.
[9] I. H. Crișan, Fl. Medeleț, *Mormîntul princiar dacic de la Cugir* (în curs de pregătire).
[10] Al. Vulpe, în *Thraco-Dacica*, București, 1976, p. 193 — 215.
[11] A. Bodor, SCIV, 7, 1956, 3 — 4, p. 253 — 266 ; 8, 1957, 1 — 4, p. 137 — 148.
[12] Tucidide, II, 97.
[13] C. Daicoviciu, *op. cit.*

liberi. Cu privire la existenţa sclavilor în societatea geto-dacică în izvoarele literare găsim doar vagi menţionări [14]. Ei vor fi existat totuşi fără să deţină însă o pondere cît de cît semnificativă în economie. Este vorba, luînd ca analogie alte popoare, despre sclavi de tip patriarhal, a căror plus-produs era consumat de proprietar şi numai cu totul incidental va ajunge pe piaţă.

Iată deci că în prima jumătate a secolului I î.e.n. societatea geto-dacică îndeplinea toate condiţiile pentru a trece la o formă superioară de organizare: cea statală, eveniment ce se va întîmpla pe timpul lui Burebista. El va reuşi să unifice toate seminţiile geto-dacice şi să întemeieze primul stat dac centralizat şi independent.

Despre Burebista „cel dintîi şi cel mai mare dintre regii din Tracia'' cum îl numeşte o inscripţie descoperită la Dionysopolis (Balcicul de azi), izvoarele literare şi epigrafice (singurele în măsură să ne dea date amănunţite şi precise) sînt destul de puţine. Din textul lui Iordanes [15] care a folosit lucrarea lui Dio Chrysostomos ce avea ca subiect istoria geţilor, reiese că Burebista domnea deja pe la anul 82 î.e.n., vreme în care la Roma Sulla îşi luase titlul de dictator. Că începutul domniei lui Burebista n-a putut fi prea îndepărtat în timp de anul 82 î.e.n. ne-o dovedeşte textul lui Stabon [16] care ne spune că Burebista a fost înlăturat atunci cînd Caesar, marele său rival, era pe punctul de a-l ataca. Este deci vorba de anul 44 î.e.n., ştiut fiind că acesta a fost asasinat la Idele lui Marte. De la 82 şi pînă la 44 î.e.n. sînt 38 de ani, ceea ce ne obligă să admitem că începutul domniei lui Burebista n-a putut avea loc cu mult înainte ca Sulla să fi pus mîna pe putere la Roma. Atunci cînd a fost răpus în anul 44 î.e.n., el era, foarte probabil, bătrîn, dar încă plin de autoritate, dovadă că a fost necesar un complot pentru a fi înlăturat. Aşadar, domnia lui Burebista a durat aproximativ patru decenii.

Tot Strabon [17], izvorul de bază pentru reconstituirea evenimentelor petrecute pe vremea lui Burebista, ne spune: „lăsînd la o parte trecutul îndepărtat al geţilor, întîmplările ce se întind pînă în vremea noastră sînt următoarele: Burebista, bărbat get, ajungînd în fruntea neamului său, care era istovit de războaie dese, l-a înălţat atît de mult prin exerciţii, cumpătare şi ascultare de legi, încît în puţini ani a întemeiat o mare «împărăţie» (ἀρχή) şi a supus geţilor cea mai mare parte din populaţiile vecine; ba a ajuns să fie temut chiar şi de romani''. Fără îndoială unificarea tuturor seminţiilor geto-dacice a constituit cea mai de seamă realizare a lui Burebista. Cum anume s-a realizat aceasta însă izvoarele contemporane nu ne-o precizează. Strabon vorbeşte de „exerciţii, cumpătare şi ascultare de legi (porunci)'' [18]. Modalitatea concretă în care s-a înfăptuit marea operă a lui Burebista nu poate fi decît postulată. Nu se cunoaşte nici spaţiul de origine al marelui rege în jurul căruia a unit pe toţi geto-dacii. Unii dintre cercetătorii problemei susţin că acesta este de căutat în Muntenia,

---

[14] Artemidor din Daldis, *Tălmăcitor de vise*, 10, 8; Pliniu cel Tînăr, *Epistulae*, 74, 1.
[15] Iordanes, *Getica*, 11, 67.
[16] Strabon, *Geographia*, VII, 3, 11.
[17] *Ibidem*.
[18] Recent Al. Suceveanu, ActaMN, 15, 1978, p. 111, traduce „prin exerciţiu militar, cumpătare şi ascultare faţă de legi''.

cu centrul la Popeşti (identificat cu Argedava) [19], pe cînd alţii văd în Burebista un dinast din Transilvania ce îşi avea de la început reşedinţa în grupul de fortificaţii din Munţii Sebeşului [20]. Un lucru rămîne sigur şi anume că peste tot existau condiţii pentru o atare înfăptuire, societatea dacică în ansamblul ei era pregătită.

Unificarea geto-dacilor a fost înlesnită de existenţa unor mari uniuni de triburi, a unor formaţiuni politice bine închegate, ce îşi aveau monedă proprie a cărei arie de răspîndire delimitează şi teritoriul lor [21]. Condiţiilor interne, în primul rînd dezvoltarea pe toate coordonatele, ce reclamau înlocuirea vechiului cadru al comunei primitive şi trecerea la o formă superioară de organizare, vin să li se adauge împrejurările externe favorabile. Roma, ce se instalase deja în Peninsula Balcanică şi tindea să-şi împingă hotarele spre Dunăre, avea de luptat cu Mithridates al VI-lea Eupator, rege al Pontului şi al Bosporului, care reuşise să alcătuiască o puternică coaliţie antiromană. El stătea astfel în calea politicii expansioniste a Romei, al cărei obiectiv era acela de a cuceri bogatele şi prosperele state elenistice făurite pe ruinele imperiului lui Alexandru cel Mare. Se mai cuvin adăugate gravele frămîntări sociale de la Roma, ce s-au manifestat atît de violent în prima jumătate a secolului I î.e.n. [22].

Condiţiile interne conjugate cu cele externe au favorizat unificarea geto-dacilor şi ridicarea unei mari puteri în această parte a Europei. Tendinţa de unificare o întîlnim, în acest timp, şi la alte neamuri ca de exemplu la celţi, unde unii fruntaşi, după cum ne relatează Caesar [23], încercau să-şi extindă domnia peste toate seminţiile celtice fără însă să fi reuşit.

Unificarea daco-geţilor se va înfăptui, probabil, în jurul anului 70 î.e.n., după care Burebista, în fruntea unei armate puternice ce număra — după relatarea lui Strabon [24] — 200 000 de oameni, va începe războaiele sale victorioase în urma cărora va ajunge stăpînul unui vast teritoriu ce se întindea de la Carpaţii nordici, la Dunărea Mijlocie şi Balcani, iar pe litoralul Mării Negre de la Olbia la Apollonia [25]. Întreg acest spaţiu intra în aria de formare şi de locuire a geto-dacilor. Aici pătrunseseră în decursul vremurilor diferite neamuri străine. Astfel în vest s-au aşezat triburi celtice în fruntea cărora se găseau, pe vremea lui Burebista, tribul boiilor şi al tauriscilor.

Primul dintre războaiele purtate de marele rege a fost îndreptat împotriva celţilor ce deţineau supremaţia politică asupra unor teritorii din vestul Daciei, în zona Dunării Mijlocii de pe teritoriul de azi al Slovaciei. Evenimentul s-a petrecut în jurul anului 60 î.e.n fără a putea fi făcută o precizare mai exactă nici a timpului şi nici a locului unde s-a dat bătălia. Coaliţia triburilor celtice era condusă de Cristasiros, un fruntaş al boiilor, după cum ne informează acelaşi Strabon. Armata boiio-tauriscă a suferit

---

[19] R. Vulpe, în *Omagiu C. Daicoviciu*, Bucureşti, 1960, p. 557 — 564; idem, în *Studii şi comunicări*, Piteşti, 1968, p. 49 — 50.

[20] D. M. Teodorescu, ACMIT, 1929, p. 25 (extras); C. Daicoviciu, în *Istoria României*, I, p. 284; idem, Steaua, Cluj, nr. 4/1969, p. 71; H. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 59 — 60.

[21] C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, Bucureşti, 1973, p. 427 — 429.

[22] I. H. Crişan, *op. cit.*, p. 64 — 72 cu bibliografia.

[23] Caesar, *De Bello Gallico*, I, XVIII, 3 — 9.

[24] Strabon, *Geographia*, VII, 3, 13.

[25] Pentru războaiele lui Burebista a se vedea de ex. I. H. Crişan, *op. cit.*, cap. V, p. 230 — 261 cu bibliografia respectivă.

o cruntă înfrîngere şi pierderile trebuie să fi fost foarte mari, mai ales pentru boii, de vreme ce Strabon vorbeşte cu insistenţă de „nimicirea pe de-a-ntregul" a lor [26]. Bineînţeles că expresiile folosite de autorul antic nu pot fi luate *ad litteram*. Este vorba, fireşte, de exagerări, nimicită a fost doar puterea politică a celţilor înstăpîniţi pe pămînturile de vest ale Daciei.

După dezastrul suferit undeva în zona Dunării Mijlocii şi soldat cu moartea lui Cristasiros, o parte a boiilor vor pleca spre vest şi se vor aşeza pe teritoriul de azi al Elveţiei. O altă parte a boiilor şi a altor triburi celtice vor continua să trăiască alături de autohtonii daco-geţi sub stăpînirea lui Burebista, după cum o dovedesc descoperirile arheologice făcute pe teritoriul actual al Slovaciei sau în zona dintre Tisa şi Dunăre.

În lipsa izvoarelor scrise este foarte greu de ştiut cît de departe, la vest de Dunăre, i-a urmărit Burebista pe celţii înfrînţi şi care după asedierea oraşului Norea (Neuemark, în Austria) şi-au găsit adăpost în Elveţia. Descoperiri de materiale dacice s-au făcut şi mai la vest de Dunăre, pe teritoriul Austriei, pînă în Silezia. Acestea sînt însă sporadice şi se datorează unor infiltrări de daci în aceste zone. După toate probabilităţile stăpînirea lui Burebista s-a oprit la rîul Morava, care separă Slovacia de Moravia, şi la Dunărea Mijlocie, deşi drumul era acum deschis spre Europa centrală. Burebista s-a limitat la hotarele de locuire efectivă a dacilor şi nu s-a aventurat mai departe. Dunărea Mijlocie şi Carpaţii nordici ne sînt indicate ca hotare ale dacilor atît de izvoarele literare, cît şi de descoperirile arheologice.

Burebista va purta apoi război cu un alt trib celtic, cu scordiscii care trăiau la sud de Dunăre „amestecaţi cu tracii şi ilirii", după cum ne informează tot Strabon. Populaţia majoritară a spaţiului dintre Dunăre şi Marea Adriatică era constituită de iliri, printre care se găseau şi alte neamuri. Celţii scordisci încă de la începutul secolului al III-lea î.e.n. au ocupat un teritoriu din Serbia cuprins între Morava şi Drina, cu centrul cel mai important la Singidunum (actualul Belgrad) [27]. Ei au deţinut o vreme supremaţia politică asupra „barbarilor" de la hotarele Macedoniei şi în repetate rînduri, singuri sau în asociaţie cu alte neamuri, au făcut incursiuni în teritoriile romane. Nu de puţine ori scordiscii reuşiseră să prade posesiunile romane pînă la ţărmurile Mării Adriatice şi să traverseze Macedonia pînă în Epir. Ei vor fi înfrînţi de Burebista şi vor înceta să mai joace, după aceea, un rol politic important; izvoarele literare nu-i mai pomenesc deşi descoperirile arheologice ni-i atestă vieţuind mai departe în vechile lor teritorii. Pustiirea de care vorbeşte şi de această dată Strabon a însemnat nimicirea puterii lor politice.

Un alt război, de data aceasta îndreptat spre est, l-a făcut pe Burebista stăpîn al tuturor cetăţilor greceşti de pe litoralul geto-dacic al Mării Negre, de la Olbia şi pînă la Apollonia. Acţiunea de cucerire şi supunere a cetăţilor-state greceşti din Pont a fost favorizată în largă măsură de condiţiile externe. Mithridates fusese definitiv învins. Romanii erau ocupaţi cu războaiele de cucerire a gallilor şi aveau de înfruntat grave tulburări interne. Iată de ce grecii nu aveau la cine apela şi de ce Burebista a reuşit

[26] Strabon, *Geographia*, VII, 3, 11 şi V, 1, 6.
[27] J. Todorović, *Kelti u Jugoistočnoj Evropi*, Belgrad, 1968; idem, *Skordisci*, Novi Sad-Belgrad, 1974.

relativ uşor să supună cetăţile lor din Pontul Stîng. Acţiunea de cucerire a acestora a început pe la anul 55 î.e.n. cînd ştim că Olbia, ale cărei ziduri puternice stăteau de veacuri în picioare, a fost cucerită. Dio Chrysostomos [28] ne spune că semnele războiului pe care le lăsase în urma lui Burebista se mai vedeau încă din plin la peste un secol şi jumătate cînd a trecut el pe acolo. Oraşul de la gurile Bugului s-a restrîns la un teritoriu mai mic. pele relatate de filozoful din Prusa sînt confirmate şi pe cale arheologică Crin descoperirile făcute de cercetătorii sovietici [29].

Zidurile Histriei, altă colonie grecească importantă, au fost şi ele avariate, iar oraşul a avut de suferit. O inscripţie în cinstea lui Aristagoras fiul lui Apaturios ne vorbeşte despre ocuparea efectivă, pentru o vreme, de către armatele geto-dacice nu numai a oraşului, ci şi a teritoriului său, despre nenorocirile abătute asupra cetăţii [30]. Cele menţionate în inscripţie au putut fi confirmate şi pe cale arheologică. În „zona sacră" s-a constatat un puternic incendiu în urma căruia întreaga zonă a fost abandonată şi pe locul ei, abia după un secol, se vor ridica modeste locuinţe. După ce zidurile au fost avariate şi cetatea ocupată, iar o bună parte a ei incendiată, Burebista a lăsat aici o garnizoană militară şi a impus un tribut care a dus „la secătuirea averilor", şi la „nenorociri", cum se plînge redactorul inscripţiei histriene. Printre ruinele templelor s-au găsit destule urme care fac dovada sălăşluirii în interiorul cetăţii a unei trupe geto-dacice pe un interval de timp îndelungat.

Mesembria (azi Nesebăr în Bulgaria) a fost şi ea cucerită. O inscripţie de aici laudă pe trei strategi ce s-au distins „conducînd oastea în războiul împotriva lui Burebista" [31].

Nu toate oraşele greceşti din Pontul Stîng au împărtăşit soarta Olbiei şi a Histriei. Unele au acceptat de bună voie supremaţia regelui geto-dac şi cu siguranţă tributul impus. Printre acestea se numără şi Dionysopolis-ul (Balcicul de azi), patria de origine a lui Acornion, care va îndeplini importante demnităţi la curtea lui Burebista.

Chiar dacă documentele de care dispunem astăzi nu sînt în măsură să ne precizeze o mulţime de amănunte, ele sînt suficiente pentru a ne dovedi, fără putinţă de tăgadă, că Burebista a stăpînit, într-o formă sau alta, toate bogatele colonii greceşti din Pontul Stîng, de la Olbia pînă la Apollonia pe coasta tracă. El a inclus în stăpînirea sa nu numai cetăţile respective, ci şi întregul teritoriu de la sud de Dunăre, pînă la Balcani, precum şi litoralul Mării Negre. În acest spaţiu locuiau, alături de geţi, şi alte neamuri pe care el le-a supus, la fel cum va supune şi în est alte seminţii străine.

Despre stăpînirea teritoriului din sudul Dunării ne stă mărturie inscripţia în cinstea lui Acornion, care îl arată limpede pe Burebista ca stăpîn al teritoriului din nordul şi din sudul Dunării.

În spaţiile Daciei de la nordul Dunării, dintre Carpaţi şi Nistru, pe la anul 200 î.e.n., au pătruns bastarnii. Nici un izvor literar nu ne men-

---

[28] Dio Chrysostomos, *Or.*, XXXVI, 4.

[29] E. I. Levi, *Ol'vija tempenos i agora*, Moscova-Leningrad, 1964 ; K. K. Marcenko, VDI, 2, 1974, p. 149 — 162 ; idem, KS Moskva, 143, 1975, p. 70 — 76.

[30] D. M. Pippidi, *Din istoria Dobrogei*, I, Bucureşti, 1965, p. 284 — 285.

[31] V. Pârvan, *Getica*, p. 79 ; D. M. Pippidi, StCl, 9, 1967, p. 161 — 162.

ţionează un război al lui Burebista cu bastarnii şi, cu toate acestea, ni se pare neîndoielnic că el a existat. Bastarnii vor fi zdrobiţi de Burebista şi împinşi undeva într-o zonă de nord. De aici, profitînd de moartea marelui rege şi de vremurile tulburi ce i-au urmat, mulţi dintre ei vor emigra în Balcani, fapt consemnat în textele literare.

Sarmaţii vor înainta treptat spre Dunăre, dar în secolul I î.e.n. nu vor depăşi, ca teritoriu ocupat efectiv şi locuit de ei, linia Niprului. Incursiunile lor însă vor fi extinse cu siguranţă şi asupra zonelor de la vest de cursul Niprului, unde îşi vor fi exercitat supremaţia politică. Aşa se explică faptul că Strabon vorbeşte de o vecinătate a geţilor de pe Tyras (Nistru) cu sarmaţii [32]. Undeva, în stepele nord-pontice, se întîlnesc geto-dacii cu sarmaţii. Expansiunii sarmaţilor spre vest îi pune stavilă Burebista, ce înaintează pînă la Olbia.

După ce a unificat seminţiile geto-dacice şi a purtat atîtea războaie încununate de succes în vest, sud şi est, Burebista era stăpînul unui vast spaţiu ale cărui hotare nu ne sînt precizate în nici un izvor literar. Cu ajutorul descoperirilor arheologice şi ale menţionărilor unor scriitori antici, contemporani ori de mai tîrziu, se pot stabili limitele de locuire ale geto-dacilor, limite care vor fi fost şi ale stăpînirii marelui rege. Este vorba de întreaga arie de formare a geto-dacilor, incluzînd şi acele teritorii în care au pătruns seminţii străine pe care Burebista le-a supus geto-dacilor.

Cercetările făcute de arheologii slovaci, mai cu seamă în ultimele trei decenii, au dovedit că spaţiul Slovaciei era locuit de populaţii tracice cel puţin din secolele VII — VI î.e.n. Numeroase descoperiri de materiale dacice printre care se înscriu şi monedele dacice dovedesc locuirea acestora şi în secolele III — II î.e.n. cînd vor pătrunde aici triburile celtice cu care vor convieţui [33]. Izvoarele literare (Caesar [34] şi Strabon [35]) vin să confirme pe cele arheologice, fixînd hotarele între germani şi daco-geţi pe Dunărea Mijlocie şi Pădurea Hercinică. Prin Pădurea Hercinică autorii antici înţelegeau un spaţiu întins ce cuprindea printre altele Carpaţii nordici şi Carpaţii Mici din Slovacia de sud-vest pînă la rîul Marus (Morava).

În spaţiul Slovaciei locuiau triburile dacice: racattriai şi racatai. Izvoarele literare ne menţionează localităţi cum sînt Carpis, Singone ori Dacidava. Continuitatea de locuire daco-getică pe teritoriul de azi al Slovaciei, alături de alte seminţii, în primul rînd celtice, poate fi urmărită, în stadiul actual al cercetărilor, şi după moartea lui Burebista, pînă spre sfîrşitul secolului al III-lea şi începutul secolului al IV-lea e.n.

Zona dintre Tisa şi Dunăre era locuită de triburi geto-dacice după cum au dovedit-o descoperirile arheologice făcute de arheologii maghiari [36]. Aici vor pătrunde triburi celtice şi, mai tîrziu, pe timpul împăratului Tiberius, sarmaţii iazigi. Toţi aceştia vor convieţui cu autohtonii geto-daci. Întregul spaţiu va fi inclus cu siguranţă în stăpînirea lui Burebista. Locui-

---

32 Strabon, *Geographia*, VII, 3, 17.

33 I. H. Crişan, Študijne Zvesti AUSAV, 18, 1970, p. 83 — 107; idem, *Burebista* ..., p. 273 — 277 cu bibliografia respectivă. O ultimă hartă a localităţilor din Slovacia cu descoperiri dacice a fost întocmită de K. Horedt, ArchAustr, 45 1969, p. 54, fig. 1.

34 Caesar, *De Bello Gallico*, VI, 25, 2 — 3.

35 Strabon, *Geographia*, VII, 1, 3.

36 M. Parducz, ArchHung, 25, 1941, p. 24 — 66; idem, EvkSzeged, 1965; Z. Visy, EvkSzeged, 1970, p. 5 — 29.

rea dacică va depăşi spre vest şi nord linia Dunării. Descoperiri dacice se vor întîlni şi pe teritoriul de azi al Austriei, în Moravia şi în Silezia centrală. Este vorba însă de pătrunderi etnice sporadice fără să ne îndreptăţească presupunerea că hotarele stăpînirii lui Burebista s-ar fi întins pînă acolo.

Să urmărim în continuare spre sud limitele de locuire ale geto-dacilor şi hotarele stăpînirii lui Burebista. De la Strabon ştim că au fost învinşi celţii (scordiscii) ce trăiau amestecaţi cu ilirii şi tracii, fără să ne spună cît anume din teritoriul lor a fost ocupat şi de aceea fixarea fruntariilor stăpînirii lui Burebista este foarte dificilă.

Pe teritoriul Iugoslaviei de azi s-au făcut numeroase descoperiri de materiale daco-getice, fie întîmplător, fie pe calea săpăturilor sistematice. Ele pot fi împărţite în două mari grupuri, pe criterii de ordin geografic şi anume: unele care s-au găsit la nordul Dunării, în special pe teritoriul Banatului iugoslav, şi o a doua, formată din vestigii descoperite pe teritoriul Serbiei şi al Macedoniei [37]. În ambele cazuri merită a fi subliniat faptul că este vorba atît de piese izolate, cît şi de complexe arheologice dezvelite pe calea săpăturilor sistematice. În Voivodina se cunosc numeroase aşezări, printre care şi centre importante cum este, de exemplu, cel de la Židovar. Toate aceste descoperiri dovedesc o intensă locuire a spaţiului Voivodinei care a fost şi el, foarte probabil, inclus între hotarele stăpînirii lui Burebista.

Semnificaţia istorică a vestigiilor dacice, printre care podoabe ori ceramică din specia rudimentară, descoperite în Serbia sau în Macedonia, este mai greu de stabilit. Cea mai plauzibilă pare a fi ipoteza după care ar fi vorba de infiltrări de populaţie geto-dacică, fără să reprezinte urme lăsate de armata lui Burebista despre care ştim că a ajuns pînă în Macedonia. Pe baza lor nu se poate fixa teritoriul pînă unde s-a întins stăpînirea lui Burebista.

Dacă pentru nord-vestul Peninsulei Balcanice situaţia nu este deloc limpede, în sensul că locuirea daco-getică în această zonă pare a fi sporadică, iar includerea între fruntariile lui Burebista problematică, nu acelaşi lucru îl putem spune cu privire la zona de nord-est. Aici, între Dunărea răsăriteană şi Munţii Balcani (Haemus), locuirea geto-dacică este foarte veche. Aici îi menţionează primele documente literare care vorbesc despre ei şi îi atestă descoperirile arheologice făcute de cercetătorii bulgari sau de cei români pentru Dobrogea [38]. La sud de Munţii Balcani triburile tracice au cunoscut în diferite perioade unificări sub conducerea regilor odrişi. În vremea lui Burebista sînt menţionaţi doi principi traci. Nu ştim care deţinea supremaţia politică asupra teritoriului dintre Balcani şi Dunăre şi de cine era condus. Oricui ar fi aparţinut supremaţia, este sigur că Burebista o va înlătura şi va include acest teritoriu între hotarele stăpînirii sale.

Despre includerea teritoriului de la sudul Dunării în statul daco-getic ne stă mărturie inscripţia în care este cinstit Acornion. În textul acesteia, Burebista ne este arătat, limpede şi fără echivoc, ca „stăpînind

---

[37] D. Garašanin, în *Illiri şi daci*, Catalogul expoziţiei, Cluj-Bucureşti, 1972, p. 62.

[38] A se vedea de exemplu M. Čičikova, Acta AntPhilippopolitana, 1963, p. 35 — 48; C. Scorpan Pontica, 1971, p. 137 şi urm.

tot teritoriul de dincoace de fluviu (Dunărea) şi de dincolo" [39]. Decretul în cinstea lui Acornion a fost emis la Dionysopolis şi de acolo trebuie judecată orientarea. Ceea ce înseamnă că Burebista a stăpînit toată zona din sudul Dunării pînă cel puţin la Munţii Balcani. Să nu uităm că Apollonia a fost supusă şi ea de Burebista.

Ne-au mai rămas de discutat hotarele de est şi nord-est ale stăpînirii lui Burebista. Întreg litoralul Mării Negre, începînd de la Apollonia şi pînă la Olbia, a fost cu siguranţă inclus între fruntariile acesteia. Pe cît de certă este această graniţă, pe atît de nesigură este linia hotarelor regatului lui Burebista îndată ce părăsim ţărmul mării.

Am arătat că spre nord-vest, daco-geţii se întindeau pînă la Carpaţii Nordici, cuprinzînd spaţiul de azi al Slovaciei şi o parte din Ucraina carpatică. Se pare că locuirea daco-geţilor, încă din această vreme, se extindea dincolo de Carpaţi, prin Podolia şi Galiţia, în nord-vestul R.S.S. Ucrainene. În această zonă „sub rîul Tyras lîngă Dacia", Ptolemeu [40], menţionează o dava : *Clepidava*. La est de Carpaţi, în această zonă din regiunea superioară a Nistrului, sînt de localizat, cu destulă probabilitate, costobocii. Aceştia locuiau atît la vest, cît şi la est de Carpaţii Păduroşi, iar părerile învăţaţilor din zilele noastre, cu privire la etnicul şi localizarea lor, sînt împărţite. Cert rămîne un fapt, şi anume că în această zonă există o cultură materială cunoscută sub numele de cultura Lipiţa, care aparţine, fără îndoială, unei populaţii daco-getice, fapt dovedit, printre altele, de ceramica întru totul identică cu cea descoperită în marile staţiuni daco-getice de pe teritoriul României. Numeroase descoperiri, aparţinînd culturii Lipiţa, morminte sau aşezări, se datează din secolul I e.n. pînă în secolul al III-lea e.n. Purtătorii culturii Lipiţa sînt identificaţi de marea majoritate a cercetătorilor cu costobocii pomeniţi de izvoarele literare antice şi de inscripţii [41].

În ce măsură daco-geţii de pe Nistrul superior au fost şi ei ataşaţi celorlalte seminţii unite de Burebista şi în acest fel stăpînirea lui să se fi extins pînă în aceste regiuni, n-o putem preciza. Includerea costobocilor intra şi extracarpatici în fruntariile marelui stat realizat de Burebista ni se pare a fi fost o realitate, deşi nici un izvor literar nu ne-o spune. Ei pot fi urmăriţi aici, pe calea descoperirilor arheologice, încă de prin secolele VI — V î.e.n. [42]. Daco-geţii sînt autohtonii acestor meleaguri în care vor pătrunde mai întîi sciţii, apoi pe la anul 200 î.e.n. bastarnii şi, mai tîrziu, sarmaţii.

Despre locuirea dacilor în spaţiul dintre Prut şi Nistru ne stau mărturie şi textele antice. Dar ceramica tipică şi specific daco-getică nu se opreşte la malurile Tyrasului (Nistru). Ea s-a descoperit pînă la Olbia sau Chersones şi chiar mai spre est, în aşezări de pe malul Bugului ajungînd pînă în regiunea inferioară a Niprului [43]. În aceste regiuni estice ceramica daco-getică se deosebeşte substanţial de cea cunoscută în aşezările ce fac parte

[39] G. G. Mateescu, AIIN, 4, 1926—1927, p. 323 — 336 ; V. Pârvan, *Getica*, p. 78 — 81.
[40] Ptolomeu, II, 5, 15.
[41] Gh. Bichir, *Cultura carpică*, Bucureşti, 1973, p. 173, şi urm. cu bibliografia mai veche.
[42] I. T. Nikuliţă, *Gety IV — III vv. do n.e. v Dnestrovsko — Karpatskih zemljah'*, Chişinău, 1977.
[43] Vezi nota 29.

din aria permanentă de formare şi locuire a daco-geţilor, chiar dacă unele forme, printre care şi caracteristicele opaiţe-ceşti corespund.

Prezenţa populaţiei tracice la est de Tyras ne mai este dovedită apoi de numeroase inscripţii descoperite în diferite oraşe greceşti în cuprinsul cărora pot fi citate destule antroponime sigur tracice.

Dionysius Periegetul [44], într-o lucrare avînd ca subiect descrierea pămîntului, ne spune că în regiunea de la nord de Istru şi pînă la lacul Meotic (Marea de Azov) locuiau triburi : germani, sarmaţi, geţi şi bastarni. La întocmirea operei sale, Dionysius a folosit izvoare mai vechi, iar situaţia demografică pe care ne-o prezintă era şi ea anterioară vremii cînd a trăit. Că autorul antic are dreptate şi prezintă o situaţie reală ne-o dovedesc descoperirile de natură epigrafică şi arheologică făcute în special în ultima vreme de cercetătorii sovietici.

Aşadar, la est de Nistru şi pînă în regiunea inferioară a Niprului îi găsim pe daco-geţi trăind împreună cu alte neamuri. Este foarte greu de dat un răspuns cu privire la vremea şi la modalitatea prin care ei au ajuns în regiunile amintite. Sigur rămîne doar un fapt şi anume că pătrunderea lor aici este anterioară epocii lui Burebista. Unii cercetători sînt de părere că undeva în acest spaţiu trebuie căutate localităţile dacice Setidava şi Susudava. Daco-geţii în spaţiul de la nordul Mării Negre, cuprins între Nistru şi Niprul inferior, se vor menţine pînă tîrziu, după cum o dovedesc descoperirile arheologice cum este de exemplu ceramica specifică (printre care şi ceştile-opaiţ) descoperită în aşezarea de la Kozîrka ce se datează în secolele II — III c.n. [45], sau pentru zona oraşelor greceşti cele epigrafice. Cît anume din acest vast teritoriu a fost inclus de Burebista în stăpînirea sa este foarte greu de precizat. Un lucru doar este sigur, şi anume că Olbia, situată pe limanul Bugului, a fost cucerită de oştile lui Burebista. Descoperirile de materiale dacice, printre care figurează şi opaiţele lucrate de mînă, găsite la Olbia sau în teritoriul acesteia, în aşezări cum este cea de la Kozîrka pe malul drept al Bugului, nu pot fi legate de acţiunile militare întreprinse de Burebista pe aceste meleaguri. Ele nu puteau fi transportate de armată, ci reprezintă produse ale populaţiei daco-getice ce trăia aici în amestec cu alte neamuri.

Pe unde vor fi trecut, la est de Tyras, hotarele stăpînirii daco-getice în fruntea căruia se găsea gloriosul rege Burebista în actualul stadiu al cercetărilor n-o putem preciza. Nu este exclus ca oştile ce au cucerit Olbia să fi înaintat pînă pe malurile Niprului, respingîndu-i şi alungîndu-i pe sarmaţii ce încercau să pătrundă spre vest. Dacă o zonă mai largă dintre Tyras şi Hypanis (Bug), ori numai o fîşie mai îngustă din apropierea ţărmului Pontului Euxin au fost incluse între hotarele lui Burebista n-o putem spune.

De necontestat rămîne faptul că înfloritorul oraş al borysteniţilor, Olbia, a intrat în întinsa stăpînire a lui Burebista.

Va trebui să vedem acum dacă această întinsă stăpînire, acest regat, a fost sau nu un stat. În cazul nostru, fenomenul pe care îl avem în vedere este, fără îndoială, instituţional, aparţinînd suprastructurii, şi a fost generat de bază în anumite condiţii specifice. Va trebui deci, să ţinem

[44] Dionysius Periegetul, *Descrierea pămîntului*, 300.
[45] A. V. Burakov, *Kozyrskoe Gorodišče rubeža i pervyh stolet' našej ery*, Kiev,1976.

seama de existenţa unei acumulări şi să vedem în ce măsură regatul lui Burebista a reuşit să depăşească fazele finale de organizare ale comunei primitive, acea fază a democraţiei militare, şi să se transforme într-o formă politică superioară de organizare, adică în stat.

Despre Burebista ştim că era rege, ne spun răspicat atît textele literare, cît şi titlul, ca atare, gravat pe lespedea de marmură de la Balcic, în epigrafa lui Acornion. Dar rege era şi Dromichaites în secolul al III-lea î.e.n., despre care ştim că s-a luptat cu Lisimah, diadohul macedonean al Traciei, pe care l-a făcut prizonier după ce în prealabil aceeaşi soartă a a avut-o şi Agathocles, fiul acestuia. Din relatarea evenimentelor făcută de către Diodor din Sicilia [46] rezultă limpede faptul că nu se făcuse încă trecerea de la democraţia militară : decizia a aparţinut poporului înarmat, organ suprem de conducere, şi nu regelui. Este vorba de o etapă premergătoare şi necesară în apariţia oricărei forme de stat.

Rege este numit apoi, de exemplu, Rhemaxos pe la anul 200 î.e.n. [47]. Este ştiut că titlul de rege (*rex* în textele de limbă latină şi *basileos* în cele greceşti) era dat de către scriitorii antici acelor şefi de uniuni tribale ce ajunseseră în acea fază de sfîrşit a comunei primitive care se numeşte democraţia militară. Regi existau şi la germanii din vremea lui Caesar deşi este limpede că ei erau încă departe de a fi depăşit cadrele orînduirii primitive. Asemenea titluri se dădeau în perioada eroică din istoria Greciei, ori regească din cea a Romei, acelor comandanţi militari care reuşiseră să pună mîna pe putere şi să exercite o adevărată autoritate regească. Uneori această putere era transmisă ereditar. ,,Cuvîntul *basileia* — spune F. Engels — pe care scriitorii greci îl întrebuinţează pentru aşa-numita regalitate homerică (deoarece caracteristica ei de căpetenie este conducerea armatei), avînd alături sfatul şi adunarea poporului, înseamnă numai democraţia militară'' [48].

Cu privire la regii geţilor, Dio Chrysostomos — prin Iordanes — ne informează că aceştia erau aleşi din rîndurile marilor nobili, dintre acei pileaţi sau tarabosti, cum s-au numit ei mai înainte. Tot dintre aceştia, aflăm din aceeaşi sursă, era ales şi marele preot [49].

Despre Burebista ştim că a unificat întregul neam daco-getic, că a cucerit şi a inclus în stăpînirea sa cetăţile greceşti de pe ţărmul de vest al Mării Negre, că a subjugat seminţiile celtice pătrunse în spaţiul de vest al Daciei — pe boii, pe taurisci şi pe scordisci. Burebista va subjuga triburile bastarnilor de neam germanic ce pătrunseseră în teritoriile dacice de est. El a devenit astfel stăpînul unui spaţiu enorm, fapt ce l-a determinat pe Strabon să vorbească despre un ,,mare stat'', un ,,imperiu''. Cum putea fi cîrmuită o arie atît de vastă ? Răspunsul ni-l dă chiar F. Engels : ,,Marea întindere a împărăţiei — ne spune el cu privire la regatul francilor — nu putea fi cîrmuită cu mijloacele vechii orînduiri gentilice ; sfatul conducătorilor chiar dacă n-ar fi dispărut de mult, n-ar mai fi putut să se adune şi fu

[46] Diodor din Sicilia, *Bib. Hist.*, XXI, 12, 2 ; Trogus Pompeius, *Istoria lui Filip*, XVI, 1, 19 ,,Dromichaites regele tracilor''.

[47] D. M. Pippidi, StCl, 5, 1963, p. 138 şi urm. ; I. I. Russu, Apulum, 6, 1967, p. 123 — — 144 cu toată bibliografia.

[48] F. Engels, *Originea familiei, a proprietăţii private şi a statului*, în *Opere alese*, II, ed. a 3-a, Bucureşti, 1967, p. 110.

[49] Iordanes, *Getica*, 40.

curînd înlocuit cu anturajul permanent al regelui, vechea adunare a poporului rămasă numai de formă ajunse şi ea, din ce în ce mai mult, o simplă adunare a şefilor inferiori ai armatei'' [50].

Marea întindere peste care stăpînea Burebista : de la Dunărea Mijlocie la Olbia şi de la Carpaţii Nordici la Munţii Balcani este o realitate la care concură în a ne-o dovedi izvoarele literare, epigrafice şi arheologice. Stăpînirea peste alte neamuri celţi, bastarni, greci, este şi ea o realitate tot atît de vie şi de necontestat. Nu mai este o ipoteză concluzia ce se impune de la sine : un asemenea vast teritoriu nu putea fi cîrmuit cu instituţiile vechii orînduiri gentilice, ci numai pe calea unei organizaţii politice superioare, aceea de stat.

Că este vorba de un mare stat ne-o dovedeşte chiar textul lui Strabon care pentru a-l defini foloseşte expresia μεγάλη ἀρχή. 'Αρχή are multe sensuri [51] şi de aceea el a fost tradus în diferite feluri. V. Pârvan l-a tradus prin *împărăţie* [52], R. Vulpe prin *domnie* [53], M. Macrea, *stăpînire* [54], iar în *Izvoare privind istoria României* se traduce prin *stat* [55]. Statul atenian, după războaiele cu perşii, în vremea lui Pericle, cînd a luat o mare extensiune, este numit de izvoarele antice tot ἀρχή [56].

La capătul celor spuse se cuvine formulată concluzia că Burebista este cel care a întemeiat statul geto-dac, prima formaţiune politică de tip superior din istoria tracilor de nord, din istoria geto-dacilor. Va trebui, în continuare, să vedem care a fost forma acestui stat şi funcţiile interne şi externe pe care le îndeplinea. Pentru determinarea acestora va trebui mai întîi să vedem, în măsura îngăduită de puţinele documente ajunse pînă la noi, care au fost instituţiile statului daco-get.

Prima şi cea mai importantă instituţie a fost, fără îndoială, armata. Aceasta trebuie să fi fost de proporţii foarte diferite în timp de pace, faţă de cea pe care regii daco-geţi o puteau mobiliza în timp de război.

De la Strabon aflăm că oastea lui Burebista putea să numere pînă la 200 000 de oameni [57], cifră care pare a fi mai curînd modestă decît exagerată, ce corespunde unei populaţii apreciată a fi în jur de un milion. Cifra respectivă este dovedită de descoperirile făcute mai cu seamă în ultimele trei decenii pe întreg spaţiul geto-dacic, care se dovedeşte a fi fost intens locuit. Numărul aşezărilor se înmulţeşte considerabil, în special începînd cu cel de-al doilea secol î.e.n. Tot în această vreme s-a putut stabili existenţa a numeroase aşezări bogate cu un mare număr de locuitori [58].

Dacă ţinem cont de enorma suprafaţă a regatului lui Burebista, pe de o parte, iar pe de altă parte de numărul mare al populaţiei care se constată pe cale arheologică vom ajunge la concluzia că cifra de ostaşi

---

[50] F. Engels, *op. cit.*, p. 164.
[51] Cf. A. Bailly, *Dictionnaire grec-français*, ed. a 26-a, Paris, 1963, p. 281.
[52] V. Pârvan, *Getica*, p. 75.
[53] R. Vulpe, StCom, Piteşti, 1968, p. 34.
[54] M. Macrea, SCIV, 7, 1956, 1 — 2, p. 210.
[55] *Fontes Historiae Dacoromanae*, I, Bucureşti, 1964, p. 237. La fel traduce şi Al. Suceveanu, *op. cit.*, p. 111.
[56] A. Bodor, *Burebista egységes központosított állama*, Korunk, martie 1979.
[57] Strabon, *Geographia*, VII, 3, 11.
[58] I. H. Crişan, *op. cit.*, p. 290 şi urm.

menţionată de Strabon nu reprezintă întregul popor înarmat, specific democraţiei militare, ci o armată recrutată pe baza altor criterii. Este vorba despre obligativitatea de a furniza luptători ori de cîte ori se cere, impusă obştilor săteşti de către puterea centrală, în cadrul tributului.

O armată ce număra 200 000 de luptători, disciplinată şi vitează, îi dădea comandantului ei siguranţă şi conştiinţă de mare putere. Ea este în măsură să justifice atitudinea de mare suveran a lui Burebista, care îşi permite să se amestece în conflictele interne ale Romei, cea mai mare putere a lumii antice de atunci. El va susţine pe Pompeius care, în luptă cu Caesar, încearcă să dobîndească puterea supremă în statul roman.

La regii geto-daci, începînd cu Burebista, se depăşise, cu siguranţă, democraţia militară, cînd vîrfuri ale aristocraţiei tribale, în caz de război, deţineau puteri excepţionale. Asemenea putere era limitată la o anumită perioadă de timp, revocabilă şi, lucru esenţial, era sub controlul comunităţii, a adunării poporului înarmat, ca în cazul lui Dromichaites. Organele politice ale comunei primitive au fost înlocuite în timpul lui Burebista de puterea regală şi a anturajului regelui, a acelei curţi compuse din diferiţi drăgători pe care îi găsim menţionaţi în izvoarele literare atît pe vremea lui Burebista, cît şi a urmaşilor săi.

Astfel, în inscripţia care-l cinsteşte pe Acornion se spune că acesta era „în cea dintîi şi cea mai mare prietenie" pe lîngă Burebista, că îl sfătuia pe rege în ceea ce priveşte chestiunile cele mai importante şi că el a fost „trimis de regele Burebista ca ambasador la Cn. Pompeius".

Demnitatea de „cea dintîi şi cea mai mare prietenie" o întîlnim la sfetnici de la curţile monarhilor elenistici ce stăpîneau peste statele formate în urma prăbuşirii imperiului lui Alexandru cel Mare [59]. Însuşi titlul lui Burebista menţionat în epigrafa dionysopolitană de „cel dintîi şi cel mai mare rege" îşi găseşte analogii tot la regii elenistici din Orient. La perşi regii se intitulau „marele rege", iar cei elenistici au reînviat vechile tradiţii şi s-au intitulat „cel mai mare şi cel dintîi" [60]. Inscripţia de la Balcic în care sînt menţionate demnităţile obţinute de Acornion de la Burebista atestă cu siguranţă existenţa unor dregători, a unei curţi regale, inspirată după modelul statelor elenistice. Amănuntele cu privire la curtea regelui Burebista, la anturajul său, ne lipsesc şi nu putem şti în ce măsură era ea comparabilă ca organizare, protocol şi fast cu cele ale regilor elenistici. Greci de vază au fost folosiţi în funcţii de consilieri militari şi politici şi de puterea centrală, de regii statului odris din secolele V — IV î.e.n.

Dintre dregătoriile existente la curtea lui Burebista documentele ne atestă doar puţine şi ne grăbim să spunem că unele au fost menţionate pentru regii daci de mai tîrziu, dar existenţa lor se cuvine postulată şi pe vremea întemeietorului statului daco-get. Deaspre Deceneu ştim că Burebista îi acordase putere aproape regală *(pene regia potestas)*, ceea ce ar echivala cu titlul de vicerege [61]. În această demnitate îi vom întîlni mai tîrziu, după relatarea lui Dio Cassius, pe Vezina „care deţinea al doilea

[59] M. Holleaux, *Etudes d'épigraphie et d'histoire grecques*, I, Paris, 1939, p. 296—297; C. Daicoviciu, *SCIV*, 6, 1955, p. 53.
[60] A. Bodor, *op. cit.*
[61] Iordanes, *Getica*, XI, 67.

loc după Decebal" [62]. Acornion era investit de Burebista cu două dregătorii : cea de consilier regal şi de ambasador. De la Criton (printr-un fragment păstrat în lexiconul Sudas) aflăm că pe vremea lui Decebal „unii erau puşi peste cei care muncesc pămîntul cu boii, alţii — dintre cei din jurul regelui — erau rînduiţi să se îngrijească de fortificaţii" [63]. Iată documentat acel anturaj al regilor despre care vorbeşte F. Engels în legătură cu apariţia statului la franci. Din cel al regilor daco-geţi făceau deci parte comandanţii unor cetăţi (desigur a celor mai importante, pentru că numărul lor era foarte mare), alături cu alţi demnitari militari, comandanţi de oşti ce deţineau posturile de conducere.

Alături de militari, foarte probabil covîrşitori din punct de vedere numeric, din curtea regilor geto-daci făceau parte şi numeroşi dregători civili. Dintre aceştia ne sînt menţionaţi cei puşi peste agricultură, ce îşi găsesc bune analogii la alte popoare. La sumerieni, de exemplu, într-o epocă mai îndepărtată, instituţia se numea „nubada" şi era organul care îndeplinea toate funcţiile legate de îndrumarea şi controlul muncii în agricultură. Celor investiţi cu această demnitate le revenea rolul de a strînge impozitele în natură din domeniul agricol şi de a se îngriji de construirea hambarelor.

Existenţa dregătorilor puşi peste agricultură ne atestă în acelaşi timp şi instituirea unor impozite în natură, deosebit de importante în această ramură de bază, covîrşitor majoritară şi dominantă în economia daco-getică. Impozitele erau instituite şi la celţii din vremea lui Burebista, după cum o aflăm din textul lui Caesar. El ne spune şi cine erau scutiţi de impozite : marii nobili şi preoţi. Druizii (preoţii la celţi, care au foarte multe asemănări cu cei ai geto-dacilor) sînt scutiţi de a lua parte la război şi nu plătesc impozite [64]. Din anturajul regelui făceau parte ocupînd, desigur, înalte degătorii membrii de sex masculin ai familiei regale. Dio Cassius ne menţionează pe Diegis, fratele regelui Decebal.

Pe lîngă demnitarii militari şi civili din anturaj, din curtea regilor daco-geţi făceau parte şi preoţii în frunte cu cel care deţinea funcţia supremă, cea de mare preot. Lui Deceneu Burebista i-a acordat „o putere aproape regală". Preoţimea, în frunte cu marele preot, a jucat un rol important în desfăşurarea acţiunii de unificare realizată de Burebista.

La geto-daci sînt menţionaţi şi judecători. La ei, ca şi la celţi dealtfel, puterea judecătorească o deţineau preoţii. Despre Comosicus, urmaşul la domnie al lui Deceneu, rege şi mare preot, ştim că : „împărţea poporului dreptate ca ultimă instanţă", după cum ne relatează Iordanes [65]. Existenţa unui judecător ca ultimă instanţă implică cu necesitate alţii în ierarhia inferioară. Aceştia trebuie să fi fost şi ei preoţi, luînd ca analogie pe celţi.

Existenţa legilor este menţionată în textul lui Strabon [66], care vorbeşte de modalitatea prin care Burebista i-a îndreptat pe geţi „prin exerciţii, cumpătare şi ascultare de legi". Iordanes vorbeşte despre trans-

---

[62] Dio Cassius, *Istoria romană*, LXVII, 10, 1.
[63] FHG, IV, 374 ; FHD, I, p. 502.
[64] Caesar, *De Bello Gallico*, VI, 14, 1.
[65] Iordanes, *Getica*, 73—74.
[66] Strabon, *Geographia*, VII, 3, 11. Al. Suceveanu, *op. cit.*, p. 112 arată că Strabon foloseşte cuvîntul προσταδμα care este echivalentul latinescului *edictum* fiind cu precădere întrebuinţat pentru actele emise de cancelaria regală seleucidă sau ptolemeică.

crierea legilor după care Deceneu i-ar fi învăţat pe geţi să trăiască conform legilor naturii şi care s-ar fi păstrat pînă pe vremea lui (secolul al VI-lea e.n.) sub numele de *belagines*[67].

Aşadar, pe vremea lui Burebista şi a regilor care i-au urmat, armata nu mai coincidea nemijlocit cu întreaga populaţie, au fost instituite impozitele şi s-au creat organe ale puterii centrale de stat puse în slujba regelui şi a clasei dominante. Avem deci tot dreptul să susţinem că formaţiunea politică întemeiată de Burebista a fost un stat chiar dacă izvoarele literare nu ne menţionează cu destulă claritate un aparat specializat de constrîngere sau de administraţie. Puţinele documente scrise care ne stau la îndemînă nu sînt în măsură să ne precizeze îndeajuns de clar forma statului geto-dac întemeiat de Burebista şi continuat apoi pînă la cucerirea romană. Este însă neîndoielnic faptul că acesta se deosebea esenţial de statele sclavagiste din lumea greco-romană şi îşi găseşte analogii relative în lumea ,,barbară'' a Europei, chiar în lumea tracică. Este vorba despre statul întemeiat de regii odrişilor şi cunoscut sub numele de regatul odris. Pe acesta învăţaţii care l-au studiat îl definesc ca un stat de tip ,,teritorial'' în sensul că trăsătura lui esenţială ar constitui-o stăpînirea asupra unui vast teritoriu. Şi într-un caz şi în celălalt ne găsim în prezenţa unor state începătoare în care vor fi păstrate încă multe dintre trăsăturile orînduirii gentilice, dar au fost întrunite condiţiile esenţiale ale unei forme politice superioare de organizare, cele ale unui stat[68].

Baza economiei statului odris, cît şi a celui geto-dac, o formează agricultura practicată în cadrul obştilor săteşti. De fiecare dată aparatul administrativ şi forţa de constrîngere sînt încă la începutul lor. Semnificativ ni se pare şi faptul că în ambele cazuri nu se cunoaşte o capitală unică şi permanentă. Există însă mai multe centre importante ce îndeplineau, în cea mai mare parte, funcţiile oraşelor din lumea mediteraneană şi corespund acelor *oppida* din lumea celtică, dovedind că s-a depăşit faza rurală şi s-a trecut la o viaţă cvasiorăşenească.

O altă trăsătură comună pentru cele două state: cel odris şi cel daco-getic, o constituie caracterul lor militar; la care se adaugă împrumuturile luate din lumea grecească sau elenistică în domeniul organizării de stat şi al administraţiei, concretizate prin folosirea unor greci de vază.

Asemănări există şi între statul geto-dac şi despoţiile orientale. Acestea se evidenţiază pregnant prin comparaţie cu funcţiile statului geto-dac. Statelor ,,asiatice'' le-au fost stabilite trei funcţii esenţiale şi anume: în domeniul finanţelor, instituirea impozitelor, apoi muncile obşteşti şi, a treia, purtarea de războaie[69]. Impozitele în statul geto-dac se plăteau în natură în cadrul tributului. Un tribut mare a fost impus cetăţilor greceşti din Pontul Stîng de către Burebista. O inscripţie descoperită la Histria vorbeşte de secătuirea întregii cetăţi[70]. Din tribut mai făcea parte şi obligaţia de a furniza oşteni pentru numeroasele războaie

---

[67] Iordanes, *Gelica*, 69 — 70.
[68] Hristo M. Danov, *Tracia antică*, Bucureşti, 1976, p. 267 şi urm.
[69] M. Constantinescu, *Schiţa unei teorii marxiste a formaţiunii social-economice tributale*, Bucureşti, 1974, p. 5 şi urm.
[70] D. M. Pippidi, *Din istoria Dobrogei*, I, p. 284 — 285.

purtate de Burebista. Aşa se explică efectivul mare al armatei sale ce numără pînă la 200 000 de luptători.

Pe plan intern ne-a mai rămas de discutat cel de-al treilea aspect : muncile obşteşti, prestate tot în cadrul tributului. Pentru acestea ne stau mărturie de netăgăduit cetăţile durate în piatră şi, în special, marele complex din Munţii Şebeşului constituit într-un veritabil sistem ; la construirea complexului amintit trebuie să se fi investit o cantitate de muncă colosală, luînd drept criteriu dimensiunile şi monumentalitatea lui, ce nu-şi găseşte măcar asemănări în întreaga Europă rămasă în afara statelor sclavagiste. Asemenea gigantice construcţii, comparate cu piramidele egiptene, nu se întîlnesc nici la tracii meridionali, nici la celţi, iberi, germani sau alte neamuri, pe toată durata istoriei lor. Numai folosirea muncilor obşteşti, obligatorii în cadrul tributului, de pe cuprinsul vastei stăpîniri a lui Burebista este în măsură să explice construirea într-un timp relativ scurt a vastului sistem de fortificaţii din Munţii Sebeşului. Aici o zonă de aproximativ 200 km² este întărită cu ziduri de piatră cioplită ce se ridicau la 4 — 5 m înălţime şi 2 — 4 m lăţime fără să lipsească însă nici porţiuni unde uriaşele ziduri atingeau 8 — 10 m sau chiar mai mult, cum sînt cele de la Grădiştea de Munte. Asemenea construcţii nu se puteau realiza prin resursele de care ar fi putut dispune un trib sau o uniune de triburi, oricît de mare ar fi fost ea şi nici prin munca forţată a sclavilor. Numai un stat de tipul celui întemeiat de Burebista era capabil să mobilizeze forţele umane şi resursele materiale necesare unor atare înfăptuiri.

O altă funcţie internă a statului daco-getic este legată de producţie. Odată cu întemeierea statului lui Burebista începe cea mai strălucită perioadă din istoria daco-geţilor, manifestată deosebit de fecund pe toate coordonatele şi perfect sesizabilă prin nenumăratele săpături şi descoperiri făcute în tot spaţiul de locuire daco-getic. Nu vom intra aici în analiza, fie ea chiar fugitivă, a nivelului pe care l-a atins dezvoltarea societăţii daco-getice în aspectele ei esenţiale: civilizaţia materială şi spirituală. Vom spune doar că peste tot în Dacia, începînd cu domnia lui Burebista şi pînă la cucerirea romană, se desfăşoară o intensă activitate, concretizată printr-o diversificare şi dezvoltare deosebită a meşteşugurilor, o vie activitate de schimb şi edilitară [71]. Producţia de mărfuri se intensifică şi implicit schimburile, pe plan intern ori cu lumea din afară, vor cunoaşte o deosebită dezvoltare. Pentru toate acestea era nevoie de un instrument de schimb, de monedă. Emisiunile locale, expresie a autonomiei şefilor de triburi, au încetat odată cu întemeierea statului centralizat al lui Burebista, iar moneda romană ce ajungea în Dacia nu era suficientă pentru o atît de intensă activitate internă şi externă şi de aceea daco-geţii vor bate ei înşişi denari romani. Odată cu domnia lui Burebista începe cea de-a treia fază a monetăriei daco-getice, cea care are la bază denari republicani romani, pe care îi copiază fidel. Pînă acum se cunosc peste 200 de tezaure cu mai mult de 20 000 de asemenea monede [72].

În legătură cu comerţul se constată o orientare începînd cu secolul I î.e.n. din ce în ce mai intensă spre teritoriile romane de vest. Negustorii romani care cutreieră Dacia de la un capăt la altul vor veni de pe ţărmul

---

71 I. H. Crişan, *op. cit.*, p. 339 şi urm.
72 C. Preda, în *Istoria României*, I (sub tipar).

răsăritean al Mării Adriatice, din Dyrrhachium şi Apollonia, sau din Italia de nord. Alături de ei îşi vor desfăşura mai departe activitatea negustorii greci, la care se vor fi adăugat şi cei autohtoni [73].

Comercianţii străini vor aduce în Dacia mai ales produse de lux destinate aristocraţiei şi vor duce cu ei produse agricole şi vite. Înfloritorul comerţ existent începînd cu vremea lui Burebista, atît intern, cît şi cu lumea greco-romană, face şi el dovada unei bunăstări, a unei producţii agricole şi meşteşugăreşti dezvoltate, capabilă să asigure comerţul cu străinii şi cerinţele interne din ce în ce sporite şi mai exigente.

Activitatea edilitară cunoaşte şi ea o înflorire deosebită în epoca statului. Cetăţi noi vin să se adauge celor mai vechi. Valurile de pămînt sînt înlocuite cu ziduri de piatră, după model grecesc. Se vor înălţa monumentalele sanctuare din centrul religios de la Grădiştea de Munte sau edificiile publice şi private din alte aşezări importante.

În cadrul funcţiilor statelor asiatice se înscriu războaiele. Despre cele ale lui Burebista ne vorbesc atît izvoarele literare, cît şi cele epigrafice sau arheologice. Pe lîngă această funcţie, pe plan extern, statul geto-dac a avut rolul de reglementare şi de stabilire a unor relaţii cu alte state şi apoi rolul cel mai important, acela de apărare a teritoriilor împotriva cuceritorilor străini.

Despre Acornion ştim că Burebista l-a trimis în misiune diplomatică la Pompeius. Mandatul încredinţat de rege ambasadorului său era cu siguranţă acela ca, în schimbul ajutorului militar oferit, să fie recunoscut statul pe care îl întemeiase Burebista şi integritatea lui.

Un rol deosebit de important pe plan extern îl va juca statul daco-get pe vremea războaielor de cucerire ale Daciei de către romani, cînd a fost organizată şi condusă îndîrjita luptă pentru apărarea ţării şi a fiinţei poporului daco-get.

Din cele arătate se desprinde concluzia că unele dintre caracteristicile statului daco-getic se regăsesc la statele care au făcut parte din aşa-numitul mod de producţie „asiatic" sau „tributal" căruia îi corespunde şi o orînduire socială ce poartă acelaşi nume. Societatea daco-getică din vremea lui Burebista depăşise, cu siguranţă, orînduirea gentilică. Ea era deja o societate împărţită în clase, cu un stat, fără a fi însă sclavagistă.

Însuşirea conceptului de orînduire socială „asiatică" sau „tributală" ne scuteşte de a depăşi evidenţele şi de a preconiza rămînerea geto-dacilor din epoca lui Burebista şi Decebal în cadrele orînduirii comunei primitive, ori de a forţa aceleaşi evidenţe în a susţine o orînduire socială sclavagistă, fie ea „începătoare", de tip „neclasic" etc. Se ştie azi că orînduirea socială la care ne referim nu se limitează la Asia, ci cuprinde un spaţiu cu mult mai vast, în care se includ Africa, America de Sud şi Europa. Deci nu poate fi vorba despre un mod de producţie specific Asiei. Tributul nu este propriu numai acestei orînduiri. Relaţia de tribut, în forme diverse, va continua şi în alte orînduiri. În esenţă ea se caracterizează prin : existenţa contradicţiilor fundamentale dintre comunităţile aservite şi clasa dominantă în întregul ei, prin proprietatea comună asupra pămîntului, de o proprietate a statului ori a puterii supreme, coexistînd cu proprieta-

[73] I. Glodariu, *Relaţii comerciale ale Daciei cu lumea elenistică şi romană*, Cluj, 1974.

tea privată, prin regim de stat despotic şi prin caracterul sporadic al sclavajului.

Regatul lui Burebista a fost, fără îndoială, în prima jumătate a secolului I î.e.n., cel mai puternic din Europa rămasă în afara graniţelor romane. La Roma izbucnise războiul civil şi la începutul anului 48 î.e.n. cei doi adversari, Caesar şi Pompei, amîndoi vestiţi generali, fiecare comandînd o puternică armată, erau gata să se înfrunte. Burebista va interveni în acest conflict, ştiind că marea putere la care se ridicaseră dacii nu putea fi pe placul Romei şi că, mai curînd sau mai tîrziu, romanii vor încerca s-o distrugă.

În lupta de la Dyrrhachium Caesar a fost învins, iar Pompei proclamat *imperator* de către soldaţii săi. Izbînda părea asigurată lui Pompei care se şi grăbi „să o trîmbiţe pe toată faţa pămîntului în vorbă sau în scris" — după cum ne spune Caesar [74]. Trimişii lui Pompei vor fi ajuns şi la curtea regelui Burebista. Acesta ia hotărîrea de a-l sprijini pe învingătorul de la Dyrrhachium şi-l trimite în misiune diplomatică pe unul dintre curtenii săi, pe Acornion, după cum ne informează decretul concetăţenilor săi din Dionysopolis. El îl va întîlni pe Pompei în Macedonia, la Heraclea Lyncestis, prin luna iunie a anului 48 î.e.n., în plină desfăşurare a pregătirilor în vederea unei noi încleştări cu Caesar. Obiectivele concrete ale tratativelor pe care le va purta Acornion în numele suveranului nu ne sînt precizate nici în inscripţia de la Balcic şi nici în alte izvoare. Burebista îi va fi oferit, foarte probabil, lui Pompei, în primul rînd ajutor militar şi-i va fi cerut în schimb recunoaşterea hotarelor sale. Tratativele au fost rodnice fără a fi apucat să se materializeze, pentru că în lupta de la Pharsalus Pompei a fost învins.

Caesar, rămas acum singur stăpîn, după cum ne informează mai mulţi autori, va plănui să poarte război împotriva dacilor şi a parţilor, scop în care pregătea o mare armată [75]. Războiul n-a mai avut loc pentru că cel ce dorea supunerea Daciei şi a viteazului ei rege va fi asasinat la 15 martie al anului 44 î.e.n. În acelaşi timp, sau imediat după aceea, va fi răpus şi Burebista, fără să posedăm date mai exacte în legătură cu acest eveniment. Strabon, singurul nostru izvor, ne spune doar că el „a sfîrşit prin a fi răsturnat de nişte răsculaţi" şi că stăpînirea lui s-a împărţit în patru [76].

Statul întemeiat de Burebista în prima jumătate a secolului I î.e.n. a fost prima formaţiune politică de tip superior din istoria daco-geţilor. Aceasta va cunoaşte multiple modificări de-a lungul veacurilor, înscriind perioade de progres şi de regres şi după zămislirea, prin contopirea dacilor cu romanii, a poporului român.

---

[74] Caesar, *Războiul civil*, III, 72.

[75] Appianus, *Războaiele civile*, II, 110; Strabon, VII, 3, 5; Plutarch, *Caesar*, 58; Suetonius, *Aug*. VIII, 4; Velleius Peterculus, *Hist. Rom.*, II, 59, 4.

[76] Strabon, *Geographia*, VII, 3, 11.

AŞEZAREA DE EPOCĂ LATÈNE DE LA BOTOŞANA, JUD. SUCEAVA

DE

SILVIA TEODOR

Cu ocazia construirii sectorului zootehnic al C.A.P. din satul Botoşana, pe locul „La Cruce", s-au descoperit mai multe resturi de bordeie datînd din secolele V — VII e.n., precum şi numeroase vestigii arheologice din alte perioade.

Avîndu-se în vedere importanţa deosebită pe care o prezentau materialele descoperite pentru problema formării poporului român, începînd din anul 1962, Institutul de istorie şi arheologie „A. D. Xenopol" din Iaşi în colaborare cu Muzeul judeţean Suceava, au iniţiat săpături arheologice care au continuat fără întrerupere pînă în anul 1973. În timpul săpăturilor întreprinse s-au descoperit şi numeroase resturi datînd din epoca Latène, ceea ce a determinat ca an de an să se cerceteze şi o întinsă aşezare din secolele III — II î.e.n. [1]. Totodată prin săpăturile de amploare ce se desfăşurau, s-au identificat pe acelaşi loc şi resturi sporadice aparţinînd epocii bronzului timpuriu şi tîrziu, primei epoci a fierului şi secolelor III — IV e.n. [2].

Locul „La Cruce", unde s-au desfăşurat săpăturile sistematice, se află în partea de est a comunei Botoşana, pe prelungirea dealului cu acelaşi nume, mărginit la nord-est de pîrîul Pietrosul, iar la sud-est de pîrîul Botoşana sau Soloneţul Mic. Microregiunea era bogată altădată în păduri, avînd totodată şi numeroase izvoare. Existenţa unor straturi de sare la adîncimi nu prea mari şi a păşunilor bogate a atras de timpuriu comunităţile umane a căror ocupaţie principală era agricultura, completată pe scară largă de creşterea animalelor [3].

Ca metodă de săpătură s-a preconizat un sistem de şanţuri şi casete cu care să se poată controla zona cea mai dificilă de cercetat a aşezării, situată între grajdurile C.A.P.-ului, precum şi în grădinile comunei. Din cauza acestor construcţii nu s-au putut cerceta toate complexele, unele fiind săpate parţial. Tot aşa, şi în zona grădinilor, din cauza diverselor culturi şi a sistemului de irigaţie, nu s-au putut efectua dezveliri pe spaţii largi, secţiunile practicate fiind făcute în funcţie de situaţia de moment. Din acest motiv mai sînt încă unele porţiuni care n-au putut fi cercetate. În total s-au efectuat 125 secţiuni şi casete prin care s-a urmărit să se precizeze amplasarea complexelor de locuire, particularităţile şi sistemul lor de construcţie, precum şi încadrarea stratigrafică şi cronologică a tuturor descoperirilor din această staţiune.

---

1 Silvia Teodor, SCIV, 20, 1969, 1, p. 33 — 42.
2 Idem, Suceava, 6, 1979 (sub tipar).
3 C. Martiniuc şi colab., *Geografia fizică a R.P.R.*, Bucureşti, 1955, p. 513 — 514.

SCIVA, tomul 31, nr. 2, Bucureşti, aprilie—iunie 1980, p. 181—227

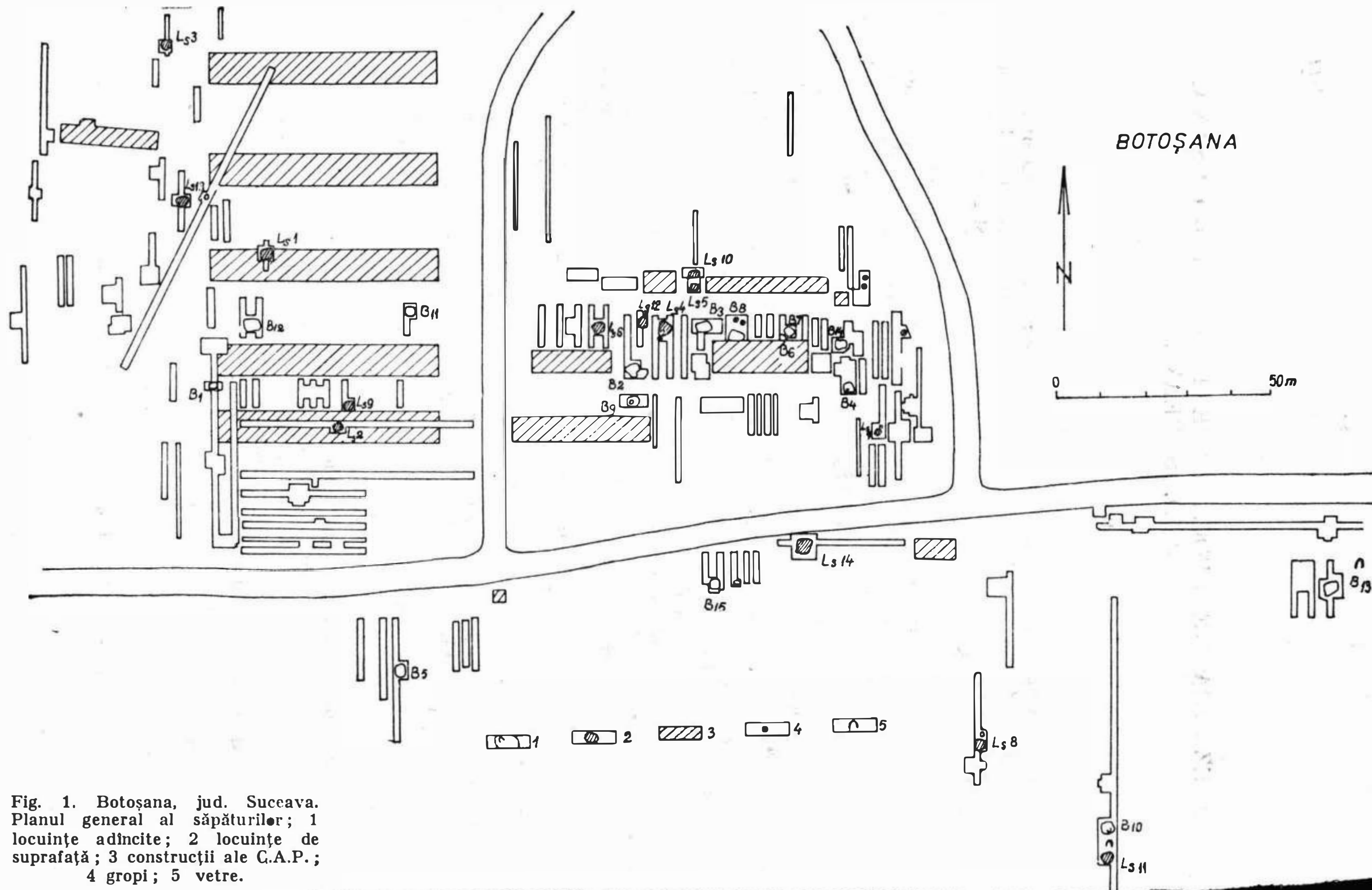

Fig. 1. Botoşana, jud. Suceava. Planul general al săpăturilor; 1 locuinţe adîncite; 2 locuinţe de suprafaţă; 3 construcţii ale C.A.P.; 4 gropi; 5 vetre.

Deşi aşezarea de epocă Latène ocupă o suprafaţă destul de întinsă, complexele de locuire sînt relativ rare şi constau din locuinţe adîncite sau semibordeie şi locuinţe de suprafaţă (fig. 1). S-au descoperit în total 15 semibordeie şi 14 locuinţe de suprafaţă, grupate atît pe partea mai înaltă a pantei, cît şi în vale, la distanţe relativ mari unul de altul.

Din punct de vedere cronologic aceste două tipuri de locuinţe pot fi considerate contemporane, ţinînd seama de materialele arheologice identice şi de faptul că nu s-au întîlnit cazuri de suprapuneri. Întrucît aşezarea de epocă Latène a fost deranjată de locuirile ulterioare şi mai ales de bordeiele destul de dese şi de adînci ale aşezării din secolele V — VII e.n.[4], ne-am referit numai la materialele descoperite în locuinţe sau gropi din zone ale aşezării care n-au fost afectate prea mult de intervenţiile ulterioare. În mod deosebit trebuie să amintim că în sectorul de est, locuinţele Latène au fost deranjate mai puţin în vechime şi mai mult de lucrările agricole actuale, astfel că materialul arheologic din stratul de cultură nu este amestecat cu cel din alte epoci şi am considerat că îl putem folosi în discuţiile de ansamblu [5].

CATALOGUL DESCOPERIRILOR

A. LOCUINŢE ADÎNCITE ÎN SOL

1. *Semibordeiul 1*, orientat nord est-sud vest, are formă rectangulară cu colţurile uşor rotunjite, cu laturile de 3 × 3 m şi adîncimea de 0,70 m de la nivelul actual de călcare. În colţul nordic a existat o vatră din care s-au păstrat resturi de arsură, cenuşă şi pietre arse (fig. 2/1). În pămîntul de umplutură a gropii mai ales pe podea, se aflau fragmente de vase din pastă cu aspect poros cu cioburi pisate în compoziţie, de culoare brun cenuşie (fig. 16/10 ; 17/8 ; 21/1,15). De asemenea, în conţinutul gropii ca şi în stratul corespunzător din preajmă se afla ceramică bastarnică fragmentară provenită de la strachini şi vase borcan, precum şi două fusaiole întregi şi una fragmentară (fig. 13/7).

2. *Semibordeiul 2*, cu orientarea nord vest-sud-est, are formă aproximativ trapezoidală cu laturile de 3,50 ; 4,75 ; 2,25 şi 2 m, iar adîncimea de 0,75 m de la nivelul actual de călcare. În zona nordică a gropii s-au păstrat cîteva resturi de arsură şi o alveolare a podelei, iar în partea opusă o groapă cu diametrul de 1,20 m care se adînceşte cu 0,50 m faţă de podeaua locuinţei (fig. 2/3). În umplutură se afla multă ceramică fragmentară de la vase lucrate cu mîna din pastă poroasă (fig. 18/1, 4, 7). De asemenea, s-au mai găsit multe oase de animale, pietre şi mici grăuncioare de chirpici care pigmentau întreaga umplutură a locuinţei şi care

[4] Săpături efectuate de Dan Teodor, monografie, în manuscris.

[5] Materialele descoperite la suprafaţă pe locul „La Cruce" şi în împrejurimi, precum şi obiecte din alte epoci istorice se păstrează în Muzeul sătesc din comuna Botoşana.

Complexele de locuire aparţinînd aşezării de epocă Latène au fost numerotate de la 1 în continuare, special pentru fiecare tip de locuinţă. Ilustraţia a fost întocmită ţinîndu-se seama de fiecare complex în parte, în ceea ce priveşte planul şi profilul, iar materialul ceramic este reprezentat numai prin cele mai tipice fragmente selectate pentru forma vaselor, pasta din care s-au modelat, motivele decorative etc.

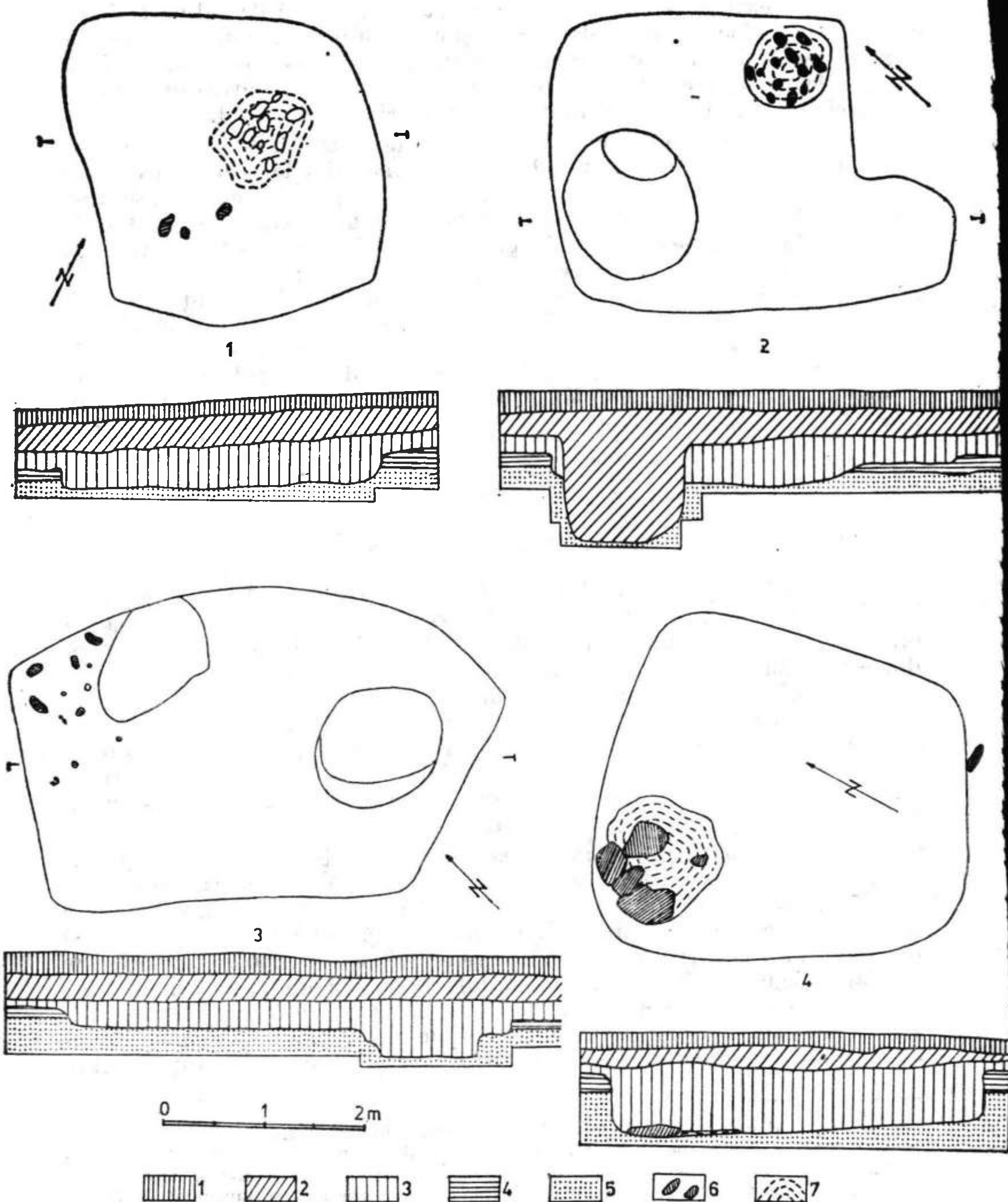

Fig. 2. Botoșana, jud. Suceava. Planul și profilul semibordeielor 1, 2, 3 4 ; 1 sol arabil ; 2 nivel prefeudal ; 3 nivel și locuințe adîncite de epocă Latène ; 4 strat de culoare brun închis ; 5 sol viu ; 6 pietre ; 7 resturi de vatră.

proveneau de la vatră şi de la pereţi. În nivelul de epocă Latène din apropierea gropii, s-au găsit multe fragmente, dintre care margini faţetate de la vase din pastă fină de culoare neagră (fig. 24/16; 25/10; 26/1). S-au mai găsit două fusaiole mici din care una plată (fig. 13/3; 16/5), un mîner tronconic găurit din lut ars (fig. 14/1) şi un cuţit din fier (fig. 10/8).

3. *Semibordeiul 3* are formă aproximativ dreptunghiulară cu laturile de 3,70 şi 3,20 m şi adîncimea de 0,92 m, orientat nord—sud. Faţă de nivelul de epocă Latène această locuinţă este mult mai adîncă. În colţul său vestic se aflau resturi de vatră care a fost construită din lut şi pietre de rîu. În această zonă podeaua era puternic arsă, acoperită cu cărbuni şi cenuşă (fig. 2/4). În umplutura gropii se aflau pietre, oase de animale şi fragmente ceramice. În cadrul ceramicii se observă specia lucrată cu mîna din pastă grosieră de culoare brun cenuşie (fig. 21/13,20; 22/9; 23/3). Cantitativ se remarcă fragmentele de vas borcan de dimensiuni mijlocii cu marginea uşor evazată şi fundul gros. Cîteva din ele au suprafaţa exterioară acoperită cu barbotină, iar marginea uşor evazată (fig. 24/1). La fel de bine reprezentată este şi ceramica din pastă fină, neagră, cu suprafaţa lustruită (fig. 26/2). În groapa locuinţei se mai aflau două fragmente de fusaiole (fig. 16/11) şi fragmente atipice de vase lucrate la roată din pastă fină cenuşie.

4. *Semibordeiul 4*, orientat nord-vest — sud-est, are formă pătrată cu latura de 3,80 m şi adîncimea de 0,80 m faţă de nivelul actual de călcare. Pe latura estică se afla o nişă cu 0,25 m mai sus decît podeaua unde a fost, probabil, amenajată intrarea. În colţul nord-estic se afla vatra amenajată ca şi în celelalte locuinţe din pietre şi lut, din care s-au păstrat doar urme răzleţe de arsură şi cărbuni. Acest semibordei a fost străbătut de o groapă ce pornea din nivelul prefeudal cu diametrul de 1,50 m şi adîncimea de 1,45 m (fig. 2/2). Inventarul arheologic al semibordeiului este format dintr-o cantitate mare de fragmente de vase lucrate cu mîna din pastă poroasă de culoare brun cenuşie. Formele predominante sînt: vasul borcan cu marginea dreaptă sau îngroşată şi evazată şi străchini (fig. 22/16). Sînt numeroase fragmentele din pastă fină de culoare neagră cu marginea faţetată şi torţi în formă de X (fig. 24/20, 21; 25/1,7). În acest semibordei se aflau mai multe fragmente dintr-un vas din grafit cu suprafaţa exterioară netedă, precum şi alte fragmente care au suprafaţa exterioară acoperită cu striuri paralele verticale (fig. 27/8). În umplutură s-au mai găsit: trei vase miniaturale din pastă grosieră de culoare brun cenuşie (fig. 15/1, 3, 5), unul lucrat la roată (fig. 23/11); cîteva fragmente de strecurătoare; un fragment de rîşniţă care a servit şi pentru ascuţit; o unealtă din fier, împungător sau dălţiţă (fig. 12/2); trei fusaiole plate din care una modelată grosolan dintr-un fragment de vas bastarnic (fig. 14/2,3), iar alta decorată pe ambele părţi cu caneluri concentrice (fig. 13/5; 16/4); o fusaiolă bitronconică; un fragment de ascuţitoare din gresie (fig. 14/7). Şi în stratul de cultură din jur se aflau multe fragmente ceramice, în această zonă stratul de epocă Latène fiind foarte bogat.

5. *Semibordeiul 5* are formă pătrată cu latura de 3,75 m şi adîncimea de 1,45 m, orientat nord-vest — sud-est. În colţul vestic se aflau resturile vetrei construită din lut şi pietre. În pămîntul de umplutură s-a găsit

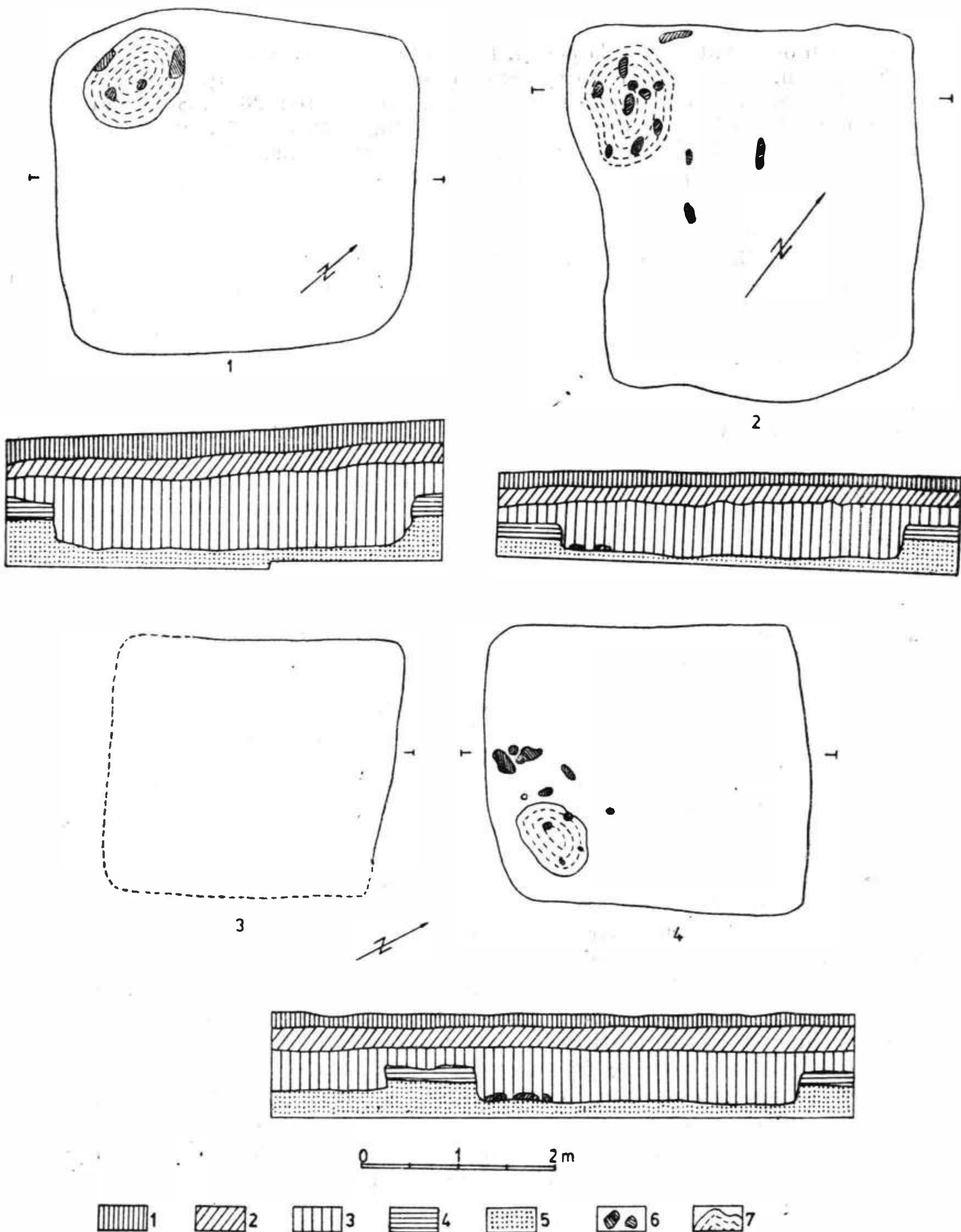

Fig. 3. Botoșana. jud. Suceava. Planul și profilul semibordeielor 5, 9, 6, 7 ; 1 sol arabil ; 2 nivel prefeudal ; 3 nivel și semibordeie de epocă Latène ; 4 strat de culoare brun închisă ; 5 sol viu ; 6 pietre ; 7 resturi de vatră.

multă ceramică, pietre şi oase de animale (fig. 3/1). În cadrul ceramicii descoperită în umplutura bordeiului se deosebesc două grupe: una cu aspect grosier şi alta din pastă fină, din care s-au modelat vase mici cu pereţii subţiri. Din prima categorie fac parte fragmente din vase de dimensiuni mijlocii decorate cu butoni şi mai multe şiruri de brîie alveolate, a căror formă era de borcan cu gîtul scurt şi neted şi umărul bombat (fig. 21/2, 3, 23; 22/8), fragmente de străchini (fig. 22/2, 6, 10, 11, 15), căni (fig. 23/2, 10) tipsii (fig. 27/12) şi fragmente din vase bastarnice din pastă poroasă, acoperite cu barbotină (fig. 24/10) sau din pastă fină (fig. 24/13, 14; 25/3). În acest bordei se mai afla un vîrf de lance de fier (fig. 11/2), un cuţit fragmentar (fig. 10/2) şi două fusaiole bitronconice din lut ars (fig. 13/9). De asemenea, s-au mai găsit fragmente de strecurătoare (fig. 16/13) şi multe funduri de vase de calitate bună.

6. *Semibordeiul 6*, de formă rectangulară cu laturile de 3,50 şi 2,80 m şi adîncimea de 0,75 m, este orientat sud est-nord vest. În colţul sudic, o concentraţie mai mare de chirpici arşi, pietre şi arsură indică existenţa vetrei (fig. 3/4). În umplutură se afla ceramică antrenată din straturile de epocă Latène şi prefeudală. Ceramica de epocă Latène constă din fragmente de vase lucrate cu mîna din pastă poroasă, amestecată cu microprundişuri, de culoare brun-cenuşie, de la vase cu pereţii drepţi şi marginea puţin răsfrîntă, o strachină întreagă cu profilul în formă de S (fig. 16/2), un fragment de la alta cu marginea dreaptă prevăzută cu o proemienenţă conică (fig. 22/1), precum şi mai multe fragmente de vase bastarnice (fig. 24/3, 4, 7, 8; 26/3, 4, 10). La 1,50 m spre vest s-a conturat groapa *semibordeiului 7* care din motive obiective s-a săpat parţial (fig. 3/3). Din acest bordei s-a recuperat material puţin (fig. 23/13; 27/4).

7. *Semibordeiul 8*, orientat nord-vest — sud-est, are formă dreptunghiulară cu laturile de 4 × 3,50 m şi adîncimea de 0,75 m. În colţul vestic s-au păstrat resturi de vatră, constînd în pietre arse şi fragmente mici de lipitură. Spre nord, în afara locuinţei, la circa 0,60 m şi respectiv la 1 m se aflau două gropi de formă cilindrică care conţineau puţine fragmente de epocă Latenè (fig. 5/1). În restul gropii şi mai ales spre fund, se aflau pietre şi fragmente ceramice. Ceramica este în majoritate de aspect grosier, fiind modelată din pastă poroasă, amestecată cu microprundişuri. Din această categorie provin fragmente de funduri groase, reliefate, margini drepte, îngroşate sau evazate şi multe bucăţi din corpul vaselor, unele decorate cu alveole sau proeminenţe (fig. 19/2—4; 21/4,26) şi fragmente de străchini (fig. 22/18; 26/18). S-a mai găsit un obiect cilindric din lut ars care ar putea fi mărgică sau fusaiolă (fig. 13/8).

8. *Semibordeiul 9* orientat nord-vest — sud-est, are de asemenea resturile de vatră în colţul vestic, constînd din arsură şi pietre. Groapa are formă dreptunghiulară cu laturile de 3,75 × 3,40 m şi adîncimea de 0,80 m (fig. 3/2). În pămîntul de umplutură se afla multă ceramică lucrată cu mîna, de aspect grosier, provenită de la vase borcan cu pereţii drepţi, decorate cu brîuri şi proeminenţe. Mai rare sînt fragmentele din pastă fină din care s-au modelat străchini adînci cu fundul larg şi marginea uşor evazată (fig. 20/7; 26/7). În stratul din jur se afla o cantitate mare de ceramică (fig. 21/14, 16, 27) şi unele alveolări ce conţineau cărbuni şi cenuşă.

9. *Semibordeiul 10* are formă aproximativ rectangulară, cu laturile de 3,60 × 2,95 m și adîncimea de 0,95 m, cu orientarea nord-vest — sud-est. În colțul vestic se aflau cîteva resturi provenite de la o vatră constînd din pietre și pămînt ars. În partea centrală a bordeiului se afla o mică alveolare cu diametrul de 0,65 m adîncă de 0,15 m (fig. 5/2). Semibordeiul conținea oase de animale, pietre și fragmente ceramice. Dintre acestea se remarcă fragmente de vase mari și tipsii din pastă poroasă (fig. 23/15) și din vase mai mici din pastă neagră bine frămîntată, cu lustru exterior (fig. 24/18 ; 26/6). Se păstrează întreg un vas miniatură din pastă grosieră (fig. 15/7).

10. *Semibordeiul 11*, de formă aproximativ pătrată, are laturile de 3,50 × 3,55 m și adîncimea de 0,90 m. Vatra a fost în colțul nord estic constînd din arsură, pietre și resturi de chirpici (fig. 4/1). În umplutura sa se afla multă ceramică fragmentară, predominînd categoria din pastă grosieră de culoare brun negricioasă (fig. 17/5,9) și fragmente de vase cu buza fațetată (fig. 25/5); 26/17). În cadrul inventarului se mai afla un cuțit din fier cu lungimea de 16,10 cm cu tăișul drept (fig. 10/9 ; 12/9).

11. *Semibordeiul 12*, cu adîncimea de 0,65 m de la nivelul actual de călcare, are formă neregulată, cu laturile neegale a căror lungime variază între 2,50 și 3,50 m (fig. 4/2). În pămîntul de umplutură a gropii, cît și în stratul de cultură din jur, abundă ceramica de caracter bastarnic, cu două categorii distincte, mai numeroasă fiind ceramica neagră lustruită de la vase cu aspect fin, cu marginea fațetată (fig. 25/4 ; 26/5,11). Ceramica poroasă, de culoare cenușie, aparține unor vase de dimensiuni relativ mari (fig. 27/3,5 — 7,13). În conținutul gropii se mai aflau bucăți de lipitură ce proveneau de la pereți și vatră, pietre arse și oase de animale mici, probabil de oaie și porc.

12. *Semibordeiul 13*, orientat nord-est — sud-vest, are formă ușor trapezoidală cu laturile lungi de 2,50 × 3 m și colțurile rotunjite. Adîncimea de 1 m se remarcă față de majoritatea semibordeielor a căror adîncime este în general sub 1 m (fig. 4/3). În groapa acestei locuințe se afla ceramică fragmentară, fragmente de lipitură foarte mici, pietricele, oase de animale și o fusaiolă bitronconică (fig. 16/7). Ceramica se grupează în două categorii, ambele numeroase. Prima categorie o formează ceramica fină cu suprafața netedă de culoare neagră sau cenușie închisă, cu nisip în compoziția pastei. Fragmentele provin de la căni sau castroane (fig. 22/5 ; 23/7). Cealaltă grupă de fragmente provine de la vase mari, borcane cu corpul globular, cu marginea groasă și evazată, ușor fațetată. Toate au suprafața exterioară tratată neglijent evidențiind și resturi de barbotină (fig. 19/5,6 ; 26/8), dar majoritatea au corpul neted uneori lustruit, prevăzut în cîteva cazuri și cu mici apucători conice.

13. *Semibordeiul 14* are formă rectangulară cu colțurile rotunjite și laturile de 3 × 4 m și adîncimea de 1 m de la solul actual de călcare. În colțul vestic s-au mai păstrat cîteva resturi de vatră constînd din pietre și pămînt ars, cărbuni mărunți și mai multe fragmente de vase (fig. 4/4). Ceramica din groapă cuprinde ambele categorii în ceea ce privește tehnica, mai numeroasă fiind ceramica poroasă cu suprafața aspră, de culori diferite, predominînd culoarea cenușie roșcată. Cîteva fragmente provin din vase cu marignea fațetată (fig. 24/6,15 ; 25/13,14 ; 26/15), altul de la o cană

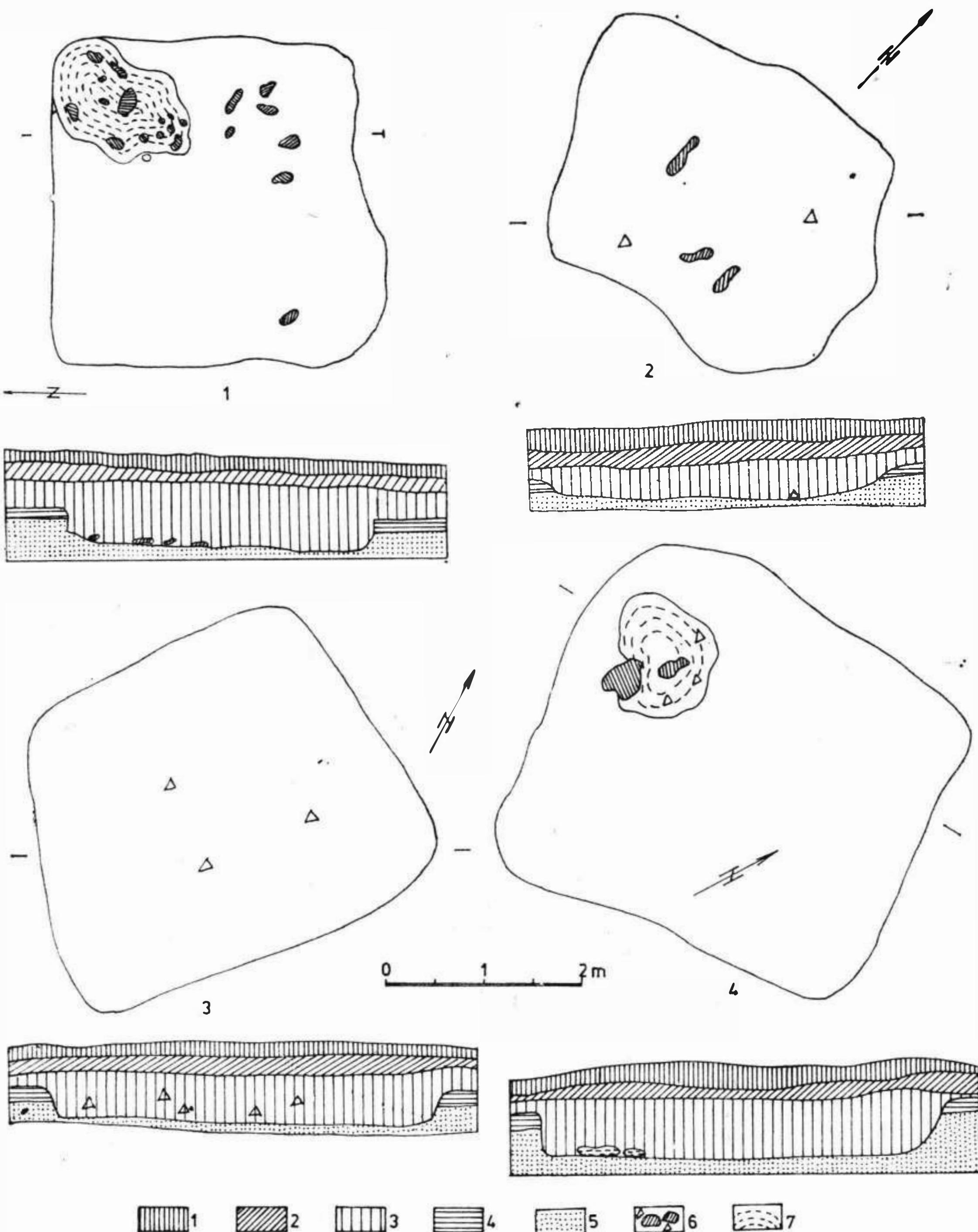

Fig. 4. Botoşana, jud. Suceava. Planul şi profilul semibordeielor 11, 12, 13, 14; 1 sol arabil 2 nivel prefeudal; 3 nivel şi semibordeie de epocă Latène; 4 strat de culoare brun închis; 5 sol viu; 6 pietre şi fragmente ceramice; 7 resturi de vatră.

cu corpul globular (fig. 20/8), partea superioară de la o cană cu toarta ușor înălțată (fig. 27/1) și mai multe fragmente atipice de amfore grecești.

14. *Semibordeiul 15* are formă aproximativ pătrată, cu laturile de 3 × 3,50 m și adîncimea medie de 0,75 m. În colțul nordic se aflau resturi de vatră constînd din chirpici arși, cărbuni și pietre arse (fig. 5/3). Ceramica din groapă este în cantitate mare, predominînd fragmentele cu aspect grosier, dintre care cîteva cu marginea ușor fațetată și suprafața aspră. Se deosebesc forme de borcane mari, cu umărul prelins și margine îngroșată, precum și fragmente de vase mici cu pereții relativ subțiri. Cîteva fragmente provin de la vase din pastă cenușie închisă, cu marginea fațetată (fig. 26/12, 13). Unele vase de tradiție veche avînd marginea rotunjită și evazată sînt prevăzute pe gît cu brîu alveolat sau crestat sau cu incizii verticale (fig. 18/2), altele sînt prevăzute cu linii în zig-zag sub brîu crestat (fig. 19/1), sau apucători dreptunghiulare (fig. 17/6). Un fragment de vas are în jurul fundului adîncituri succesive (fig. 17/2). Se remarcă un vas din grafit lucrat la roată (fig. 17/1).

B. LOCUINȚE DE SUPRAFAȚĂ

15. *Locuința 1* se păstrează pe o suprafață de 3,60 × 3,40 m, bătătorită și arsă, acoperită cu fragmente de lipitură, pietre și fragmente ceramice (fig. 5/4). În cadrul ceramicii, care se afla peste tot în acest complex se observă două categorii, din care una de aspect grosier poros (fig. 18/3,6 ; 21/8, 11, 21) și alta de calitate bună, de culoare brun-gălbuie (fig. 26/14). S-a păstrat aproape întreagă o cană cu o toartă de dimensiuni mici, din pastă poroasă de culoare cenușie (fig. 23/5). Atît în spațiul locuinței, cît și în afara ei se aflau numeroase fragmente de vase de dimensiuni mici cu buza fațetată din pastă fină de culoare neagră, ușor lustruite la exterior. Nu lipsesc fragmentele din pastă poroasă, cu suprafața aspră, decorate cu brîu.

16. *Locuința 2* se află la 0,40 m adîncime față de solul actual de călcare. Ea se prezintă sub forma unor aglomerări de lipitură măruntă provenită de la pereți, acoperind o suprafață aproximativ ovală de circa 6 m² (fig. 6/1). O cantitate mai mare de cărbuni și pămîntul ars de sub stratul de chirpici, marchează oarecum locul unde a putut să fie vatra. Împreună cu resturile locuinței se aflau numeroase fragmente ceramice de la vase lucrate cu mîna din pastă poroasă de culoare cenușie (fig. 18/5 ; 21/22). S-au mai găsit și cîteva fragmente de la vase lucrate la roată din pastă albicioasă (fig. 23/11), un fragment de fusaiolă sferică și alta plată, precum și o mărgică rotundă (fig. 13/4 ; 14/5,8 ; 16/8).

17. *Locuința 3* s-a degajat la 0,40 m adîncime, resturile sale fiind întinse pe o suprafață de formă neregulată, sub aspectul unei aglomerări de fragmente de pereți, fragmente ceramice, pietre de rîu și oase (fig. 6/2). În apropierea colțului vestic se aflau resturile unei vetre constînd din pietre arse, chirpici și cărbuni. Fragmentele ceramice sînt răspîndite pe toată suprafața și fac parte din categoria grosieră fig. 22/12 ; 24/19). S-au mai descoperit : un vas miniatural (fig. 15/4), două fusaiole bitronconice (fig. 13/1 ; 14/6) și o seceră fragmentară din fier (fig. 10/4).

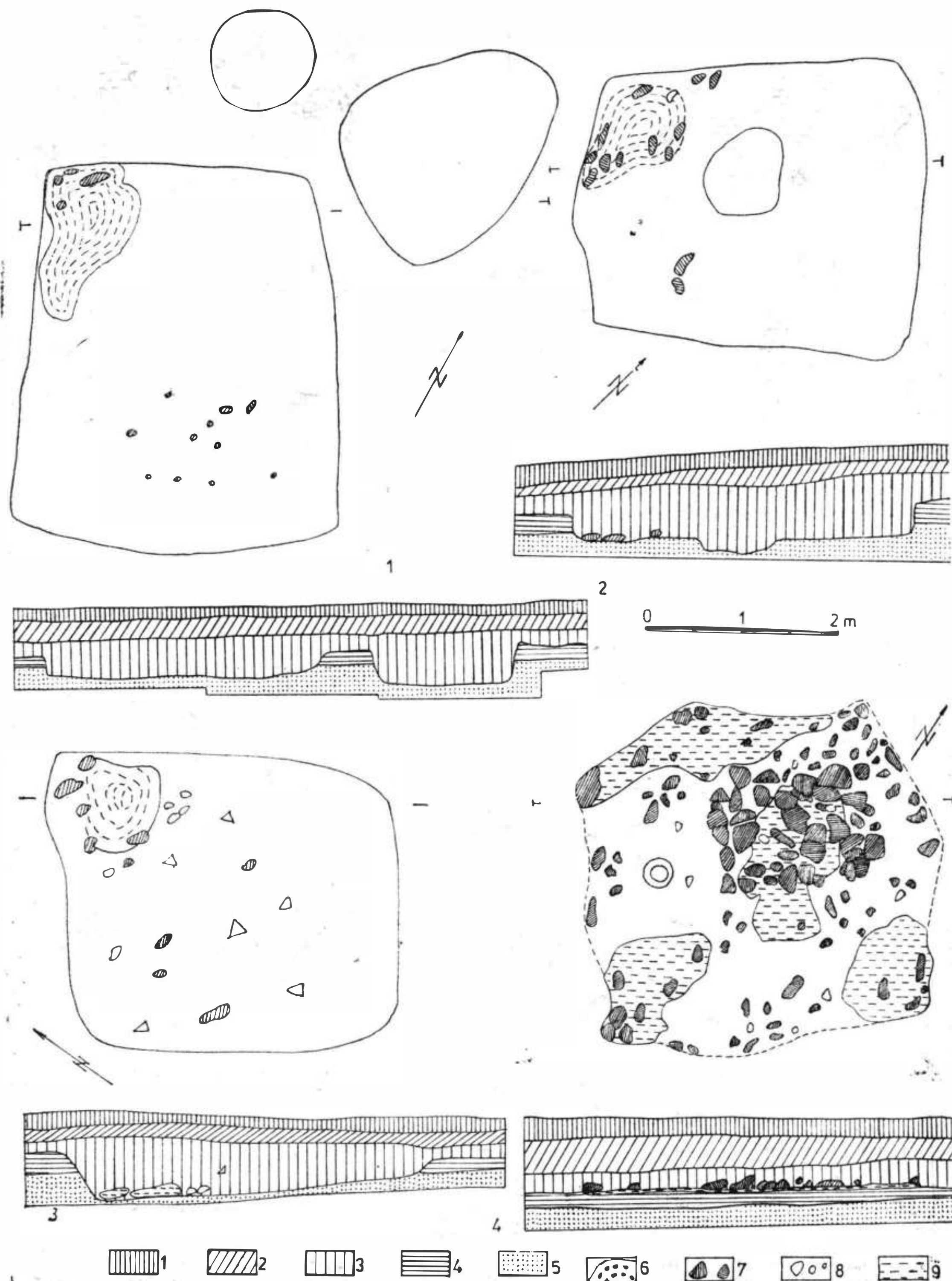

Fig. 5. Botoşana, jud. Suceava. Planul şi profilul semibordeielor, 8, 10, 15 şi ale locuinţei de suprafaţă 1 ; 1 sol arabil ; 2 nivel prefeudal ; 3 nivel şi locuinţe de epocă Latène ; 4 strat brun închis ; 5 sol viu ; 6 resturi de vatră ; 7 pietre ; 8 fragmente ceramice ; 9 pămînt ars cu resturi de chirpici.

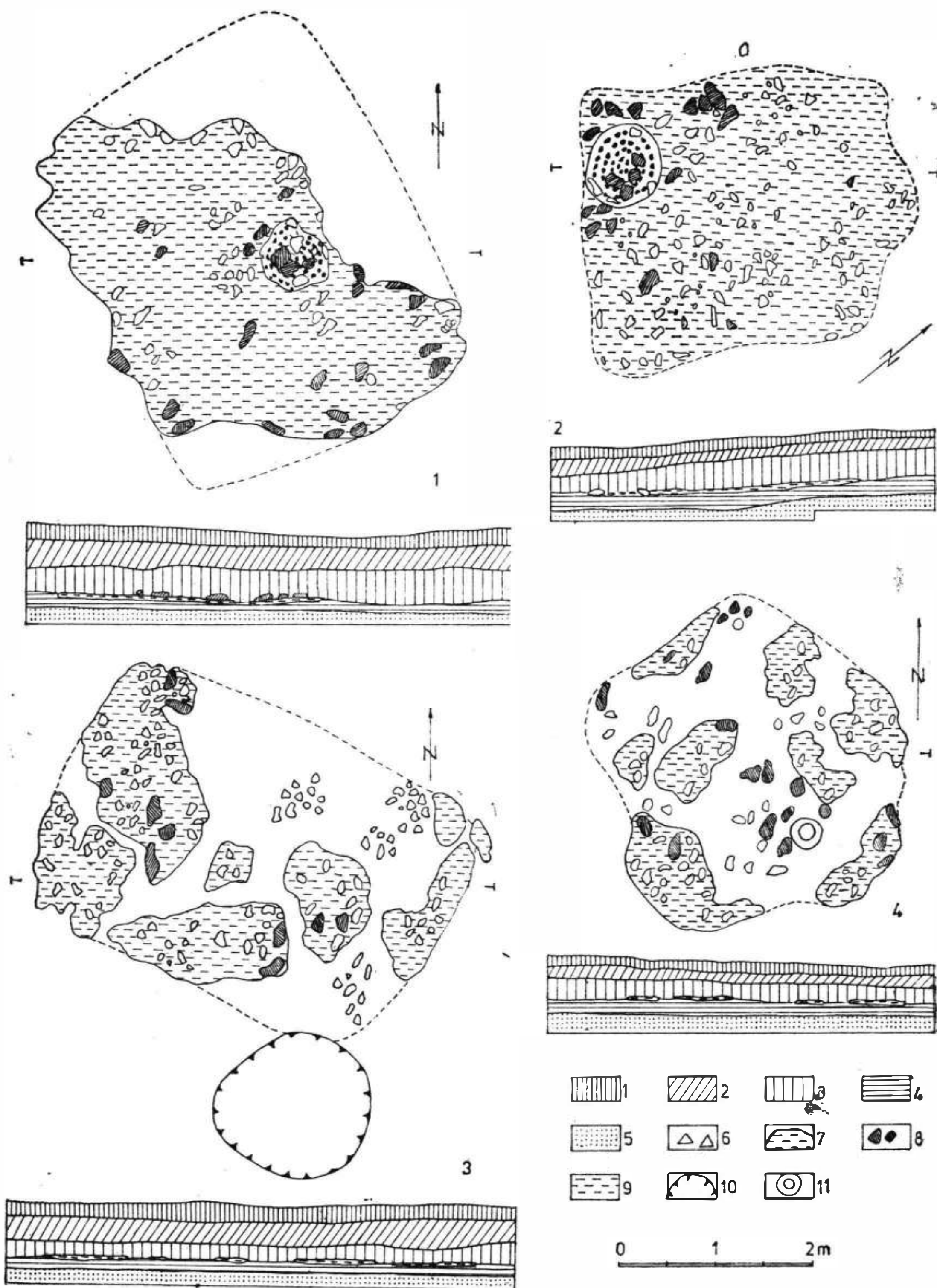

Fig. 6. Botoşana, jud. Suceava ; Planul şi profilul locuinţelor 2, 3, 4, 5 ; 1 sol arabil ; 2 nivel prefeudal ; 3 nivel şi locuinţe de epocă Latène ; 4 sol brun închis ; 5 sol viu ; 6 fragmente ceramice ; 7 resturi de vatră ; 8 pietre ; 9 pămînt ars şi chirpici ; 10 groapă ; 11 vas întreg.

18. *Locuința 4* constă din fragmente ceramice şi pietre aglomerate pe o suprafaţă aproximativ dreptunghiulară, unde solul pare să fie bătătorit şi ars (fig. 6/3). Nu s-a putut determina locul vetrei şi nici resturi din pereţi. Ceramica destul de abundentă este foarte fragmentată şi cuprinde toate categoriile de pastă şi forme (fig. 19/7 ; 20/3 ; 23/14 ; 26/21).

19. *Locuința 5* se caracterizează ca şi cele precedente printr-o aglomerare de lipituri, fragmente ceramice şi pietre, pe o suprafaţă relativ mică (circa 5 m²) (fig. 6/4). În cadrul acestui complex se afla un vas fragmentar de dimensiuni mici din pastă fină de culoare cenuşie (fig. 15/6), mai multe fragmente de vase mari decorate cu brîu alveolat (fig. 19/8 ; 21/12) ; un fragment de ceaşcă cu toartă masivă (fig. 23/16), precum şi un mare număr de fragmente de vase din pastă fină, neagră, cu buze faţetate (fig. 20/1 ; 25/11).

20. *Locuința 6*. Resturile acestei locuinţe, constînd din fragmente ceramice, pietre şi lipitură arsă, se observă pe o suprafaţă de circa 6 m², la adîncimea de 0,45 m. Spre colţul nord-estic se aflau cîteva resturi ce indică existenţa acolo a unei vetre constînd din fragmente de cărbuni şi pămînt impregnat cu cenuşă (fig. 7/1). Fragmentele ceramice din acest context provin de la vase din pastă fină şi poroasă, toate lucrate cu mîna (fig. 21/7, 24 ; 22/7, 19 ; 24/5, 17 ; 25/2, 17). Se remarcă un frumos fragment de vas bastarnic cu toartă tipică (fig. 28/5) şi unul de amforă grecească (fig. 28/2).

21. *Locuința 7*, asemănătoare ca aspect cu celelalte, conţine multă ceramică. Aproximativ în partea sudică a spaţiului pe care s-a delimitat locuinţa, se aflau cîteva plăci de lipitură şi particule de cărbuni care ar putea indica acolo resturile unei vetre (fig. 7/2). Fragmente ceramice numeroase provin de la vase din pastă poroasă, de dimensiuni mari şi altele de la vase din pastă fină (fig. 21/5, 17 ; 24/11 ; 27/11). În această locuinţă se afla un vîrf de lance din fier (fig. 11/1 ; 12/8).

22. *Locuința 8* se prezintă sub forma unei concentrări de fragmente ceramice, pietre şi particule de chirpici pe o suprafaţă de formă neregulată de circa 12 m². În unele porţiuni din acest spaţiu pămîntul este ars şi pătat de cărbuni. În partea nord-estică a fost probabil vatra, locul respectiv fiind ars şi amestecat cu particule de cărbuni. Tot în acest spaţiu se afla o alveolare adîncă de 0,20 m (fig. 7/3). Fragmentele ceramice din acest context sînt numeroase dar atipice. Se disting cîteva fragmente de oale cu gîtul înalt (fig. 21/9) şi de străchini cu marginea dreaptă (fig. 22/4,8). În apropiere de această locuinţă, la 0,45 m adîncime, se afla un vîrf de lance (fig. 11/3 ; 12/6).

23. *Locuința 9*, săpată doar parţial din cauza unor construcţii ale C.A.P. Botoşana, constă dintr-o grupare de chirpici arşi, fragmente ceramice şi pietre pe un spaţiu de circa 4 m² (fig. 7/4). Fragmentele ceramice provin de la vase de dimensiuni mici cu marginea evazată, uneori faţetată, din pastă poroasă sau fină de culoare brun negricioasă (fig. 21/28 ; 25/6, 8, 9 ; 26/16, 22 ; 28/3).

24. *Locuința 10* se caracterizează printr-o concentrare de chirpici sfărîmaţi, fragmente ceramice şi pietre, pe o suprafaţă de circa 5 m² (fig. 8/1). Ceramica aparţine categoriei lucrate cu mîna, din pastă poroasă de culoare brun-negricioasă, din care s-au modelat căni, castroane şi vase de

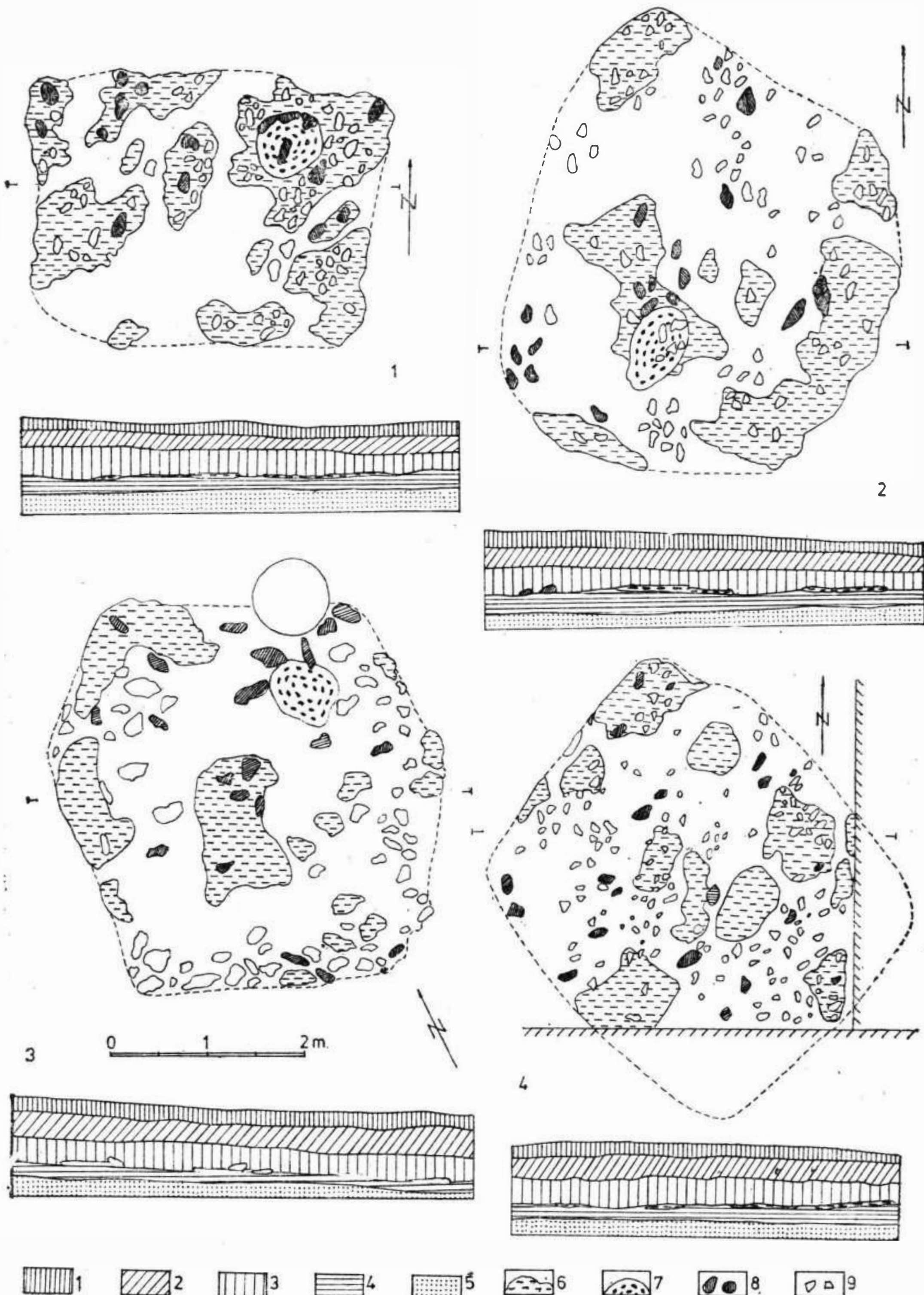

Fig. 7. Botoșana, jud. Suceava. Planul și profilul locuințelor 6, 7, 8, 9 ; 1 sol arabil ; 2 nivel prefeudal ; 3 nivel și locuințe de epocă Latène ; 4 sol brun închis ; 5 sol viu ; 6 pămînt ars și chirpici ; 7 resturi de vatră ; 8 pietre ; 9 fragmente ceramice.

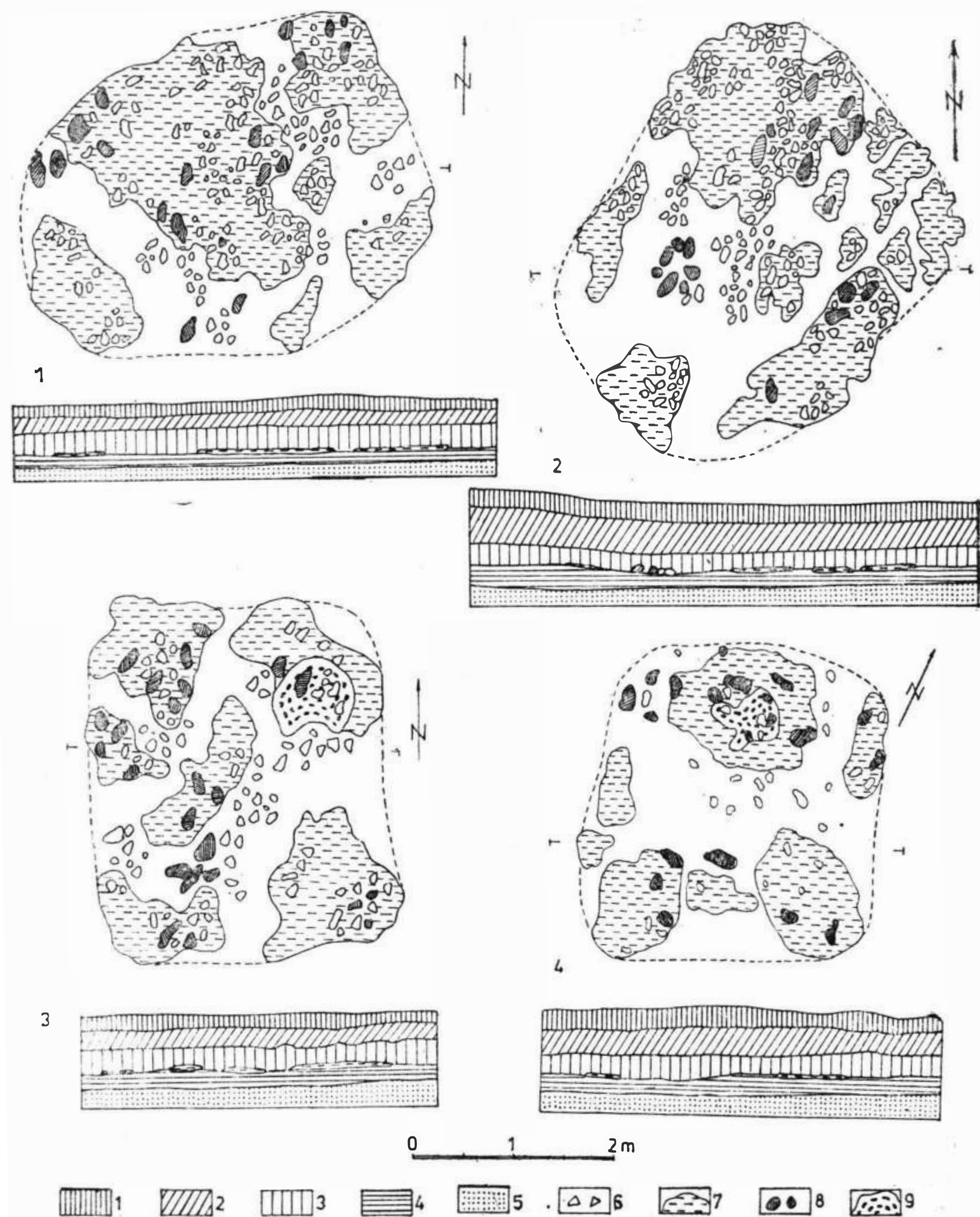

Fig. 8. Botoşana, jud. Suceava. Planul şi profilul locuinţelor 10, 11 12, 13; 1 sol arabil; 2 strat prefeudal; 3 nivel şi locuinţe de epocă Latène; 4 sol brun închis; 5 sol viu; 6 fragmente ceramice; 7 resturi de chirpici şi pămînt ars; 8 pietre; 9 resturi de vatră.

dimensiuni mari cu suprafaţa netedă sau aspră, de culoare cenuşie sau brună (fig. 20/4; 21/25; 22/3, 13, 17; 23/8; 27/9). În locuinţă s-a mai găsit o fusaiolă de formă bitronconică.

25. *Locuința 11*, asemănătoare celorlalte locuinţe de suprafaţă, acoperă o suprafaţă de circa 6 m² cu lipitură, cărbuni şi pietre. Nu se recunosc urme de vatră sau care să indice un anume sistem de construcţie. Spaţiile acoperite cu chirpici mai conţin cărbuni şi cenuşă (fig. 8/2). Ceramica, foarte fragmentară, provine de la vase de calitate inferioară din pastă poroasă (fig. 21/6, 10; 27/2) şi de la vase bastarnice (fig. 24/9; 25/15, 16; 26/20). Un fragment provine de la o cupă largă, sau, poate, căuş de lingură. S-a întregit o căniţă (fig. 15/2).

26. *Locuința 12*, de formă dreptunghiulară, cu dimensiunile de 2,50 × 3,50 m, constă dintr-o aglomerare de chirpici sfărîmaţi, pietre şi fragmente ceramice de la vase cu aspect foarte diferit. În sectorul nordic se păstrează cîteva resturi de vatră din lipitură de pămînt (fig. 8/3). Ceramica descoperită pe această suprafaţă provine de la vase din pastă grosieră, avînd marginea tăiată orizontal sau îngroşată şi puţin evazată (fig. 21/18; 24/12), şi de la o ceaşcă de formă tronconică (fig. 27/10). S-a mai găsit o fusaiolă cilindrică din lut ars şi una plată (fig. 13/2; 16/9).

27. *Locuința 13*, de dimensiuni mai mici, se prezintă sub forma obişnuită, rectangulară, cu marginile greu de identificat. Fragmentele de chirpici sînt mai numeroase în jurul unui spaţiu acoperit cu cărbuni şi arsură, unde probabil a fost vatra. Restul suprafeţei conţine pietre şi fragmente ceramice caracteristice întregii aşezări (fig. 8/4). Un mare număr de fragmente provin de la borcane din pastă poroasă, amestecată cu cioburi pisate şi pietricele, de la castroane şi căni din pastă fină (fig. 22/14, 21; 23/9; 26/19). În acest context mai existau o greutate piramidală de dimensiuni mari (fig. 14/4) şi o fusaiolă.

28. *Locuința 14* s-a delimitat pe o suprafaţă destul de întinsă, acoperită cu chirpici sfărîmaţi, pietre, fragmente ceramice. Într-o mică porţiune se pot remarca cîteva resturi de vatră, dar resturi de cărbuni şi cenuşă mai existau şi în restul locuinţei (fig. 9/1). Fragmentele ceramice sînt foarte numeroase, mai ales cele din pastă poroasă (fig. 21/19; 23/12). Din astfel de pastă este modelată şi o ceaşcă dacică de formă tronconică cu o toartă (fig. 23/6).

În stratul de cultură corespunzător locuinţelor de epocă Latène se aflau numeroase fragmente ceramice din toate categoriile, precum şi diferite obiecte din lut ars şi metal. Din categoria ceramicii poroase s-au selectat fragmentele din fig. 22/20; 24/2, 16; 28/1, 4, 6, 9, precum şi cîteva vase mici, păstrate mai bine (fig. 15/8; 16/1, 12). Din cadrul ceramicii fine, în stratul de cultură s-au descoperit mai multe fragmente de vase bastarnice din care şi unul cu decor (fig. 20/2; 25/12; 26/9; 28/7) şi fragmente de vase lucrate la roată (fig. 23/1, 4; 28/8, 10). De asemenea, am menţionat fragmentul lucrat cu mîna, care are pe buză crestături dispuse într-un mod deosebit (fig. 17/4). Mai menţionăm: două fragmente de figurine zoomorfe (fig. 16/6; 17/7); un fragment de „căţel de vatră" cu decor (fig. 16/14; 17/3); un fragment de fibulă din fier (fig. 16/3); o fusaiolă (fig. 13/6); un vîrf de lance şi unul de săgeată (fig. 12/5, 10;

11/4), diferite cuţite şi obiecte din fier (fig. 10/1, 3, 5 — 7, 10; 12/1, 3, 4, 7, 11).

C. GROPI ŞI VETRE EXTERIOARE

Din nivelul de epocă Latène pornesc o serie de gropi nu prea adînci şi mai multe alveolări, care nu întotdeauna au putut fi atribuite cu certitudine, deoarece conţinutul lor cuprindea în general material ceramic atipic. În jurul semibordeielor 2 şi 3 şi al locuinţei de suprafaţă 4 se aflau cîte una sau două gropi de formă cilindrică, uneori mai largi la partea inferioară, cu diametre între 0,70 şi 1,10 m şi adîncimi de pînă la 1 m. Întrucît o amenajare specială a acestor gropi nu s-a putut sesiza, este posibil ca ele să fi rezultat din scoaterea lutului pentru construcţii, fiind apoi umplute cu resturi menajere. Una din gropi conţinea şi fragmente mai mari de lipi-

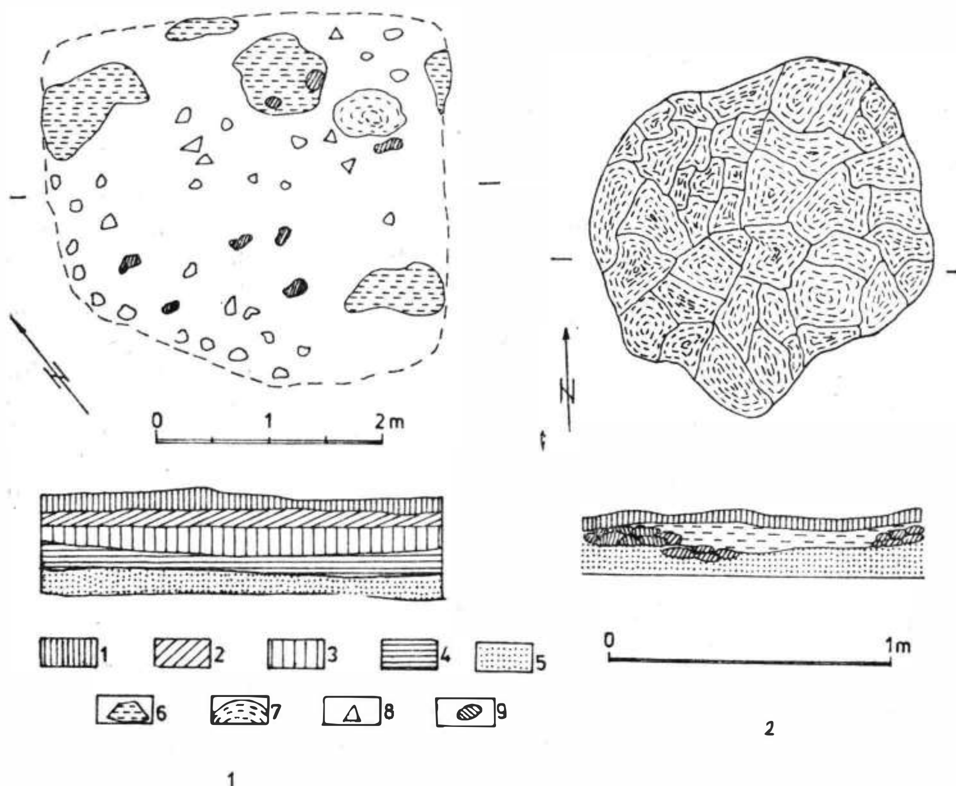

Fig. 9. Botoşana, jud. Suceava. Planul şi profilul locuinţei 14 (1) şi al vetrei 1 (2); 1 sol arabil; 2 nivel prefeudal; 3 nivel şi locuinţă de epocă Latène; 4 sol brun închis; 5 sol viu; 6 resturi de chirpici; 7 resturi de vatră; 8 fragmente ceramice; 9 pietre.

tură de vatră, avînd aspectul unor plăci groase de circa 15 cm, netezite, avînd şi o mică margine rotunjită.

În preajma semibordeielor 13 şi 15 şi a locuinţei de suprafaţă 11, s-au putut degaja şi vetre exterioare, păstrate relativ bine, constînd din

placa de pămînt ars netezită, cu resturi de arsură în jur (fig. 9/2). Din cauză că aceste vetre se aflau la numai 0,40 m adîncime ele au fost deranjate de lucrările agricole.

D. INVENTARUL COMPLEXELOR DE LOCUIRE.

a. Unelte și arme

Unelte. Atît în locuințele adîncite, cît și în locuințele de suprafață, precum și în zonele exterioare acestora, au fost descoperite mai multe unelte și arme din fier și lut ars. Trebuie să subliniem de la început că deși prin săpăturile efectuate s-a cercetat aproape în întregime așezarea Latène, delimitîndu-se 29 de complexe de locuire, numărul uneltelor și al armelor este extrem de redus în raport cu materialul ceramic.

Mai frecvente sînt *cuțitele* din fier, majoritatea fragmentare, cu lama îngustă sau lățită și tăiș rectiliniu. În cîteva cazuri păstrează peduncului de prindere care era drept, de secțiune rectangulară (fig. 10/1 — 3, 8 — 10 ; 12/7, 9). Cu o singură excepție lamele cuțitelor sînt subțiri, observîndu-se urme de tocire după o folosire destul de îndelungată. Astfel de cuțite sînt comune pentru epoci îndelungate și pentru spații foarte întinse, fără a putea fi socotite ca un obiect tipic. În așezările geto-dacice contemporane cu Botoșana astfel de cuțite sînt, de asemenea, destul de frecvente.

O *seceră* de mărime mijlocie cu ambele capete rupte, cu lama subțire și îngustă (fig. 10/4) și o *coasă* de mărime mijlocie cu tăișul destul de ascuțit încă în momentul descoperirii (fig. 10/7 ; 12/11) sînt în stare fragmentară și mai dificil de încadrat, dar probabil că ambele aparțin tipului *à languette*, destul de frecvent în epoca Latène în Dacia și în Europa est-centrală [6]. Atît secera, cît și vîrful de coasă au analogii în cadrul uneltelor din Transilvania, frecvente în așezări și în depozite geto-dacice [7]. Pe teritoriul Moldovei, uneltele folosite în agricultură sînt destul de rare. S-au semnalat cîteva piese la Cotnari [8] și Poiana [9], care dovedesc că se practica agricultura cu mijloace avansate și într-o perioadă anterioară așezării de la Botoșana, precum și în depozitul de la Lozna, jud. Botoșani [10], contemporan cu așezarea de la Botoșana. Întrucît nu s-au descoperit încă ateliere de fierar care să ateste făurirea uneltelor pe plan local, se poate ca piesele cunoscute să se fi procurat pe calea schimburilor cu populațiile vecine de pe teritoriul Munteniei sau al Transilvaniei, centrul de producție al lor fiind într-un mediu în care exista și materia primă necesară confecționării acestor unelte. Pe de altă parte, uneltele agricole de la Botoșana puteau proveni, ca și unele din piesele ceramice, de la triburile de la periferia lumii dacice, în perioada cînd începuseră, de fapt, primele migrații

---

[6] J. Déchelette, *Manuel d'archeologie préhistorique, celtique et gallo romaine*, II, 3, Paris, 1914, p. 1 380 și urm., fig. 613.

[7] V. Pârvan, *Getica*, București, 1926, p. 496 — 497, fig. 337/7 ; I. Berciu și Al. Popa, SCIV, 14, 1963, 1, p. 154, 158, fig. 1/9 ; 3/9 ; 3/10 ; C. Daicoviciu, *Cetatea dacică de la Piatra Roșie*, București, 1954, p. 78, pl. VII/3, 9, 13 ; X/13 ; I. H. Crișan, ActaMN, 1, 1964, p. 98, fig. II/7 ; III/18.

[8] Material inedit. Informații de la cercet. Adrian Florescu.

[9] R. Vulpe, SCIV, 3, 1952, 1, p. 198, fig. 12/3.

[10] S. Teodor și P. Șadurschi, *Inventaria Archaeologica*, XI, București, 1971, pl. 5 — 8.

ale neamurilor germane care au vehiculat multe elemente caracteristice zonelor nordice. În afară de cuţite şi unelte agricole, s-au mai descoperit şi alte obiecte din fier, a căror utilitate poate fi multiplă. Ele constau din diferite bare, împungători, garnituri etc. (fig. 10/5, 6; 12/1 — 4).

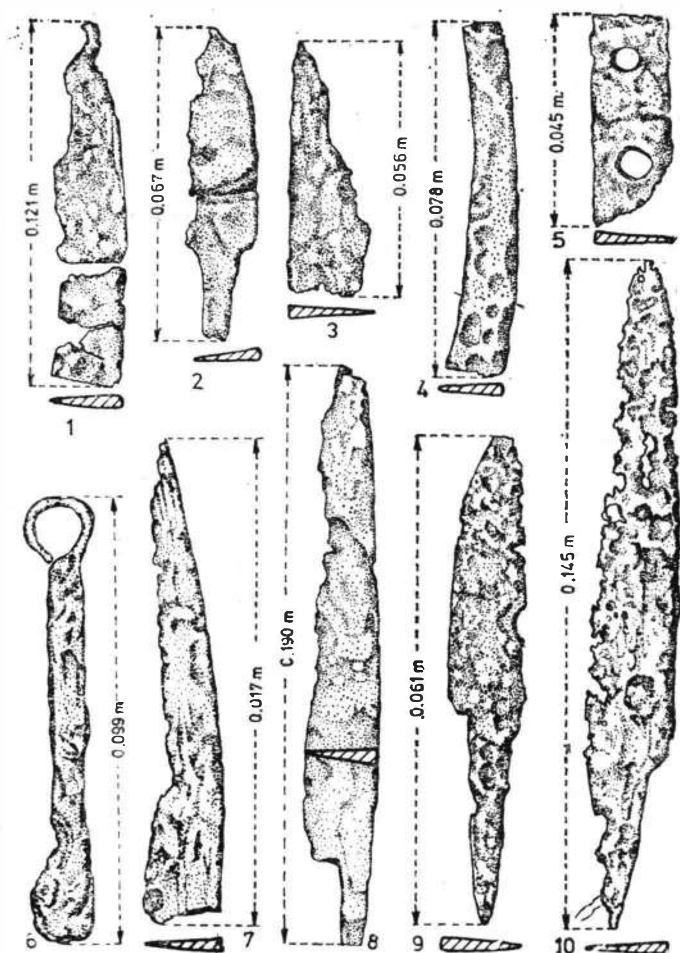

Fig. 10. Botoşana, jud. Suceava, Seceră (4), coasă (7), cuţite (1 — 3, 5, 6, 8—10); 8 semibordeiul 2; 1, 3, 5—7, 10 din stratul de cultură; 2 semibordeiul 5; 4 locuinţa 3; 9 semibordeiul 11.

Categoria de ustensile mai numeroasă sînt fusaiolele din lut ars, unele modelate din fragmente ceramice. Ca formă şi mărime, fusaiolele au o mare varietate, predominînd cele bitronconice, tronconice sau plate (fig. 13/1—4, 6—9; 14/2, 3, 6, 8; 16/7, 9, 11). Numărul mare de fusaiole indică prelucrarea lînei şi a cînepii în mediul local.

În stare fragmentară s-au mai descoperit greutăţi piramidale din lut ars, frecvente atît în locuinţe, cît şi în stratul de cultură. Se remarcă

în mod deosebit o astfel de greutate tronconică în stare bună, din lut bine frămîntat, nisipos, cu suprafața netezită cu grijă. Spre deosebire de celelalte piese, aceasta este mult mai mare, avînd înălțimea de 22,8 cm și diametrul bazei de 11,4 cm. Aproximativ pe mijlocul bazei se află o mică adîncitură, iar la partea superioară un orificiu de prindere (fig. 14/4). Astfel de piese s-au mai descoperit în așezările geto-dacice, fiind considerate suporturi ca și pirostriile sau „căţeii de vatră”, sau pentru menţinerea căldurii în interiorul locuinţei [11].

Printre obiectele diverse din lut ars sau piatră mai amintim două mărgele din lut de dimensiuni relativ mari (fig. 14/5; 16/5, 8) și o cute de piatră pentru ascuţit (fig. 14/7).

În afară de vetrele obişnuite pentru uz zilnic, din cadrul locuinţelor sau din exterior, în apropiere de semibordeiul 2, în stratul de cultură, la 0,50 m adîncime, se afla un fragment ornamentat care provine din partea anterioară a unui „căţel de vatră” (fig. 16/14; 17/3), piesă considerată, în general, rituală [12]. Piesa din care provine fragmentul a fost modelată din pastă de calitate bună, arsă puternic, de culoare roz gălbuie, cu pete cenușii, provenite de la flambări sau arderi secundare. Forma iniţială era probabil paralelipipedică alungită, cu fundul scobit. Ornamentarea s-a făcut cu un obiect rotunjit, rezultînd un decor incizat, incrustat cu alb, reprezentînd un meandru închis în cadrul unui spaţiu dreptunghiular, pornind de la un motiv geometric în formă de H cu capetele întoarse. Suprafaţa interioară este, de asemenea, bine netezită. „Căţei de vatră” asemănători, sau cel puţin cu aceeaşi funcţie, s-au mai descoperit pe teritoriul ţării noastre în mediul Latène şi în special la populaţiile cu care geto-dacii au convieţuit în secolul al II-lea î.e.n. [13]. Ca şi la Botoşana, majoritatea descoperirilor constau din mici fragmente aflate în cadrul inventarelor din locuinţe sau gropi alături de fragmente de olărie bastarnică, elenistică și autohtonă, ca la Lunca Ciurei (jud. Iași) și Poiana (jud. Galaţi)[14]. În alte cazuri, resturile unor astfel de „căţei de vatră” sînt aruncate în gropi speciale care mai conţineau şi resturi de locuinţe distruse, oase de animale și ceramică. Este cazul descoperirilor de o importantă deosebită din așezările de la Gheläești (jud. Neamţ) şi Borosești (jud. Iași) în cadrul cărora s-au putut identifica patru astfel de piese ornamentate [15]. Cele mai apropiate analogii pentru aceste piese se află în mediul germanic, de unde mai provin şi alte elemente deosebit de interesante şi semnificative cum sînt colanele din bronz „Kronenhalsring” de la Davideni și Ţibucani [16] şi fibula pomeraniană de la Gheläeşti [17]. Fragmentul de „căţel de vatră” de la Botoşana se poate încadra în aceeaşi categorie de descoperiri, la fel ca şi o mare parte din materialul ceramic, deşi există şi unele deosebiri în ceea ce priveşte calitatea.

---

11 Radu și Ec. Vulpe, Dacia, 3 — 4, 1933, p. 317, fig. 102/11-12.

12 M. Babeș și V. Mihăilescu-Bîrliba, 51 — 52. BerRGK, 1970—1971, p. 195 — 196.

13 *Ibidem*, fig. 3/1, 2.

14 Săpături efectuate de A. Nițu. Fragmentele de vatră nu sînt publicate în raportul din SCIV, 6, 1955, 1 — 2, p. 183 — 187.

15 M. Babeș și V. Mihăilescu-Bîrliba, *op. cit.*, p. 176 — 187.

16 M. Babeș, SCIV, 20, 1969, 2, p. 195 — 210; M. Babeș și I. Untaru, Dacia, N.S., 13, 1969, p. 283 — 290; E. Coman, SCIV, 19, 1968, 3, p. 527.

17 M. Babeș, SCIV, 20, 1969, 2, p. 195 — 198.

Arme. În cadrul acestor descoperiri se remarcă patru vîrfuri de lance din fier, de forme şi mărimi diferite şi un vîrf de săgeată cu trei aripioare, din bronz (fig. 12/5).

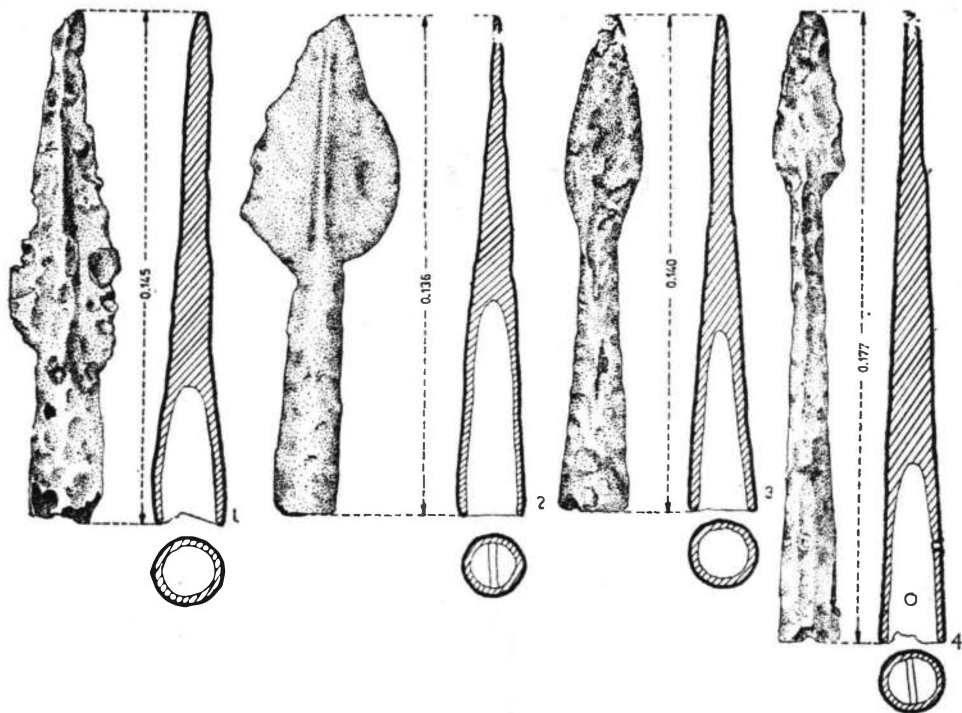

Fig. 11. Botoşana, jud. Suceava. Vîrfuri de lance ; 1 locuinţa 7 ; 2 semibordeiul 5 ; 3 locuinţa 8 ; 4 din stratul de cultură.

Vîrful de lance din semibordeiul 5, cu foaia lată de formă romboidală şi tubul lung şi masiv, este prevăzut cu un cui transversal în orificiul de fixare a cozii (fig. 11/2). În Europa centrală, acest tip de vîrf s-a găsit împreună cu fibule Latène C—D [18].

În locuinţa 7, se afla în vîrf de lance cu foaia alungită ca frunza de salcie şi tubul mai scurt(fig. 11/1 ; 12/8), de asemenea cu analogii în Latènul mijlociu din Europa centrală [19]. În stratul de cultură, la 0,40 m adîncime, se afla un vîrf de lance cu foaia scurtă romboidală şi piciorul lung (fig. 11/3 ; 12/6). Tot în aceste condiţii se afla un alt vîrf cu foaia mică în raport cu restul piesei. Tubul, relativ lung, este mai larg la capăt unde este prevăzut cu un cui sau nit (fig. 11/4 ; 12/10). Ultimele două vîrfuri cu foaia scurtă, îngustă şi romboidală, au analogii într-o arie relativ

[18] J. Filip, *Keltové ve stredni Evropé*, Praga, 1956, p. 127 ; Horst Geisler, *Das germanische Urnengräberfeld bei Kemnitz, Kr. Potsdam-Land.* I, 1974, pl. 43/1.

[19] J. Filip, *op. cit.*, fig. 95/2 ; pl. XLII/4 ; CXXI/5 ; LXI/2 ; XLIX/1 ; Horst Geisler, *op. cit.*, fig. 818/26 ; T. Voigt, JMitV, 59, 1976, p. 246, fig. 65/b ; W. Schlüter, *Die Vorgeschichtlichen Funde der Pipinsburg bei Osterode (Harz)* 1975, pl. 5/9, 10.

întinsă. Din punct de vedere cronologic vîrfurile de lance durează o perioadă destul de lungă a Latènului, atît în cadrul așezărilor, cît și în necropole, în zona Poloniei Centrale [20] ca și în mediul cultural învecinat [21]. În Moldova și Transilvania se cunosc numeroase vîrfuri de lance de tipuri asemănătoare, mai frecvente în descoperirile funerare celtice dar și în așezările dacice [22].

Fig. 12. Botoșana, jud. Suceava. Unelte și arme; 1, 3–5, 7, 10, 11 din stratul de cultură; 2 semibordeiul 4; 6 locuința 8; 8 locuința 7; 9 semibordeiul 11.

---

20 Z. Wozniak, *Osadnictwo celtyckie w Polsce*, 1970, pl. I/1.
21 V. I. Bidzilia, ArheologijaKiev, 17, 1964, fig. IV/37 — 40.
22 S. Teodor, StMatSuceava, 5, 1978, fig. 10/1.

b. Ceramica.

Din punctul de vedere al tehnicii de lucru, olăria descoperită în stratul de epocă Latène de la Botoşana poate fi clasificată în două grupe : ceramică fină şi ceramică grosieră, cea din urmă predominînd din punct de vedere cantitativ. În cadrul acestor două categorii se include ceramica locală, considerată ca atare pe baza a numeroase analogii cu inventarul ceramic al aşezărilor contemporane de pe teritoriul locuit de geto-daci [23]

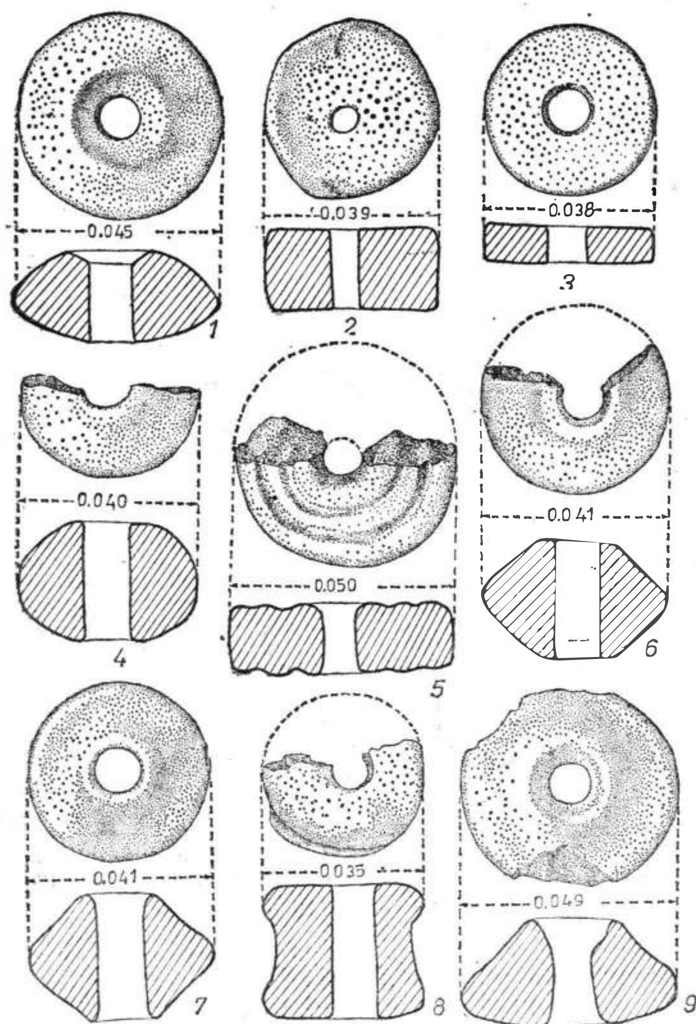

Fig. 13. Botoşana, jud. Suceava. Obiecte din lut ars ; 1 locuinţa 3 ; 2 locuinţa 12 ; 3 semibordeiul 2 ; 4 locuinţa 2 ; 5 semibordeiul 4 ; 6 din stratul de cultură ; 7 semibordeiul 1 ; 8 semibordeiul 8 ; 9 semibordeiul 5.

[23] I. H. Crişan, *Ceramica daco-getică*, Bucureşti, 1969, p. 100 — 150 ; S. Teodor, SCIV, 18, 1967, 1 — 2, p. 25 — 45.

şi o cantitate de ceramică de factură străină ale cărei analogii se găsesc pe o arie destul de mare de răspîndire [24]. În acelaşi mod a fost studiată şi clasificată ceramica lucrată la roată, a cărei pondere în cadrul inventarului este destul de mică.

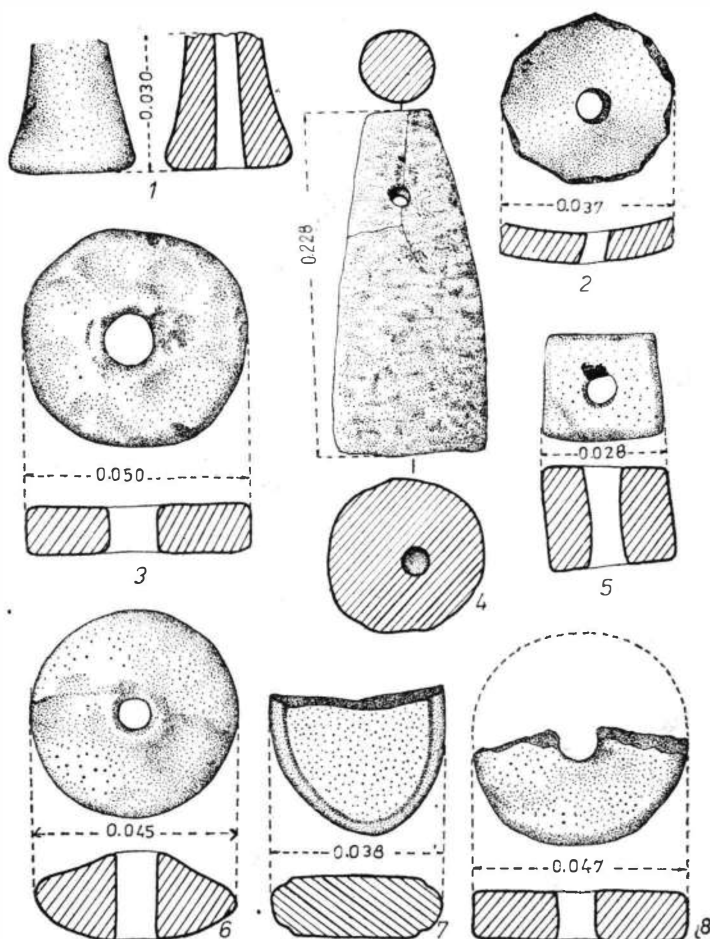

Fig. 14. Botoşana, jud. Suceava. Obiecte din lut ars şi piatră; 1 semibordeiul 2; 2, 3, 7, semibordeiul 4; 4 locuinţa 13; 5, 8, locuinţa 2; 6 locuinţa 3.

Ceramica lucrată la mînă, de factură locală, de aspect fin, este modelată din pastă densă avînd ca degresant nisip. Suprafeţele sînt netezite cu grijă, folosindu-se angoba cu luciu de culoare cenuşie deschisă. În olăria geto-dacică această categorie ceramică are o veche tradiţie, fiind cunoscută în cadrul inventarului aşezărilor fortificate sau deschise începînd din secolul al V-lea î.e.n., cum se poate vedea din analiza, făcută cu

[24] R. Vulpe, NEH, 1, 1955, p. 103 — 119.

multă competenţă, pentru zona intracarpatică [25], precum şi în restul teritoriului dacic [26]. Ceramica lucrată cu mîna din pastă poroasă şi sfărîmicioasă are în compoziţie cioburi pisate şi uneori microprundişuri, în general degresanţi cu granule mari. Vasele modelate din această pastă sînt arse slab şi neuniform, avînd o mare varietate de culori atît la suprafaţă, cît şi în miezul fragmentelor. Alături de ceramica fină, şi vasele poroase au o veche tradiţie în cadrul ceramicii geto-dacice [27]. Ceramica poroasă va constitui o categorie de bază şi în perioada clasică a civilizaţiei dacice [28].

În cadrul ceramicii de factură străină, există de asemenea două aspecte diferite unul de altul. Prima grupă, grosieră la prima vedere, în care pasta conţine cioburi pisate, este densă, bine arsă, avînd culoare brun deschisă sau cenuşie. Suprafaţa exterioară este netezită la partea superioară, în special pe gît, şi aspră pe restul corpului, care este acoperit cu un strat, nu întotdeauna uniform, de barbotină. Analogiile acestei categorii ceramice se află în cadrul grupului cultural Poieneşti-Lukaşevka, care cuprinde centrul şi nordul Moldovei, precum şi anumite zone de la răsărit de ea [29]. În aşezarea de la Botoşana această ceramică nu este prea numeroasă în raport cu ceramica poroasă fără barbotină, cu care se află alături în acelaşi strat sau locuinţe.

Ceramica fină de factură străină, descoperită mai ales în stare fragmentară, este făcută din pastă densă avînd ca degresanţi cioburi pisate mărunt, nisip şi paiete de mica. Suprafeţele sînt netede, avînd culoare neagră sau brun gălbuie. Arderea oxidantă sau reducătoare este uniformă şi de bună calitate. Din punct de vedere cantitativ vasele din aceste două categorii reprezintă aproximativ 50% din întreaga ceramică din aşezarea de epocă Latène de la Botoşana.

Ceramica lucrată la roată este numai fragmentară şi cantitativ foarte redusă. Este folosită pasta densă, fină, bine arsă, de culoare cenuşie deschisă, din care provin cîteva fragmente de căni sau castroane. În cadrul ceramicii lucrate la roată grupăm şi fragmente de factură celtică, lucrate din pastă cu grafit, precum şi cîteva fragmente de amfore greceşti.

Din marea cantitate de ceramică descoperită în aşezarea de epocă Latène de la Botoşana, s-au întregit foarte puţine vase. Pe baza analizei fragmentelor însă, s-au putut identifica forme caracteristice pentru olăria autohtonă şi respectiv pentru aceea bastarnică.

În ceea ce priveşte ceramica geto-dacică s-a constatat existenţa următoarelor forme: borcanul şi strachina cu cîteva variante, ceşti şi căni, strecurători şi tipsii.

— Borcanul a fost întotdeauna modelat cu mîna din pastă poroasă. Din analiza unei mari cantităţi de fragmente s-au deosebit trei tipuri; Tipul a) borcan de dimensiuni mijlocii cu corpul drept, marginea uşor întărită şi lăţită, prevăzută adesea cu crestături sau alveole. Numărul

---

[25] I. H. Crişan, *op. cit.*

[26] S. Teodor, SCIV, 18, 1967, 1, p. 20 — 45.

[27] I. H. Crişan, *op. cit.*, p. 104 — 105.

[28] R. şi Ec. Vulpe, Dacia, 3—4, 1933, p. 289— 295; R. Vulpe, Dacia, N. S., 1, 1957, p. 156; A. Buzilă, MemAntiq, 2, 1970, p. 237 — 248.

[29] R. Vulpe, Materiale, 1, 1953, p. 310 — 474, 486 — 497; M. Babeş, MemAntiq, 2, 1970, p. 231.

acestor borcane trebuie să fi fost destul de mare atît în locuinţele adîncite, cît şi în cele de suprafaţă (fig. 17/5; 18/5, 6; 19/3, 7; 21/1—12, 18, 19; 27/3, 4, 7; 28/9). Tipul b) de borcan are gîtul pronunţat şi uşor înălţat, buza cu tendinţă de evazare, marginea întărită şi uneori alveolată, corpul

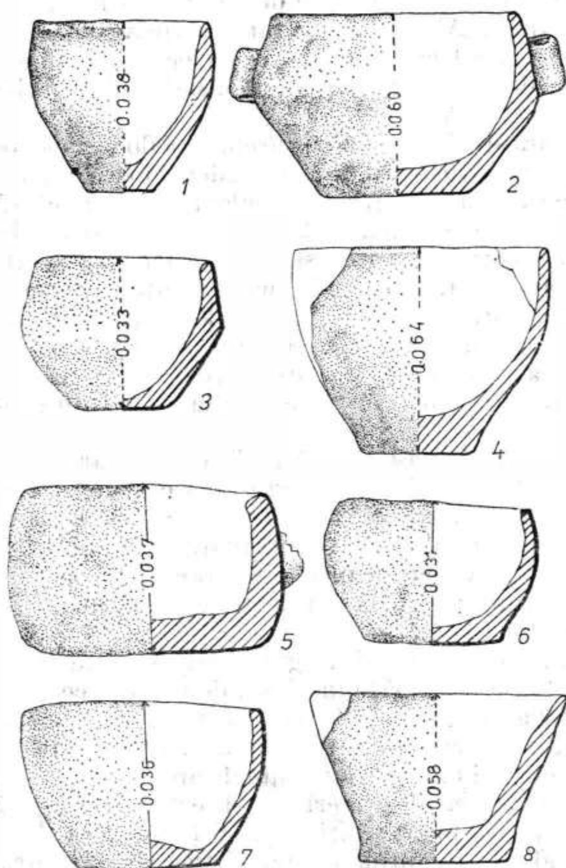

Fig. 15. Botoşana, jud. Suceava. Ceramică lucrată cu mîna; 1, 3, 5 semibordeiul 4; 2 locuinţa 11; 4 locuinţa 3; 6 locuinţa 5; 7 semibordeiul 10; 8 din stratul de cultură.

arcuit şi fundul mai îngust decît la forma precedentă (fig. 18/1, 3, 4; 21/13—17, 20 — 23, 27, 28; 27/5, 6, 13; 28/4, 6). Tipul c) reprezentat prin mai puţine exemplare este borcanul cu marginea mult evazată în afară şi lăţită şi coprul globular şi netezit la suprafaţă. După dimensiunile relativ mari au putut fi vase de provizii (fig. 19/6; 21/24 — 26).

— Strachina din cadrul olăriei geto-dacice de la Botoşana este reprezentată prin două variante;

a) Prima variantă cuprinde strachina cu corpul tronconic, cu marginea dreaptă uşor rotunjită sau puţin curbată în interior şi fundul cu diametrul mic, modelată din pastă relativ bine frămîntată şi cu degresanţi mici (fig. 22/2, 3, 5 — 8, 10). Cîteva fragmente provin de la străchini de dimensiuni mici care au mai jos de margine o mică proeminenţă conică (fig. 22/1) sau slabe caneluri (fig. 22/4). Tipologic strachina cu această formă îşi are originea în epocile anterioare, fiind caracteristică mai ales

pentru perioada de trecere la cea de-a doua epocă a fierului. Această formă apare fără excepţie în aşezările geto-dacice, predominînd exemplarele fără proeminenţe. În aşezări din această perioadă din centrul Moldovei s-a putut observa şi o evoluţie a acestei forme care se definitivează prin

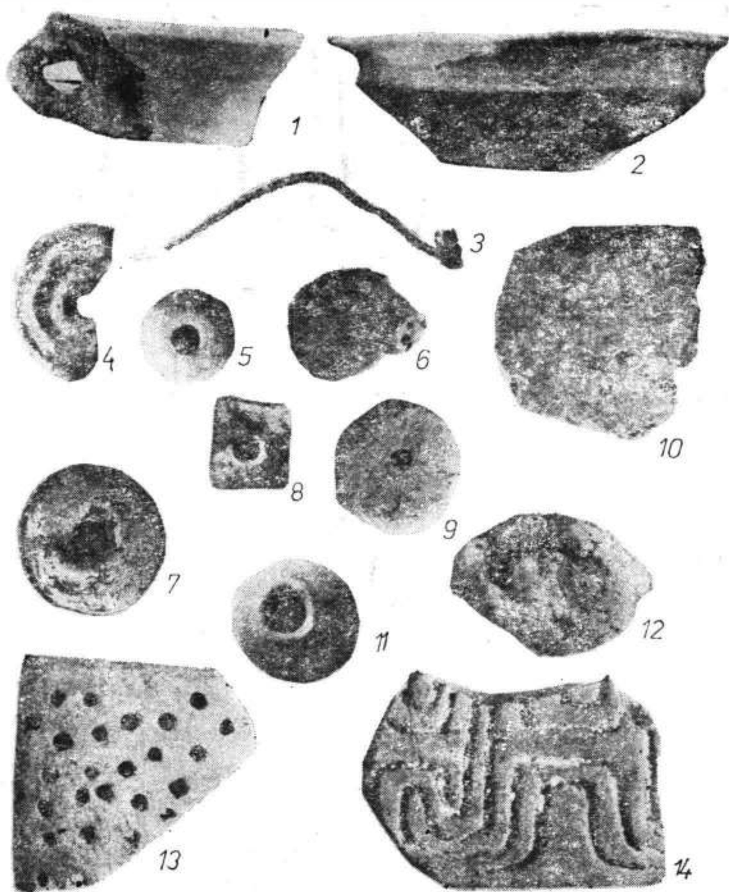

Fig. 16. Botoşana, jud. Suceava. Ceramică, obiecte din lut şi din fier; 1, 3, 6, 12, 14 din stratul de cultură; 2 semibordeiul 6; 4 semibordeiul 4; 5 semibordeiul 12; 7 semibordeiul 13; 8 locuinţa 2; 9 locuinţa 12; 10 semibordeiul 1; 11 semibordeiul 3; 13 semibordeiul 5.

apariţia unor torţi orizontale, fiind lucrate atît cu mîna, cît şi la roată [30]. Un grup de fragmente provin de la castroane cu pereţii oblici, fără gît, cu marginea rotunjită şi uneori slab faţetată. Există unele exemplare cu pereţii mai groşi, care provin desigur de la vase mult mai mari (fig. 22/15, 20, 21; 26/11). Acest tip de castron este destul de rar întîlnit în olăria geto-dacică şi de asemeni în olăria din grupul Poieneşti-Lukaşevka.

[30] I. H. Crişan, *op. cit.*, p. 114, fig. 42. Acest tip de castron este mult mai frecvent în centrul Moldovei în secolele IV — III î.e.n.

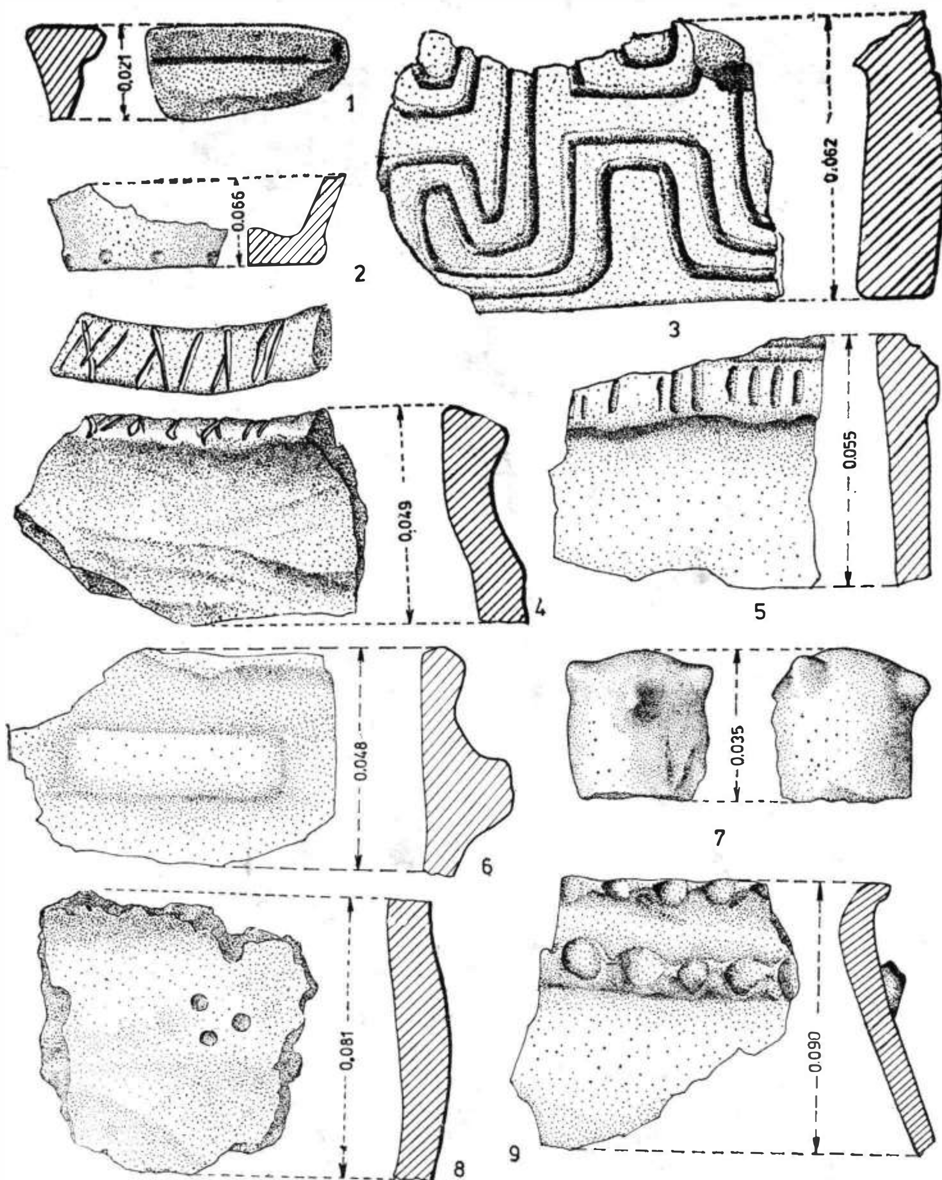

Fig. 17. Botoşana, jud. Suceava. Ceramică şi figurină zoomorfă ; 1, 2, 6 semibordeiul 15 ; 3. 4, 7, din stratul de cultură ; 5, 9 semibordeiul 11 ; 8 semibordeiul 1.

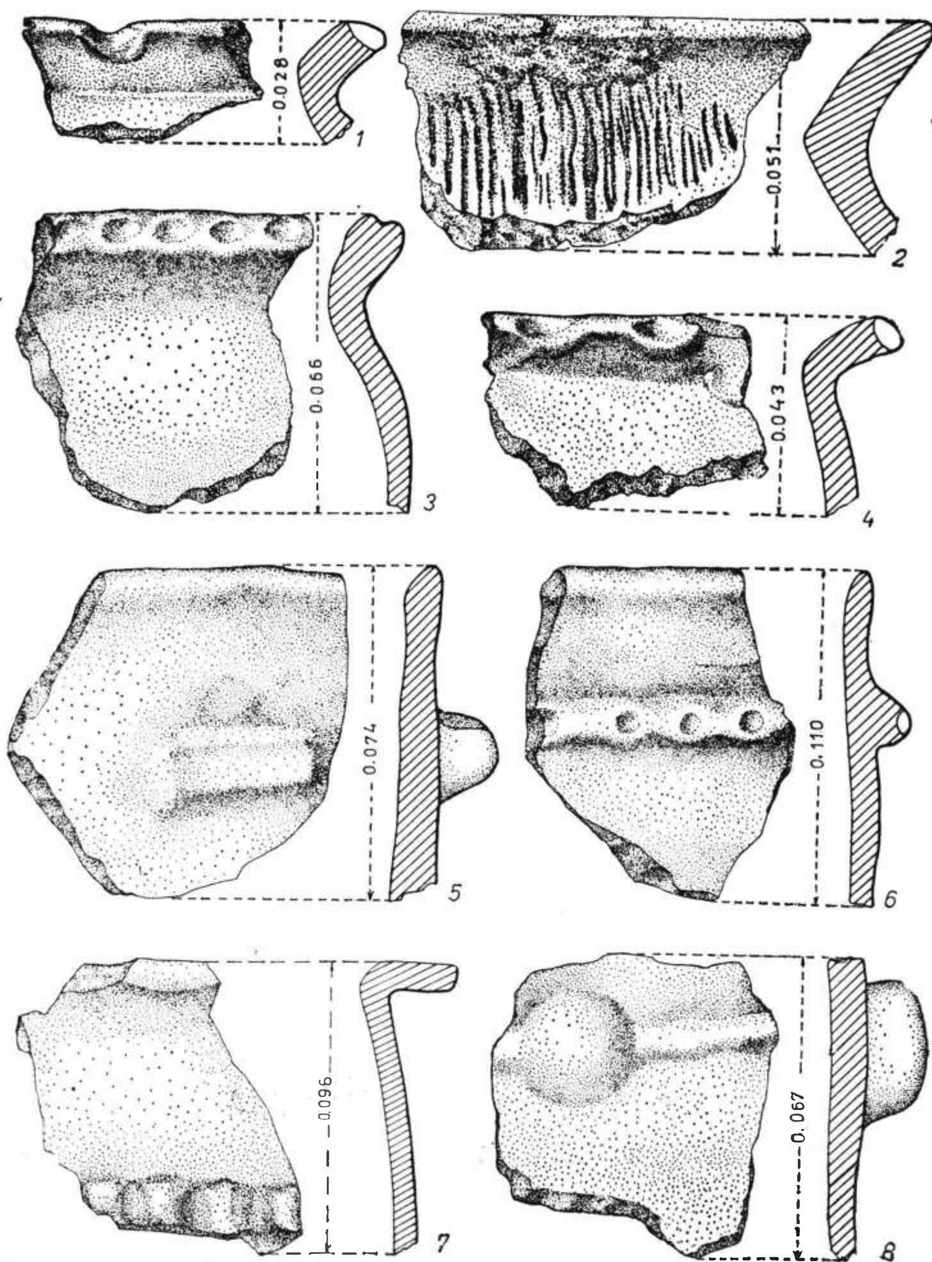

Fig. 18. Botoșana, jud. Suceava. Ceramică lucrată cu mîna ; 1, 4, 7 semibordeiul 2 ; 3, 6 locuința 1 ; 2 semibordeiul 15 ; 5 locuința 2 ; 8 semibordeiul 5.

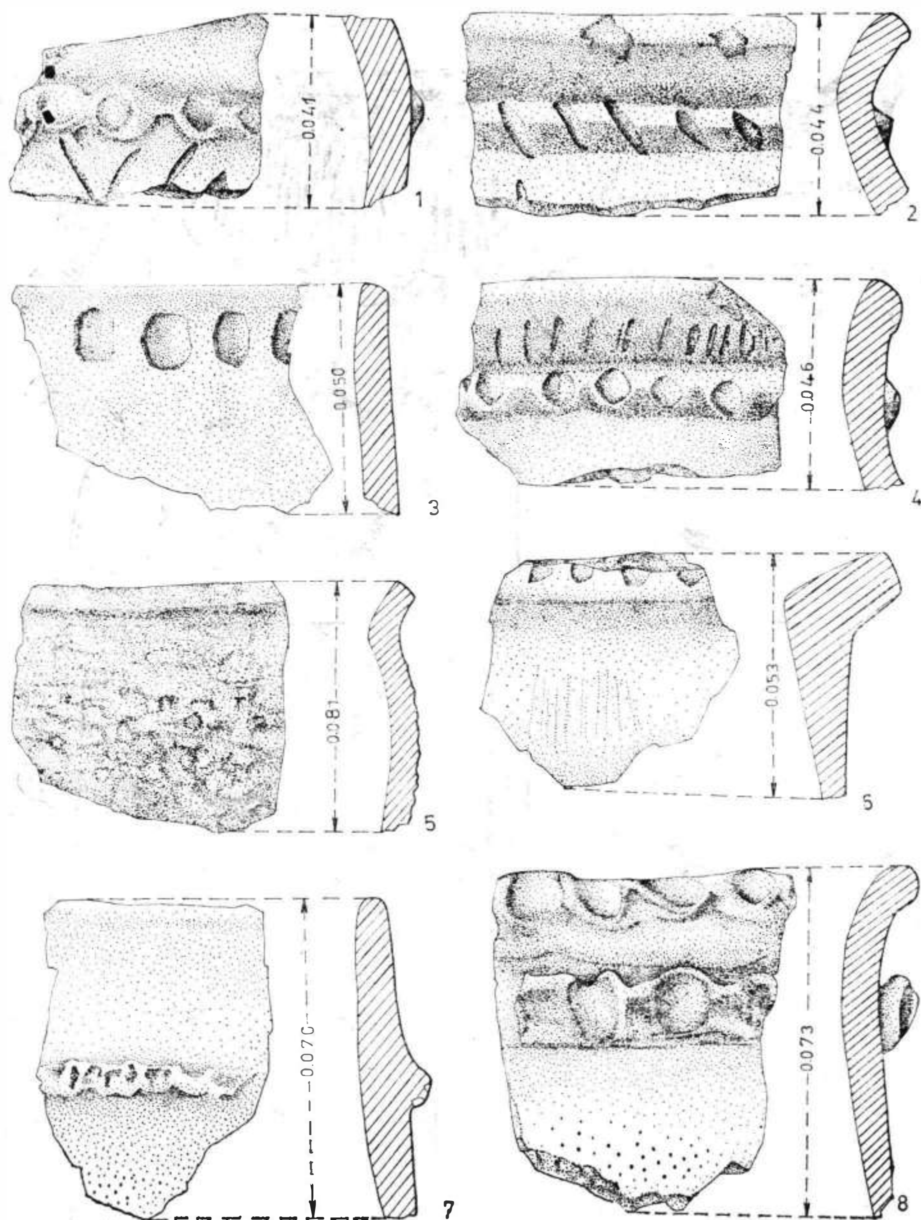

Fig. 19. Botoșana, jud. Suceava. Ceramică lucrată cu mîna ; 1 semibordeiul 15 ; 2—4 semibordeiul 8 ; 5, 6 semibordeiul 13 ; 7 locuința 4 ; 8 locuința 5.

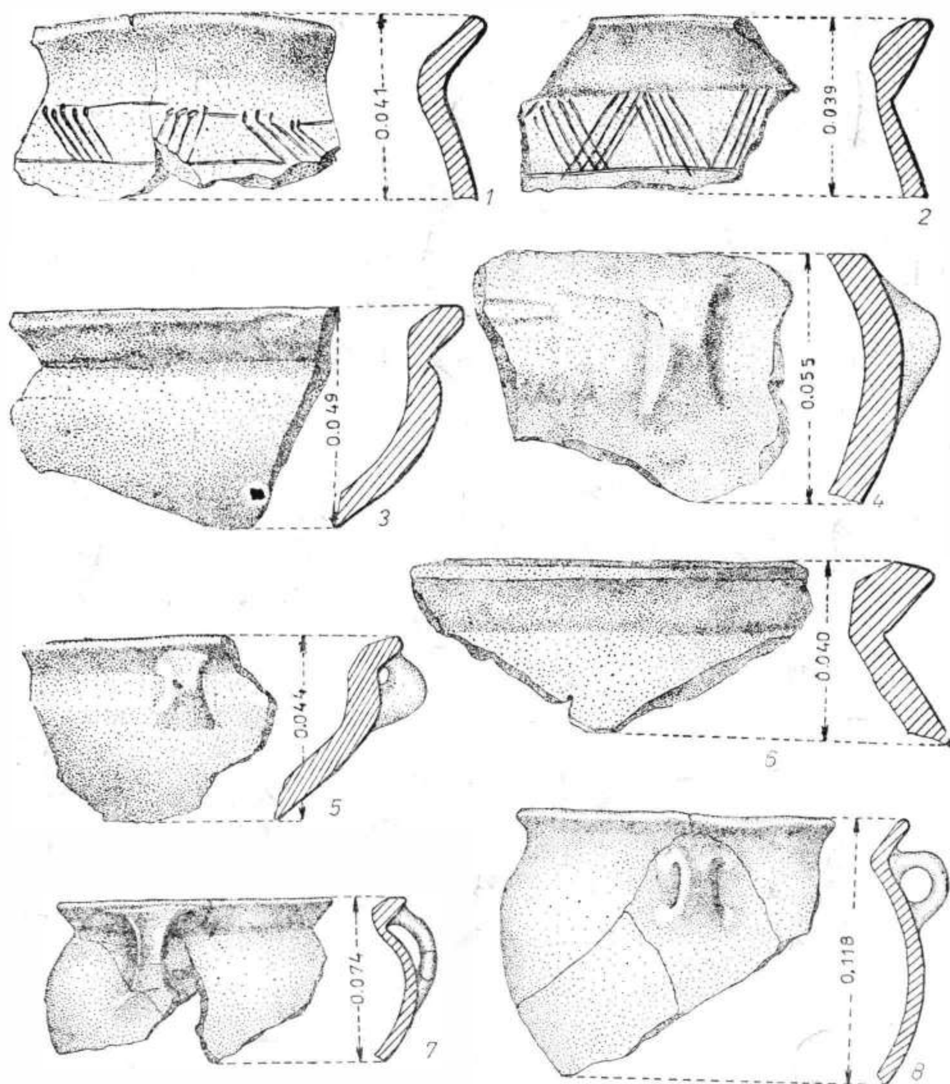

Fig. 20. Botoşana, jud. Suceava. Ceramică lucrată cu mîna ; 1 locuinţa 5 ; 2 din stratul de cultură ; 3 locuinţa 4 ; 4 locuinţa 10 ; 5 semibordeiul 6 ; 6 semibordeiul 7 ; 7 semibordeiul 9 ; 8 semibordeiul 14.

b) A doua variantă sînt străchinile cu corpul tronconic, gîtul uşor conturat şi marginea evazată şi rotunjită (fig. 16/2 ; 22/9, 11 — 14, 16 — 19).

— Ceşti şi căni s-au găsit în cantitate foarte mică, majoritatea în stare fragmentară. Ele au corpul tronconic sau uşor arcuit în interior, prevăzute cu o toartă de secţiune ovală prinsă de margine şi mai sus de fund (fig. 23/2, 3, 5, 7, 8, 10, 16). Citeva exemplare de „ceşti dacice”, cu sau fără toartă (fig. 15/8 ; 23/6), apropie această aşezare de altele contempo-

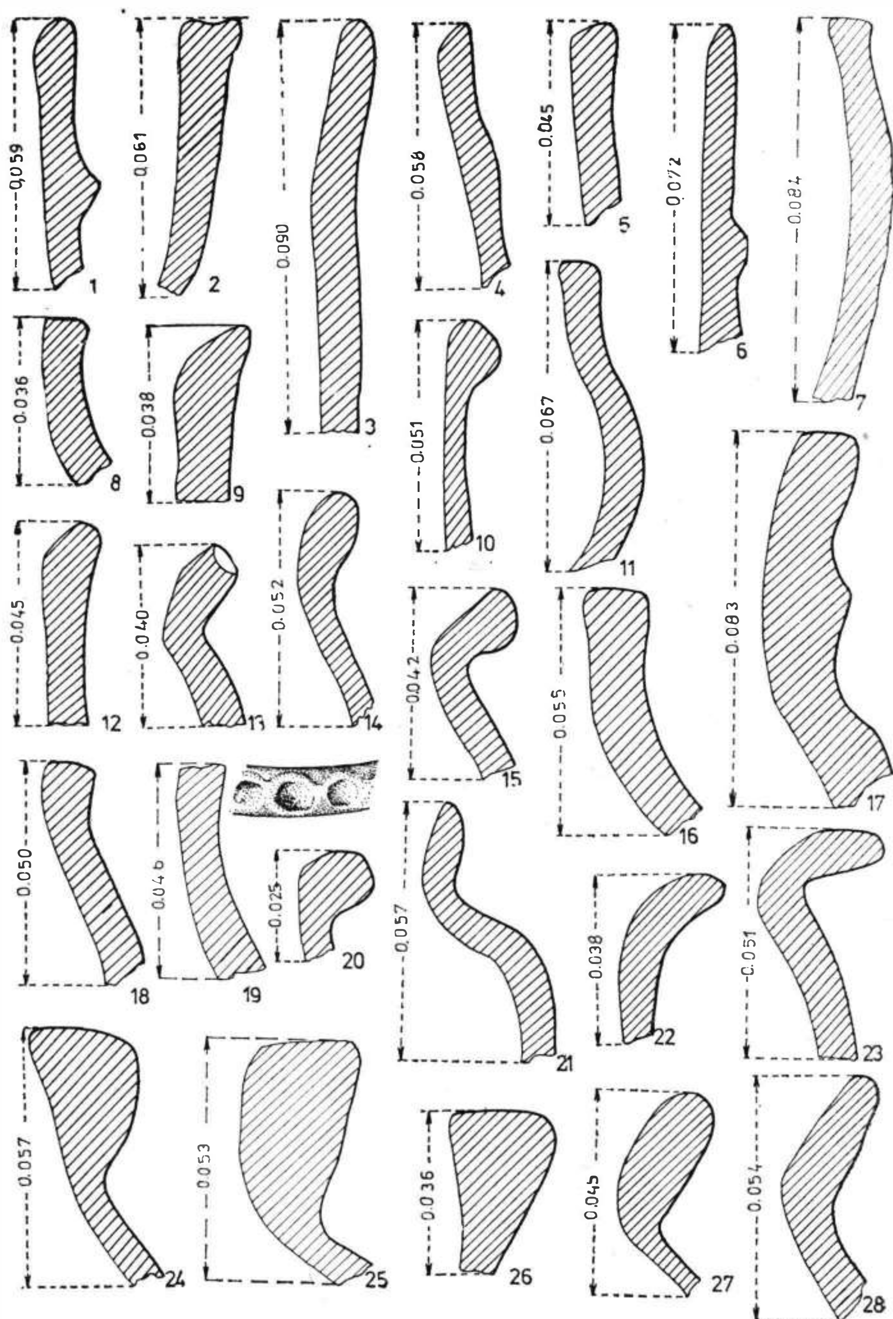

Fig. 21. Botoşana, jud. Suceava. Ceramică lucrată cu mîna ; 1, 15 semibordeiul 1 ; 2, 3, 23 semibordeiul 5 ; 4, 26, semibordeiul 8 ; 5, 17 locuinţa 7 ; 6, 10 locuinţa 11 ; 7, 24 locuinţa 6 ; 8, 11, 21 locuinţa 1 ; 9 locuinţa 8 ; 12 locuinţa 5 ; 14, 16, 27 din stratul de cultură ; 18 locuinţa 12 ; 19 locuinţa 14 ; 22 locuinţa 2 ; 25 locuinţa 10 ; 13, 20 semibordeiul 3 ; 28 locuinţa 9.

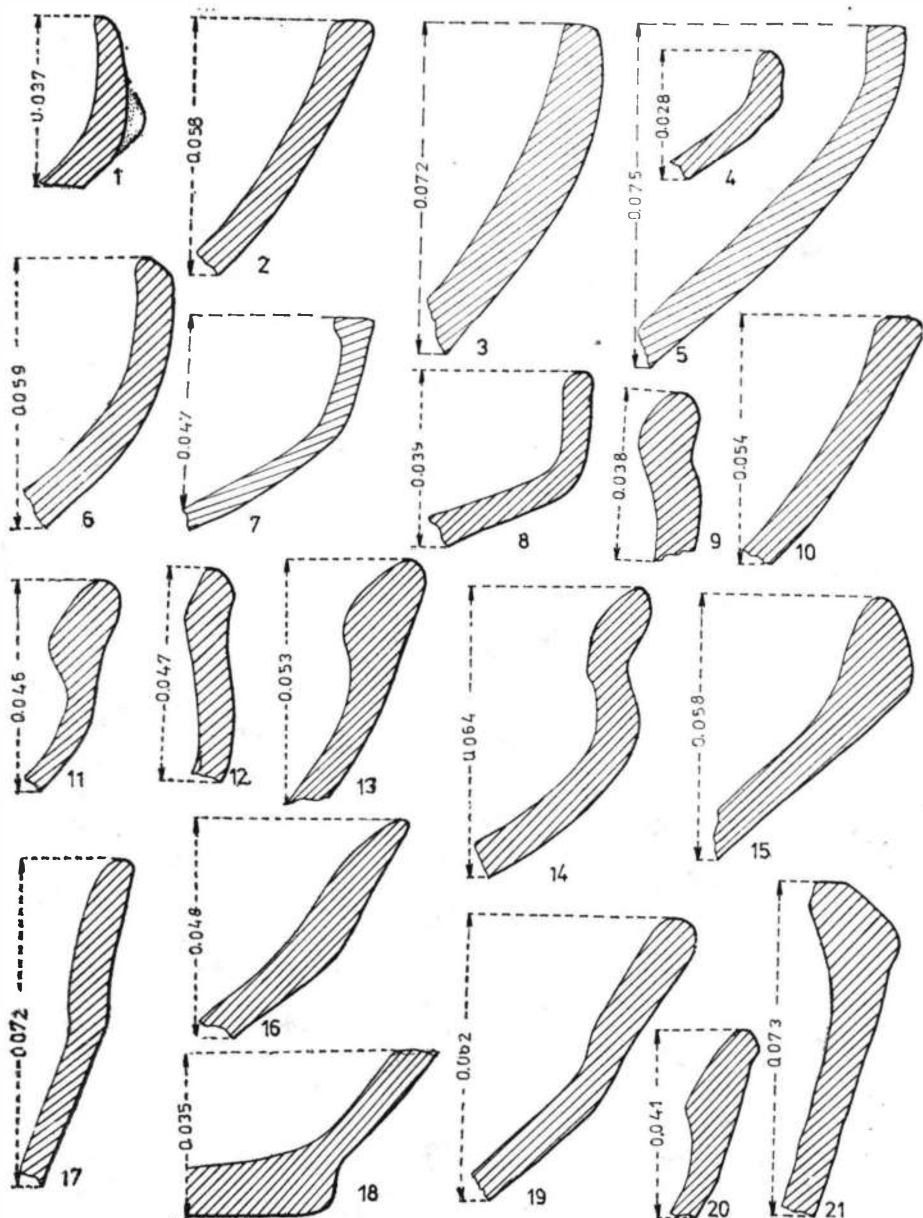

Fig. 22 Botoşana, jud. Suceava. Ceramică ; 1 semibordeiul 6 ; 2, 6, 10, 11, 15 semibordeiul 5 ; 3, 13, 17 locuinţa 10 ; 20 din stratul de cultură ; 5 semibordeiul 13 ; 7, 19 locuinţa 6 ; 4, 8 locuinţa 8 ; 9 semibordeiul 3 ; 12 locuinţa 3 ; 14, 21 locuinţa 13 ; 16 semibordeiul 4 ; 18 semibordeiul 8.

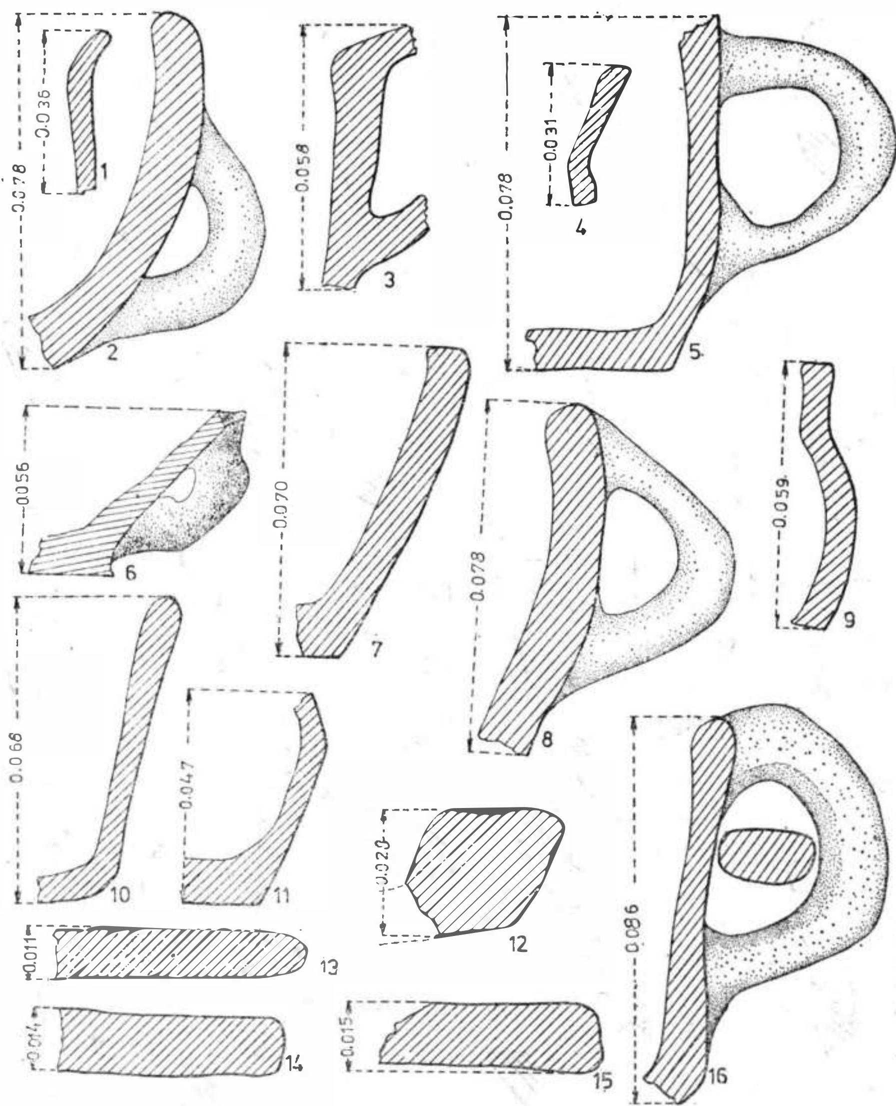

Fig. 23. Botoșana, jud. Suceava. Ceramică ; 1, 4 din stratul de cultură ; 2, 10 semibordeiul 5 ; 3 semibordeiul 3 ; 5 locuința 1 ; 6, 12 locuința 14 ; 7 semibordeiul 13 ; 8 locuința 10 ; 9 locuința 13 ; 11 semibordeiuî 4 ; 13 semibordeiul 7 ; 14 locuința 4 ; 15 semibordeiul 10 ; 16 locuința 5 ;

rane din restul teritoriului locuit de geto-daci. Alte fragmente provin de la ceșcuțe prevăzute cu torți mici (fig. 15/2), cu o proeminență (fig. 15/5) sau două (fig. 27/2). S-au păstrat întregi, mici păhărele sau vase miniaturale (fig. 15/1, 3, 4, 6 ; 16/12 ; 27/10). Un singur fragment provine de la o cană de dimensiuni mijlocii, cu gîtul scurt și marginea răsfrîntă (fig. 27/1).

— Strecurătorile sînt ilustrate prin cîteva fragmente. Ele sînt lucrate neglijent din pastă poroasă (fig. 16/13).

— Tipsii, s-au păstrat mai multe fragmente, mai groase sau mai subţiri şi cu marginea rotunjită (fig. 23/12 — 15; 27/12).

În ceea ce priveşte sistemul de ornamentare a vaselor geto-dacice descoperite la Botoșana, se poate remarca o anume preferinţă, de veche tradiţie în ceramica locală getică, pentru decorul plastic. Acesta este aplicat exclusiv pe vasele borcan din pastă poroasă, în special pe tipurile *a* şi *b*. S-au folosit în scop decorativ şiruri de alveole pe buză sau pe gît (fig. 18/1, 3, 4; 21/19; 27/5), incizii sau adîncituri grupate (fig. 16/10; 17/4, 8; 18/12; 19/1, 3, 4) şi cel mai adesea brîul simplu alveolat sau crestat aplicat pe gît sau pe umărul borcanelor (fig. 17/5, 9; 18/6—8; 19/1, 2, 4, 7, 8; 27/4, 7; 28/9). Tot în scop decorativ unele vase sînt prevăzute şi cu proeminenţe cilindrice sau conice, însoţind brîul alveolat pe jumătatea superioară a vasului (fig. 17/6; 18/5, 8; 27/4; 28/1). Acest mod de ornamentare a ceramicii de uz casnic, cu brîuri şi proeminenţe, este specific ceramicii geto-dacice [31].

Ceramica bastarnică este ilustrată prin două categorii de vase, de calităţi diferite.

— Prima categorie o formează vasele din pastă de calitate bună, densă, bine arsă din care s-au modelat oale şi castroane de mărimi diferite, străchini şi vase mici, probabil căniţe.

— *Oalele*, din care s-au descoperit mai puţine fragmente, au corpul bombat, gîtul înalt prevăzut cu una sau mai multe caneluri sau un prag la bază şi marginea evazată şi faţetată. Acest tip de oală nu are toartă (fig. 24/13 — 21).

— *Castroanele* cu corpul bombat, gîtul strîmt şi marginea evazată şi faţetată, au corpul acoperit cu angobă neagră lustruită şi pereţii relativ subţiri, la partea superioară fiind prevăzute cu o tortiţă în formă de X (fig. 20/1, 2, 6 — 8; 25/2, 3, 5, 6, 9, 15 — 17).

— *Străchinile* de dimensiuni mici, au profilul în formă de S, fundul îngust şi marginea faţetată. Pasta fină a dat posibilitatea realizării unor pereţi mai subţiri (fig. 20/3,5; 26/1 — 10, 12 — 22; 28/7).

— *Căniţele* au corpul bitronconic sau globular şi gîtul scurt (fig. 24/5, 25/4, 8, 14).

Din pastă poroasă cu aspect grosier, cu cioburi pisate în compoziţie, s-au descoperit fragmente de oale de dimensiuni relativ mari. Ele au corpul bombat şi buza răsfrîntă şi faţetată avînd corpul netezit la partea superioară şi acoperit cu barbotină în rest (fig. 24/1 — 4, 6 — 12; 28/3). Borcanul acoperit cu barbotină este cunoscut pe teritoriul Moldovei în aşezări aparţinînd grupului Poieneşti-Lukaşevka [32].

Vasele din prima categorie, mai ales castroanele cu marginea faţetată şi torţi în formă de X, sînt după cum se ştie caracteristice populaţiilor germanice, fiind cunoscute atît în aşezări, cît şi în necropole şi, de asemenea, în grupurile culturale rezultate din amestecul acestei populaţii în migraţie cu acelea autohtone [33]. Între Prut şi Nistru, în aşezarea şi necro-

---

[31] *Idem*, p. 142 — 143.
[32] M. Babeş, SCIV, 20, 1969, 2, p. 210.
[33] G. B. Fedorov, KS Moscova, 68, 1957, p. 51 — 62; I. V. Kuharenko, *Prace i materialy*, Łodz, 25, 1978, p. 215.

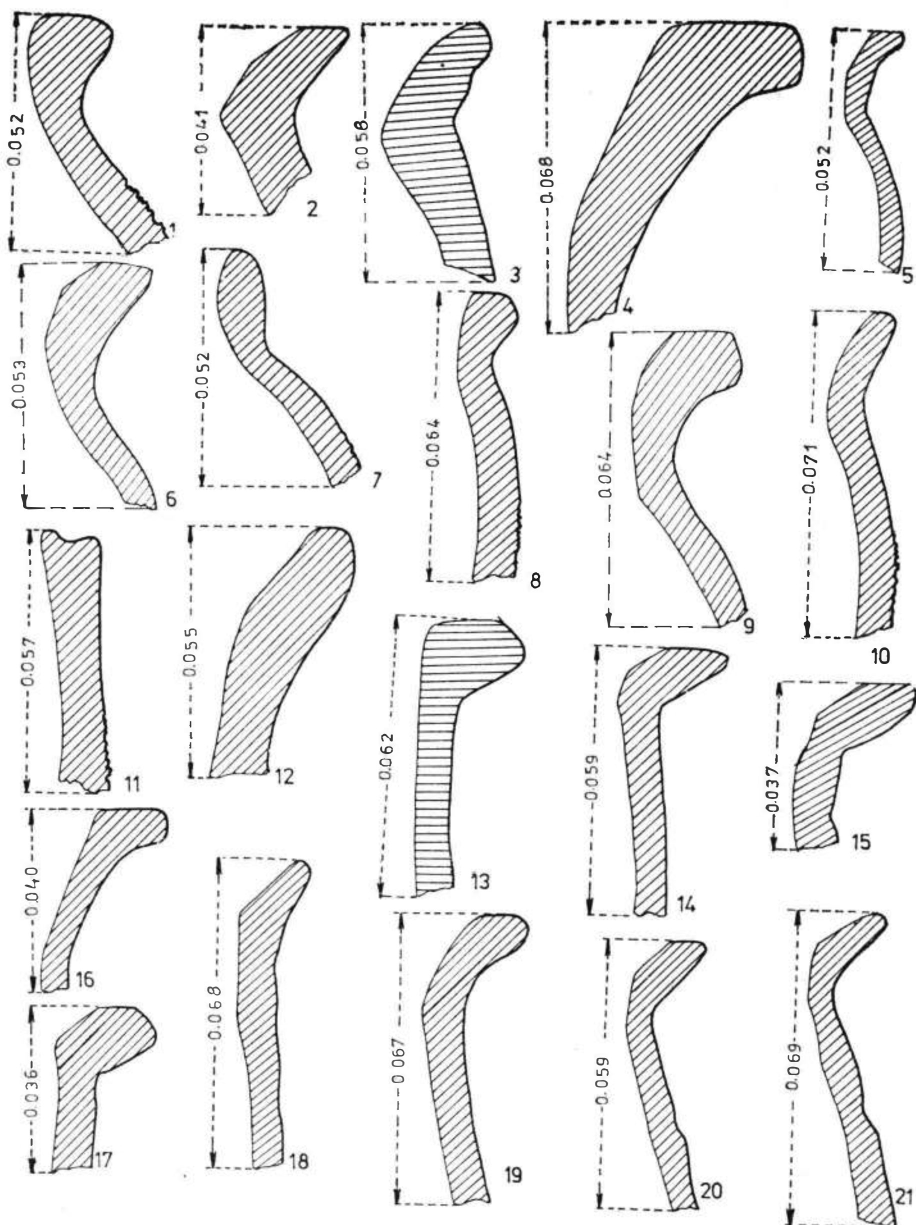

Fig. 24. Botoșana, jud. Suceava. Ceramică ; 1 semibordeiul 3 ; 2, 16 din stratul de cultură ; 10, 13, 14 semibordeiul 5 ; 3, 4, 7, 8, semibordeiul 6 ; 5, 17 locuința 6 ; 6, 15 semibordeiul 14 ; 11 ; 11 locuința 7 ; 12 locuința 12 ; 18 semibordeiul 10 ; 19 locuința 3 ; 20, 21 semibordeiul 4.

pola de la Lukaşevka şi în alte 18 localităţi, s-a descoperit această ceramică în proporţie diferită alături de ceramica getică, fiind preferată cu precădere în necropole [34].

Dacă forma în general globulară, sau cu profilul în formă de S, este caracteristică tuturor acestor descoperiri, vasul cu gîtul înalt şi prag are o arie mai restrînsă, întîlnindu-se mai frecvent în cadrul fazei I a culturii Przeworsk [35]. Pe teritoriul Moldovei, această formă de vas a fost descoperită în aşezarea de la Budeni, com. Dolhasca, alături şi de alte elemente de caracter Przeworsk [36], ceea ce arată şi existenţa unor anumite influenţe.

Vasele negre din pastă fină sînt rareori decorate, nota lor specifică fiind însăşi forma şi probabil faţetele de pe buze. Numai două fragmente din această categorie provin de la castroane decorate. Primul fragment prezintă un decor incizat cu grupuri din cîte 4 sau 5 linii paralele, combinate în zig-zag, încadrate între două linii (fig. 20/1), iar al doilea fragment are grupajul de liniuţe subliniat cu o incizie asemănătoare (fig. 20/2).

În aria culturii Poieneşti-Lukaşevka, decorul este destul de puţin cunoscut. În necropola de la Poieneşti se aflau doar trei urne decorate cu incizii grupate diferit şi mici semilune în relief [37]. Atît formele, cît şi diferitele motive decorative au analogii în spaţiul originar germanic, în culturile Jastorf şi Przeworsk [38].

c. Reprezentări plastice

În aşezarea de epocă Latène de la Botoşana nu s-au descoperit figurine antropomorfe. Plastica zoomorfă este reprezentată prin două piese fragmentare reprezentînd un cap de urs şi respectiv un cap de porc (fig. 16/6; 17/7). Figurine reprezentînd porc sau urs se mai cunosc în aşezările Latène de la Cucorăni şi Băiceni-Mlada, precum şi în alte contexte atît din teritoriul getic, cît mai ales în mediul celtic [39]. În măsura în care la Botoşana se mai află şi ceramica din grafit alături de vîrfuri de lance de caracter celtic, se poate considera că figurinele zoomorfe au şi ele aceeaşi origine, fiind vehiculate dintr-un mediu celtic.

Obiectele de podoabă sînt foarte rare în această aşezare. Amintim doar două mărgele din lut ars, una sferică şi alta cubică (fig. 16/5, 8; 13/5) şi un pandantiv discoidal decorat cu caneluri concentrice (fig. 13/5; 16/4). În stratul de cultură aparţinînd aşezării Latène se afla un fragment de fibulă din sîrmă de fier cu capătul piciorului rupt (fig. 16/3), care poate fi încadrată în grupa fibulelor Latène mijlociu [40].

Numeroasele descoperiri arheologice din Moldova, obţinute ca urmare a săpăturilor de amploare, sondaje sau cercetări de suprafaţă,

[34] M. Romanovskaia, V. L. Lăpuşnean, I. Niculiţă, *Pamjatniki rannego zeleznego veka, Arheologiceskaja karta Moldavskoj SSSR*, 4, Chişinău, 1974, p. 74 — 95.

[35] T. Dabrowska, Materiały Starożitne, 2, 1973, p. 127 — 232, 511 — 514.

[36] S. Teodor, *op. cit.*

[37] R. Vulpe, Materiale, 1, 1951, p. 411.

[38] R. Hachmann, Archaeologia Geographica 6, 1957, p. 55 — 65, pl. 13 C, D; T. Voigt, *op. cit.*, fig. 11, 14, 49, 77 — 81.

[39] F. Geschwendt, *Neue Untersuchungen an Steinaltertümern des Silinggebietes*, *„Die Hohe Strasse"*, I, 1, 1938, p. 46 — 59; Z. Woźniak, *op. cit.*, p. 65, pl. XVI/2.

[40] A. K. Ambroz, Arheologija SSSR, D1 — 30, p. 30, pl. 3/1.

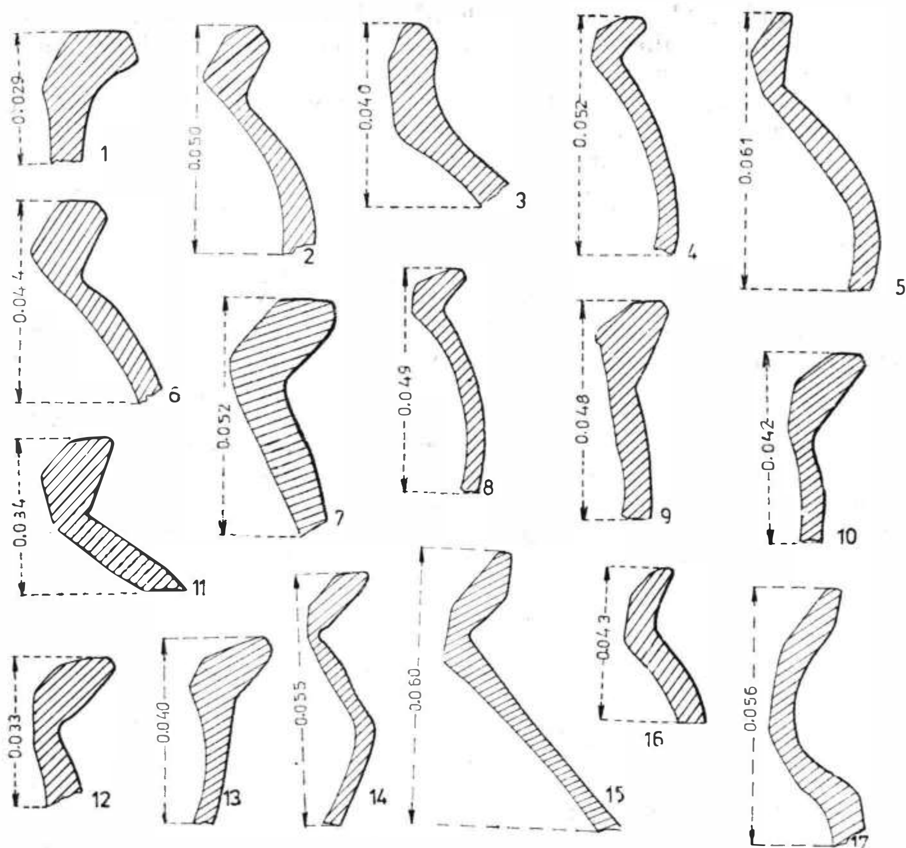

Fig. 25. Botoșana, jud. Suceava. Ceramică ; 1, 7 semibordeiul 4 ; 2 17, locuința 6 ; 3 semibordeiul 5 ; 4 semibordeiul 12 ; 5 semibordeiul 11 ; 6, 8, 9 locuința 9 ; 10 semibordeiul 2 ; 11 locuința 5 ; 12 din stratul de cultură ; 13, 14 semibordeiul 14 ; 15, 16 locuința 11.

ca și studiile comparative cu descoperirile similare sau contemporane din afara spațiului locuit de geto-daci au oferit specialiștilor un bogat și semnificativ număr de date a căror valorificare contribuie tot mai mult la lămurirea unor probleme din istoria acestui popor.

În cele ce urmează vom schița doar cîteva din multiplele probleme pe care le pune „coexistența" autohtono-bastarnă, prilejuite de cercetările de la Botoșana. Dealtfel, actualul stadiu al cercetărilor în general impune o mai bună precizare a elementelor caracteristice pentru fiecare populație în parte și mai ales pentru fiecare zonă a Moldovei în special. De aceea, analiza atentă a rezultatelor obținute prin cercetările arheologice întreprinse aici a avut în vedere pe lîngă încercarea de a fixa mai bine în timp etapele de evoluție a culturii materiale din această parte a țării și relevarea, în măsura în care a fost posibil, a apartenenței etnice a acestor descoperiri.

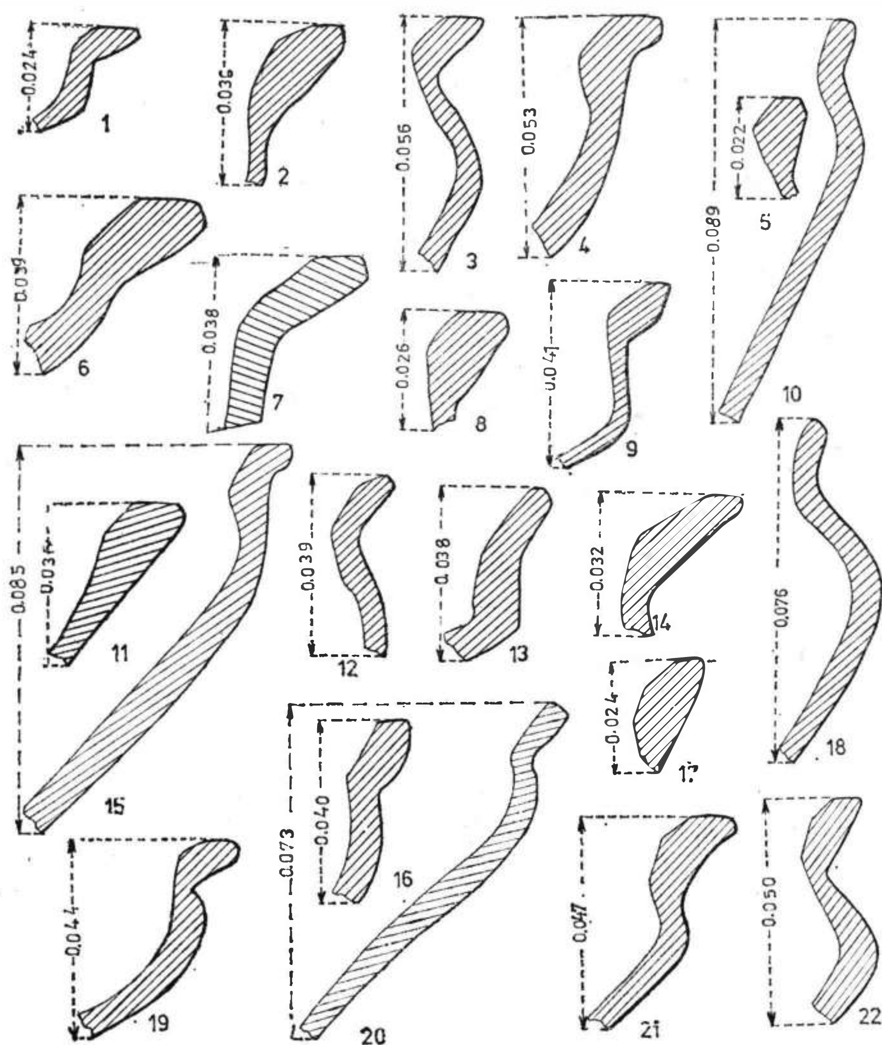

Fig. 26. Botoșana, jud. Suceava. Ceramică ; 1 semibordeiul 2 ; 2 semibordeiul 3 ; 3, 4,10 semibordeiul 6 ; 5, 11 semibordeiul 12 ; 6 semibordeiul 10 ; 7 semibordeiul 9 ; 8 semibordeiul 13 ; 9 din stratul de cultură ; 15 semibordeiul 14 ; 12, 13 semibordeiul 15 ; 14 locuința 1 ; 18 semibordeiul 8 ; 19 locuința 13 ; 16, 22 locuința 9 ; 17 semibordeiul 11 ; 20 locuința 11 ; 21 locuința 4.

După cum s-a relevat în nenumărate rînduri, cristalizarea civilizației geto-dacice nu poate fi apreciată decît ca o consecință firească a unei evoluții continue și locale. În sprijinul acestei concluzii stau mărturie cele circa 140 descoperiri din secolele IV — III î.e.n. cunoscute acum pe teritoriul Moldovei [41]. Materialul din aceste așezări este bogat și foarte variat. Amintim ca deosebit de semnificativă ceramica poroasă lucrată cu

[41] S. Teodor, *Repertoriul descoperirilor de epocă Latène din Moldova* (în manuscris).

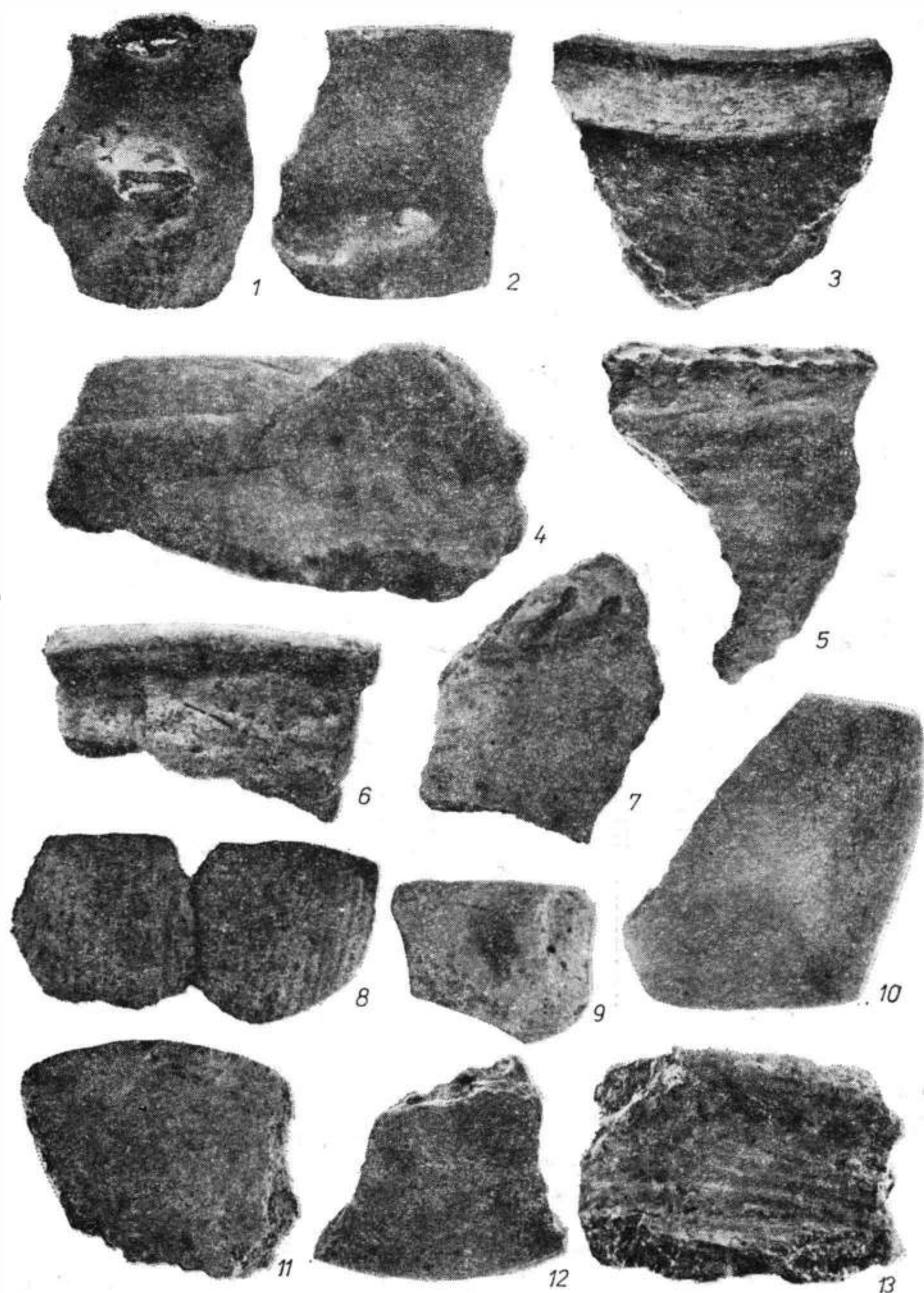

Fig. 27. Botoșana, jud. Suceava. Ceramică lucrată cu mîna și la roată; 1 locuința 14; 2 locuința 11; 3, 5—7, 13 semibordeiul 12; 4 semibordeiul 7; 8 semibordeiul 4; 9 locuința 10; 10 locuința 12; 11 locuința 7; 12 semibordeiul 5.

Fig. 28. Botoşana, jud. Suceava. Ceramică lucrată cu mîna şi la roată ; 2, 5 locuinţa 6 ; 3 locuinţa 9 ; 1,4 6—10 din stratul de cultură.

mîna, produs local a cărui dezvoltare începută în prima epocă a fierului se desăvîrşeşte în cea de-a doua epocă. Este vorba mai ales de ceramica de utilitate curentă, menajeră, rezistentă la foc şi uşor de produs acasă sau într-un simplu atelier de olărie prevăzut cu un cuptor rudimentar. Vasul mare bitronconic, oala în formă de clopot sau cu pereţii drepţi, de culoare cenuşie, acoperite cu slip gălbui bine lustruit, ornamentate cu poeminenţe şi brîu alveolat, precum şi strachina cu marginea dreaptă sau

uşor îndoită în interior, sînt formele caracteristice culturii getice din așezări și necropole din afara şi din interiorul arcului carpatic.

Spre deosebire de această perioadă, cînd se poate bine observa o unitate culturală în întreaga Moldovă, în perioada următoare, de la sfîrșitul secolului al III-lea şi în secolul al II-lea î.e.n., situaţia este diferită. În timp ce în unele așezări din centrul și sudul Moldovei se continuă aspectul tradițional local, în evoluţie, asemănător celorlalte regiuni locuite de geto-daci, în Podişul Central al Moldovei, în valea inferioară a Bistriţei și în nord, în zona dintre Carpaţi și Nistru, apar în mediul autohton elemente străine aparţinînd triburilor germanice care, după cum se ştie, timp de un secol au convieţuit cu autohtonii.

O cartografiere a descoperirilor cu astfel de elemente dintre Carpați şi Prut a stabilit existenţa a 107 puncte în 89 localităţi răspîndite aproximativ uniform în centrul şi nordul Moldovei [42]. Caracteristica acestor descoperiri constă în aceea că ceramica geto-dacică se afla împreună cu ceramică bastarnică şi unele elemente celtice. Proporţia dintre aceste elemente a fost mai greu de stabilit, întrucît o cercetare completă măcar a unei singure aşezări nu se făcuse. Cîteva sondaje ale căror materiale au fost publicate, cum sînt acelea de la Şorogari [43], Arsura [44], Cucorăni [45], Băiceni [46] şi Budeni [47], alături de descoperirile mai vechi de la Lunca Ciurei [48], Poieneşti [49] şi Buhăieşti [50], au oferit un material arheologic alogen, care, cum era şi firesc, a declanșat unele discuţii contradictorii [51]. Cercetarea incompletă a materialelor descoperite, cît şi o incompletă cunoaştere a tuturor elementelor de caracter germanic au fost cauzele pentru care nu s-a putut stabili un raport exact între cele două componente din inventarul acestor obiective. În toate aşezările din această zonă s-a identificat o anumită cantitate de ceramică bastarnică, în cele mai multe cazuri fragmentară şi numai rareori şi unele obiecte. Astfel la Lunca Ciurei — Iaşi, circa 25% din întreaga ceramică o formează vasele cu marginile faţetate, atît de calitate bună de culoare neagră sau gălbuie, cît şi ceramica poroasă cu suprafaţa exterioară barbotinată. În aşezările de epocă Latène de la Cucorăni-Medeleni şi Băiceni-Mlada [52], cu două niveluri de locuire din care unul cu ceramică bastarnică, proporţia acesteia este de circa 5%, constînd mai ales din fragmente ce apar sporadic în locuinţe sau în stratul de cultură. În aşezarea şi necropola de la Boroseşti-Iaşi [53] şi în aşezarea de la Ghelăeşti-Neamţ [54] se află o proporţie mai mare de ceramică bastarnică de aspect fin şi mai ales grosier precum şi diverse alte obiecte din ceramică sau fier, atribuite populaţiei germanice. Prin sondaje efectuate

---

[42] M. Babeş, *Moldova centrală şi de nord în secolele II — I i.e.n.*, rezumatul tezei de doctorat, Bucureşti, 1978, p. 3.
[43] S. Teodor, ArhMold, 5, 1960, p. 321 — 327.
[44] Idem, Materiale, 10, 1973, p. 53 — 60.
[45] Idem, ArhMold, 8, 1975, p. 130 — 139.
[46] A. Laszlo, ArhMold, 6, 1969, p. 60 — 90.
[47] S. Teodor, StMatSuceava, 5, p. 143 — 145.
[48] A. Niţu, SCIV, 1 — 2, 1955.
[49] R. Vulpe, Materiale 1, 1951, p. 486 — 497.
[50] D. Teodor, SCSIaşi, 8, 1957, 2, p. 339 — 342.
[51] M. Babeş, MemAntiq, 2, 1970, p. 219—228.
[52] S. Teodor, ArhMold, 8, 1975 ; A. Laszlo, ArhMold, 6, 1969.
[53] M. Babeş, *op. cit.*, fig. 1, 2.
[54] *Ibidem*, fig. 3.

în multe alte puncte, s-au descoperit, de asemenea aşezări cu ceramică bastarnică în cadrul inventarului autohton. Astfel prin sondajele de la Arsura şi Moşna [55], s-a observat că elemente de caracter germanic suprapun cetăţi hallstattiene tîrzii, iar la Şorogari-Iaşi şi Budeni-Dolhasca, în puţinele complexe cercetate, ceramica bastarnică era în proporţie mai mare decît aceea geto-dacică.

Aşezarea de la Botoşana ne-a oferit avantajul recoltării unui material deosebit de preţios, această aşezare fiind săpată aproape în întregime, iar materialul studiat în totalitatea sa. Deşi aşezarea de epocă Latène ocupă o suprafaţă destul de întinsă, locuinţele sînt relativ rare, constînd aproape egal din locuinţe adîncite şi de suprafaţă. Remarcăm în special faptul că o mare cantitate de ceramică s-a adunat din afara complexelor, provenită de la locuinţele de suprafaţă distruse complet de aşezările ulterioare. În urma studierii sale, s-a putut aprecia că în cadrul materialului ceramic o proporţie mai mare de 50% sînt elemente străine mediului autohton geto-dacic, proporţie stabilită prin clasificarea fragmentelor, lipsind vasele întregi.

După cum s-a mai amintit, ceramica geto-dacică aparţine în general categoriilor caracteristice perioadei tîrzii a Latènului II, încadrată şi de I. H. Crişan în faza a doua a ceramicii geto-dacice [56]. Ea are, ca şi în perioada precedentă, o răspîndire relativ uniformă în sudul şi centrul Moldovei, fiind de obicei datată prin analogie cu descoperirile de la Lunca Ciurei-Iaşi unde ceramica getică este amestecată cu ceramica grecească şi bastarnică [57].

În ceea ce priveşte componenta germanică din cadrul aşezării de la Botoşana, s-a observat că, mai ales ceramica, cuprinde toate categoriile cunoscute în zone în care această populaţie a avut un caracter stabil. Mai mult chiar, recunoaştem la Botoşana aspecte ceramice care au aparţinut unor triburi diferite dar evident înrudite. Astfel, ca şi în alte aşezări, precum cele de la Lunca-Ciurei, Şorogari, Boroseşti, Răducăneni şi altele din Podişul Central Moldovenesc, la Botoşana s-au deosebit mai multe categorii în cadrul ceramicii bastarnice, cea mai numeroasă fiind ceramica fină de culoare neagră. Acesta a fost tipul de ceramică cel mai bine cunoscut şi studiat la noi începînd cu descoperirea necropolei de la Poieneşti şi a aşezării de la Lunca Ciurei, descoperiri care, corelate cu informaţiile literare, au dus la identificarea pentru prima dată pe teritoriul Moldovei a triburilor bastarnice. Sistemul decorativ, cît şi tehnica în general de modelare a vaselor sînt de veche tradiţie şi se dezvoltă în a doua epocă a fierului pe ceramica culturilor Jastorf, pomeraniană şi Przeworsk. Analogii în ceea ce priveşte pasta şi forma vaselor se află şi în cadrul culturii Zarubineţ, care, după J.V. Kuharenko, provine din civilizaţia mormintelor în formă de clopot din Polonia răsăriteană [58].

---

[55] A. C. Florescu şi Gh. Melinte, SCIV, 19, 1968, 1, p. 132—133, fig. 3.

[56] I. H. Crişan, *op. cit.*

[57] S. Teodor, SCIV, 18, 1967, 1, pag. 25—45.

[58] J. V. Kuharenko, Arheologija SSSR, D1—19, 1964, p. 43—47.

În ceea ce privește ceramica poroasă, constînd în vase cu corpul acoperit cu un strat zgrunțuros de „barbotină”, precum și ceașca din aceeași pastă, de formă cilindrică sau tronconică cu alveole în jurul fundului, acestea au analogii în întreg spațiul germanic mai ales în aria culturii Jastorf dintre Oder și Elba [59].

Un alt elemenet pe care trebuie să-l amintim din nou, considerînd așezarea de la Botoșana ca reprezentativă pentru epoca Latène din nordul Moldovei, sînt cele cîteva fragmente ceramice de proveniență sau influență celtică. Această categorie este reprezentată doar de un mic număr de fragmente care provin de la vase de mici dimensiuni și mai frecvent situle, lucrate din lut cu o proporție de 70% grafit, adesea decorate cu incizii verticale executate cu pieptenele. Cîteva fragmente provin de la vase din lut obișnuit, fără amestec de grafit, lucrate cu mîna, imitînd vasele de grafit, atît în ceea ce privește forma, cît și decorul. Întrucît în cadrul ceramicii dacice din alte zone din țară se află ceramică cu grafit în compoziția pastei, nu putem considera aceste fragmente în exclusivitate celtice, cu atît mai mult cu cît acest obicei de a folosi grafit în olărie s-a observat și la ceramica hallstattiană [60]. În centrul și nordul Moldovei s-au mai descoperit sporadic diferite elemente de caracter celtic, încît cele de la Botoșana se încadrează într-un anumit context rezultat în urma contactelor inerente cu populațiile vecine. Dacă ținem seama numai de descoperirile celtice cele mai nordice din Moldova, observăm că ele corespund în general cu șederea bastarnilor în acest spațiu, astfel că aceste elemente au putut pătrunde aici prin intermediul bastarnilor sau în tovărășia lor, prin negustori și meseriași. Ceramica lucrată la roată din pastă fină, fără grafit în compoziție, de culoare cenușie, este destul de rară în întreaga regiune, în cadrul olăriei autohtone nefiind generalizată acestă tehnică. Fragmentele lucrate la roată de la Botoșana provin desigur pe calea schimburilor, la fel ca ceramica grecească.

Din punct de vedere cronologic, grupul de așezări în care alături de populația geto-dacică se află și elemente etnice străine, de tipul aceleia de la Botoșana, într-o proporție mai mare sau mai mică, se încadrează între niște limite destul de largi în așezări lipsind elementele pentru o datare absolută. Evident că aceste așezări nu depășesc primele decenii ale secolului I î.e.n. cea mai tîrzie descoperire fiind fibul adin așezarea de la Ghelăești [61], dată după care, din punct de vedere arheologic, bastarnii nu mai sînt atestați în aceste locuri. Plecarea lor spre sud, unde au fost localizați în izvoarele scrise [62] și asimilarea, firească în cazul unui popor migrator, nu se observă destul de preganant în cadrul culturii materiale dacice de mai tîrziu. Această perioadă corespunde dealtfel cu o epocă de mare înflorire a așezărilor geto-dacice, atît din centrul Moldovei, cît și din zonele sudice, de pe valea Siretului, a Bistriței și a Trotușului, unde s-a identificat prin cercetările arheologice o civilizație înfloritoare asemănătoare cu aceea din cîmpia munteană.

---

59 R. Hachmann, Die Kunde, N.F., 8, 1957, 1—2, p. 77—92.

60 I. H. Crișan, *op. cit.*, p. 31.

61 M. Babeș. *op. cit.*, SCIV, 20, 1969, 2, p. 205.

62 Cassius Dio, *Istoria romana*, XXXVIII, 10, 3 și LI, 23, 3—4.

L'ÉTABLISSEMENT LA TÉNE DE BOTOŞANA DÉP. DE SUCEAVA

RÉSUMÉ

Les découvertes archéologiques faites à l'occasion des travaux utilitaires de la C.A.P.* de Botoşana, dép. de Suceava, comprennent des vestiges de l'Age du Bronze Ancien et Récent, du Premier Age du Fer du IIe siècle av. n.è., des III — IVe siècles de n.è. et des VIe —VIIe siècles de n.e. Les fouilles ont été effectuées au lieu-dit « La Cruce », dans le secteur est du village de Botoşana, zone propice au développement des communautés humaines de toutes les époques historiques.

L'établissement la Tène occupe une vaste surface. Les complexes d'habitation consistent en 15 maisons enfoncées dans le sol (semi-souterraines) et 14 maisons de surface. Ils sont donc relativement rares, mais groupés.

Du point de vue chronologique, ces deux types d'habitat sont contemporains, à en juger par l'identité des matériaux archéologiques, et par le fait que nous n'avons rencontré aucun cas de superposition.

Le catalogue des découvertes comprend la description de 29 complexes d'habitation, des fosses et des foyers.

L'inventaire de ces complexes comprend des outils et des armes, de la céramique et des représentations plastiques.

Parmi les instruments plus fréquents, sont à noter : les couteaux (fig. 10/1 — 3, 8 — 10 ; 12/7, 9), une faucille et une faux (fig. 10/4, 7 ; 12/11) et d'autres objets en fer (fig. 10/5, 6 ; 12/1 — 4) ; des fusaïoles de différentes formes (fig. 13/1 — 9 ; 14/2, 3, 6, 8 ; 16/7, 9, 11), des poids de forme pyramidale (fig. 14/4), des perles, un fragment de chenet (fig. 14/1 ; 16/8 ; 16/14 ; 17/3) en terre cuite.

Ont également été découvertes quatre pointes de lance en fer (fig. 11 ; 12) et une pointe de flèche en bronze (12/5).

Catégorie de découvertes importante et bien représentée, la céramique présente, tant au point de vue de la technique que des formes, deux groupes : la céramique autochtone géto-dace et la céramique bastarne.

La céramique géto-dace est représentée par des vases travaillés à la main, en argile fine ou poreuse. Elle consiste en bocaux de plusieurs types, décores d'alvéoles, de cordons en relief et de préminences, en écueilles et en gobelets.

La céramique bastarne est représentée par des vases fragmentaires, travaillés à la main, en argile fine de couleur noire, ou en argile poreuse de couleur rose-brun. Dans le premier type d'argile, sont exécutés des pots, des jattes, des écuelles et des gobelets, au profil en S et à l'anse en forme de X ; l'argile poreuse est utilisée pour des bocaux au rebord facetté et au corps recouvert partiellement de « barbotine ».

Sont ensuite présentés deux fragments de figurines zoomorphes, reproduisant une tête d'ours et une tête de porc (fig. 16/6 ; 17/7), qui ont des analogies dans le monde celte.

En fonction des analogies avec les découvertes du centre et du nord de la Moldavie et d'une certaine zone entre le Prut et le Dniestr, la station

* Coopérative Agricole de Production.

de Botoşana s'intègre dans l'aire de la civilisation de Poieneşti-Lukaşevka caractérisée par l'existence, dans les mêmes complexes, de quatre groupes céramiques : géto-dace, bastarne, celte et grecque. Du point de vue chronologique, l'établissement la Tène de Botoşana date du II siècle av. n.è., tout comme la majorité des découvertes ayant trait à la civilisation de Poieneşti-Lukaşevka.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Botoşana, dép. de Suceava. Plan général des fouilles ; 1 habitations enfoncées dans le sol ; 2 habitations de surface ; 3 constructions modernes ; 4 fosses ; 5 foyers.

Fig. 2. Botoşana, dép. de Suceava. Plan et profil des huttes semi-souterraines 1, 2, 3, 4 ; 1 sol arable ; 2 niveau préféodal ; 3 niveau et maisons enfoncées de la Tène ; 4 strate de couleur brun foncé ; 5 sol vierge ; 6 pierres ; 7 restes de foyer.

Fig. 3. Botoşana, dép. de Suceava. Plan et profil des maisons semi-souterraines 5, 9, 6, 7 ; 1 sol arable ; 2 niveau préféodal ; 3 niveau et huttes semi-souterraines de la Tène ; 4 strate de couleur brun foncé ; 5 sol vierge ; 6 pierres ; 7 restes de foyer.

Fig. 4. Botoşana, dép. de Suceava. Plan et profil des huttes semi-soutrraines 11, 12, 13, 14 ; 1 sol arable ; 2 niveau préféodal ; 3 niveau et huttes semi-souterraines de la Tène ; 4 strate de couleur brun foncé ; 5 sol vierge ; 6 pierres et fragments céramiques ; 7 restes de foyer.

Fig 5. Botoşana, dép. de Suceava. Plan et profil des huttes semi-souterraines 8, 10, 15 et de l'habitation de surface 1 ; 1 sol arable ; 2 niveau préféodal ; 3 niveau et habitation de la Tène ; 4 strate de couleur brun foncé ; 5 sol vierge ; 6 restes de foyer ; 7 pierres ; 8 fragments céramiques ; 9 sol brûlé avec des restes de torchis.

Fig. 6. Botoşana, dép. de Suceava. Plan et profil des habitations 2, 3, 4, 5 ; 1 sol arable ; 2 niveau préféodal ; 3 niveau et habitations de la Tène ; 4 sol de couleur brun foncé ; 5 sol vierge ; 6 fragments céramiques ; 7 restes de foyer ; 8 pierres ; 9 sol brûlé et torchis ; 10 fosse ; 11 vase entier.

Fig. 7. Botoşana, dép. de Suceava. Plan et profil des habitations 6, 7, 8, 9 ; 1 sol arable ; 2 niveau préféodal ; 3 niveau et habitations de la Tène ; 4 sol brun foncé ; 5 sol vierge ; 6 sol brûlé et torchis ; 7 restes de foyer ; 8 pierres ; 9 fragments céramiques.

Fig. 8. Botoşana, dép. de Suceava. Plan et profil des habitations 10, 11, 12, 13 ; 1 sol arable ; 2 niveau préféodal ; 3 niveau et habitations de la Tène ; 4 sol brun foncé ; 5 sol vierge ; 6 fragments céramiques ; 7 restes de torchis et de sol brûlé ; 8 pierres ; 9 restes de foyer.

Fig. 9. Botoşana, dép. de Suceava. Plan et profil de l'habitation 14 (1) et du foyer 1 (2) ; 1 sol arable ; 2 niveau préféodal ; 3 niveau et habitation de la Tène ; 4 sol brun foncé ; 5 sol vierge ; 6 restes de torchis ; 7 restes de foyer ; 8 fragments céramiques ; 9 pierres.

Fig. 10. Botoşana, dép. de Suceava. Faucille (4), faux (7), couteaux (1—3, 5, 6, 8—10) ; 8 hutte semi-souterraine 2 ; 1, 3, 5—7, 10 de la strate de culture ; 2 hutte semi-souterraine 5 ; 4 l'habitation 3 ; 9 hutte semi-souterraine 11.

Fig. 11. Botoşana, dép. de Suceava. Pointes de lance ; 1 habitation 7 ; 2 hutte semi-souterraine 5 ; 3 habitation 8 ; 4 de la strate de culture.

Fig. 12. Botoşana, dép. de Suceava. Instruments et armes ; 1, 3—5, 7, 10, 11 de la strate de culture ; 2 hutte semi-souterraine 4 ; 6 habitation 8 ; 8 habitation 7 ; 9 hutte semi-souterraine 11.

Fig. 13 Botoşana, dép. de Suceava. Objets en terre cuite ; 1 habitation 3 ; 2 habitation 12 ; 3 hutte semi-souterraine 2 ; 4 habitation 2 ; 5 hutte semi-souteraine 4 ; 6 de la strate de culture ; 7 hutte semi-souterraine 1 ; 8 hutte semi-souterraine 7 ; 9 hutte semi-souterraine 5.

Fig. 14. Botoşana, dép. de Suceava. Objets en terre cuite et en pierre. 1 hutte semi-souterraine 2 ; 2, 3, 7 hutte semi-souterraine 4 ; 4 hutte semi-souterraine 13 ; 5, 8 habitation 2 ; 6 habitation 3.

Fig. 15. Botoşana, dép. de Suceava. Céramique travaillée à la main ; 1, 3, 5 hutte semi-souterraine 4 ; 2 habitation 11 ; 4 habitation 3 ; 6 habitation 5 ; 7 hutte semi-souterraine 10 ; 8 de la strate de culture.

Fig. 16. Botoşana, dép. de Suceava. Céramique, objets en terre cuite et en fer ; 1, 3, 6, 12, 14 de la strate de culture ; 2 hutte semi-souterraine 6 ; 4 hutte semi-souterraine 4 ; 5 hutte semi-souteraine 12 ; 7 hutte semi-souterraine 13 ; 8 habitation 2 ; 9 habitation 12 ; 10 hutte semi-souterraine 1 ; 11 hutte semi-souterraine 3 ; 13 hutte semi-souteraine 5.

Fig. 17. Botoşana, dép. de Suceava. Céramique et figurine zoomorphe; 1, 2, 6 hutte semi-souterraine 15; 3, 4, 7 de la strate de culture; 5, 9 hutte semi-souterraine 11; 8 hutte semi-souterraine 1.

Fig. 18. Botoşana, dép. de Suceava. Céramique travaillée à la main. 1, 4, 7 hutte semi-souterraine 2; 3, 6 habitation 1; 2 hutte semi-souterraine 15; 5 habitation 2; 8 hutte semi-souterraine 5.

Fig. 19. Botoşana, dép. de Suceava. Céramique travaillée à la main; 1 hutte semi-souterraine 15; 2—4 hutte semi-souteraine 8; 5, 6 hutte semi-souterraine 13; 7 habitation 4; 8 habitation 5.

Fig. 20. Botoşana, dép. de Suceava. Céramique travaillée à la main; 1 habitation 5; 2 de la strate de culture; 3 habitation 4; 4 habitation 10; 5 hutte semi-souterraine 6; 6 hutte semi-souterraine 7; 7 hutte semi-souterraine 9; 8 hutte semi-souterraine 14.

Fig. 21. Botoşana, dép. de Suceava. Céramique travaillée à la main; 1, 15 hutte semi-souterraine 1; 2, 3, 23 hutte semi-souterraine 5; 4, 26 hutte semi-souterraine 8; 5, 17 habitation 7; 6, 10 habitation 11; 7, 24 habitation 6; 8, 11, 21 habitation 1; 9 habitation 8; 12 habitation 5; 14, 16, 27 de la strate de culture; 18 habitation 12; 19 habitation 14; 22 habitation 2; 25 habitation 10; 13, 20 hutte semi-souterraine 3; 28 habitation 9.

Fig. 22. Botoşana, dép. de Suceava. Céramique; 1 hutte semi-souterraine 6; 2, 6, 10, 11, 15 hutte semi-souterraine 5; 3, 13, 17 habitation 10; 20 de la strate de culture; 5 hutte semi-souterraine 13; 7, 19 habitation 6; 4, 8 habitation 8; 9 hutte semi-souterraine 3; 12 habitation 13; 14, 21 habitation 13; 16 hutte semi-souterraine 4; 18 hutte semi-souterraine 8.

Fig. 23. Botoşana, dép. de Suceava. Céramique; 1, 4 de la strate de culture; 2, 10 hutte semi-souterraine 5; 3 hutte semi-souterraine 3; 5 habitation 1; 6, 12 habitation 14; 7 hutte semi-souterraine 13; 8 habitation 10; 9 habitation 13; 11 hutte semi-souterraine 4; 13 hutte semi-souterraine 7; 14 habitation 4; 15 hutte semi-souterraine 10; 16 habitation 5.

Fig. 24. Botoşana, dép. de Suceava. Céramique; 1 hutte semi-souterraine 3; 2, 16 de la strate de culture; 10, 13, 14 hutte semi-souterraine 5; 3, 4, 7, 8 hutte semi-souterraine 6; 5, 17 habitation 6; 6, 15 hutte semi-souterraine 14; 9 habitation 11; 11 habitation 7; 12 habitation 12; 18 hutte semi-souterraine 10; 19 habitation 3; 20, 21 hutte semi-souterraine 4.

Fig. 25. Botoşana, dép. de Suceava. Céramique; 1, 7 hutte semi-souterraine 4; 2 habitation 6; 3 hutte semi-souterraine 5; 4 hutte semi-souterraine 12; 5 hutte semi-souterraine 11; 6, 8, 9, habitation 9; 10 hutte semi-souterraine 2; 11 habitation 5; 12 de la strate de culture; 13, 14 hutte semi-souterraine 14; 15, 16 habitation 11.

Fig. 26. Botoşana, dép. de Suceava. Céramique; 1 hutte semi-souterraine 2; 2 hutte semi-souterraine 3; 3, 4, 10 hutte semi-souterraine 6; 5, 11 hitte semi-souterraine 12; 6 hutte semi-souterraine 10; 7 hutte semi-souterraine 9; 8 hutte semi-souterraine 13; 9 de la strate de culture; 15 hutte semi-souterraine 14; 12, 13 hutte semi-souterraine 15; 14 habitation 1; 18 hutte semi-souterraine 8; 19 habitation 13; 16, 22 habitation 9; 17 hutte semi-souterraine 11; 20 habitation 11; 21 habitation 4.

Fig. 27. Botoşana, dép. de Suceava. Céramique travaillée à la main et au tour; 1 habitation 14; 2 habitation 11; 3, 5—7, 13 hutte semi-souterraine 12; 4 hutte semi-souterraine 7; 8 hutte semi-souterraine 4; 9 habitation 10; 10 habitation 12; 11 habitation 7; 12 hutte semi-souterraine 5.

Fig. 28. Botoşana, dép. de Suceava. Céramique travaillée à la main et au tour; 2, 5 habitation 6; 3 habitation 9; 1, 4, 6—10 de la strate de culture.

NECROPOLA DE LA SFÎRŞITUL EPOCII BRONZULUI DIN PEŞTERA IGRIȚA

DE

IOAN EMÖDI

Peştera Igriţa se află în raza satului Peştera, com. Aştileu, jud. Bihor (fig. 1) [1] fiind plasată la limita nordică a munţilor Pădurea Craiului, la o altitudine absolută de 250 m, cu 83 m deasupra albiei CrişuluiRepede, în calcare cretacice (fig. 2). Ea are două intrări de dimensiuni reduse, orientate spre nord-est şi în ansamblu este formată dintr-un sistem de galerii ramificate care îi dau aspectul unui labirint (fig. 3). Peştera este în general uşor accesibilă, galeriile principale desfăşurîndu-se pe orizontală; există însă şi două denivelări, una de 3 m la începutul Galeriei Lungi şi una de circa 10 m la capătul ei. Acolo se află „Sala cu oase", denumită astfel deoarece cercetările paleontologice au dat la iveală circa 200 de schelete de *ursus spaeleus*. Această încăpere nu a furnizat material arheologic. Unele încăperi mici, laterale, se află la un nivel mai ridicat cu 2 m faţă de galeriile principale; altele se leagă de ele prin culoare înguste, joase, greu accesibile. Distanţa dintre punctele extreme ale peşterii este de 116 m.

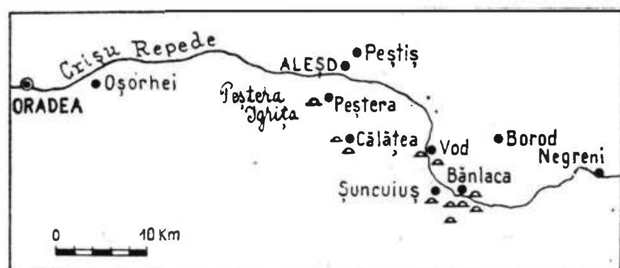

Fig. 1. Descoperiri de la sfîrşitul epocii bronzului pe valea Crişului.

Peştera este binecunoscută în literatura de specialitate [2] datorită cercetărilor arheologice, paleontologice şi speologice executate aici [3].

[1] În repertoriul peşterilor are numărul de codificare 976.

[2] M. Roska, *Repertorium*, p. 140, nr. 276; Idem, *A földtani intézet évkönyvei*, Budapesta, 1916, p. 558; idem, Barlangkutatás, 3, 1915, 4 — 3; M. Bleahu, *Peşteri din România*, Bucureşti, 1976, p. 87; *Repertoriul monumentelor din jud. Bihor*, Oradea, 1974, p. 52, nr. 280, p. 360, nr. 280; E. Racoviţă, Archives de zoologie, 68, 1929, 2, p. 427.

[3] În peşteră au efectuat săpături sau au întreprins cercetări printre alţii Institutul geologic din Budapesta, Gy. Pethö, Gy. Szegedy, T. Kormos, M. Roska, H. Breuil, E. Racoviţă.

S C I V A, tomul 31, nr. 2, Bucureşti, aprilie — iunie 1980, p. 229—273

Datorită acestora, dar mai ales datorită căutătorilor de comori care au făcut numeroase gropi, aproape toate galeriile sînt parţial deranjate, în unele stratul superior fiind complet răvăşit. Urmărind alte scopuri săpătorii n-au dat atenţie fragmentelor ceramice şi celorlalte obiecte

Fig. 2. Peştera Igriţa (foto).

mărunte de bronz etc. De aceea, din pămîntul dislocat de ei s-a putut salva probabil cea mai mare parte a inventarului original. Investigaţiile noastre au început în anul 1963, cînd am observat pe „podeaua" galeriilor materiale aparţinînd mai ales sfîrşitului epocii bronzului. Numai cercetarea sistematică a întregii suprafeţe a peşterii ne putea conduce la obţinerea unor rezultate concludente [4]; azi putem considera că am reuşit să recuperăm cel puţin 85 — 95 % din materialul depus [5].

În această peşteră depunerile de argilă fiind slabe, în multe locuri materialele zăceau la suprafaţă, risipindu-se şi degradîndu-se continuu. În unele părţi ele erau acoperite de un strat subţire de cîţiva centimetri de argilă [6], şi numai în cazuri excepţionale, pe suprafeţe de numai cîţiva metri pătraţi, depunerile erau mai consistente. În aceste cazuri s-a putut

[4] Această activitate, totalizînd 180 de zile, s-a întins pe mai mulţi ani, mare parte din acest timp fiind de fapt afectat de trierea pămîntului dislocat, remaniat de vechile săpături şi gropi.

[5] În afară de obiectivele descrise mai jos s-au mai găsit sporadic fragmente neolitice în apropierea intrării, materiale ale culturii Coţofeni, un mic depozit de monede romane (E. Chirilă, Z. Nánási, I. Emödi, ActaMN, 8, 1971, p. 567) recuperat din pămîntul dislocat al unei casete, şi puţine fragmente prefeudale.

[6] Acest strat subţire, mai ales în anotimpurile umede, se transformă în noroi ce nu mai oferă un strat protector materialelor de sub el, acestea fragmentîndu-se mereu, mai ales datorită afluxului mare de turişti ce vizitează în ultima vreme peştera. Datorită acestui fapt se impunea adunarea grabnică a lor.

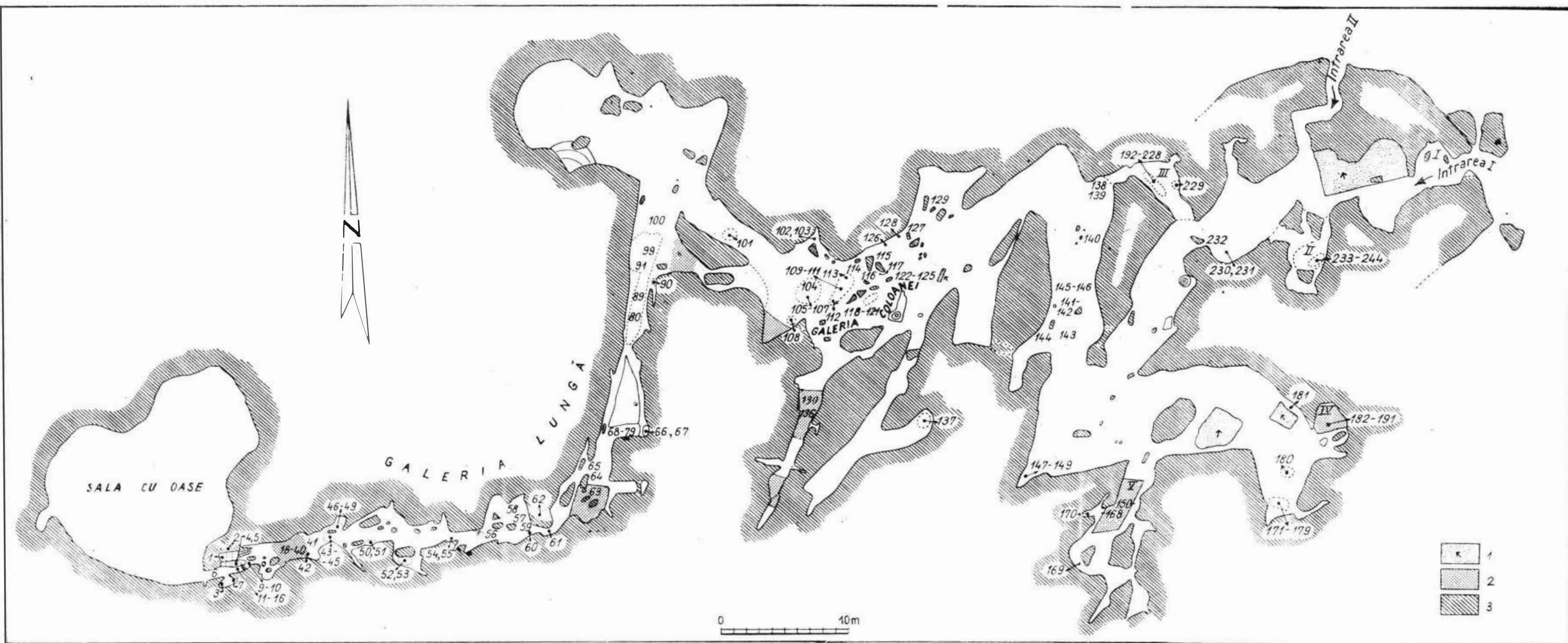

Fig. 3. Harta peşterii Igriţa. 1 casete; 2 gropi; 3 stînci.

observa următoarea situaţie: deasupra argilei galbene, cuaternare, se aflau fragmente ceramice Coţofeni şi imediat peste acestea, lipite de ele şi deci aproape inseparabile din punct de vedere stratigrafic, materiale de la sfîrşitul epocii bronzului. Nivelul de călcare era deci comun celor două epoci, cu toată diferenţa cronologică de un mileniu şi se putea urmări în multe părţi sub forma unei pături subţiri, cenuşii, formate datorită risipirii cenuşii aduse şi depuse în peşteră. Urma un strat complet steril, de 10 — 20 cm, de argilă mai închisă la culoare. La numai 1 — 2 cm de suprafaţă au apărut sporadic fragmente ceramice prefeudale (fig. 4).

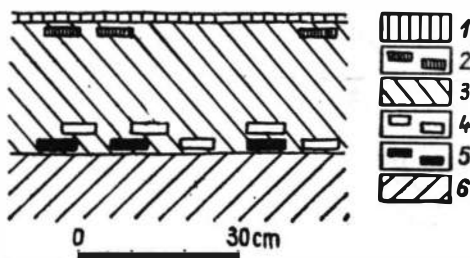

Fig. 4. Igriţa. Schiţă stratigrafică

Această stratigrafie desigur nu ne oferea din punct de vedere arheologic nici o noutate [7]. Cercetarea peşterii ne-a oferit însă prilejul să acumulăm un material arheologic bogat şi variat, precum şi al unei serii de observaţii referitoare la ritualurile funerare. În ansamblu acestea contribuie la definirea evoluţiei istorice din Bihor la sfîrşitul epocii bronzului.

Descrierea inventarului

Majoritatea vaselor sînt lucrate din pastă fină, fără impurităţi, ca degresant folosindu-se la unele vase mari, pietricele sau cioburi pisate. Arderea este destul de uniformă, totuşi pe suprafaţa externă şi internă a multor vase culoarea variază pe alocuri între negru, cenuşiu, cafeniu închis sau deschis. O parte a vaselor bitronconice au un colorit specific: negru în exterior, roşu sau cafeniu în interior. Multe vase sînt lustruite, avînd un luciu metalic. Proeminenţele de diferite tipuri sînt în general de dimensiuni reduse, nu hipertrofiate.

Menţionăm că vasele au fost restaurate din cîte 25 — 100 fragmente, care nu au mai fost însă redate pe planşe. Toată ceramica este redată la scara 1/5, iar restul obiectelor (din bronz, os, piatră etc.) în mărime naturală. Pandantivul de bronz nr. 8 a fost găsit de M. Roska „în fundul peşterii''. Această lunulă, precum şi vasul fragmentar nr. 245 se află în Muzeul de istorie al Transilvaniei, Cluj-Napoca (nr. inv. III, 7 063 şi 8 357). Celtul de bronz nr. 246 se afla în posesia Muzeului Odorheiu Secuiesc.

Unele piese mici, dealtfel fără importanţă (ex. nr. 131, 134, 179), nu este sigur că aparţin necropolei. De asemenea, cuţitul de fier nr. 17 cu urme slabe de placare cu aur, deşi a fost găsit printre fragmentele vasului nr. 9, fiind acoperite de 6 — 8 cm de lut nederanjat, credem totuşi că este de epocă romană, în acest punct al peşterii fiind descoperite şi mone-

[7] În schimb ne furniza date privind variaţiile de climă, precipitaţii care condiţionau grosimea depunerilor de argilă în ultimele milenii.

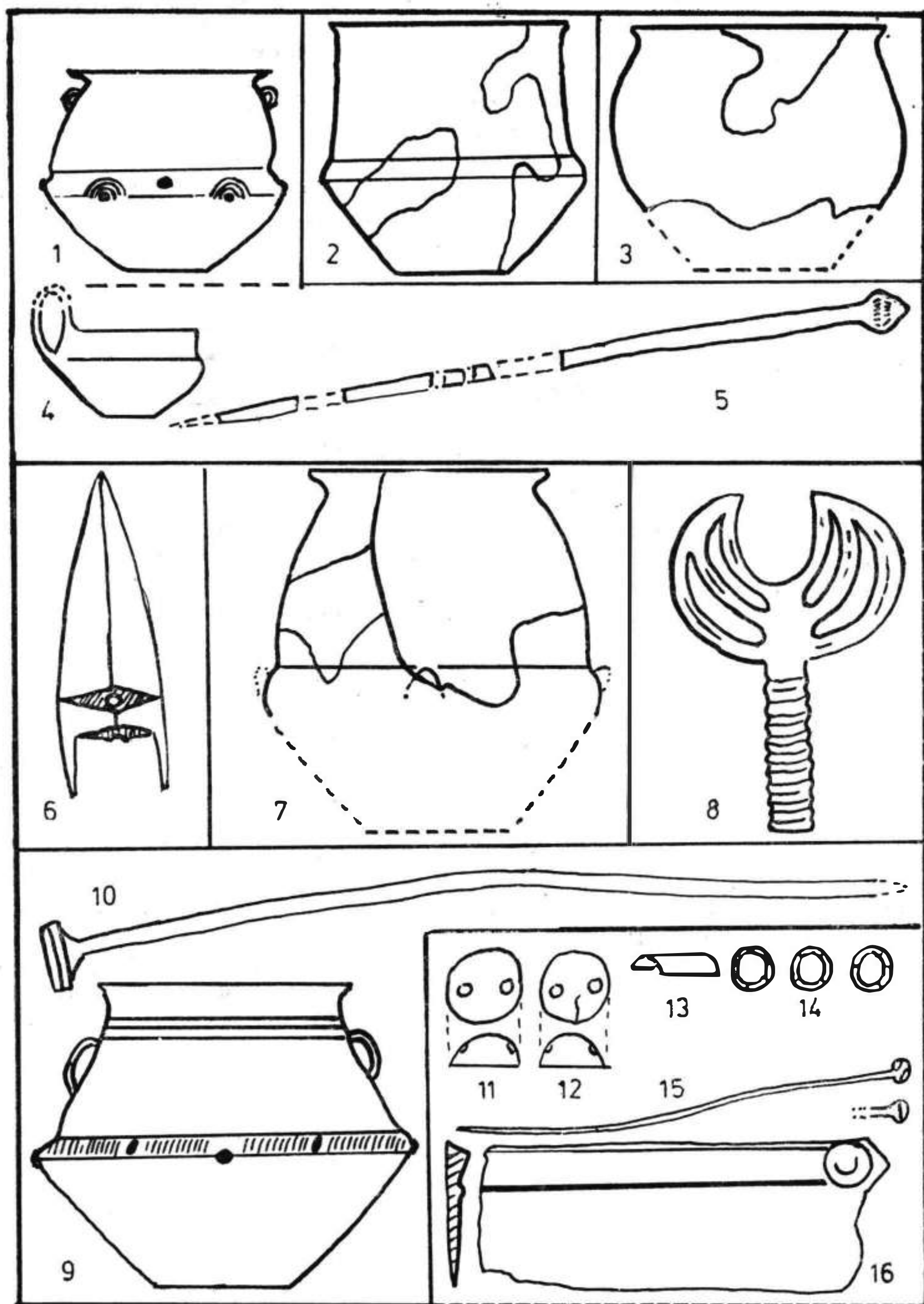

Fig. 5. Igrița. Obiecte descoperite în peșteră.

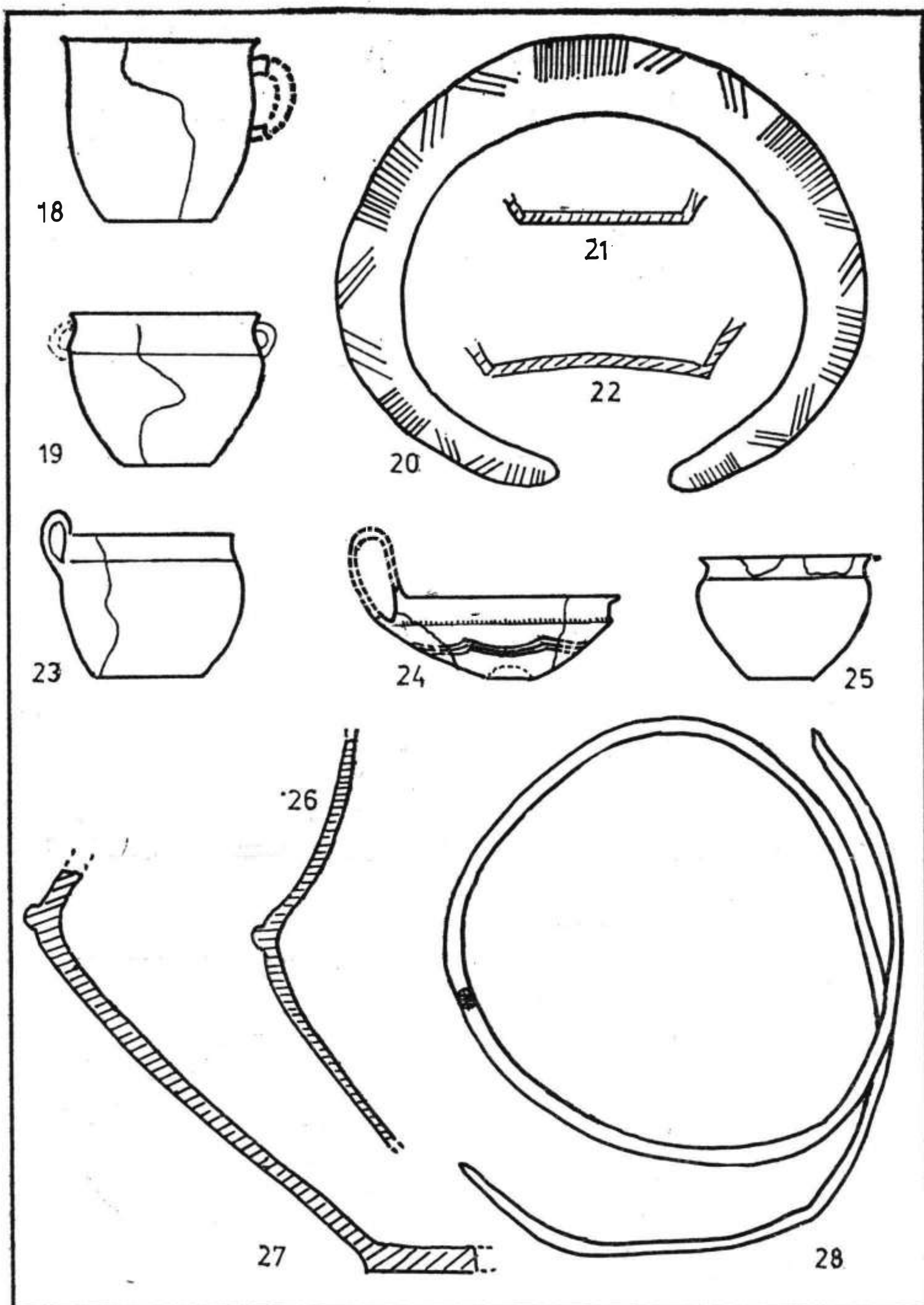

Fig. 6. Igriţa. Obiecte descoperite în peşteră.

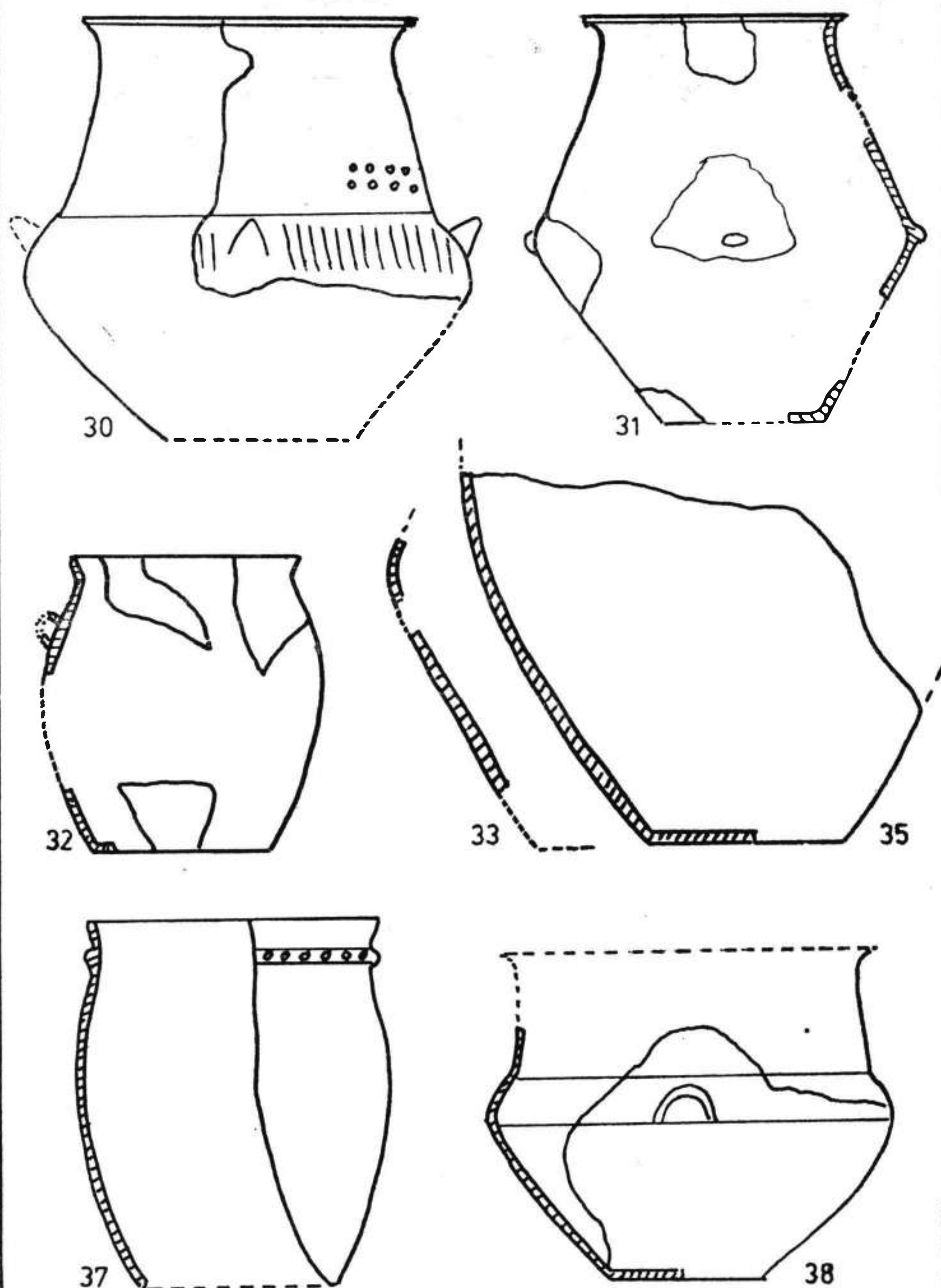

Fig. 7. Igriţa. Obiecte descoperite în peşteră.

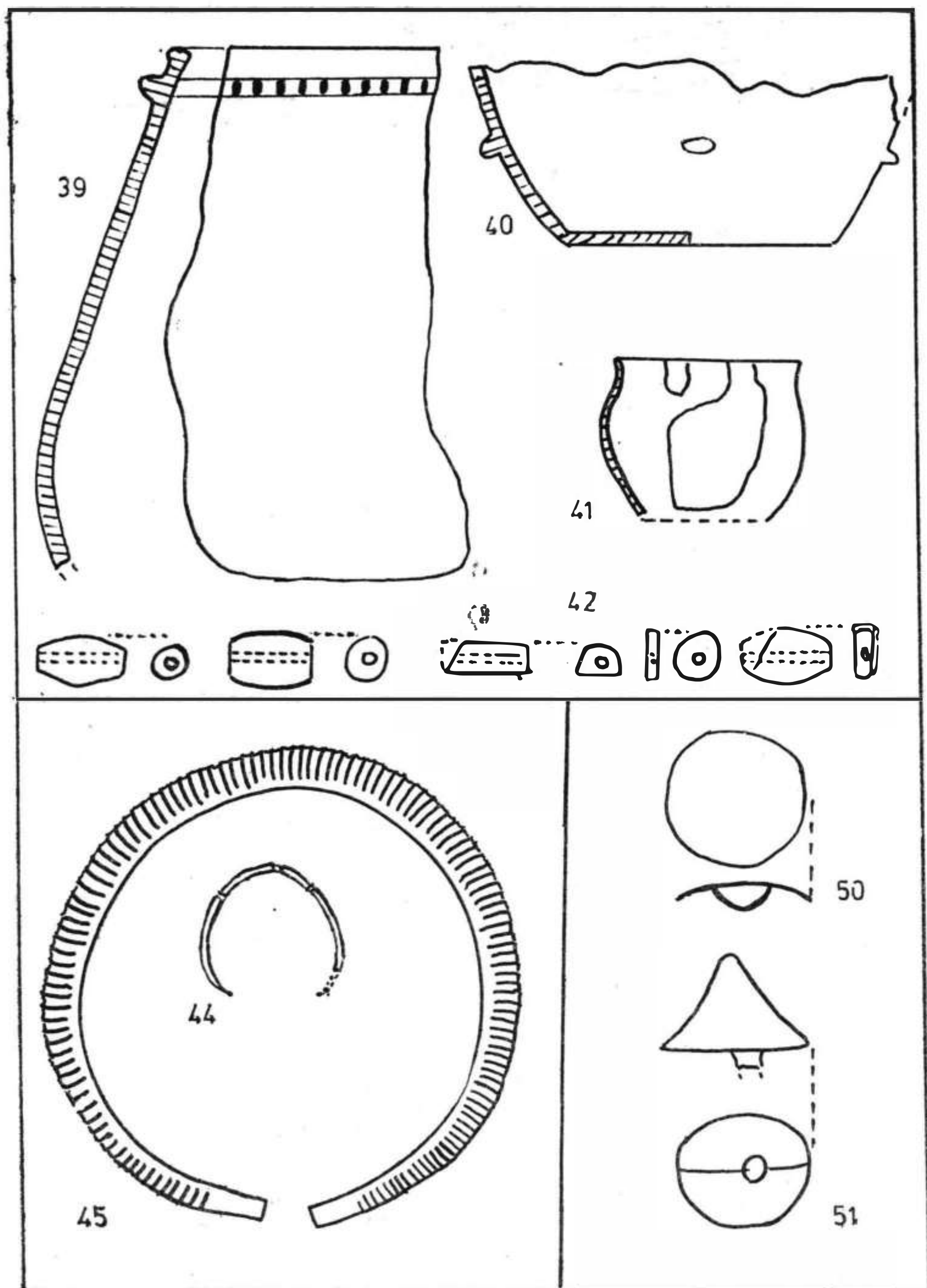

Fig. 8. Igrița. Obiecte descoperite în peșteră.

46

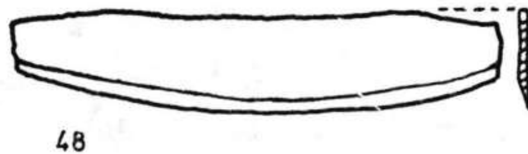

Fig. 9. Igrita. Obiecte descoperite în peșteră.

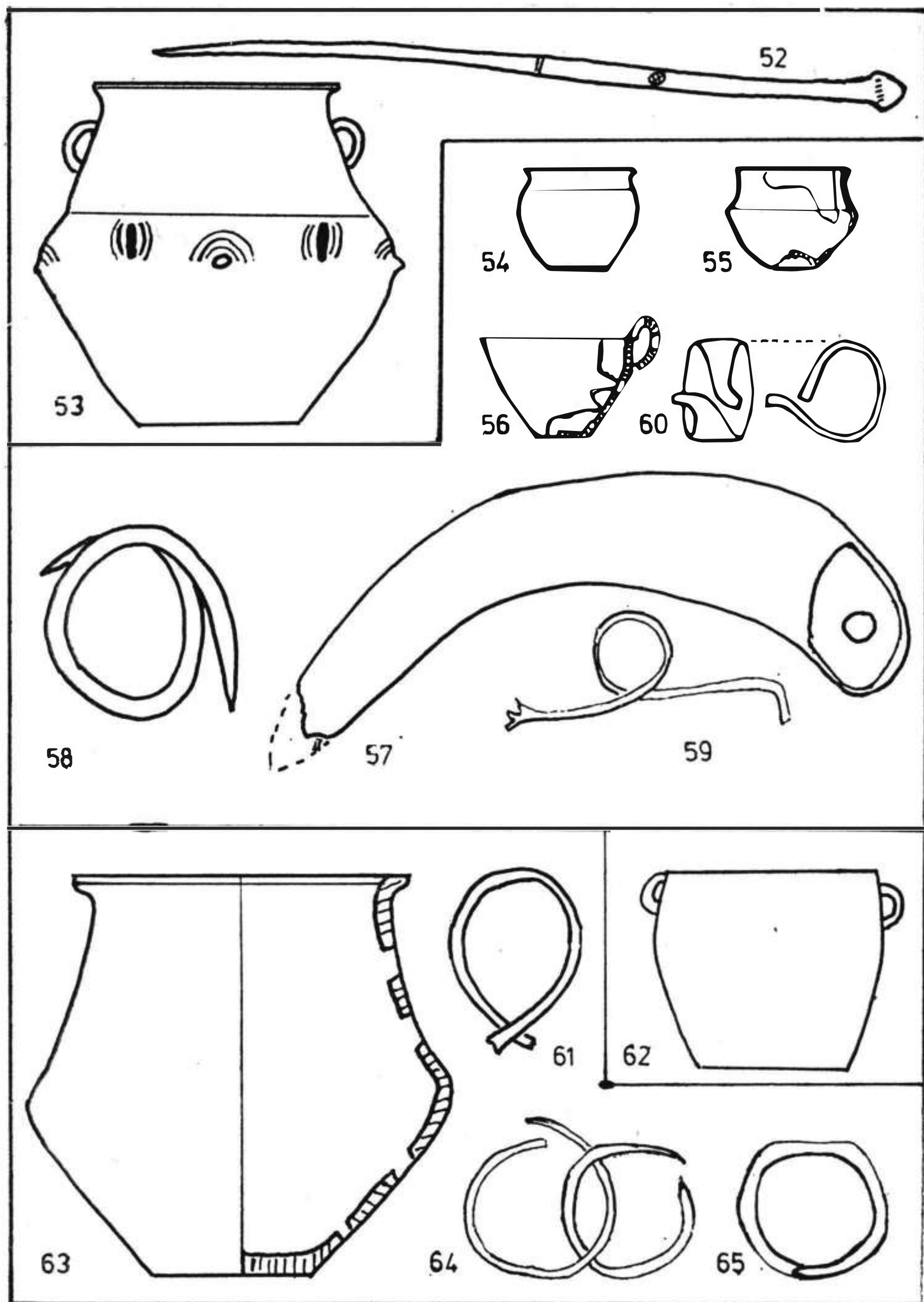

Fig. 10. Igriţa. Obiecte descoperite în peşteră.

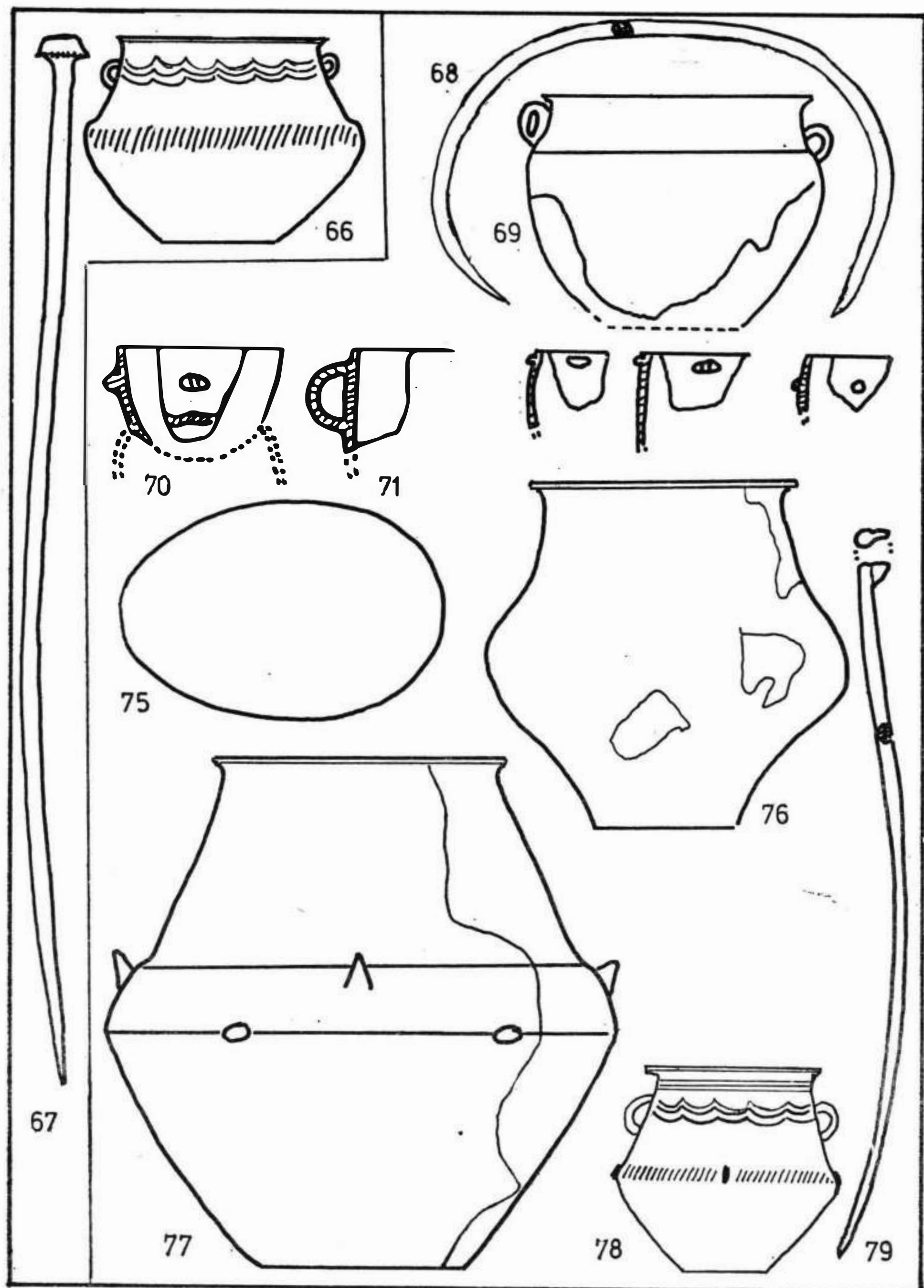

Fig. 11. Igrița. Obiecte descoperite în peșteră.

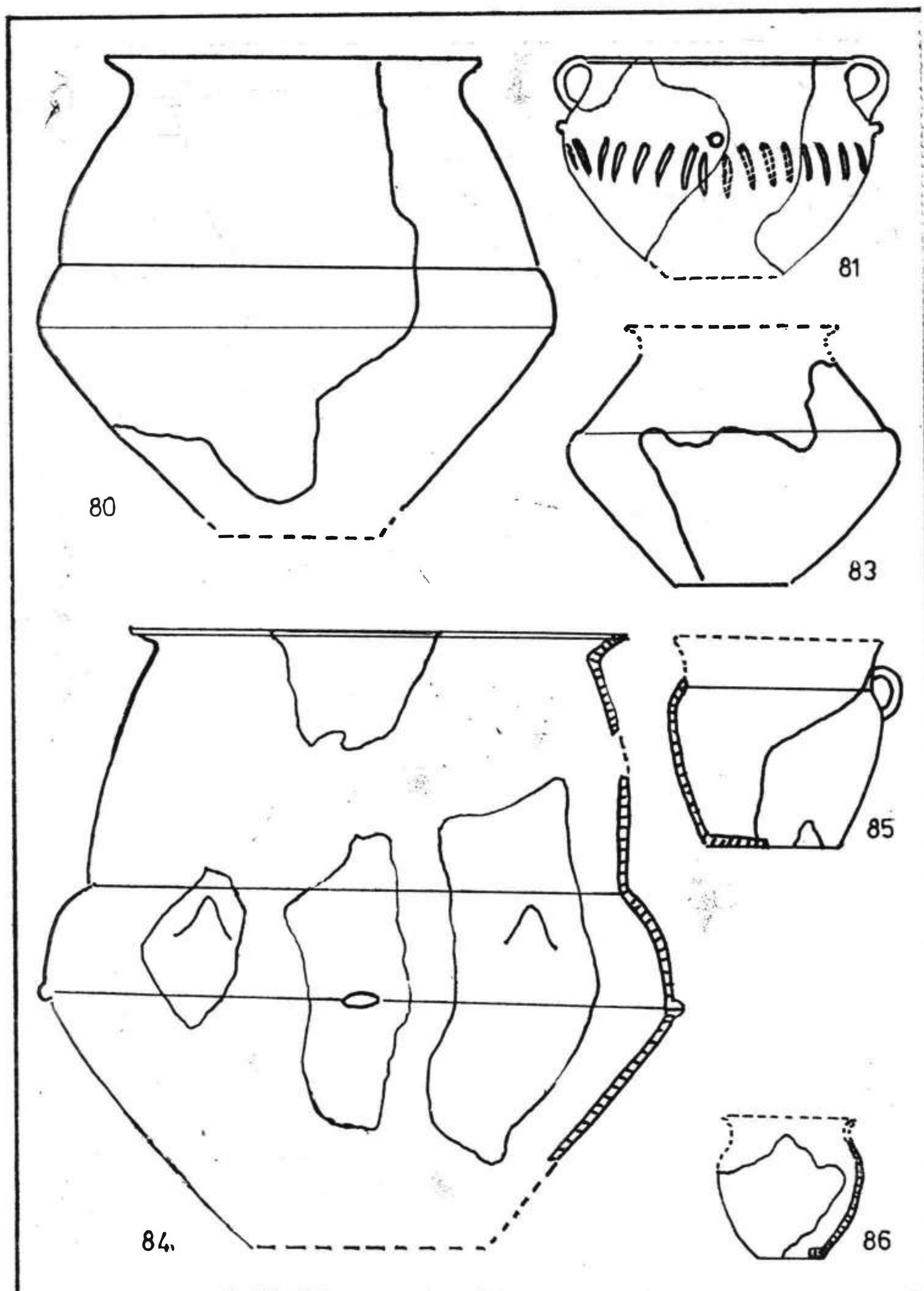

Fig. 12. Igriţa. Obiecte descoperite în peşteră.

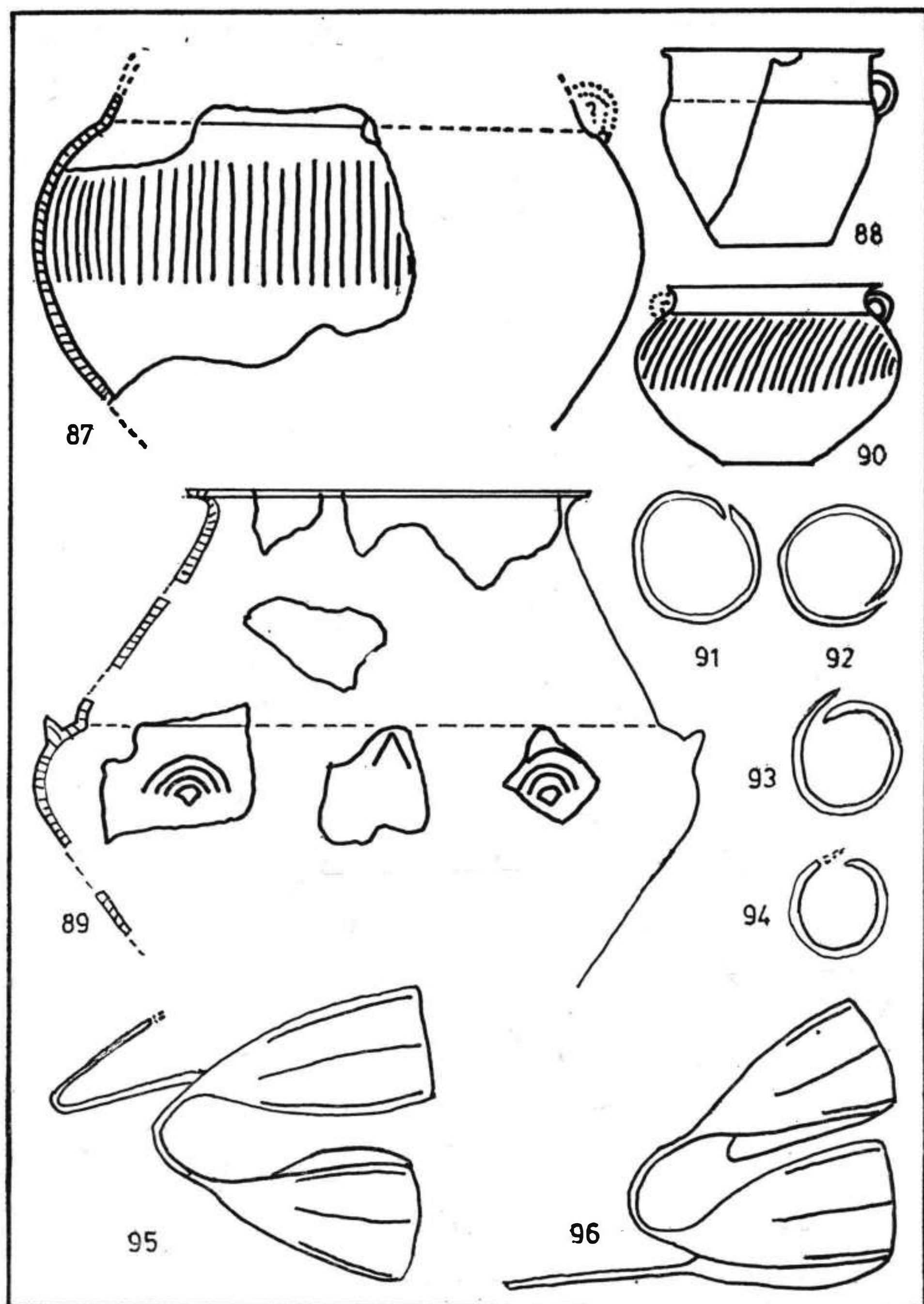

Fig. 13. Igriţa. Obiecte descoperite în peşteră.

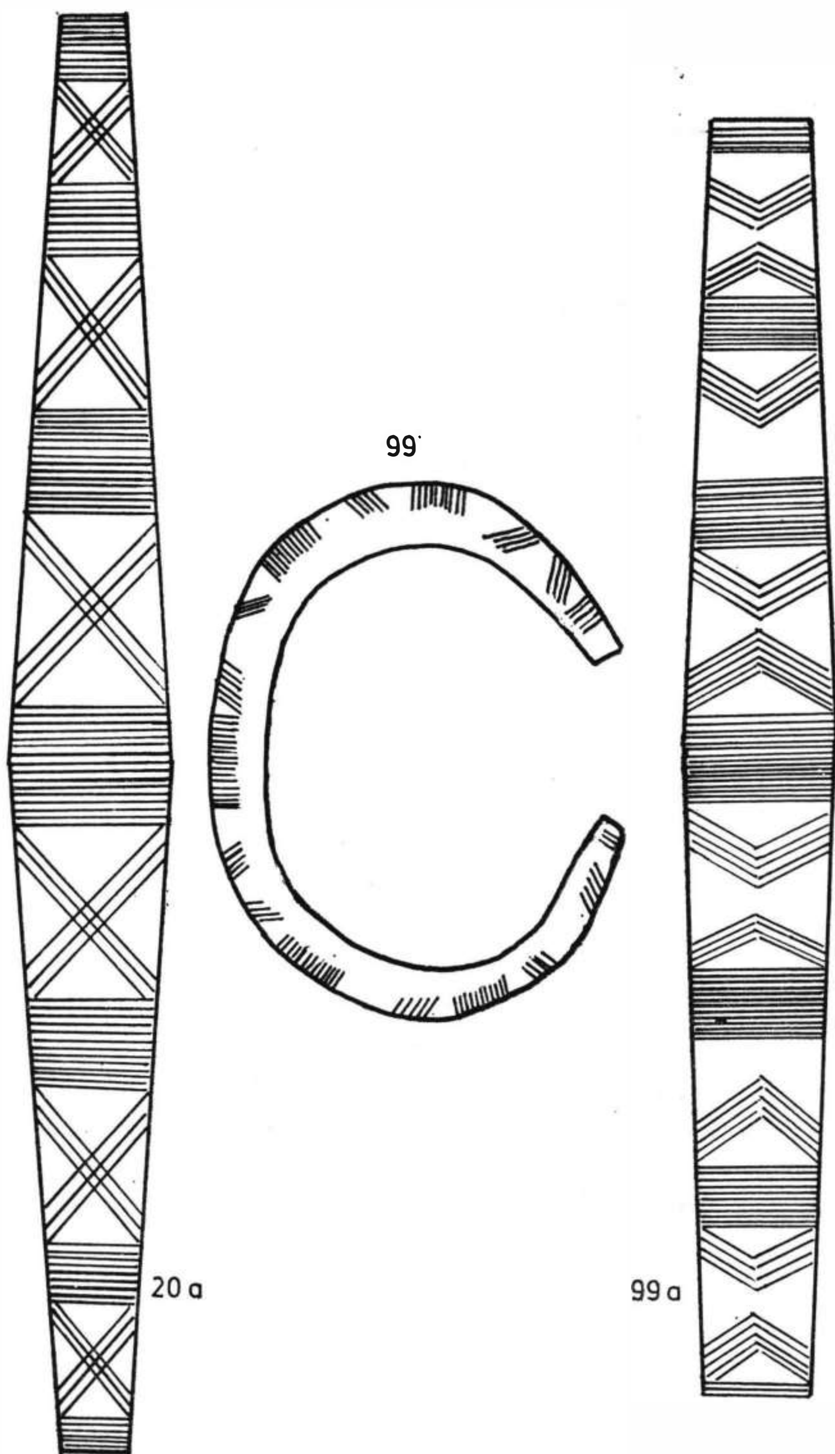

Fig. 14. Igrița. Obiecte descoperite în peșteră.

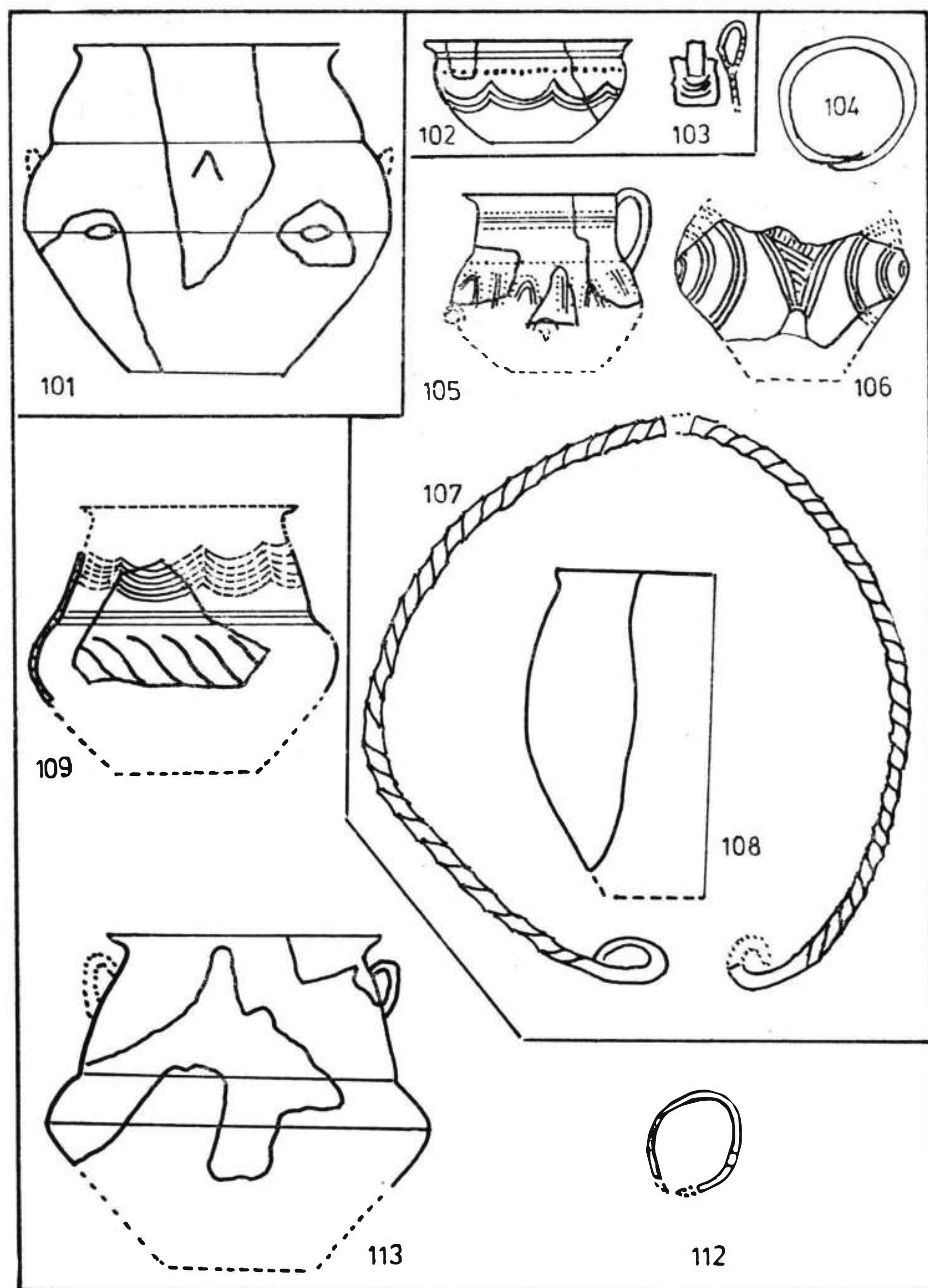

Fig. 15. Igrița. Obiecte descoperite în peșteră.

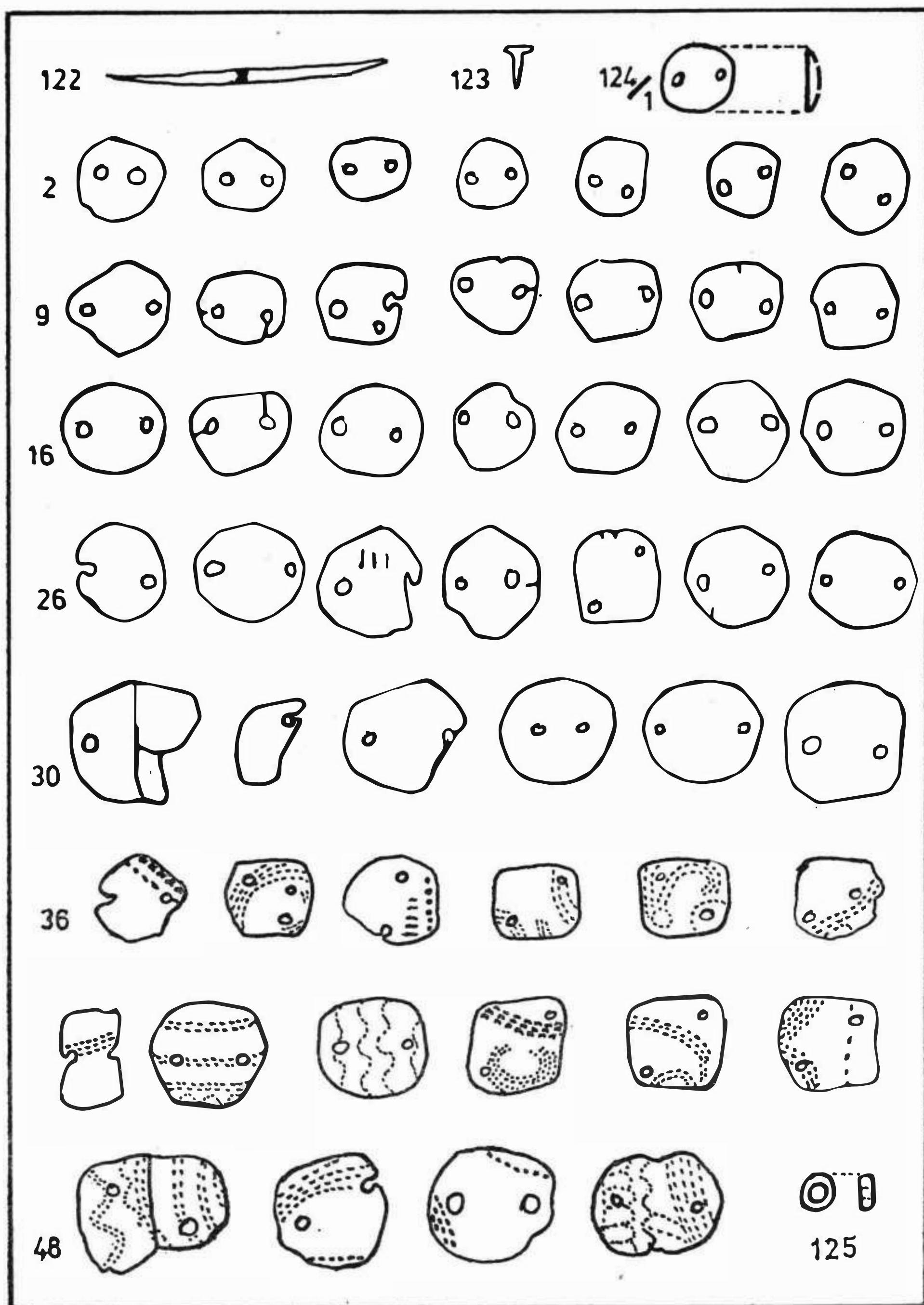

Fig. 16. Igrița. Obiecte descoperite în peșteră.

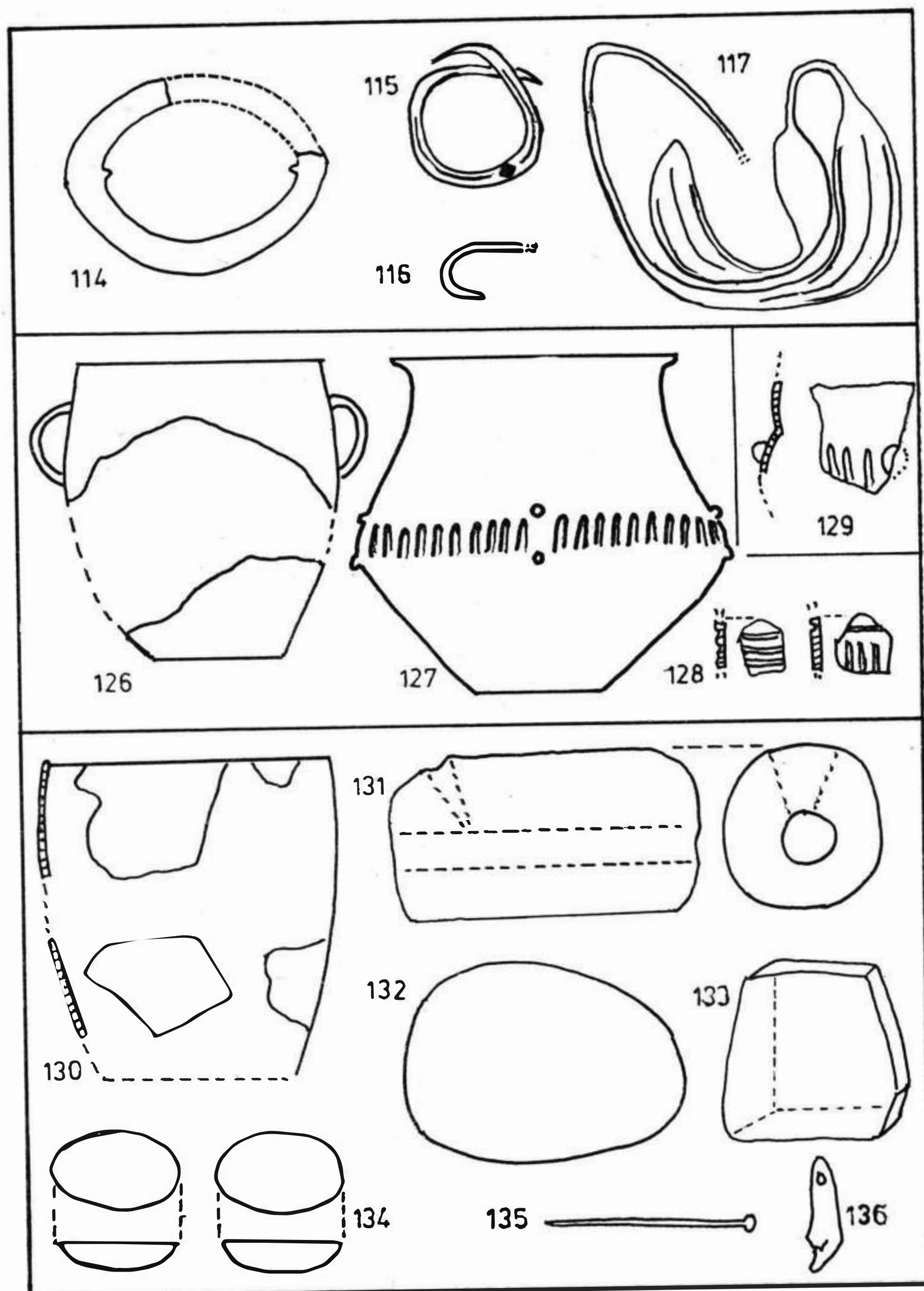

Fig. 17. Igrița. Obiecte descoperite în peșteră.

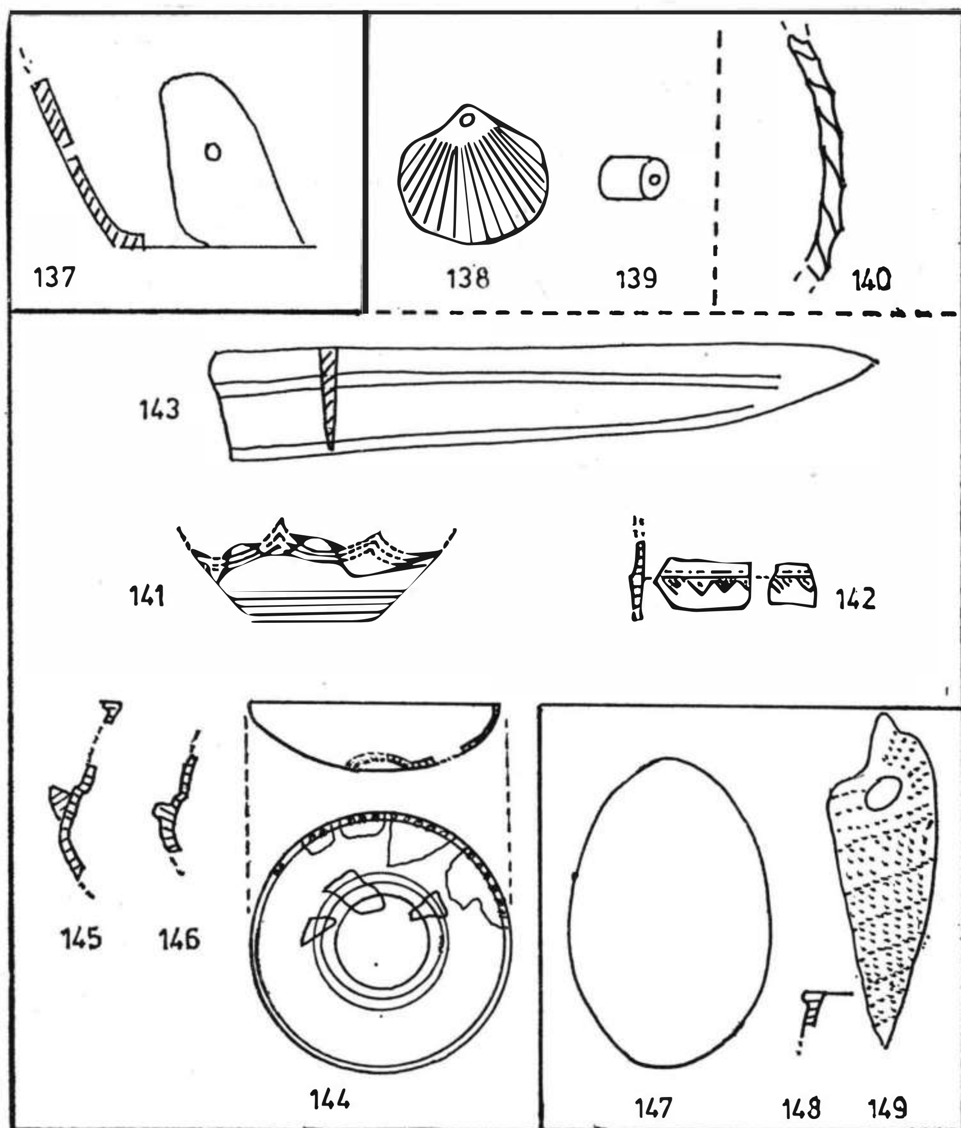

Fig. 18. Igriţa. Obiecte descoperite în peşteră.

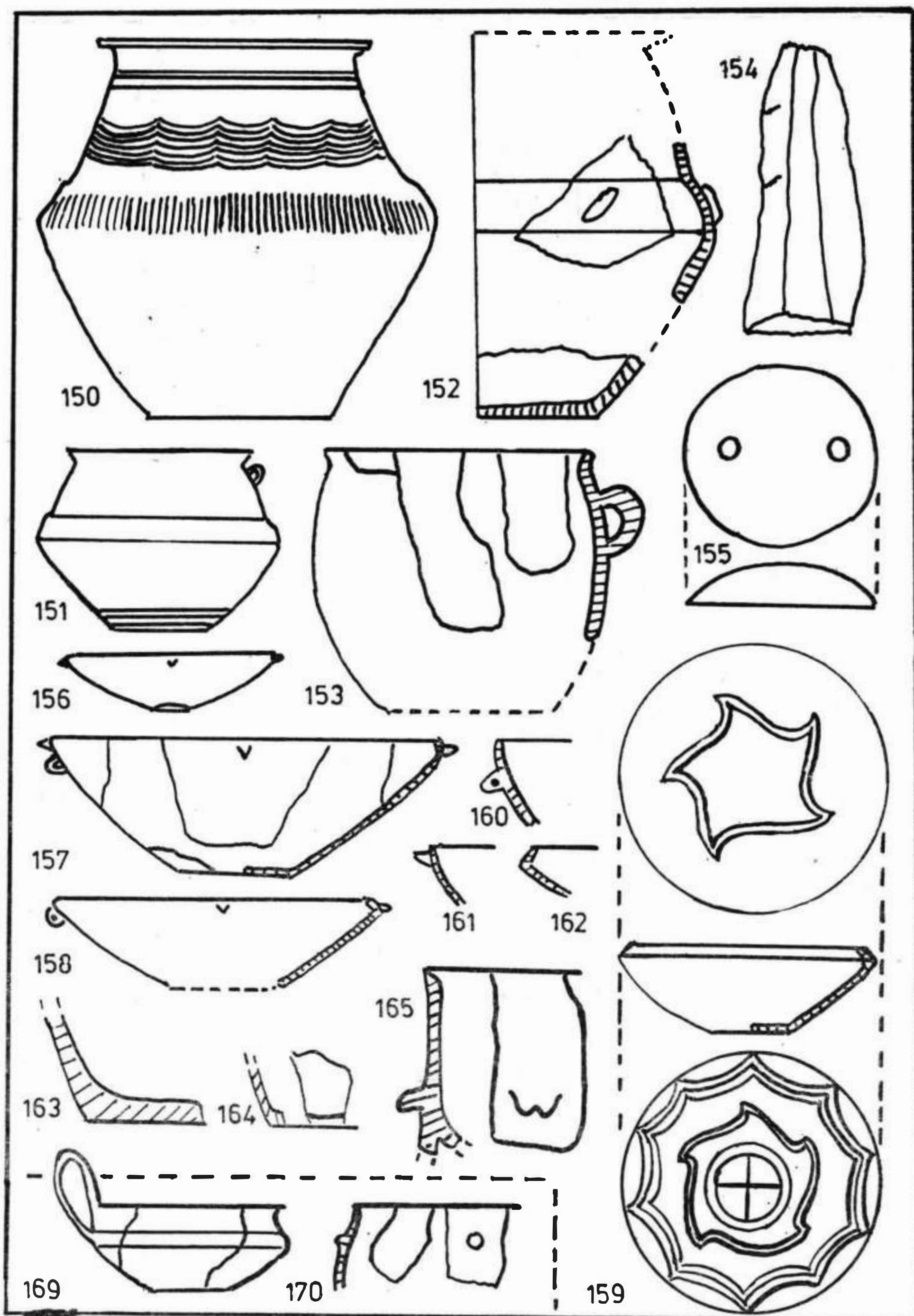

Fig. 19. Igrița. Obiecte descoperite în peșteră.

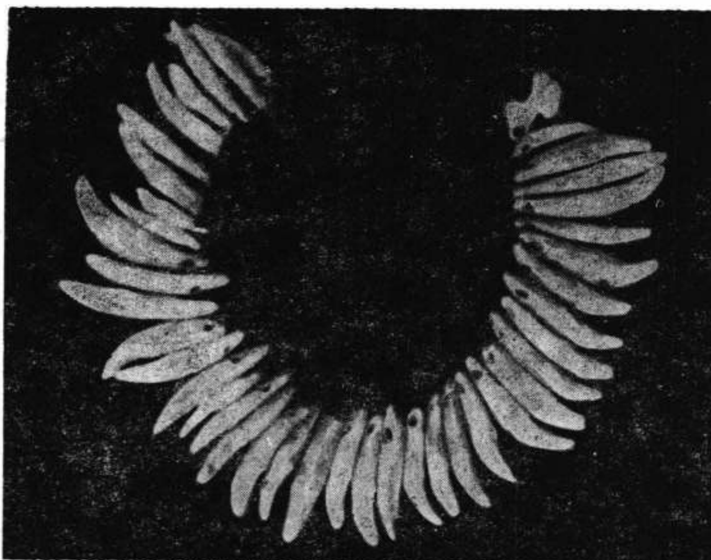

Fig. 20. Igrița. Obiecte descoperite în peșteră.

171 172 177

173 175 176 178 179

180 181

Fig. 21. Igrița. Obiecte descoperite în peșteră.

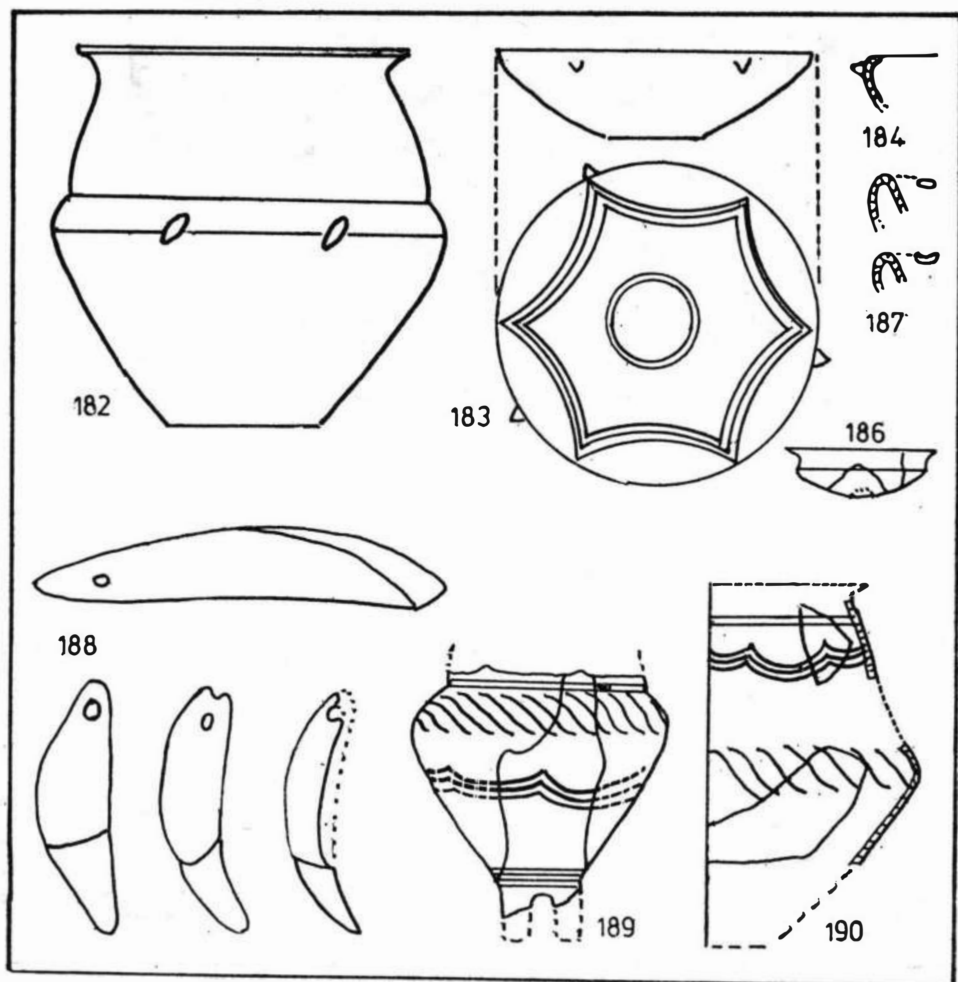

Fig. 22. Igrița. Obiecte descoperite în peșteră.

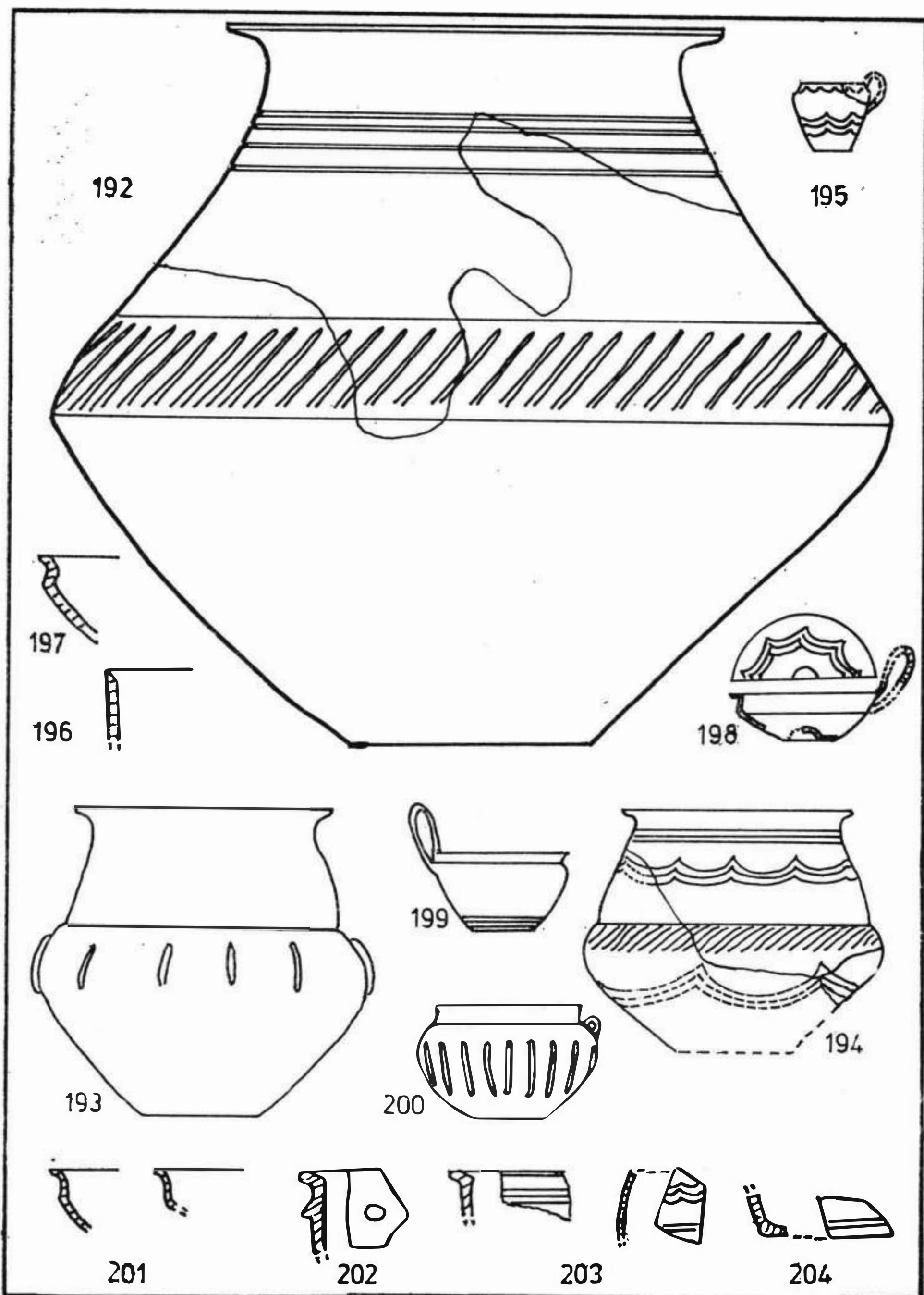

Fig. 23. Igrița. Obiecte descoperite în peșteră.

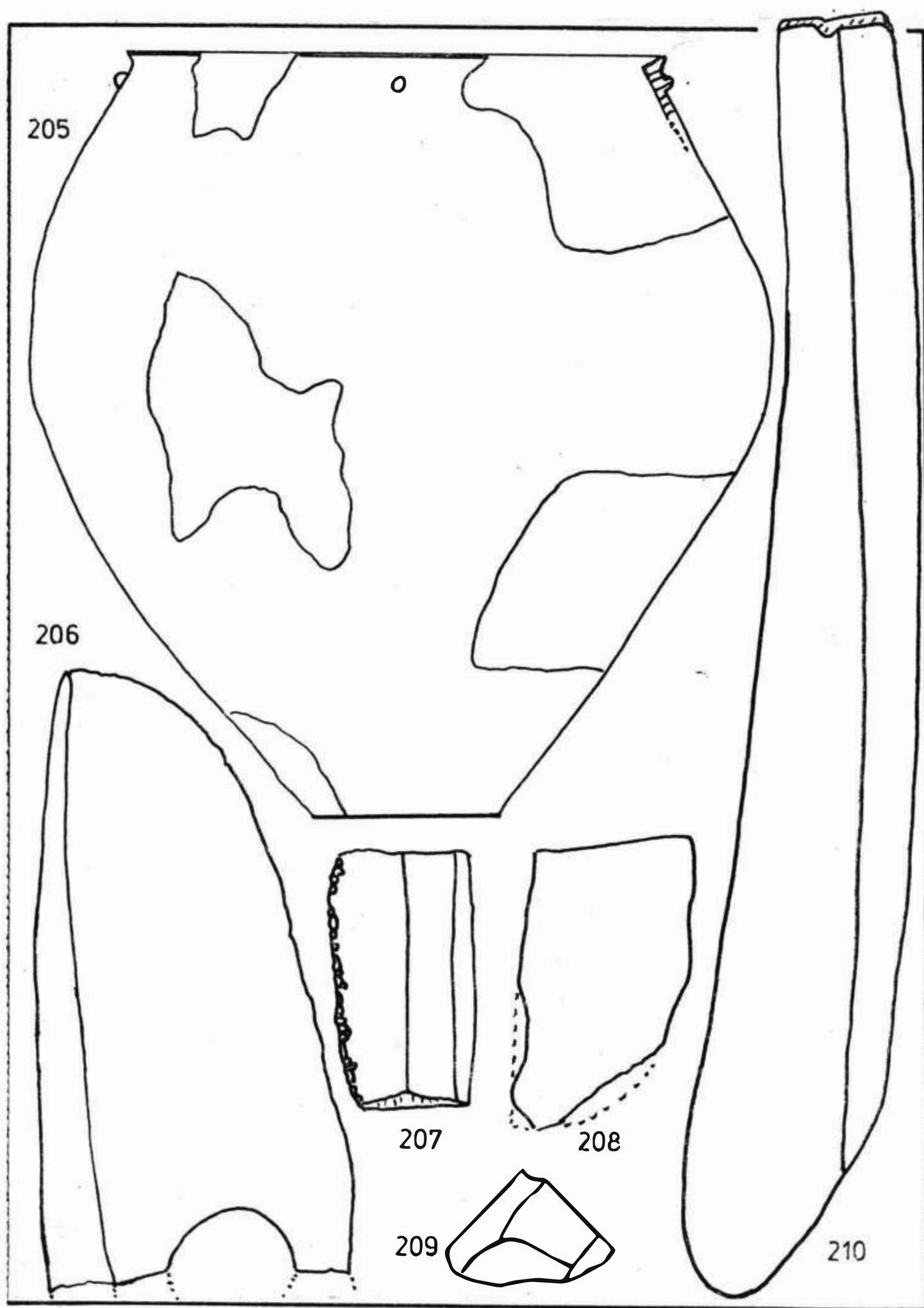

Fig. 24. Igrița. Obiecte descoperite în peșteră.

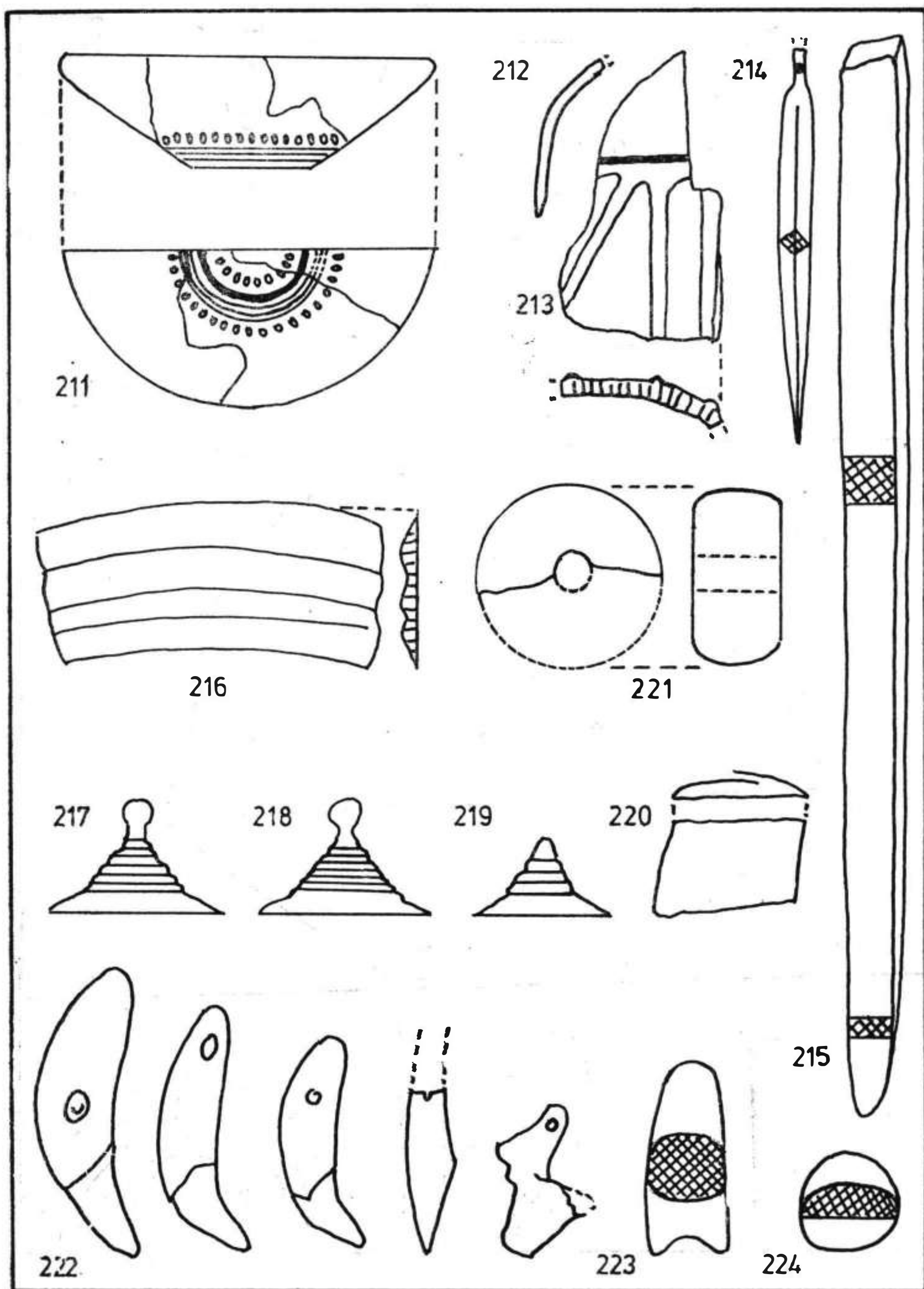

Fig. 25. Igrița. Obiecte descoperite în peșteră.

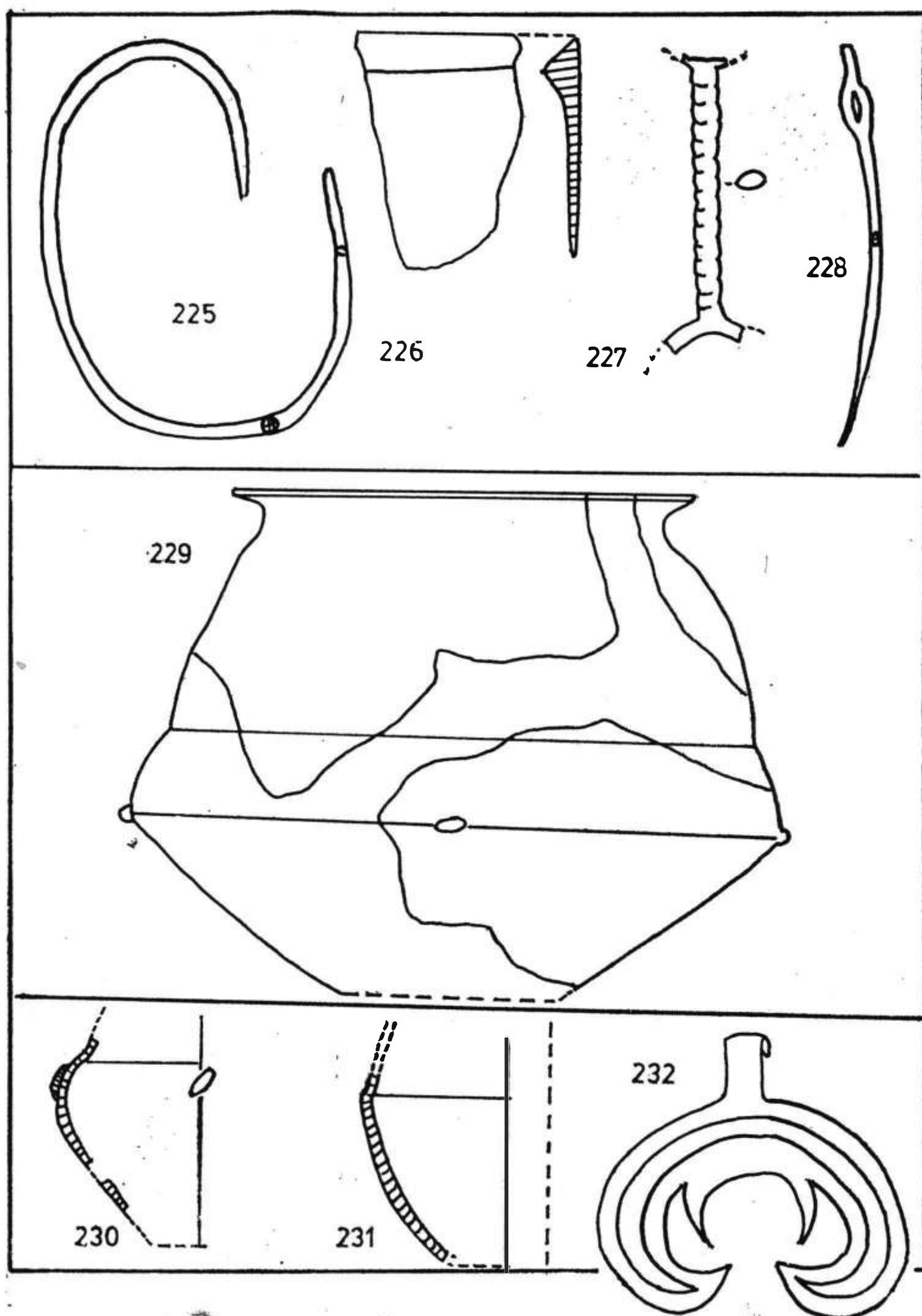

Fig. 26. Igrița. Obiecte descoperite în peșteră.

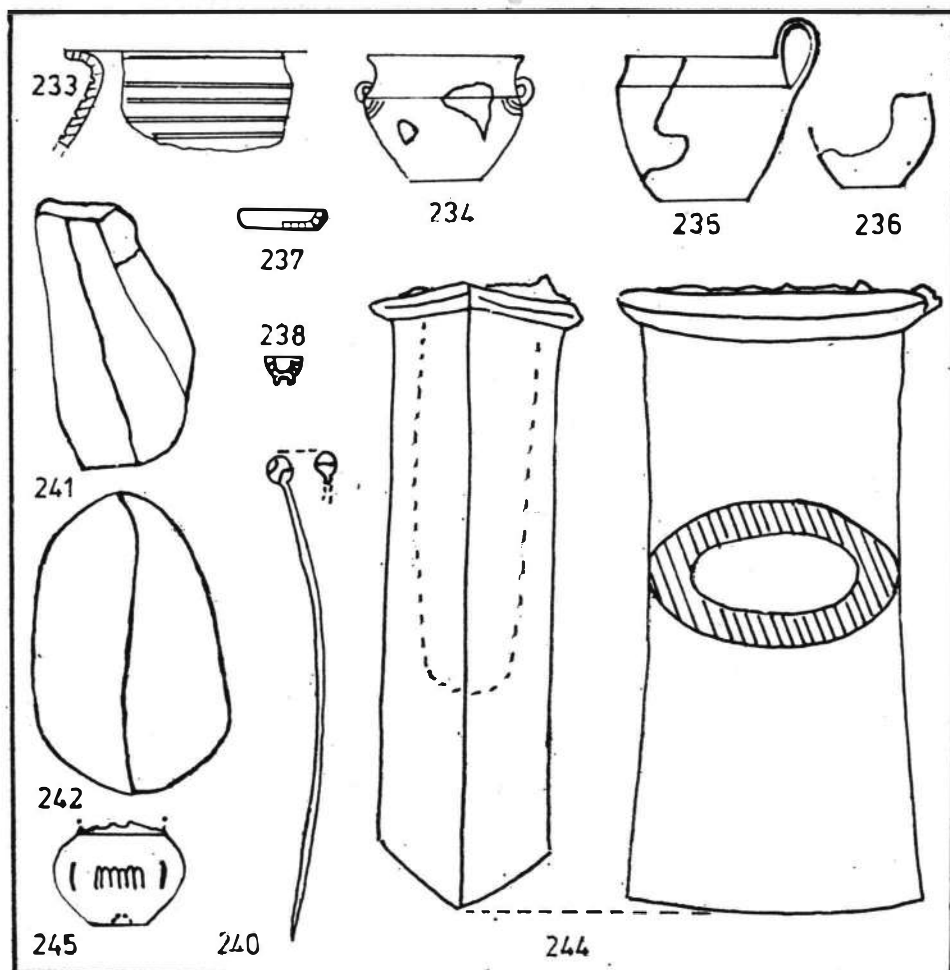

Fig. 27. Igrița. Obiecte descoperite în peșteră.

dele amintite la nota 5. Pe planşe am separat cu linii neîntrerupte inventarele diferitelor morminte (sau grupările de materiale inseparabile, amestecate) şi cu linii punctate piesele a căror apartenenţă era nesigură.

Numerele de inventar de mai jos corespund cu numerele de pe obiectele prezentate în figurile 5 — 27 şi cu cele de pe hartă (fig. 3).

1. Vas bitronconic, negru/roşu (respectiv exterior negru/ interior roşu), cu cite două rinduri a patru proeminenţe conice pe mijloc. **2.** Vas bitronconic cenuşiu, **3.** Oală neagră-cenuşie /roşu. **4.** Ceaşcă cu toarta supraînălţată, cenuşie. **5.** Ac de bronz fragmentar cu două rinduri de liniuţe pe capul biconic, oxidat. **6.** Vîrf de săgeată din bronz cu două aripioare, patină cenuşie. **7.** Partea superioară a unui vas bitronconic, negru/cafeniu cu patru proeminenţe pe mijloc. **8.** Lunulă de bronz cu trei braţe, patină cenuşie. **9.** Vas bitronconic negru/roşu cu trei linii orizontale sub buză, pe mijloc cu cite patru proeminenţe rotunde, dispuse alternativ cu nervuri verticale, intre ele liniuţe subţiri verticale. **10.** Ac de bronz cu o linie orizontală pe capul în formă de disc, patină nobilă, verde închis. **11, 12.** Nasturi calotiformi cu două orificii, oxidaţi. **13.** Plăcuţă de bronz, oxidată. **14.** Mărgele de faianţă din pastăalbă (8 bucăţi). **15.** Ac de bronz cu capul sferic, ornamentat cu o linie. **16.** Fragment de seceră cu buton, patină verde închis. **17.** Fragment de cuţit din fier cu urme slabe de placare cu aur, foarte corodat. **18.** Ceaşcă cu o toartă din pastă grosolană, roşie-cărămizie. **19.** Ceaşcă cu două toarte, cenuşie-neagră. **20.** Brăţară de bronz ornamentată cu grupuri de liniuţe, 82,75 g, patină verde-cafenie. **21.** Fund de vas cenuşiu-negru, vitrificat. **22.** Fund de vas negru cenuşiu-cărămiziu. **23.** Ceaşcă-borcan cu o toartă supraînălţată, cenuşie-închisă. **24.** Ceaşcă cu o toartă supraînălţată, din pastă cu grafit, luciu metalic, fundul cu omphalos. **25.** Ceaşcă cenuşie. **26.** Fragmente din mijlocul unui vas bitronconic negru/cafeniu. **27.** Fragment din partea inferioară a unui vas mare bitronconic, cafeniu, cu urme de grafit. **28.** Verigă de sîrmă de bronz, patină verde. **29.** Fragment de ceaşcă cenuşie (nedesenat- ceaşca identică cu nr. 24). **30.** Fragmente din partea superioară a unui vas bitronconic negru/cafeniu-cărămiziu, cu patru proeminenţe conice pe mijloc ; între ele caneluri verticale, un grup de alveole rotunde pe partea superioară. **31.** Fragment dintr-un vas bitronconic cenuşiu. **32.** Fragmente dintr-un vas-borcan cafeniu-cenuşiu. **33.** Fragmente din partea inferioară a unui vas bitronconic negru/cafeniu-cenuşiu. **34.** Fragmente din cîteva vase mari, cărămizii, unele arse secundar. **35.** Partea inferioară a unui vas mare negru-cafeniu/cenuşiu-cafeniu. **36.** Fragmente dintr-un vas foarte mare, avînd pereţi cu grosimea de 25 mm, cărămiziu-cafeniu/cenuşiu. **37.** Vas-borcan cu o bandă alveolată sub buză, cafeniu. **38.** Partea inferioară a unui vas bitronconic cafeniu deschis-negru/cafeniu-cenuşiu. **39.** Partea superioară a unui vas cu o bandă crestată sub buză, pastă grosolană, cafeniu-cărămiziu/cenuşiu. **40.** Partea inferioară a unui vas mare, cărămiziu, cu patru proeminenţe. **41.** Fragmente dintr-un borcan mic, cafeniu. **42.** Mărgele de chihlimbar roşu (5 bucăţi). **43.** Fragmente dintr-un vas bitronconic cu dimensiunile şi profilul asemănătoare nr. 30, de culoare cafeniu-cărămizie/cafeniu (nedesenat). **44.** Verigă de bronz cu capete ascuţite, patină verde. **45.** Brăţară de bronz ornamentată cu crestături, patină nobilă verde-închis, 33,20 g. **46.** Patru fragmente dintr-un brîu de bronz, în exterior patină verde, în interior parţial corodat (fig. 9). **47.** Mic fragment de cuţit de bronz. **48.** Fragment de brici sau de cuţit de bronz. **49.** Mic fragment de seceră de bronz. **50.** Nasture calotiform de bronz, cu o toartă, patină nobilă. **51.** Butonul central al unei apărători de braţ, de bronz, patină verde, nobilă. **52.** Ac de bronz cu cap conic, ornamentat cu un rînd de liniuţe, patină verde deschisă. **53.** Vas bitronconic ornamentat cu patru proeminenţe verticale şi patru rotunde, încadrate de caneluri subţiri în semicerc, negru/cafeniu. **54.** Ceaşcă mică cafenie. **55.** Fragmente dintr-o ceaşcă neagră-cenuşie, cu omphalos pe fund. **56.** Fragmente dintr-o ceaşcă cu toarta supraînălţată neagră.**57.** Colţ perforat de mistreţ. **58.** Verigă de bronz cu capete ascuţite,patină verde-deschis, nobilă. **59.** Fragment de fibulă (?), de bronz, patină verde. **60.** Scut de fibulă, patină verde nobilă. **61.** Verigă din sîrmă de bronz, patină verde. **62.** Vas borcan cu o toartă, brun-roşcat, lucrat neglijent. **63.** Fragmente dintr-un vas cenuşiu bitronconic, cu pietricele în pastă. **64.** O pereche de verigi înlănţuite, din sîrmă de bronz, patină verde. **65.** Verigă de bronz cu capete alăturate, partea superioară aplatizată, patină verde închis, nobilă. **66.** Vas bitronconic ornamentat pe partea superioară cu ghirlande de trei caneluri paralele, subţiri, pe mijloc cu caneluri subţiri oblice, negru/roşu. **67.** Ac de bronz, cu cap „pecete", patină verde deschis. **68.** Verigă din sîrmă de bronz patină verde închis. **69.** Oală cu două torţi inegale, cu pietricele în pastă, cafenie/cenuşie. **70.** Fragmente de vetre portative de diferite mărimi, cărămizii, cafenii. **71—74.** Fragmente de ceşti şi vase-borcan lucrate neglijent din pastă grosolană, cărămizii, unele arse secundar. **75.** Piatră de cuarţ de forma unui ou. **76.** Vas bitronconic cafeniu-cenuşiu. **77.** Vas bitronconic ornamentat pe mijloc cu două rînduri de cîte patru pro-

eminenţe conice, respectiv rotunde, negru/roşu-cenuşiu. **78.** Vas bitronconic ornamentat sub buză cu trei linii orizontale, pe partea superioară cu un fascicol de trei linii dispuse în ghirlandă pe mijloc cu patru proeminenţe verticale şi linii (caneluri înguste) oblice, negru/roşu **79.** Ac cu cap rupt, probabil cu toartă, corodat. **80.** Vas bitronconic, negru/cenuşiu-cafeniu. **81.** Oală cu două toarte, ornamentat pe mijloc cu patru proeminenţe rotunde între care se află proeminenţe alungite, neagră/roşie. **82.** Fragmente arse secundar dintr-un vas asemănător ca formă şi mărime cu cel de la nr. 78 (nedesenat). **83.** vas bitronconic cafeniu-negru/cafeniu-cenuşiu. **84.** Fragmente dintr-un vas mare bitronconic, cu două rînduri de proeminenţe conice, respectiv rotunde, pe mijloc negru/roşu-cenuşiu. **85.** Vas-borcan cu o toartă, roşu/cenuşiu, ars secundar **86.** Fragmente dintr-o ceaşcă roşie-cenuşie/cenuşiu-cafenie în exterior cu urme de grafit. **87.** Fragment din mijlocul unui vas-oală, canelat vertical, negru/cafeniu. **88.** Vas-borcan cu o toartă, roşu, ars secundar. **89.** Fragmente dintr-un vas mare bitronconic cu două rînduri de proeminenţe conice, respectiv rotunde, pe mijloc, ultimele însoţite de caneluri subţiri în semicerc. **90.** Oală cu două torţi, umărul ornamentat cu caneluri subţiri, oblice. **91-94.** Verigi din sîrmă subţire de bronz, patină verde. **95-96.** Inele de buclă în formă de frunză de salcie. **97—98.** Două fragmente de rocă roşie. **99.** Brăţară de bronz ornamentată cu grupe de liniuţe paralele, patină nobilă, verde închis, 55,50 g. **100.** Fragmente mici de bronz, nedeterminabile **101.** Fragmente dintr-un vas bitronconic, ornamentat cu cîte patru proeminenţe conice pe umăr, respectiv alungite orizontal pe mijloc, cenuşiu. **102.** Ceaşcă ornamentată cu trei linii paralele şi un şir de mici alveolări sub buză şi ghirlande pe corp, cafenie. **103.** Fragment de toartă cu caneluri subţiri în partea inferioară, cafeniu. **104.** Verigă de bronz cu capete alăturate, patină nobilă, verde deschis. **105.** Fragmente dintr-o ceaşcă cenuşie ornamentată cu grupe de linii. şi puncte. **106.** Fragmente dintr-o ceaşcă ornamentată cu linii paralele dispuse în spirală, cenuşie. **107.** Torcves de bronz, corodat. **108.** Fragment de oală cafenie. **109.** Fragment din mijlocul unui vas bitronconic canelat, cu patru linii paralel in ghirlandă pe partea superioară, suprafaţa cu grafit. **110.** Fragmente din diferite vase, din pastă grosolană, cărămizii (nedesenate). **111.** Fund de vas cenuşiu (nedesenat). **112.** Verigă de sîrmă din bronz, cu capete rupte. **113.** Fragmente dintr-un vas bitronconic, cafeniu-cenuşiu. **114.** Verigă fragmentară, cu secţiunea rombică. **115.** Verigă cu capete ascuţite, secţiune rombică, patină verde deschis. **116.** Fragment de sîrmă de bronz, patină verde. **117.** Inel de buclă în formă de frunză de salcie, patină nobilă, verde deschis. **118.** Fragmente dintr-o vatră portativă, pastă grosolană cărămizie (nedesenat). **119.** Fragmente dintr-un vas bitronconic, ars secundar, vitrificate, deformate. **120.** Fragmente dintr-un vas bitronconic cu proeminenţe, negru/cafeniu, asemănător nr. 89, neîntregibil. **121.** Fragment de strachină cu buza alveolată în partea interioară. **122.** Ac, sulă de bronz, corodat. **123.** Ac, nit de bronz. **124.** Nasturi calotiformi (51 bucăţi) cu două orificii, unele cu resturi de ornament. **125.** Mărgea de sticlă albastră. **126.** Fragmente dintr-un vas-borcan cu două toarte, negru/roşu. **127.** Vas bitronconic cu două rînduri de proeminenţe rotunde şi caneluri verticale pe mijloc, negru-cenuşiu. **128.** Fragmente ornamentate cu caneluri subţiri dintr-un vas cărămiziu-cenuşiu. **129.** Fragmente dintr-un vas bitronconic cu nervuri reliefate şi patru proeminenţe pe mijloc. **130.** Fragmente dintr-un vas-borcan cafeniu. **131.** Tub de ceramică cu un orificiu longitudinal şi unul oblic. **132.** Piatră verde de forma unui ou. **133.** Bulgăre de grafit cu suprafeţe şlefuite. **135.** Ac miniatural de bronz cu cap sferic. **136.** Dinte de lup perforat. **137.** Fund de vas perforat, pastă grosolană, cărămiziu. **138.** Scoică fosilă (*Pectunculus*, miocen) perforată. **139.** Mărgea cilindrică de coral. **140.** Fragment de verigă torsionată, de bronz. **141.** Fund vas bitronconic, ornamentat cu caneluri dispuse în ghirlandă, negru-cenuşiu. **142.** Fragment de vas ornamentat cu triunghiuri, cafeniu. **143.** Fragment din lama unui cuţit de bronz ornamentat cu trei linii longitudinale. **144.** Fragmente dintr-o farfurie, fundul cu omphalos, înconjurat de caneluri înguste, buza alveolată, neagră, lustruită. **145—146.** Fragmente din două vase bitronconice cu proeminenţe conice pe mijloc. **147.** Cuarţ de forma unui ou. **148.** Fragment din buza unui vas bitronconic, cenuşiu. **149.** Scoică fosilă (*Potamides*) perforată. **150.** Vas bitronconic ornamentat cu caneluri orizontale şi în ghirlandă la partea suprioară şi caneluri înguste verticale pe mijloc, cafeniu. **151.** Fragmente dintr-un vas bitronconic cu caneluri înguste în jurul fundului, cenuşiu închis. **152.** Fragmente dintr-un vas bitronconic cu nervuri oblice pe mijloc, negru/roşu. **153.** Fragmente dintr-un vas borcan negru, pastă grosolană. **154.** Lamă de silex, albă-verzuie. **155.** Nasture calotiform de bronz cu două orificii, patină nobilă, albăstruie, în interior corodat. **156—162.** Fragmente din castroane, de diferite mărimi, ornamentate cu patru proeminenţe conice pe umăr, unele cu o oartă perforată, nr. 159 ornamentat cu caneluri formînd o cruce, un motiv spiralic şi ghirlande în exterior, un motiv spiralic în interior, negre-cenuşii. **163—164.** Fragmente de fund, unul ornamentat cu o canelură, cafenii. **165.** Fragment de vatră portativă, pastă grosolană, roşie. **166—167.** Fragmente de diferite vase, din pastă grosolană, cărămizii, arse secundar. **168.** Colier format din 41 de dinţi de diferite animale (fig. 20). **169.** Fragmente dintr-o ceaşcă cu toarta

supraînălțată, cenușie. **170.** Fragmente din gura unui vas borcan mic, cu proeminențe mici rotunde sub buză, cafeniu. **171.** Vas bitronconic cu patru proeminențe rotunde pe mijloc, cafeniu/cenușiu. **172.** Ceașcă cu toarta supraînălțată, cafenie. **173.** Fragment dintr-un vas-borcan, cu o bandă crestată sub buză. **174.** Fragment dintr-un vas-borcan cărămiziu, pastă grosolană. **175.** Fragment din buza unui castron negru. **176.** Fragmente din partea superioară a unui vas ornamentat cu linii orizontale și în ghirlandă. **177.** Greutate(?) de lut ars perforat longitudinal negru. **178-179.** Ace sule de bronz cu secțiunea rotundă respectiv rombică. **180.** Vas bitronconic cu patru proeminențe rotunde pe mijloc cafeniu. **181.** Fragment din buza unui castron cu buza răsfrîntă negru. **182.** Vas bitronconic cu patru nervuri oblice pe mijloc negru/cafeniu. **183.** Strachină cu trei proeminențe conice pe umăr, caneluri în forma unei stele în 6 colțuri pe partea interioară, negru. **184.** Fragment din buza unei străchini, negru. **185.** Fragment dintr-un vas-sac, cărămiziu. **186.** Fragment dintr-o farfurie cu buza răsfrîntă. **187.** Fragmente de toarte supraînălțate ale unor cești. **188.** Patru dinți de animale, perforați. **189.** Fragmente dintr-o urnă bitronconică cu patru picioare cu caneluri oblice pe mijloc și ghirlande pe partea inferioară, cafenie cu urme de grafit **190.** Fragment dintr-un vas bitronconic cu caneluri oblice pe mijloc și ghirlande în partea superioară în exterior cu grafit în interior roșu-cafeniu. **191.** Circa 20 de bolovănași de rîu aplatizați. **192** Vas mare bitronconic cu caneluri paralele pe partea superioară, cu caneluri oblice înguste pe mijloc, negru/roșu. **193.** Vas bitronconic cu nervuri verticale pe mijloc, negru/cafeniu. **194.** Partea superioară a unui vas bitronconic cu caneluri înguste formînd ghirlande în partea superioară, oblice pe mijloc și ghirlande pe partea inferioară, negru-cafeniu. **195.** Ceașcă tronconică miniaturală, cu o toartă, cu ghirlande pe gît și corp, cafenie. **196.** Fragment dintr-o ceașcă cu buza teșită în interior, ars secundar. **197.** Fragment dintr-o strachină cu buza răsfrîntă, cafenie, arsă secundar. **198.** Fragment dintr-o ceașcă cu toarta supraînălțată, cu caneluri formînd o stea în partea interioară. **199.** Ceașcă cu toarta supraînălțată, cu linii paralele la bază, cenușie. **200.** Ceașcă cu corp bombat, cu o toartă pe umăr, ornamentată cu nervuri verticale, cenușie. **201.** Fragmente din cești cu toarta supraînălțată, cenușii. **202.** Fragmente dintr-o oală cu proeminențe sub buza răsfrîntă. **203.** Fragmente din partea superioară a unor vase bitronconice, cu linii orizontale sub buză și ghirlande pe partea superioară. **204.** Fragment dintr-un fund de vas ornamentat cu linii paralele. **205.** Vas mare ,,de provizii'', pastă grosolană, cu patru proeminențe sub buză, cafeniu. **206.** Fragment dintr-un topor de piatră șlefuit, perforat. **207.** Lamă de silex galben. **208.** Așchie de obsidian. **209.** Așchie de silex galben. **210.** Unealtă de os șlefuit (coastă). **211.** Fragment dintr-un castron negru, ornamentat pe fund și la bază cu linii paralele și cîte un șir de alveole alungite. **212.** Fragment dintr-un ac de bronz. **213.** Fragment dintr-un celt de bronz. **214.** Ac de bronz cu secțiunea rombică, patină nobilă, închisă. **215.** Bară de bronz, corodată. **216.** Fragment dintr-o seceră de bronz. **217.** Nasture-tutul de bronz cu 7 nervuri. **218.** Piesă identică. **219.** Nasture, tutul de bronz cu patru nervuri, fără cap. **220.** Plăcuță împăturită de bronz. **221.** Jumătatea unei mărgele de sticlă verde. **222.** Cinci dinți perforați de animale. **223.** Figurină de lut, arsă secundar. **224.** Figurină de lut, cafenie. **225.** Brățară din sîrmă de bronz, corodată, **226.** Fragment de seceră de bronz, ars puternic. **227.** Fragment de lanț (atîrnătoare) de harnașament. **228.** Ac de cusut de bronz. **229.** Vas bitronconic cu patru proeminențe alungite pe mijloc. **230.** Fragment dintr-un vas bitronconic cu patru nervuri oblice pe mijloc, negru/roșu. **231.** Fragment dintr-o oală. **232.** Pandantiv de bronz de formă semilunară. **233.** Fragment din buza unui vas bitronconic, negru/roșu. **234.** Ceașcă cafenie cu două toarte. **235.** Ceașcă cu toarta supraînălțată, cenușie. **236.** Fragment de ceașcă cu pereți subțiri. **237.** Vas de lut miniatural, cenușiu. **238.** Vas de lut miniatural cu trei piciorușe, cărămiziu. **239.** Fragment dintr-un mare vas de provizii, pastă grosolană, cărămiziu, cu proeminențe sub buză. **240.** Ac de bronz cu cap sferic, ornamentat cu o linie în spirală, corodat. **241.** Unealtă de silex verzuie. **242—243.** Două pietre roșie, respectiv cenușie. **244.** Ciocan de bronz cu gaură de înmănușare ovală, 300 g. **245.** Ceașcă miniaturală, ornamentată pe corp cu patru nervuri verticale și cîte șase caneluri verticale între acestea. **246.** Celt cu toarta ruptă, ,,manșonul'' și latura mare ornamente cu ,,linii''. L = 10 cm, d. gurii 25 și 30 mm, l. sub manșon = 37 mm l. tăișului puțin curbat = 53 mm.

Analogii

Pentru unele din tipurile de vase aflate în peșteră nu am găsit analogii în altă parte decît în ținutul Crișurilor, ele fiind create de olăria din această zonă. Pentru altele, cunoaștem analogii, mai mult sau mai

puţin asemănătoare, care ne permit formularea unor concluzii de ordin cultural şi cronologic.

Vasele bitronconice găsite în peşteră sînt de mai multe tipuri:

— Vase bitronconice, de obicei ornamentate cu linii orizontale sub buză (nr. 9, 192), linii paralele dispuse în ghirlande de partea superioară (nr. 66) şi inferioară (nr. 194). Mijlocul lor este mai mult sau mai puţin reliefat, sub forma unui registru pe care se află diferite ornamente: liniuţe subţiri sau caneluri înguste, verticale (nr. 150) sau oblice (nr. 192), proeminenţe conice (nr. 30), proeminenţe alungite orizontale (nr. 31), nervuri reliefate, verticale (nr. 78), oblice (nr. 9) sau proeminenţe conice şi orizontale dispuse alternativ în două rînduri (nr. 77). Vase cu profil asemănător se cunosc din fazele timpurii ale culturii Piliny [8], ele putînd fi privite fie ca paralelisme, fie mai degrabă, avînd în vedere vechimea lor mai mare, ca prototipuri pentru vasele noastre.

— Nervurile verticale sau oblice (nr. 9, 53, 81, 193), ca o moştenire din cultura mormintelor tumulare, se reîntîlnesc pe vasele culturii Piliny [9] cît şi în prima fază a necropolei de la Lăpuş [10]. Tot în cultura Piliny apar şi ornamentele de linii sau puncte de pe vasele nr. 53 şi 30 [11]. În mod excepţional două fragmente de vase din acest tip sînt ornamentate pe mijloc cu caneluri oblice late (nr. 109 şi 190). Acest mod de ornamentare devine frecvent de abia din a doua parte a perioadei Br. D răspîndindu-se pe mari teritorii [12].

— Vase cu pereţi puţin arcuiţi, bombaţi. Pe mijlocul reliefat se află nervuri oblice (nr. 102), verticale (nr. 193), proeminenţe rotunde, conice (nr. 7) sau două rînduri de proeminenţe, cele îndreptate în jos fiind însoţite uneori de semicercuri canelate, subţiri sau late (nr. 1). Pereţi acestor vase nu sînt deloc ornamentaţi. Acest tip este cunoscut numai din descoperirile de pe valea Crişului Repede, fiind deci o creaţie a olăriei de aici [13].

Majoritatea vaselor din cele două tipuri amintite au culoarea neagră în exterior, roşie-cafenie în interior, ele fiind probabil puse în timpul arderii cu gura în jos. Această coloraţie dublă apare pentru prima dată în bazinul Carpatic în olăria grupelor culturale de origine sau cu o componentă tumulară, nu numai pe vasele bitronconice, dar şi pe ceşti mai mari [14].

— Vase bitronconice cu pereţi puţin arcuiţi concav (nr. 26, 63, 76, 127), de culoare cenuşie închisă (nr. 76 cafeniu-cenuşiu). Profilele

---

[8] T. Kemenczei, ArchÉrt, 92, 1965, 1, p. 8, fig. 1/9; 3/5; 6/8 etc.

[9] Idem, ArchÉrt, 95, 1968, 2, p. 178, fig. 12/16. ArchÉrt, 92, 1965, 1, p. 12, fig. 4/12 14.

[10] C. Kacsó, Dacia, N. S., 19, 1975, p. 63, fig. 12/1, 2; 13/3; 10/1, 5; 9/5.

[11] T. Kemenczei, ActaArchHung, 19, 1967, p. 238, fig. 5/14; 7/12.

[12] Descoperiri inedite din zona defileului Crişului Repede; I. Stratan, SCIV, 15, 1964, 3, p. 524, fig. 1; I. Stratan, A. Vulpe, PZ, 52, 1977, 1, tab. 6/94; 16/133; 25/149; M. Petrescu-Dîmboviţa, *Depozitele de bronzuri din România*, Bucureşti, 1977, pl. 169/8; G. I. Smirnova, SCIVA, 25, 1974, 3, p. 363, fig. 2/3, 17.

[13] Vase cu profil identic se cunosc însă din olăria culturii Seremle; (M. Wosinszky, *Die inkrustierte Keramik der Stein und Bronzezeit*, Berlin, 1904, pl. 54/4; G. Bándi, T. Kovacs, ActaArchHung, 22, 1970, p. 33, fig. 3).

[14] T. Kemenczei, ArchÉrt, 95, 1968, 2, p. 183.

acestora se cunosc din cimitirul de la Hajdubagos [15], iar ornamentul vasului nr. 127 de pe vasele grupei Barca [16] și Cruceni [17]

Fragmentul nr. 87 nu permite o reconstituire grafică sigură a formei originale, dar ea are aceeași pastă și culoare neagră-cafenie ca și majoritatea vaselor bitronconice din primele două tipuri principale. Am fi tentați să atribuim acest fragment, precum și vasul nr. 180, culturii cîmpurilor de urne ce pătrunsese în Transdanubia în cursul perioadei Br. D [18]. Asemănările sînt însă prea generale, iar ca factură piesele respective nu se deosebesc cu nimic de celelalte vase din peșteră.

Alte cîteva vase bitronconice (nr. 2, 38, 39, 40, 171) prin forma sau ornamentația lor sînt fiecare unicate în cadrul materialelor din peșteră, iar găsirea originii lor culturale este dificilă. În ansamblu se remarcă o-oarecare diversitate de tipuri bitronconice, aceasta trădînd o eterogenitate culturală.

De remarcat încă un amănunt: partea interioară a buzei vaselor nr. 1, 9, 113, 194 și a ceștii nr. 24 este fațetată orizontal. Acest obicei îl reîntîlnim în cultura Čaka [19] și a cîmpurilor de urne amintite [20].

Vase cu picioare (nr. 189) sînt frecvente în cursul epocii bronzului. Nu cunoaștem analogii pentru vasul de provizii nr. 205, pentru oalele cu două torți și cu diferite ornamente (69, 81, 90). Nu sînt caracteristice vasele-borcan simple (nr. 3, 32, 62, 85, 88, 108, 126, 130, 153), iar cele ornamentate cu un brîu alveolat sub buză (nr 37, 173) se cunosc din repertoriul olăriei mai multor culturi din epoca bronzului.

Ceștile plate cu toarta supraînălțată și buza răsfrîntă (nr. 198, 201), unele ornamentate în interior sau exterior cu ghirlande de linii formînd o stea, două exemplare avînd și un registru reliefat sub gît (nr. 24, 169), sînt o creație locală, din cursul perioadei Br. D, acestea deosebindu-se ca formă și ornamentație de ceștile perioadelor următoare [21].

Ceașca cu toarta supraînălțată, buza dreaptă (nr. 4), are analogii în Slovacia printre descoperiri datate în Br.C_2 — Br.D_1 [22] și în Banat într-un mediu de bronz tîrziu, aici găsind analogie și pentru ceștile-borcan cu toartă supraînălțată [23].

Ceștile cu corpul bombat, gît scurt (nr. 25, 54, 102, 200, 234), au analogii în cadrul culturii Piliny [24].

Profilul ceștii-miniatură (nr. 195) îl cunoaștem numai în grupa Berkesz Demecser [25]. Ceașca fragmentară nr. 56 și îndeosebi nr. 199 se prezintă ca analogie, prototip pentru ceștile găsite în numeroase exemplare

---

[15] T. Kovács, FoliaArch, 21, 1970, p. 32, fig. 4/3, 5, 18.
[16] T. Kemenczei, ArchÉrt, 92, 1965, 1, p. 15, fig. 6/8.
[17] O. Radu, SCIV, 24, 1973, 3, p. 516, fig. 7/1.
[18] E. Patek, *Die Urnenfelderkultur in Transdanubien*, Budapesta, 1968, p. 180, pl.4/7, 12; 5/10, 13.
[19] T. Kemenczei, Folia Arch, 26, 1975, p. 51, fig. 2/4, datare Br.D.
[20] E. Patek. *op. cit.*, p. 3/4, 7, 11, 25 etc.
[21] T. Kemenczei, HOMÉ, 10, 1971, p. 70, pl. 1/5, 14; 9, 1970, p. 74, pl. 18/7, 8, 11.
[22] A. Točik, I. Paulik, SlovArch, 8, 1960, 1, p. 92, fig. 28/1.
[23] I. Andrițoiu, Sargetia, 6, 1969, p. 43, fig. 6, p. 42, fig. 5/1.
[24] T. Kemenczei, ArchÉrt. 93, 1966, 1, p. 86, fig. 16/4, 7.
[25] T. Kovács, FoliaArch. 18, 1966, p. 29, fig. 11/16, 16/14.

şi variante la Bobda şi Susani [26]. Dealtfel, profilul acestui tip credem că aparţine la origine culturii Suciu [27].

În mod special ne reţin atenţia două fragmente de ceşti, bogat ornamentate. Pentru prima (nr. 105), deşi nu am găsit o analogie întru totul identică, forma şi ornamentaţia ei aparţin perioadei Br. C, apărînd printre materialele culturii mormintelor tumulare şi culturilor aferente [28]. Al doilea este un fragment aparţinător culturii Suciu [29]. De menţionat însă că vasul citat ca analogie este atribuit mai nou grupei Berkesz Demecser din Br. D. [30].

Ornamentul de pe fragmentul nr. 142, triunghiuri umplute cu haşuri sau împunsături executate neglijent, îl găsim pe vasele culturii tumulare [31]. Nu sînt caracteristice ceştile cu buza dreaptă (nr. 71 — 74), de asemenea nici vasele vetre portative (nr. 70, 165) nu au o valoare de comparaţie fiind folosite vreme mai îndelungată, de mai multe culturi [32].

Străchinile găsite în peşteră sînt de două tipuri. Primul, cu buza răsfrîntă spre exterior (nr. 197, 181), se cunoaşte din repertoriul tumular şi al culturilor aferente [33]. Al doilea tip, cu buza trasă spre interior (nr. 144/156 — 162, 175, 183), are aceeaşi origine, cunoaşte însă o mai mare răspîndire în cursul perioadelor Br. D — Ha. A. [34]. Ne atrage atenţia castronul fragmentar nr. 159, ornamentul aflat pe ambele feţe ale lui aparţinînd bronzului mijlociu, găsindu-se în diferite variante, atît pe ceramică, cît şi pe obiectele de bronz ale epocii [35]. Crucea de pe fundul castronului o cunoaştem din cîteva descoperiri inedite din Bihor, datate la sfîrşitul perioadei Br. C şi începutul perioadei Br. D [36]. Forma vasului miniatură nr. 237 se cunoaşte din cultura Suciu [37].

Dintre materialele descrise din peşteră, o duzină de vase de diferite tipuri au fundul inelat, înconjurat cu linii sau caneluri înguste. Acest mod de ornamentare este o moştenire a ceramicii autohtone Otomani tîrziu — Hajdubagos, deoarece culturile tumulară, Egyek, Piliny, Berkesz Demecser nu-l cunosc aproape deloc.

Cîteva din vasele găsite în peşteră poartă urme, uneori slabe, alteori intense, de grafit (nr. 27, 86, 109, 189, 190), iar ceaşca nr. 24 are grafit

---

[26] I. Stratan, A Vulpe, *op. cit.*, pl. 7/68 ; 8/23 ; 9/47 etc.

[27] T. Bader, *Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei,* Bucureşti, 1978, p. 200, pl. 50/1—3.

[28] T. Kovacs, RF, 17, 1975, 2, pl. 7, M. 230/1 ; ArchÉrt, 93, 1966, 2, p. 185, fig. 21/16. T. Kemenczei, ActaArchHung, 19, 1967, p. 237, fig. 4/3 ; 14/10.

[29] N. Kalicz, ArchÉrt, 87, 1960, 1, pl. 2/2 ; 5/3, 4.

[30] T. Bader, SCIV, 23, 1972, 4, p. 523, nota 85.

[31] T. Kovács, FoliaArch, 17, 1965, p. 67, fig. 14/1 ; A. Točik, J. Vladar, SlovArch, 19, 1971, 2, p. 391, fig. 24/1, 2, 10, 12 ; O. Trogmayer, *Das Bronzezeitliche Gräberfeld bei Tápé,* Budapesta, 1975, pl. 13/156.

[32] C. Kacsó, *op. cit.*, p. 53, nota 36.

[33] T. Kemenczei, ArchÉrt, 95, 1968, 2, p. 175, fig. 10/12 ; 12/8 ; 7/5 ; ActaArchHung, 19, 1967, p. 238, fig. 5/2, 5, 15 etc.

[34] I. Emödi, Crisia, 9, 1979, p. 738, fig. 2/4 ; SCIVA, 29, 1978, 4, p. 484, fig. 4/1 ; I. Stratan, A. Vulpe, *op. cit.*, pl. 11.

[35] I. Bona, *Die Mittlere Bronzezeit Ungarns und ihre südostlichen Beziehungen,* Budapesta, 1975, pl. 171/9 etc. ; V. Dumitrescu, *Arta preistorică în România,* Bucureşti, 1974, p. 368, fig. 409/2 ; T. Kovács, FoliaArch, 26, 1975, p. 33, fig. 8/3, 4.

[36] I. Emödi, Crisia, 9, 1979, p. 736, fig. 1/1 şi fig. 3 ; S. Dumitraşcu, I. Emödi, *Materiale arheologice de la Biharea* (în curs de pregătire).

[37] T. Bader, *Epoca bronzului ...,* p. 203 pl. 53/4.

chiar şi în compoziţia pastei. De fapt, într-un mormînt din peşteră s-a găsit şi un bulgăre de grafit cu suprafeţe de şlefuire clare. Grafitarea apare deja în Br. C, la tumularii din zona Tisei [38], este cunoscută în Transdanubia în Br. D şi este frecventă şi la Susani.

Obiectele de bronz le vom analiza pe categorii : unelte, arme, piese de harnaşament, de îmbrăcăminte, podoabe.

Descrierea celtului nr. 246 fiind incompletă nu se poate face o încadrare tipologică sigură [39].

Fragmentul de celt nr. 213 aparţine unui tip folosit în tot cursul perioadelor Br. D şi Ha.A [40].

Pentru ciocanul de bronz nr. 244 nu cunoaştem nici o analogie corespunzătoare. Dălţi de bronz (nr. 215) se cunosc din mai multe descoperiri, ele nu sînt piese caracteristice.

Secerile cu buton au fost folosite mult timp, fiind însă caracteristice pentru perioada Br.C — Br.D, mai ales cele cu lama îngustă, ca cele cărora le aparţin fragmentele (nr. 16, 49) găsite în peşteră [41]. Fragmentul de seceră nr. 216 aparţine unui alt tip, mai rar întîlnit, ca exemplarele din depozitele de la Malnaş şi Drajna de Jos [42], ambele datate în Br. D.

Din Croaţia cunoaştem singura analogie publicată pentru fragmentul de cuţit ornamentat cu trei linii de-a lungul lamei (nr. 143) fiind acolo socotită ca o piesă caracteristică pentru faza I (Br. C_1 — Br. D_1) a culturii cîmpurilor de urne croate [43].

Ace de cusut cu bara despicată (nr. 228) au fost folosite o vreme îndelungată, pe mari teritorii [44]. Atipice sînt şi acele de mici dimensiuni (nr. 122, 178, 179). Pentru acul-dorn nr. 214 avem analogii, dar cu bare de altă secţiune [45].

Apartenenţa butonului conic nr. 51 este nesigură, el aparţine probabil unui tip de apărătoare de braţ, folosit în cursul perioadei Br. D. [46].

Nu am găsit nici o analogie, nici măcar apropiată, pentru vîrful de săgeată găsit în peşteră (nr. 6). Tipurile folosite în cursul perioadelor Br.C — — Ha.A se deosebesc în mare măsură avînd şi altă secţiune [47]. Piesa se deosebeşte de asemenea şi de săgeţile scitice [48].

Garniturile de harnaşament din bronz, cărora le aparţineau veriga nr. 144 şi fragmentul de lanţ nr. 227, sînt tipice pentru orizontul Uriu-

---

[38] T. Kovács, RF, 17, 1975, 2, p. 43 şi nota 115, pl. 1, M. 8/1.

[39] J. Hampel, *A bronzkor ...*, Budapesta, 1892, 2, p. 112 ; SzNMÉ, 1, 1891, p. 51, 52 ; Piesa s-a pierdut din colecţia Muzeului Odorhei.

[40] T. Kemenczei, HOMÉ, 8, 1969, p. 62, fig. 15/5, p. 39, r. 26 şi nota 61 ; JAMÉ, 8 — 9, 1967, p. 208, pl. 1/5, p. 16, r. 1 ; FoliaArch, 25, 1974, p. 51, fig. 1/1, p. 58, r. 32 ; W. Angeli, MittAnthrGesch, Viena, 93 — 94, pl. 13/1.

[41] A. Mozsolics, *Bronzefunde des Karpatenbeckens*, Budapesta, 1967, pl. 54. M. Petrescu-Dîmboviţa, *op. cit.*, pl. 25/1—10 etc.

[42] *Ibidem*, pl. 90/1 ; M. Roşka, *op. cit.*, p. 170, fig. 204.

[43] K. Vinski-Gasparini, *Kultura polja sa žarama*, Zadar, 1973, p. 56, fig. 1/23 ; pl. 18/9.

[44] Din Bihor cunoaştem piese găsite printre materiale datate în Br.C şi Br.D ; în cultura pre-Lausitz, de pildă, se cunosc din Br.B_2 — Br.D_1, cf. M. Gedl, *Kultura przedluzycka*, Cracovia, 1975, pl. 46/28.

[45] I. T. Dragomir, InvArch, 4, 1967, R. 18 b/26, datare Br. D.

[46] A. Mozsolics, *Bronze-und Goldfunde des Karpatenbeckens*, Budapesta, 1973, pl. 48/2

[47] M. Petrescu-Dîmboviţa, *op. cit.*, pl. 165/3—5 ; 251/16 — 20.

[48] A. Terenojkin, *Kimeriţi*, Kiev, 1976, p. 33, fig. 7/34, 35, săgeţi de os apropiate totuşi ca concepţie.

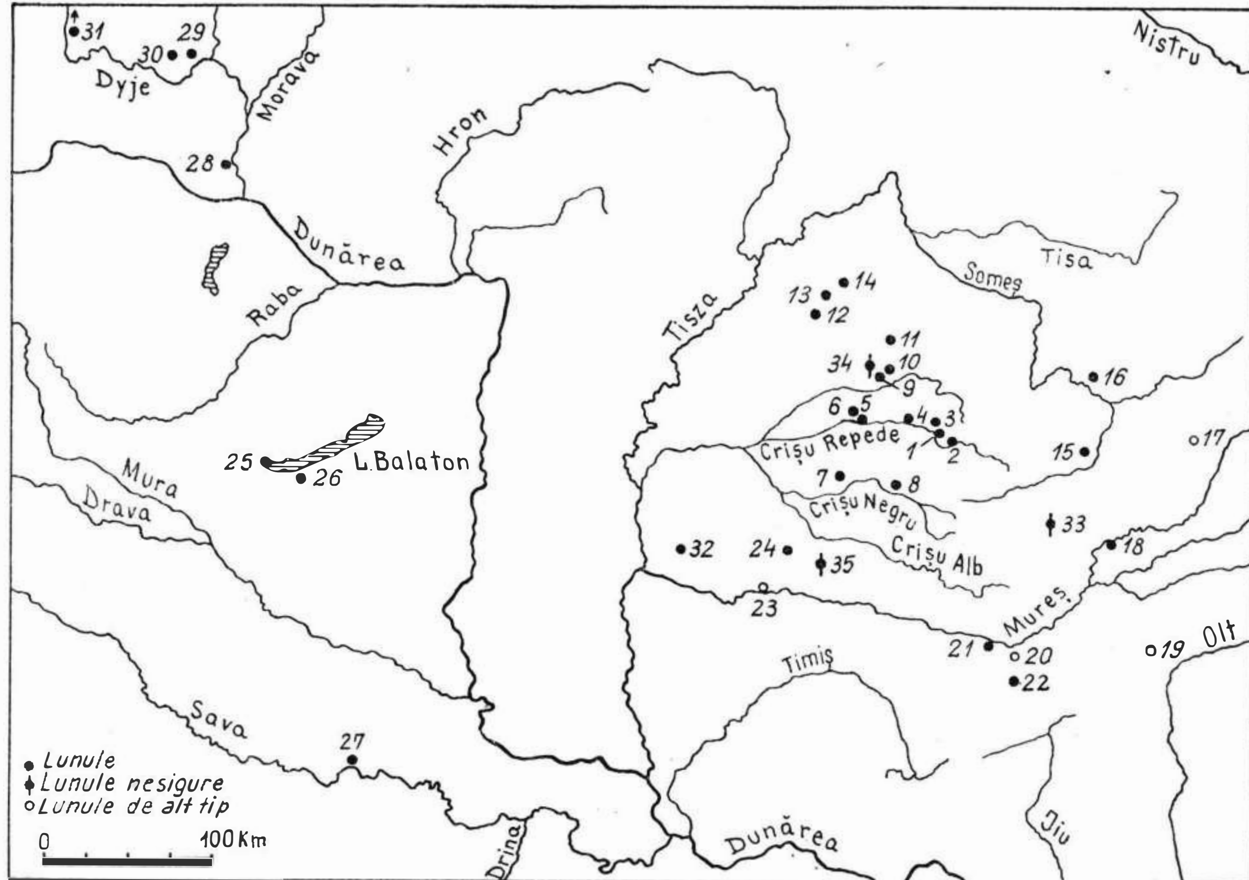

Fig. 28. Harta răspîndirii lunulelor. 1 Peștera Ungurului; 2 Peștera Mișidului; 3 Peștera de la Vad; 4 Peștera Igrița; 5 Oradea; 6 Mișca; 7 Arpășel; 8 Răbăgani; 9 Sînnicolau de Munte; 10 Cubulcut; 11 Galoșpetreu; 12 Nyirbogdány; 13 Gégény; 14 „Ungaria I"; 15 Giula; 16 Frincenii de Piatră; 17 Dipșa; 18 Uioara; 19 Gușterița; 20 Mărtinești; 21 Deva III; 22 Cioclovina; 23 Pecica II; 24 Curtici; 25 Keszthely; 26 Lengyeltoti; 27 Brodski-Varos; 28 Stillfried; 29 Blučina; 30 Drslavice I, II; 31 „Silezia"; 32 „Ungaria II"; 33 Poșaga; 34 Ciocaia; 35 Zimand.

Domănești-Opályi [49], în depozitele din Ha. — A_1 regăsindu-se doar fragmente izolate.

Lunulele (nr. 8) se găsesc răspîndite mai ales în bazinul estic al Tisei (fig. 28), unele piese ajungînd însă și în zone mai îndepărtate. Astfel, cunoaștem următoarele puncte de descoperiri: 1. Peștera Ungurului

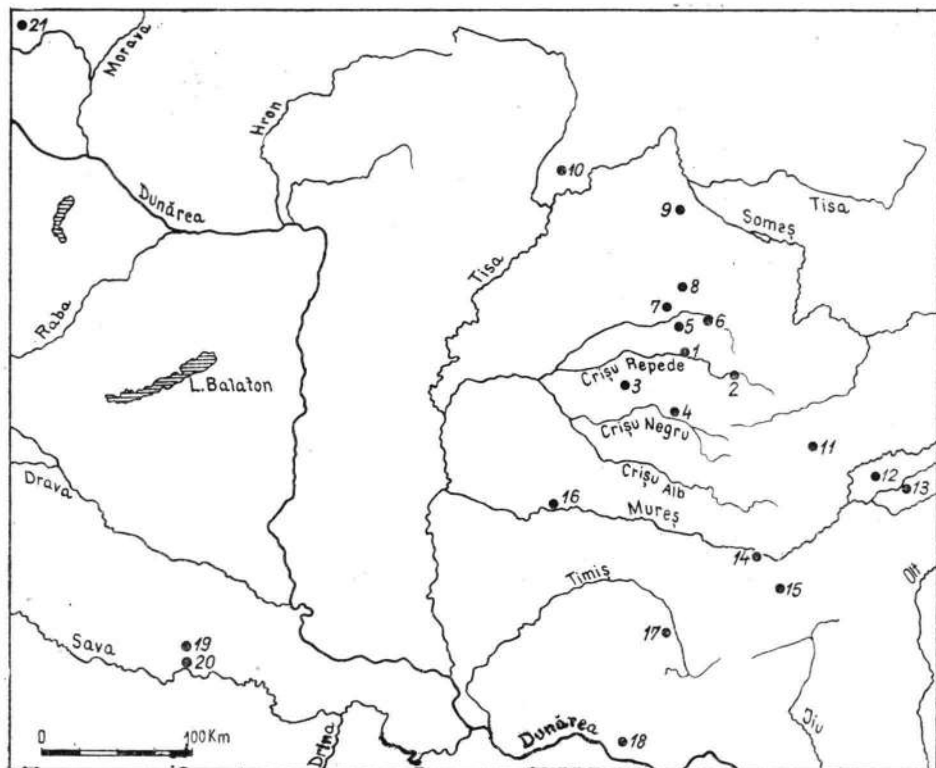

Fig. 29. Harta răspîndirii tutulilor. 1 Peștera Igrița; 2 Negreni; 3 Bicaci; 4 Răbăgani; 5 Mișca; 6 Balc; 7 Cubulcut; 8 Otomani; 9 Opályi; 10 Felsödobsza; 11 Poșaga de Sus; 12 Șpălnaca; 13 Cetatea de Baltă; 14 Deva; 15 Cioclovina; 16 Pecica IV; 17 Cornuțel; 18 Moldova Veche; 19 Bingula-Divos; 20 Brodsky-Varos; 21 Drslavice I, II.

(Șuncuiuș, Bihor), 2. Peștera Mișidului, 3. Peștera de la Vad, 4. Peștera Igrița, 5. Oradea, 6. Mișca, 7. Arpășel, 8. Răbăgani, 9. Sînicolau de Munte, 10. Galoșpetreu. 11. Cubulcut, 12. Nyirbogdány, 13. Gégény, 14. „Ungaria" I, 15. Giula, 16. Frîncenii de Piatră, 17. Dipșa, 18. Uioara, 19. Gușterița II, 20. Mărtinești, 21. Deva III, 22. Cioclovina, 23. Pecica II, 24. Curtici, 25. Keszthely, 26. Lengyeltóti, 27. Brodski-Varoš, 28. Stillfried, 29. Blučina, 30. Drslavice I și II, 31. Silezia, 32. „Ungaria" II și

[49] N. Chidioșan, SCIVA, 28, 1977, 1, p. 58, fig. 2.

eventual 33. Poşaga, 34. Ciocaia 35. Zimand [50]. Multe fiind descoperiri izolate, fortuite, de aceea putem folosi ca analogii şi repere cronologice numai pe acelea care aparţin unor depozite cu piese tipice pentru o anumită perioadă sau provin din cimitire ale căror morminte conţin ceramică asociată cu obiecte de bronz, fiind astfel bine databile, ca de exemplu descoperirile din peşterile de pe valea Crişului, de la Mişca, Răbăgani, Cubulcut, Galoşpetreu, Cioclovina. Bazîndu-ne pe acestea, putem trage concluzia că lunulele au fost create şi folosite în cursul perioadei Br. D. odată cu obiectele depozitelor de bronz de tip Uriu-Domăneşti-Opály, În acest sens este semnificativă şi descoperirea din „Ungaria" I unde s-au găsit asociate un ac cu toartă, trecut prin orificiile unui saltaleon şi al unei lunule, piesele respective găsindu-se în mare număr în perioada Br. D. Situaţia se repetă în „peştera de la Vad", unde s-au găsit tot ace cu toartă trecute prin axul unor lunule. [51]

De remarcat faptul că în Crişana se concentrează jumătate din locurile cu descoperiri (fig. 28), de unde deducem că lunulele au fost o creaţie a metalurgiei din această parte. Această observaţie este întărită şi de faptul că mare parte din lunulele găsite în afara zonei amintite sînt piese mai mult sau mai puţin deosebite tipologic, sau sînt exemplare singulare din depozite de turnătorie ce conţin multe obiecte vechi.

Brîurile de bronz sînt obiecte relativ rare în descoperirile perioadei tratate. Majoritatea sînt ornamentate, ceea ce înlesneşte încadrarea lor cronologică. Dintre piesele publicate [52], brîul de la Răbăgani are ornamentaţia aproape identică ca cea de pe fragmentul găsit în peşteră (nr. 46), celelalte se deosebesc radical. Majoritatea brîurilor amintite se datează în Ha.A_1 însă cele neornamentate sau cu ornamentul simplu ca cel de la Răbăgani în Br.D. Amintim că în peştera Mişidului, într-o zonă unde s-au descoperit materiale (inedite) databile în a doua parte sau la sfîrşitul perioadei Br. D, s-a găsit şi un brîu de bronz, al cărui ornament bogat ca şi concepţie de bază, se aseamănă cu cel de pe fragmentul nostru. De asemenea, din depozitul I de la Drslavice, al cărui datare este plasată între mijlocul perioadelor Br. D şi Ha.A_1, cunoaştem un fragment de brîu ornamentat asemănător cu cel din peşteră [53].

[50] M. Petrescu-Dîmboviţa, *op. cit.*, p. 64, r. 19, pl. 180/27—30; 134/9; 136/4; 140/12; 143/16; 146/5; 163/14—16; 176/15, 20, 21; 179/19; 180/27—30; A. Mozsolics, *op. cit.*,p. 171, r. 6 (omite lunulele), p. 157, r. 10, nr. 13, p. 126, r. 54, nr. 5; Z. Nánási, Crisia, 1974, p.190, fig. 6/1; 6/1a; E. Comşa, ActaArchCarp, 8, 1966, 1—2, p. 171, fig. 1/4; I. Emödi, SCIVA, 29, 1978, 4, p. 485, fig. 5/6; J. Hampel, *A bronzkor Magyarhonban*, Budapesta, 1886, 1, pl. 52/7; 2, pl. 165; M. Roska, *Közlemények*, Cluj, 1943, 3, p. 127, fig. 2; Dolgozatok, 9. 1918, p. 170, fig. 1/3 (col. H. Kilényi, majoritatea obiectelor provenind din „Tiszazug"); L. Franz, WPZ, 9, 1922, p. 66, cu bibliografia respectivă şi nota 467; I. Nestor, BerRGK, 22, 1932, p. 126; J. Řihovský, *Die Messer in Mähren*, München, 1972, pl. 34/48; 36/E9, datare Br.D_1 — Ha.A_1; W. A. v. Brunn, *Mitteldeutsche Hortfunde*, p. 34, 72, 193, 289; T. Kemenczei, JAMÉ, 6 — 7, 1965, pl. 41/23; 24/4 şi p. 33, rînd 17, cu bibliografia citată (cele două depozite dela Nyirbogdány şi Gégény, conţin piese cunoscute deja în Br.D); Gy. Török, Dolg Szeged, 16, 1940, p. 57 — 64, pl. 1/12; K. Vinski-Gasparini, *op. cit.*, pl. 52/48, 49 (Br. D_2 — Ha.A_1); M. Roska *Repertorium*, p. 311, nr.21.

[51] L. Franz, *op. cit.*, loc. cit.

[52] M. Petrescu-Dîmboviţa, *op. cit.* (15 locuri de descoperire); A. Mozsolics *op. cit.*, pl. 47, 48, 49 şi p. 172, r. 8; T. Kemenczei, *op. cit.*, pl. 32, 33, 41; E. Balaguri, MFMÉ, 1966—1967, p. 81, fig. 4/2.

[53] J. Řihovský, *op. cit.*, pl. 34/59.

O parte a năsturaşilor în formă de calotă găsiţi sînt confecţionaţi prin decupare din brîuri deteriorate. Pe cîţiva din aceştia (nr. 124/43 48, 51) se poate încă distinge motivul roţii executat într-o manieră identică cu cel de pe brîurile amintite din peştera Mişidului, de la Nyirbogdány [54] şi de pe un singur fragment de la Uioara [55].

Năsturaşii în formă de calotă (nr. 11, 12, 124, 155) au fost folosiţi o vreme îndelungată, ca şi cei cu toartă (nr. 50).

După cum am arătat în altă parte [56], tutulii (nr. 217 — 219) sînt probabil, ca şi lunulele, o craţie a metalurgiei din vestul ţării (fig. 29) şi majoritatea lor provin din descoperiri ale orizontului Uriu-Domăneşti-Opalyi.

Acele găsite în peşteră se împart în mai multe categorii: cu cap sferic (nr. 15, 240, 135), semisferic (nr. 52), biconic (nr. 5), în formă de disc (nr. 10, 67) şi ac cu toartă (nr. 79). Datarea lor prezintă o oarecare dificultate.

Două din acele cu cap sferic sînt împodobite cu o linie care, pornind de la gît, înconjoară o dată capul, terminîndu-se la polul de sus. Nu am găsit analogie pentru acest ornament, ace cu cap sferic se cunosc din descoperiri ale culturii mormintelor tumulare [57].

Acele biconice au fost folosite vreme îndelungată pe mari teritorii. Ornamentul de pe capul acelor noastre, cu cap biconic şi semisferic, una respectiv două rînduri de liniuţe scurte verticale, îl reîntîlnim, singur sau mai ales asociat cu alte motive, pe ace din descoperiri datate în bronzul mijlociu din Germania, Austria, Italia [58].

Pentru acele cu cap disc-pecete dispunem de bune analogii, tot tumulare [59].

Acul nr. 79 este fragmentar, dar se poate observa că aparţinea unui tip cu toartă, ori acele cu toartă sînt caracteristice pentru perioada Br.C, Br.D.

O piesă foarte răspîndită este brăţara cu crestături (rille) nr. 45 cunoscută prin cîteva sute de exemplare datate în Br.D şi doar cîteva piese din depozite din Ha.A. [60]

Ornamentul de pe brăţara nr. 20, grupe alternative de linii paralele şi în formă de X, este cunoscut numai de pe trei exemplare identice, din depozitele Domăneşti I, II şi Bicaciu [61] altele au secţiunea barei diferită (Băleni, Sajovámos) [62], sau ornamentul puţin schimbat (Beregsurány, Penészlek, Ghermăneşti) [63]. Toate analogiile amintite au fost datate în

---

[54] T. Kemenczei, *op. cit.*, pl. 41/51, depozitul datează probabil din a doua parte sau de la sfîrşitul perioadei Br. D, deoarece cuprinde numai piese deteriorate, destinate returnării.

[55] M. Petrescu-Dîmboviţa, *op. cit.*, pl. 256/5.

[56] I. Emödi, *op. cit.*, p. 488.

[57] V. Furmanek, SlovArch, 21, 1973, 1, pl. 17/3.

[58] Torbrüge, *Die Bronzezeit in der Oberpfalz*, Kalmünz, 1959, pl. 13/11 ; 15/16 ; K. Willvonseder, *Die mittlere Bronzezeit in Österreich*, Viena 1937, pl. 46/10 ; H. Müller-Karpe, *Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit*, Berlin, 1959, pl. 104/24.

[59] Fr. Holste, *Handbuch der Urgeschichte Deutschlands*, 1, pl. 12/3.

[60] Bibliografia mai importantă : M. Petrescu-Dîmboviţa, *op. cit.* ; A. Mozsolics *op. cit.* ; K. Bernjakovič, SlovArch, 8, 1960, 2 ; T. Kemenczei, JAMÉ, 6, 1965.

[61] M. Petrescu-Dîmboviţa, *op. cit.*, p. 184, pl. 28/3, 5 ; 45/7 ; 46/9.

[62] *Ibidem*, pl. 76/3 ; A. Mozsolics, *op. cit.*, p. 58, fig. 7/4.

[63] A. Mozsolics, *op. cit.*, fig. 6/11, pl. 77/10 a ; G. Melinte, ArhMold, 8, 1975, p. 311, fig. 2/1.

Br.D. Ornamentul este de fapt mai vechi, fiind de origine tumulară [64], cunoscută în perioada precedentă şi de pe alte tipuri de obiecte de bronz, ceramică [65].

Aceleiaşi culturi îi aparţine la origine şi ornamentul brăţării nr. 99. Pentru aceasta avem o singură analogie bună la Balc [66], şi cîteva apropiate la Gemer, Drevenik, Blučina VII, Cehăluţ I şi Negreni [67], aceste descoperiri fiind datate în Br. C şi Br.D.

Coliere torsionate (nr. 107, 140) au fost produse o perioadă îndelungată, din Br.C. pînă în Ha.B.[68]. Atipice sînt verigile mari din sîrmă de bronz (nr. 28, 68, 225).

Inelele cu buclă aflate în peştera Igriţa au forma unor frunze de salcie, patru ,,frunze'' fiind legate între ele, două cîte două, de un fir subţire, lung de cîţiva centimetri, toată piesa fiind confecţionată prin ciocănire dintr-o singură bară de bronz. Mijlocul şi marginile frunzelor sînt marcate prin nervuri reliefate [69]. Inele de buclă asemănătoare, confecţionate din aur au fost găsite la Sărmăşag, Sîntana, Hajduszóbószló, Hodiş, Decreske, primele descoperiri fiind datate în Br.D. ultima în Br.C_2 [70]. Probabil de acest tip aparţine şi piesa de bronz din depozitul găsit într-un vas Suciu la Medvedivţe [71]. Dintr-o zonă mai îndepărtată cunoaştem inelul din depozitul I de la Drslavice [72]. Tot din această categorie, dar ceva mai vechi, par a fi inelele de la Otomani, Borşa şi Băleni [73], acestea au încă forma unor bărci, simple sau cu o muchie longitudinală. Fragmentele unor inele de tipuri înrudite au mai fost găsite la Veţel, Tarpa şi Rozsaj [74]. Alte fragmente provin de la Aiud, Band, Cornuţel, dar din textele sau figurile publicaţiilor respective nu putem deduce cu siguranţă toate caracterele tipologice ale lor [75].

Fragmentul nr. 60 este probabil scutul neornamentat al unei fibule [76].

Atîrnătoarea semilunară nr. 232 este probabil cel mai vechi obiect de bronz găsit în peşteră. Deşi din literatură se cunosc un număr mare de atîrnătoare de acest tip, o piesă întru totul identică nu am găsit, ea pare

---

[64] Se cunosc numeroase brăţări cu astfel de ornament în faza Wölfersheim a culturii mormintelor tumulare, I. Richter, *Der Arm- und Beinschmuck in Hessen und Rheinhessen*, München, 1970, pl. 96, nr. 620.

[65] A. Mozsolics, *Bronzefunde des Karpatenbeckens*, pl. 53/1 c ; p. 111, fig. 34.

[66] M. Petrescu-Dîmboviţa, *op. cit.*, pl. 22/20.

[67] A. Mozsolics, *Bronze- und Goldfunde*, p. 174 ; M. Novotna, SlovArch, 18, 1970, p. 21, fig. 1/4 ; V. Furmanek, SlovArch, 21, 1973, 1, p. 31, fig. 4/6 ; A. Mozsolics, *op. cit.*, pl. 49/11, pl. 48/9.

[68] T. Kovács, *op. cit.*, pl. 7, M. 81/2 ; M. Rusu, Apulum, 6, 1967, p. 96.

[69] În literatura de specialitate pentru acest fel de inele s-a încetăţenit denumirea de ,,tip Drslavice''.

[70] D. Popescu, Materiale, 2, 1956, p. 226, fig. 138/9—11, p. 231 ; A. Mozsolics, *op. cit.*, p. 195 ; 205 ; pl. 81/3—5 ; 104/1—5 ; Şt. Burda, *Tezaure de aur din România*, Bucureşti, 1979, p. 65.

[71] E. Balaguri, *op. cit.*, fig. 9. Tipul e creat în aceeaşi zonă cu lunulele şi tutulii.

[72] J. Řihovský, *op. cit.*, pl. 34/47, datare BrD_2—Ha. A_1.

[73] I. Ordentlich, Dacia, N.S., 7, 1963, p. 136, fig. 16/4 ; D. Popescu, *op. cit.*, p. 227. fig. 139/1 ; I. T. Dragomir, InvArch, 4, 1967, R. 18 d. 75 — 78.

[74] D. Popescu, *op. cit.*, p. 227, fig. 139/5 ; A. Mozsolics, *op. cit.*, pl. 89 ; 90/3—10.

[75] M. Petrescu-Dîmboviţa, *op. cit.*, pl. 109/4 ; 116/21 ; 35/8.

[76] P. Betzler, *Die fibeln in Süddeutschland, Österreich und der Schweiz*, München, 1974, pl. 7/109.

să facă trecerea de la atîrnătoarele tip „Kosziderpadlás" [77] la cele de tip -„semilunare din tablă" [78].

Verigile și inelele cu capete deschise sau alăturate, găsite în 13 exemplare, de diferite mărimi, nu sînt obiecte caracteristice.

Mărgele de chihlimbar (nr. 42/1 — 5) au circulat în Europa începînd încă din Bronzul mijlociu, totuşi pe teritoriul ţării noastre le cunoaştem din puţine descoperiri datate în Br. D (peșterile Cioclovina, Igriţa, Mişidului, Suceava, Foieni) şi Ha.A_1 (Alţina, Pecica II) [79].

Tot aşa puţine sînt la noi în perioada tratată descoperirile de mărgele de sticlă (nr. 125 și 221): Cioclovina, Lăpuș, Pecica II, Dobrocina şi Ulmi [80]. Dintre acestea numai în primele două cazuri știm sigur că mărgelele erau de culoare albastră, de același tip ca cele din peştera Igriţa. Cercetătorii care s-au ocupat cu studiul mărgelelor de sticlă răspîndite spre nordul Europei încă din bronzul timpuriu sînt de părere că acestea sînt fabricate egiptene transmise prin intermediare cretano-miceniană [81]. Numărul mic de descoperiri de la noi ne împiedică să tragem concluzii sigure în acest sens și de ordin cronologic.

Ritul şi ritualuri

Cercetările şi observaţiile efectuate în peșteră ne-au demonstrat că ea a fost folosită ca loc de înmormîntare, necropolă.

Ritul era cel al incinerării. Morţii erau arşi pe un rug situat undeva în afara peșterii, în interiorul ei negăsindu-se nici o urmă de foc. După terminarea ceremoniei incinerării, de la rug erau luaţi şi duşi în peşteră, de fiecare dată, cîţiva pumni de cenuşă, cu bucăţele de cărbuni, fragmente din vasele sparte ritual la rug, unul sau mai multe obiecte mici de bronz, întregi sau fragmentare, ale defunctului, alte mici piese de podoabă etc.

Nu ştim care a fost soarta oaselor calcinate, în orice caz lipsesc cu desăvîrşire din mormintele peşterii [82]. În acest caz se pune de la început întrebarea dacă descoperirile din peşteră se pot califica sau nu drept morminte. Răspunsul nostru este categoric afirmativ, incineraţia este trădată de urmele de ardere, uneori pînă la vitrificare, de pe unele fragmente de ceramică şi obiecte de bronz, de cenuşa cu cărbuni prezentă de fiecare dată, repartizarea descoperirilor din peşteră etc. Dealtfel, această situaţie, lipsa oaselor calcinate, a mai fost observată şi la alte morminte de la sfîrşitul epocii bronzului sau din Hallstatt [83] în cazul de faţă însă ea este generalizată pe întreaga necropolă.

---

[77] A. Mozsolics, *Bronzefunde*, pl. 47.

[78] *Ibidem*, p. 89, d. pl. 31/15—18; 71/1.

[79] M. Petrescu-Dîmboviţa, *op. cit.*, p. 81, 101; I. Emödi, *op. cit.*, p. 487, nr. 15; L. Chiţescu, SCIVA, 27, 1976, 1, p. 105, fig. 4; I. Németi, SCIVA, 29, 1978, 1, p. 104, fig. 4/6, 7.

[80] I. Emödi, *op. cit.*, p. 490; M. Petrescu-Dîmboviţa, *op. cit.*, p. 101.

[81] L. Sprockhoff, Germania, 39, 1961, p. 17, 18.

[82] În mod sigur nu poate fi vorba de o dezagregare ulterioară a lor.

[83] C. Kacsó, Marmaţia, 1, 1969, p. 14, r. 1; A. Vulpe, *Necropola hallstattiană de la Ferigile*, Bucureşti, 1967, p. 20 şi 76. Existînd o polemică privind „definiţia" mormintelor, precizăm că la mormintele de incineraţie cenuşa de la rug este cea care conţine şi reprezintă, practic şi simbolic, rămăşiţele trupului şi nu cantitatea mai mică sau mai mare de oase calcinate ce nu au mai putut fi dezagregate de focul insuficient de mare, aceasta reprezentînd o latură pur tehnică a problemei.

Acest nou tip de ritual a fost de asemenea atestat şi în alte necropole cvasicontemporane, aflate în Bihor.

Cenuşa, ceramica şi obiectele defunctului duse în peşteră erau depuse direct pe podeaua galeriilor, fără ca să se facă anterior vre-o amenajare (groapă etc.) şi fără ca apoi ele să fie acoperite cu pămînt [84]. Erau însă alese pentru depuneri, în special, galeriile secundare, nişele izolate, deci locurile ferite, peştera devenind o adevărată catacombă.

Mormintele se prezentau ca nişte movile, grămezi formate din cenuşă, ceramică şi piesele aduse aici, ce acopereau în fiecare caz o suprafaţă de cel mult 0,5 metri patraţi [85].

Nu putem şti rolul pe care îl avea fiecare vas în parte, găsit în peşteră, în cadrul ospăţului, respectiv ceremonialului funerar. Oricum, ele au fost sparte [86] şi aruncate în focul rugului şi, în funcţie de dispoziţia fragmentelor, unele din cioburi au suferit arderi, chiar deformări, altele din acelaşi vas nu (ex. nr. 9, 192, 229). Dealtfel, pentru înmormîntare erau alese părţile nearse ale vaselor, care formau 20 — 90 procente din suprafaţa recipientelor.

În multe cazuri nu ne-am putut da seama cu certitudine dacă spargerea excesivă a acestor părţi din vase aduse în peşteră, uneori în 50 — — 100 fragmente, s-a făcut intenţionat, încă la rug, sau cu ocazia depunerii lor în locul destinat pe podeaua galeriilor, ori s-a datorat circulaţiei la înmormîntările ulterioare. Prima posibilitate este mai verosimilă, deoarece şi în nişele ascunse, ferite, sau aparent nederanjate, ele sînt tot atît de fragmentate.

Arderea morţilor se făcea pe un rug ridicat mereu în acelaşi loc, dovadă că s-au găsit amestecate în unele morminte fragmente din vase aparţinătoare altor morminte, aflate în altă parte a peşterii.

În inventarul multor morminte se aflau şi cîte 1 — 2 cioburi izolate care nu aparţineau nici unui vas din cimitir [87].

În total s-au putut restaura 60 vase, în alte 50 cazuri a fost posibilă o reconstituire grafică sau măcar stabilirea cu certitudine a tipului de vas, şi s-au găsit fragmente mici sau izolate aparţinătoare la încă circa 60 — 70 recipiente. Numărul total de morminte îl putem stabili doar cu aproximaţie. În general, se consideră că fiecărui vas bitronconic îi corespunde un mormînt, dar, pe de o parte ne-am convins că în unele cazuri rolul de urnă îl aveau şi vase de alt tip (ex. nr. 62, 90, 108, 132), iar, pe de altă parte, nu ştim dacă în cazul unor îngrămădiri de materiale găsite în pămîntul unor casete vechi, sau nişe răscolite, care conţineau mai multe vase bitronconice, avem de-a face cu un mormînt mai bogat, sau cu două-trei morminte alăturate (grupările nr. 18 — 40; 68 — 79; 80 — 89;

---

[84] Într-un singur caz, în nişa IV, au fost găsiţi şi cca 20 bolovănaşi de rîu, plaţi, cu diametre de 6 — 8 cm, aduşi anume, dinafara peşterii. Aceştia puteau eventual constitui un pat sau o manta de acoperire pentru inventarul mormîntului, din păcate nişa a fost găsită complet răscolită.

[85] După cum s-a arătat în introducere, risipirea pieselor a fost ulterioară.

[86] Nu s-a găsit nici un vas întreg sau complet întregibil.

[87] Este surprinzătoare, dar firească, identitatea unor situaţii constatate aici şi în alte necropole (de ex. la Ferigile), obiceiurile rituale perpetuîndu-se aproape neschimbate sute de ani.

150—168 ; 182—191) depuse succesiv sau eventual morminte colective[87b]. De asemenea din cîteva morminte ceramica lipsea, probabil fiind sustrasă ulterior, în „patul'' de cenușă și cărbuni găsindu-se doar piese de bronz. Luînd în considerare acestea, credem că materialele găsite în peșteră aparțin la circa 40 morminte, fiecărei urne aparținîndu-i în medie, 3 vase adiacente. Acestora le corespund un număr de 123 obiecte de bronz, majoritatea de mici dimensiuni, deci cu valoare redusă [88] din care întregi erau nasturii calotiformi (înșirați ca un singur colier), 12 verigi și alte 30 obiecte diferite, restul de 30 fiind fragmentare.

Obiceiul depunerii în morminte a unor obiecte de bronz fragmentare se cunoaște încă din bronzul mijlociu. Privind motivele acestui obicei, părerile diferă, invocîndu-se fie nevoia de economisire a metalului, fie susținîndu-se că fragmentarea, ca și în cazul ceramicii, era rituală, pe baza unor credințe străvechi, dar care s-au perpetuat în unele locuri chiar pînă aproape de zilele noastre [89]. În orice caz, pe obiectele de bronz nr. 213, 215, 216, 226 se poate observa că au fost trecute prin focul rugului, deja în stare fragmentară, iar piesele întregi nr. 217, 218, 219 și 225 din același mormînt sînt de asemenea arse. În afară de acest singur caz, obiectele din celelalte morminte nu poartă urme de ardere, unele sînt corodate, celelalte sînt acoperite de patină nobilă.

O interesantă observație s-a făcut în cazul obiectelor de bronz nr. 46 — 49. Aici cîte un mic fragment dintr-o seceră, cuțit și brici(?) a fost găsit pus unul peste altul, peste ele fiind împăturit cu grijă un fragment de brîu din bronz.

Majoritatea celor 511 de năsturași calotiformi (nr. 124) au fost găsiți unul într-altul, lipiți între ei datorită oxidării. În timpul restaurării lor, dintre două piese alăturate a ieșit la iveală mărgeaua de sticlă albastră nr. 125, aceasta dovedind că au fost depuse toate înșirate pe un singur fir.

Un rol cultic au avut, desigur, vasele miniatură găsite în unele morminte, ca nr. 195, 237, 238, 245 (sau nr. 236 care, avînd pereți de numai 1 mm grosime, nu credem că aveau un rol utilitar), ca și micile piese de lut nr. 223 și 224, dintre care prima a fost adusă tot de la rug, fiind arsă, vitrificată.

Dinți de animale perforați se cunosc din numeroase morminte, mai ales din bronzul mijlociu. În cazul de față este remarcabilă însă varietatea speciilor de animale cărora le aparțin, precum și numărul mare de piese din colierul nr. 168 (fig. 20).

Tot obișnuite sînt în mormintele epocii și scoicile perforate (nr. 138 și 149) în cazul nostru precizăm doar că este vorba de exemplare fosile, care se pot găsi pe valea Crișului.

În repetate rînduri, ca și în morminte din alte peșteri din zonă, am găsit bucăți de rocă roșie și mai ales pietricele rotunde de cuarț (nr. 75, 132, 147 etc.), despre semnificația acestora nu ne putem da seama.

Nu dispunem decît de foarte puține indicii pentru a putea deosebi mormintele după sexe. Astfel, după cum se știe, în cursul bronzului mij-

---

87b D. Nicolăescu-Plopșor, W. Wolski, *Elemente de demografie și ritual funerar*, București, 1975, p. 140.

88 Datorită neacoperirii mormintelor, piesele mari au putut fi sustrase ulterior, dar nu credem ca numărul acestora să fi fost prea mare.

89 A. Mozsolics, ArchÉrt, 1956, 1, p. 83, 85, nr. 2; K. Sági, ArchHung, 33, p. 51.

lociu, brîurile de bronz erau purtate exclusiv de femei [90]. Nu ştim care a fost situaţia în bronzul tîrziu, în orice caz fragmentul găsit în peştera Igriţa, judecînd după dimensiuni, aparţinea tot unei femei.

Nu sînt semnificative acele, acestea fiind găsite în mormintele ambelor sexe [91].

Inelele de buclă în formă de frunză de salcie marcau probabil morminte de femei.

O atenţie mai mare merită unul din mormintele găsite în nişa III. El conţinea 36 obiecte, printre altele 3 vase bitronconice, un vas mare de „provizii'', 12 obiecte de bronz, 2 figurine de lut şi în mod excepţional şi o ofrandă de carne [92], toate formînd o movilă de formă alungită lată de numai cca 60 cm şi lungă de 150 cm (datorită conformaţiei terenului la care s-a adaptat). Partea estică a mormîntului a fost deranjată de o groapă. În porţiunea nederanjată s-a observat că ea conţinea multă cenuşă, în care, pe toată lungimea mormîntului se aflau risipite uniform, pe lîngă celelalte obiecte, fragmente din toate cele trei vase bitronconice şi vasul de provizii (nr. 192, 193, 194 şi 205). Acest lucru ne dovedeşte, pe de o parte, că toate obiectele amintite au fost depuse concomitent şi că avem deci de-a face cu un singur mormînt. Acelaşi lucru îl trădează şi obiectele de bronz, care, cu excepţia unuia singur, sînt toate trecute prin focul rugului, lucru neconstatat la nici unul din mormintele peşterii. Pe de altă parte, această „bogăţie'' relativă a mormîntului se datorează ocupaţiei defunctului, trădată de daltă şi în special de singurul obiect de bronz nears, acul dorn pentru marcat (poinçon) nr. 214, acela de meşter turnător.

O situaţie asemănătoare am găsit în nişa II, de asemenea deranjată. Dintre cele 11 obiecte de aici remarcăm un vas mare de provizii, nr. 239, trei vase miniaturale, un ac şi un ciocan de bronz. Acest ciocan (nr. 244) are toate liniile de turnare (sudură) inclusiv ciotul de turnare foarte proaspete, ascuţite, netocite, nefinisate, iar pe suprafaţa de lucru, împărţită în două planuri oblice (formă specială), nu se pot observa deloc urme de folosire. Defunctul a fost probabil şi aici un meşter, ciocanul fiind o unealtă recent turnată de el, sau eventual a fost confecţionată de urmaşi în grabă, special pentru a fi pusă în mormînt.

Bogăţia relativă a acestor două morminte este astfel explicabilă, cunoscînd poziţia privilegiată de care se bucurau aceşti meşteri în societatea de atunci [93].

Încadrarea cronologic-culturală

Trecînd în revistă tipurile ceramicii găsite în peşteră, precum şi analogiile amintite, observăm că ele au diverse origini, mai pregnante fiind trăsăturile grupelor aferente culturii mormintelor tumulare. Desco-

---

[90] O. Trogmayer, FoliaArch, 17, 1965, p. 63.

[91] *Ibidem.*

[92] Oase de bovid, capră, căprioară, porc, urs brun (det. T. Jurcsák).

[93] A. Mozsolics, Communicationes de historia artis medicinae, 78—79, 1976, p. 139; idem, *Bronzefunde*, p. 108.

peririle nu sînt încă destul de numeroase și concludente pentru a putea afla dacă materialele de tradiție tumulară au ajuns în Bihor prin filiera grupelor Egyek și Piliny care s-au deplasat succesiv spre est peste populația Otomani tîrzie—Hajdúbagos, sau, avînd în vedere unele descoperiri din Bihor, a avut loc o pătrundere primară a lor, asemănările dintre materialele prezentate aici și cele amintite ca analogii datorîndu-se substratului cultural de fapt identic (Otomani, respectiv Füzesabony — tumular). Credem că pătrunderea trăsăturilor tumulare a avut loc pe ambele căi în mai multe etape, a căror precizare rămîne o sarcină de viitor [94].

Pe baza analogiilor ceramicii, materialul nostru se datează în prima parte a perioadei Br.D.

Concluziile privind originea culturală și datarea materialelor sînt confirmate și de obiectele de bronz. Depunerea în morminte a acelor, brățărilor și brîurilor de bronz a fost o trăsătură specifică tumularilor, în toată aria lor de răspîndire. Ornamentația acelor și a brățărilor nr. 20 și 99 este tot de tradiție tumulară. Atîrnătoarea nr. 232 aparține încă orizontului Koszider. Brățara cu crestături, lunula, garniturile de lanțuri și tutulii sînt specifici deja depozitelor de tip Uriu-Domănești-Opályi, care se înșiră pe tot parcursul perioadei Br. D. Avînd însă în vedere prezența obiectelor mai vechi, credem că folosirea necropolei a avut loc în prima parte sau cel mult spre mijlocul acestei perioade. De fapt, numărul mormintelor descoperite presupune că durata de folosire a ei nu a fost prea mare [95]. Apoi, populația migrînd spre est, înmormîntările au continuat în peșterile din zona defileului Vad — Ciucea. Într-adevăr, studiul materialelor provenite de acolo prezintă anumite deosebiri evidente care arată că ele se pot data într-un moment cronologic ceva mai avansat, adică în a doua parte sau la sfîrșitul perioadei Br. D [96].

Nu am reușit să stabilim o stratigrafie orizontală a cimitirului. Mormintele cele mai vechi par a fi cele care conțin urnele nr. 9, 53, 66 cu analogii sau paralelisme în fazele vechi ale culturii Piliny și care aveau în inventar ace tumulare. Unor morminte mai tîrzii le aparțineau urnele cu mijloc canelat (nr. 109, 189, 190), eventual ceașca cu grafit nr. 24.

Materialele prezentate aici se înscriu într-o serie de descoperiri făcute în special pe valea Crișului Repede, care se înșiră cronologic de la mijlocul sau sfîrșitul perioadei Br.C pînă în pragul perioadei Ha.A. În același timp, se poate observa că înaintînd spre est, aceste descoperiri sînt tot mai recente, dovedindu-se astfel o migrație lentă a populației în această direcție. Prin stabilirea existenței acestor materiale, ce aparțineau unui grup cultural distinct, pentru care propunem denumirea de *grupă Igrița*,

[94] O componentă etnică a populației care se înmormînta în peșteră o formau desigur urmașii purtătorilor culturii Otomani. Acest lucru însă, cu unele excepții, nu se mai poate observa din analiza materialului prezentat. Amintim însă că mai există încă un alt grup de materiale, care se interpune cronologic între cele ale culturii Otomani și cele de genul celor prezentate aici. În cadrul acestora trăsăturile ceramicii Otomani sînt ceva mai evidente (S. Dumitrașcu, I. Emödi, *op. cit.*; I. Emödi, Crisia, 9, 1979, p. 735).

[95] Nu avem motive să credem că necropola a fost folosită cu întreruperi.

[96] Materiale inedite, în curs de publicare.

după cea mai reprezentativă descoperire, se ajunge la o mai bună înţelegere a evoluţiei culturale de la sfîrşitul epocii bronzului din vestul ţării.

Grupa Igriţa va avea un rol important la formarea culturii hallstattiene din Transilvania. De fapt ea însăşi, prin caracterele bunurilor materiale pe care le-am prezentat şi aici, dar şi prin modul de viaţă, prezintă trăsături „hallstattiene”, în aşa măsură încît la prima vedere am fi tentaţi s-o plasăm în Ha.A. [97].

Recunoaşterea existenţei acestui grup cultural ne ajută la o mai justă încadrare cronologică a ultimei faze a culturii Otomani, despre care încă nu demult mulţi cercetători susţineau că atinge pragul Hallstattului [98]. De asemenea vom putea agribui grupei Igriţa depozitele de bronzuri găsite în Bihor şi datate în Br.D., care de asemenea erau considerate ca aparţinînd culturii Otomani. Dealtfel, se cunosc mai multe depozite datate în această perioadă, găsite chiar pe valea Crişului, la est de Oradea (Oşorhei, Aleşd, Borod, Vad I şi II, Bălnaca, Negreni) [99] adică dintr-o zonă de unde vestigiile culturii Otomani lipsesc cu desăvîrşire.

Deoarece unele din descoperirile arheologice ale zonelor învecinate sînt publicate doar parţial, sau chiar deloc, o încercare de paralelizare mai amplă a materialelor grupei Igriţa cu cele ale acestora este prematură. Se impun totuşi cîteva observaţii:

La Lăpuş, ceramica neagră-roşie este caracteristică pentru a doua fază a necropolei, în grupa Igriţa ea a apărut mai devreme, adusă de grupele etnice componente. Necropola Igriţa pare să fie paralelă cu prima fază a necropolei de la Lăpuş.

Paralelizarea cu fazele grupei Piliny o vom putea face mai bine după publicarea materialelor timpurii (nota 94) şi tîrzii (nota 96) ale grupei Igriţa.

Nu am reuşit să stabilim puncte de reper comune cu descoperirile de la Cruceni (materialele de la Bobda şi Sîntana sînt inedite).

În necropola din Igriţa s-au găsit doar două vase cu corespondenţe în grupa Berkesz-Demecser (notele 25, 30).

O trăsătură tipică a ceramicii de la Susani este canelurarea lată, oblică, a mijlocului vaselor. În peştera Igriţa, acest procedeu este puţin folosit (doar două cazuri), după cum am arătat, pe valea Crişului acest obicei se răspîndeşte de-abia la sfîrşitul evoluţiei grupei Igriţa (nota 96). Deci, cu toate asemănările evidente, obiectivele de la Susani pot coincide, parţial, numai cu cele de la sfîrşitul grupei Igriţa.

Este interesant faptul că o serie de obiecte, în special de bronz, aflate în necropolele grupei Igriţa, unele din ele fiind create în zonă, se regăsesc şi în ţinuturi mai îndepărtate geografic. Astfel, în depozitele de la Cioclovina sau Drslavice se regăsesc tutuli, nasturi calotiformi, lunule, atîrnătoare, inele de buclă, brîuri cu ornament asemănător, mărgele de

---

[97] Materiale datate în Ha. A se cunosc din mai multe descoperiri făcute în Bihor (de ex. la Tăşad), ele deosebindu-se deja esenţial de cele ale grupei Igriţa.

[98] Lipsa verigii de legătură între cultura Otomani şi Hallstatt a fost deja observată de unii cercetători (S. Morintz, Aluta, 1, 1970, p. 94, rînd 4; idem, *Contribuţii arheologice la istoria tracilor timpurii*, I, Bucureşti, 1978, p. 169; A. Vulpe, SCIV, 22, 1971, 2, p. 307.

[99] M. Rusu. Dacia, N.S., 7, 1963, p. 205, nr. 1, 50, 72; M. Roska, *Repertorium*, p. 35, nr. 54, 55; idem, ArchÉrt, 1890, p. 189 (Borozd), nedatat; A. Mozsolics, *Bronze- und Goldfunde*, p. 171; pl. 48.

chihlimbar, de sticlă etc. În cazul peşterii Cioclovina, situaţia este explicabilă, prin apropierea mai mare şi prin înrudirea etno-culturală a celor care au produs sau folosit obiectele respective. În cazul depozitelor din Moravia, situate mai departe, în aria altor grupe culturale, lucrurile se explică numai prin existenţa unui comerţ intens cu această zonă, în cadrul căruia s-au vehiculat obiectele respective, pe căi pe care au fost transmise în primul rînd staniul, grafitul, chihlimbarul, mărgelele de sticlă, faianţă, coral, toate prezente şi în descoperirile din peşterile amintite.

DAS SPÄTBRONZEZEITLICHE GRABFELD DER IGRIŢA-HÖHLE

ZUSAMMENFASSUNG

In der Igriţa-Höhle (Kr. Bihor) haben wir 40 spätbronzezeitliche Gräber gefunden.

Die in dem Grabfeld gefundene Keramik ist den Materialien der Hügelgräber-Kultur der Theißgegend ähnlich. Der Einfluß der miţtelbronzezeitlichen Otomani-Kultur ist kaum festzustellen.

Die Bronzegegenstände die man in den Gräbern gefunden hat sind ursprüngliche Typen aus der Hügelgräber-Kultur sowie Erzeugnisse der Lokalmetallurgie (s. Karten 28 — 29) welche aus den BrC — BrD Perioden datieren. Das Grabfeld datiert aus der ersten Hälfte oder aus der Mitte der BrD Periode.

Es wurden nur Brandgräber gefunden. Man kann außergewöhnliche Begräbnisbräuche feststellen: nach der Verbrennung und dem Totenschmaus, wurden von dem Scheiterhaufen ein wenig Asche mit Kohlenstücken, ein Teil des rytualisch zerbrochenen Geschirres, einige kleine Gebrauchsgegenstände oder Schmuck in die Höhle getragen und auf den Boden — in die Gänge oder Nischen — ohne bedeckt zu werden gelegt.

Was mit den verbrannten Knochen geschah wissen wir nicht.

Die Gegenstände der Gräber, teilweise mit einer dünnen Lehmschicht bedeckt, fanden wir auf der Erdoberfläche.

Die Gräber wurden in vergangenen Zeiten von Schatzsuchern und verschiedenen Ausgrabungen zerstört.

Änliche Gräber wurden in der Gegend an mehreren Plätzen gefunden.

Die Forschungen der letzten Jahre zeigten, daß zwischen dem Ausgang der Otomani-Kultur und der frühen Hallstatt-Kultur eine Reihe von Funden während der BrC — und BrD chronologisch aufeinanderfolgen und in zwei Gruppen eingeteilt sind. Die erste enthält Materialien mit Analogien in den Gruppen die der Hügelgräber-Kultur angehören

(Egyek, Hajdubagos, Piliny), sowie mit einigen Otomani-überlieferungen. Man kann hier auch das Vorhandensein einiger anderen Kulturen angehörenden (Suciu de Sus usw.) Funde bemerken. Aus dieser kulturellen Mischung wird die zweite, die sogenannte "Igriţa"-Gruppe entstehen, mit einem neuen, einheitlichen Inhalt, in der BrD datiert, doch bereits mit Hallstatt-Charakteristiken. Dieser Gruppe sind auch die in der Zone angetroffenen Bronzefunde aus der Uriu-Domăneşti Reihe zuzuschreiben. Das Gräberfeld aus der Igriţa-Höhle ist für diese Gruppe eine veranschauende Entdeckung.

ABBILDUNGSVERZEICHNIS

ROXOLANI SAU ALANI LA DUNĂREA DE JOS

DE

GH. DIACONU

În ultimele decenii, datorită intensificării cercetărilor arheologice, au fost create condiții pentru identificarea și cartarea antichităților sarmatice de la răsărit și sud de Carpați [1] (fig. 1). După cum se știe, în etapa actuală a cercetărilor, orizontului sarmatic din regiunile amintite îi sînt caracteristice vestigii descoperite în morminte izolate sau în unele necropole cercetate sistematic [2]. Întrucît așezările acestei populații nu au fost încă descoperite, studierea vieții economico-sociale și politice a sarmaților este îngreuiată, și aceasta cu atît mai mult cu cît triburile sarmate au pendulat cu turmele lor, o bună perioadă de timp, în regiunile extracarpatice ale Daciei, care erau locuite de către carpi și dacii liberi de la sud de Carpați. Cu toate lipsurile semnalate, înmulțirea descoperirilor de factură sarmatică la Dunărea de Jos a îngăduit unor cercetători să examineze monumentele de caracter sarmatic și să formuleze unele ipoteze de lucru privind datarea orizontului cultural sarmatic, stabilirea raporturilor cronologice între cultura carpilor și dacilor liberi de la sud de Carpați și antichitățile sarmate și, mai ales, departajarea unor morminte ca aparținînd ramurii roxolane a sarmaților [3]. În stadiul actual al cercetărilor, atribuirea unor vestigii sarmatice de la răsărit și sud de Carpați roxolanilor ni se pare însă pripită și insuficient de documentată.

Dealtfel, se știe că pentru aria răsăriteană a culturii sarmatice s-a renunțat la o seamă de atribute specifice, pe baza cărora au fost făcute încercări de separare a roxolanilor de alte ramuri ale sarmaților. În acest sens sînt relevante studiile sarmatologului K. F. Smirnov, care a părăsit opinia sa mai veche potrivit căreia mormintele cu scheletul în diagonala gropii erau atribuite roxolanilor [4].

Pentru înțelegerea problemelor pe care le ridică prezența sarmaților la răsărit și sud de Carpați, este necesar să începem prin a preciza că majoritatea mormintelor sarmatice din zonele amintite au fost descoperite în cuprinsul unor necropole plane, sau mai rar ca înmormîntări secundare în tumuli, potrivit unor practici funerare pe care le-au folosit sarmații

---

[1] Studiile și rapoartele cu privire la antichitățile sarmate, descoperite în ultimele decenii, sînt consemnate în lucrările lui Gh. Bichir, Pontica, 5, 1972, p. 137, notele 2 — 6, și Dacia, N. S., 21, 1977, p. 165 — 168, notele 1 — 9.

[2] Singurele necropole cercetate sistematic pe teritoriul Moldovei sînt cele de la Trușești, jud. Botoșani, Probota, jud. Iași și Poienești, jud. Vaslui, iar în Muntenia cele de la Largu, jud. Buzău, Tîrgșor, jud. Prahova și Oltenița, jud. Ilfov.

[3] Gh. Bichir, Pontica, 5, 1972, p. 169; idem, Dacia, N. S., 21, 1977, p. 194 — 195.

[4] K. F. Smirnov, SAMoscova, 3, 1974, p. 41; idem, *Sarmații na Ileke*, Moscova, 1975, p. 160 — 161. În ultimul studiu autorul precizează la nota 31 că așezarea scheletului în diagonala gropii nu trebuie legată de apartenența etnică, mai degrabă de trăsături magico-religioase, așa cum socotea și B. N. Grakov.

S C I V A, tomul 31, nr. 2, București, aprilie — iunie 1980, p. 275—285

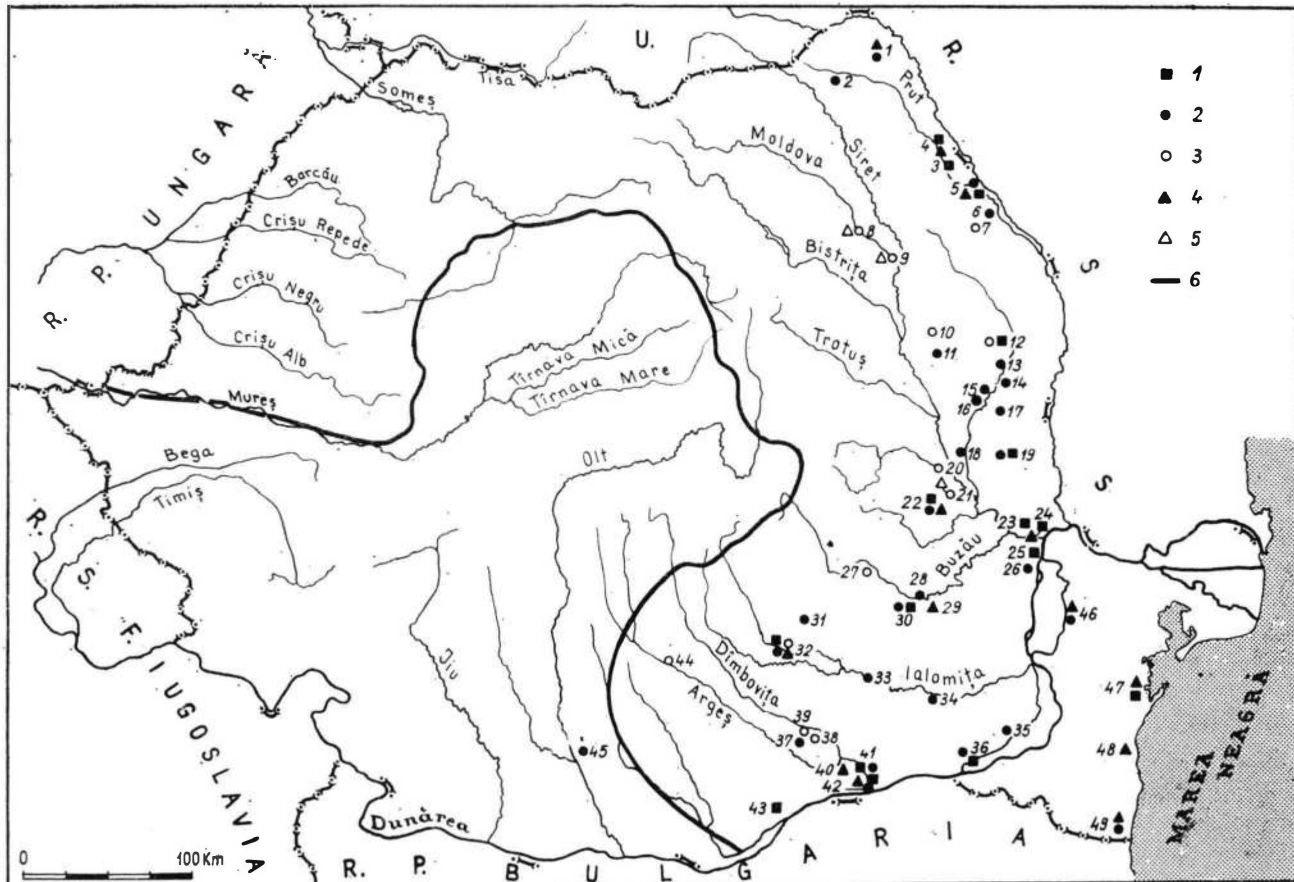

Fig. 1. Harta răspîndirii antichităților sarmate la Dunărea de Jos. 1 cranii deformate; 2 oglinzi în morminte sarmatice; 3 oglinzi în complexe aparținînd dacilor liberi; 4 mărgele din lapislazuli în morminte sarmatice. 5 mărgele din lapislazuli în complexe aparținînd dacilor liberi; 6 limes. *Lista localităților*: 1. Mitoc. 2. Broscăuți. 3. Pogorăști. 4. Trușești. 5. Probota. 6. Holboca. 7. Dumitreștii Gălății. 8. Poiana Dulcești. 9. Butnărești. 10. Bărboasa-Gălănești. 11. Onțești. 12. Poienești 13. Unțești. 14. Ghermănești. 15. Băcani. 16. Ciocani. 17. Epureni. 18. Tecuci. 19. Cioinagi Balintești. 20. Pădureni. 21. Vîrteșcoiu, 22. Focșani. 23. Șendreni. 24. Galați (cartierul „Dunărea"). 25. Brăila. 26. Chișcani. 27. Gura Nișcovului (Cîrlomănești). 28. Luciu. 29. Rușetu. 30. Largu. 31. Bucov. 32. Tîrgșoru Vechi. 33. Dridu. 34. Bordușelu. 35. Pietroiu. 36. Călărași. 37. Măgura Jilavei. 38. Militari. 39. Străulești. 40. Căscioarele. 41. Oltenița (cartierele „Iordoc" și „Puțu cu cărămizi"). 42. Oltenița (cartierele „Ulmeni" și „Renie"). 43. Oinac. 44. Mătăsaru. 45. Mărunței. 46. Piatra Frecăței. 47. *Histria*. 48. Constanța. 49. Mangalia.

şi în regiunile din care au venit [5]. Despre amenajarea gropilor de morminte cu nişe, trepte sau catacombe, în amintirea practicilor funerare de acasă, avem documentate urme şi în părţile noastre [6].

Din examinarea inventarului mormintelor sarmatice şi a practicilor rituale ale acestei populaţii se detaşează unele elemente cu care vom opera în continuare, în nădejdea că se vor contura astfel date noi legate de cronologie, ca şi în chestiunea raporturilor sarmaţilor cu dacii liberi de la răsărit şi sud de Carpaţi. În primul rînd ne reţine atenţia moda deformării artificiale a craniilor, care potrivit unei cartări recente este documentată în cuprinsul a 16 obiective, repartizate după cum urmează : opt pe teritoriul Moldovei, şase în Muntenia şi două în Dobrogea (fig. 1). Ar mai trebui să reţinem în legătură cu cele semnalate că la Probota, jud. Iaşi, şi Tîrgşor, jud. Prahova, avem de-a face cu necropole plane, în care au fost descoperite mai multe morminte sarmatice cu cranii deformate, iar la Largu, jud. Buzău, morminte situate în dunele rîului Călmăţuiu [7].

După cum se ştie, părerea lui Joachim Werner potrivit căreia moda deformării artificiale a craniilor a fost introdusă înspre centrul şi vestul Europei de-abia în secolul al V-lea e.n. a fost infirmată de arheologii români [8]. Cercetări recente întreprinse pe această linie duc la încheierea că o atare modă nu poate fi documentată pentru teritoriile noastre înainte de finele secolului al II-lea e.n. [9].

Problema deformării artificiale a craniilor în aria sarmaţilor răsăriteni nu este pe deplin rezolvată în stadiul actual al cercetărilor. După opinia unor învăţaţi o asemenea modă a început a fi practicată în mediul sarmatic la mijlocul etapei de dezvoltare a culturii lor (secolul I î.e.n. — secolul al II-lea e.n.), şi a luat amploare la sarmaţii tîrzii (secolele II — IV e.n.), aşa cum o dovedesc rezultatele cercetărilor arheologice şi antropologice [10].

Potrivit părerilor unor cercetători, deformarea artificială a craniilor este caracteristică mai ales alanilor. V. M. Zubar socoate că această modă a apărut în Kersones, nu mai devreme de mijlocul secolului al II-lea e.n. şi s-a dezvoltat în secolele II — IV e.n. După opinia aceluiaşi cercetător moda deformării artificiale a craniilor a fost introdusă în Kersones de triburile sarmato-alane [11]. Antropologul V. V. Gingsburg, operînd pe serii craniologice din ţinuturile Volgăi, ajunge la încheierea că în regiunea menţionată moda deformării artificiale a craniilor a fost adusă din afară [12]. I. I. Gruşina, insistînd asupra mormintelor cu cranii deformate din Crimeea, care datează din primele secole ale erei noastre, conchide că moda deformării artificiale a craniilor a fost introdusă de triburile sarmate care

---

[5] Gh. Diaconu, SCIV, 14, 1963, 2, p. 323 — 343; idem, *Tîrgşor, Necropola din secolele III — IV e.n.*, Bucureşti, 1965, p. 19 — 29.

[6] Gh. Bichir, Pontica, 5, 1972, p. 144.

[7] Pentru necropolele plane şi înmormîntările în tumuli, ca şi pentru cartarea mormintelor izolate, v. Gh. Bichir, Dacia, N. S., 21, 1977, pl. 1.

[8] S. Morintz, Dacia, N. S., 3, 1959, p. 466; I. Nestor, *Raports*, II, *Antiquité, XII, Congrès International* . . . , Goteborg-Stockholm Upsala, 1960, p. 130.

[9] Gh. Bichir, Pontica, 5, 1972, p. 143 — 144.

[10] V. M. Zubar, Arheologija Kiev, 20, 1976, p. 44.

[11] *Ibidem*, p. 44.

[12] V. V. Gingsburg, MIAMoscova, 60, 1969, p. 562 — 563.

au pătruns dinspre Cuban [13]. Cu prilejul investigaţiilor din necropola de la Tanais, D. B. Şelov semnalează apariţia unor morminte cu cranii deformate, pe care le atribuie cu toată certitudinea sarmaţilor alani [14]. I. M. Deseatnicov arată că începînd din secolul I e.n., în peninsula Taman s-au fixat alanii, iar urmările pătrunderii acestora aici se reflectă în necropolele oraşelor greceşti, unde au apărut schimbări esenţiale legate de procesul de sarmatizare a regatului Bosporan, în care s-au infiltrat treptat, treptat elemente sarmatice, în mare măsură iraniene, trădate de cultura materială obiceiuri, tradiţii etc. [15]. Aceeaşi situaţie o observă V. M. Zubar, pentru o anume etapă în Crimeea de sud-vest, unde procesul de sarmatizare se accentuează trădînd vădite trăsături şi caractere ale culturii sarmato-alane[16].

În încheiere se cuvine a reţine că, pentru teritoriile noastre, mormintele cu cranii deformate sînt atestate în acele necropole în care apar oglinzile cu mîner lateral şi cu tamga şi alte vestigii asupra cărora ne vom opri în continuare (fig. 2).

Nr. crt	Staţiunea								
1	TÎRGŞOR	x	x	x	x	x	x	x	R.S.R.
2	PROBOTA	x	x	x	x	x	x	x	
3	FOCŞANI	x	x	x					
4	CĂSCIOARELE		x	x	x	x		x	
5	LARGU	x		x			x	x	
6	OLTENIŢA	x		x				x	
7	CALLATIS-MANGALIA		x	x				x	
8	BOCANI	x	x	x		x		x	U.R.S.S.
9	BELBEK I II III	x	x	x	x			x	

Fig. 2. Asocierea oglinzilor cu tamga, a mărgelelor din lapislazuli şi a altor obiecte şi podoabe şi morminte cu cranii deformate.

În stadiul actual al cercetărilor avem documentate, în 28 de obiective sarmatice şi 12 aşezări sau necropole aparţinînd dacilor liberi de la răsărit şi sud de Carpaţi, oglinzi lucrate din bronz sau metal alb, cu mîner lateral, avînd una din feţe netedă, iar pe cea opusă semne (tamgale) (fig. 1) [17].

Potrivit opiniei lui Paul Rau, oglinzile cu mîner lateral au apărut în Cuban, iar vehicularea acestora spre stepă era fixată de acelaşi învăţat în secolul al III-lea e.n. [18]. Într-o lucrare recentă, în care sînt adunate

[13] I. I. Gruşina, *Arheologiceskii issledovania na iugovostocinoi Evrope*, Moscova, 1974 p. 34.
[14] D. B. Şelov, MIAMoscova, 98, 1961, p. 94.
[15] I. M. Deseatnicov, SAMoscova, 4, 1973, p. 79.
[16] V. M. Zubar, ArheologijaKiev, 20, 1976 şi 24, 1976.
[17] Gh. Bichir, *Cultura carpică*, Bucureşti, 1973, p. 106 — 112.
[18] A. M. Xazanov, SAMoscova, 4, 1963, p. 65.

majoritatea oglinzilor din nordul pontic, V. S. Draciuc prezintă un istoric al investigaţiilor privind oglinzile de acest tip și a semnelor (tamgalelor). Cu acest prilej se arată că majoritatea specialiştilor care s-au ocupat cu problemele răspîndirii semnelor care apar pe oglinzi le leagă de istoria sarmaţilor, iar după părerea unor învăţaţi de pătrunderea sarmaţilor alani [19]. Acelaşi cercetător remarcă faptul că în perioada romană, aproximativ secolul al II-lea e.n., în nordul pontic apar semne-tamgale pe catarame, pietre, sculpturi și oglinzi [20]. E. I. Solomonik, stăruind asupra aceloraşi vestigii, a ajuns la încheierea că acestea sînt legate de procesul de sarmatizare a regiunii amintite. După opinia lui, semnele-tamga pătrund dinspre est, fiind aduse de sarmaţi și în prima etapă a înaintării acestora nu sînt documentate în Crimeea de vest, jalonînd în chipul acesta direcţia de inaintare a triburilor sarmate care au pătruns dinspre Cuban — — Caucaz [21].

A. M. Xazanov stabileşte 10 tipuri de oglinzi care au funcţionat în părţile de răsărit ale Europei. Dintre acestea, oglinzile cu tamga sînt inserate de cercetătorul amintit în tipul nr. IX. În legătură cu tipul de oglindă care ne interesează (tipul IX — A. M. Xazanov), se arată că acesta este caracteristic regiunii Cuban, de unde pătrunde în aria necropolelor barbarizate din nordul pontic. Pe Volga astfel de oglinzi apar rar și sînt aduse dinspre Cuban. Se mai adaugă că oglinzile cu tamga datează nu mai devreme de secolul al II-lea e.n. și nu mai tîrziu de finele secolului al III-lea e.n. [22]. A. M. Xazanov a stabilit de asemenea că ornamentele de pe oglinzile din Panticapeum, Olbia şi alte oraşe nord-pontice se aseamănă cu acelea de pe oglinzile din Cuban [23]. Este locul să precizăm că și pe oglinzile din regiunile noastre avem ornamente ca : roata cu spiţe, sigla „H'' şi altele care au nemijlocite legături cu acelea din regiunea bosporană [24]. O statistică sumară întreprinsă pe cataloagele lui V. I. Draciuc ne dovedeşte că simbolul „H'' apare frecvent la Tanais, Panticapeum, Olbia şi alte centre, pe oglinzi, sculpturi etc. și este difuzat pînă în părţile noastre [25].

Revenind la încheierile lui E. I. Solomonik, unul dintre cei mai autorizaţi cercetători în problema oglinzilor cu tamga, trebuie să arătam că acesta fixează durata circulaţiei tipului de oglindă cu tamga în cursul secolelor II — III e.n. După părerea sa cele mai timpurii exemplare pot fi socotite cele din Cuban, care datează din secolul al II-lea. În acelaşi context E. I. Solomonik stabileşte că tipul de oglindă cu tamga este mai rar răspîndit pe Volga, pătrunzînd aici dinspre Cuban, aşa după cum socoate şi sarmatologul K. F. Smirnov [26].

---

[19] V. S. Draciuc, *Sistemi znakov Severnogopricernomoria*, Kiev, 1975, p. 53 şi urm.

[20] *Ibidem*, p. 75.

[21] E. I. Solomonik, *Sarmatskie znaki Severnogo Pricernomoria*, Kiev, 1959, p. 36 şi urm.

[22] A. M. Xazanov, SA Moscova, 4, 1963, p. 58 şi urm.

[23] *Ibidem*, p. 67.

[24] Tipurile de oglindă cu tamga în forma literei „H'' şi roata cu spiţe (discul solar) sînt asociate în necropola sarmatică de la Tîrgșor, jud. Prahova, ca şi în cele carpice, de pildă cea de la Pădureni, jud. Vrancea.

[25] V. S. Draciuc, *op. cit.*, pentru oglinzi v. tabelul XIV, oglinzi cu simbolul în forma literei ,H''; pentru alte tipuri de oglinzi tabelul XVI, iar pentru tamgale de pe alte obiecte, v. tabelul V.

[26] E. I. Solomonik, *op. cit.*, p. 36.

Din succinta prezentare a oglinzilor cu tamga și mîner lateral, reținem în încheiere că acestea au luat naștere în zona Cuban-Caucaz, de unde au fost difuzate mai rar spre Volga-Don, în schimb apar frecvent în Crimeea și orașele nord-pontice, ajungînd pînă în regiunile noastre [27]. În al doilea rînd se cuvine a reține concluziile arheologilor sovietici potrivit cărora tipul de oglindă cu tamga a apărut în secolul al II-lea e.n., și s-a menținut pînă la finele secolului al III-lea e.n., cînd este înlocuit de oglinda cu apucătoare centrala [28].

*

O cartare recentă ne arată că, în cuprinsul a 12 obiective sarmatice și trei complexe carpice, avem documentate mărgele din lapislazuli (fig. 1). Ele au forma discoidală și sînt lucrate dintr-o piatră cu diferite nuanțe, uneori cu variații spre indigo și violet. Principalul centru din care provine lazulitul — piatra semiprețioasă, din care au fost executate mărgelele — se află în Afghanistan, în zăcămîntul de la Badhasan, amintit de Marco Polo, încă din anul 1271. Un alt centru de exploatare a lazulitului se află la sud de lacul Baikal [29]. Așa după cum remarca și Gordon Childe, majoritatea specialiștilor sînt de acord că podoabele executate din această minunată piatră sînt aduse din Orient [30]. Perlele din lapislazuli au fost introduse, după părerea noastră, de acea ramură a sarmaților care a locuit inițial în părțile Cubanului și Caucazului, unde, dealtfel, este atestat și drumul de pătrundere a unor astfel de podoabe dinspre Afghanistan și sudul Mării Caspice. Părerea potrivit căreia ele apar în cultura Zarubineț nu poate fi împărtășită [31]. Dealtfel, lipsa mărgelelor pastilate din lapislazuli în nordul pontic și Crimeea, în perioada secolelor I î.e.n. — I e.n., reiese și din consultarea monumentalei lucrări, privind mărgelele din nordul pontic, elaborată de E. M. Alekseeva, unde atari podoabe lipsesc cu desăvîrșire [32]. Absența unor astfel de perle se observă și la sarmații de pe Volga și Don [33]. Mai mult decît atît, o scrutare atentă a vestigiilor sarmate de pe rîul Molocinaja dovedește că asemenea mărgele nu au fost folosite nici de sarmații de pe Don și Volga, în înaintarea lor spre vest-sud-vest [34]. Ar mai fi de adăugat că grupurile de sarmați care au pătruns din regiunea

---

[27] Pentru regiunile de la răsărit și sud de Carpați, v. cartarea noastră sub fig. 1.

[28] A. M. Xazanov, *op. cit.*, p. 58 (tipul nr. X cu apucătoare centrală).

[29] Victor Corvin Papiu și Gheorghe Mastacan, *Pietre prețioase*, București, 1973, p. 171 — 172.

[30] Gordon Childe, *De la preistorie la istorie*, București, 1967, p. 99.

[31] Gh. Bichir socoate că la Subotove am avea de-a face cu mărgele din lapislazuli; v. *Cultura carpică*, p. 125, nota 353 și Dacia, N.S., 21, 1977, p. 185, nota 133. În realitate în necropola de tip Zarubineț din satul Subotove au fost descoperite mărgele din cristal superior, de formă rotundă, și mărgele din pastă de formă plată-ovală. Mărgelele au fost degradate din cauza focului in timpul arderii cadavrelor; E.V. Maksimov, KSMoscova, 9, 1960, p. 35 — 36 și p. 39, fig. 6/1, 2, 3, 4. Aceleași mărgele sînt publicate în ArheologijaKiev, 15, 1963, p. 116.

[32] E. M. Alekseeva, *Anticnii busi severnogopricernomoria*, Arheologija Moscova, 1975, p. 1 — 12.

[33] K. F. Smirnov, *op. cit.*, fig. 31 și lucrările altor cercetători care se ocupă de sarmații dintre Volga-Don.

[34] M. I. Viazmitina, *Zalataia Balka*, Kiev, 1972 ca și alte lucrări ale autoarei publicate în periodicele kieviene.

Caucazului de nord și a Cubanului și care controlau drumul Orientului au vehiculat și mărgelele din coral, care erau aduse din părțile golfului Persic [35].

În ce privește datarea mărgelelor din lapislazuli în regiunile noastre, menționăm că acestea se asociază în mormintele sarmatice de la răsărit și sud de Carpați cu oglinzile cu mîner lateral și cu tamga și apar în morminte cu cranii deformate. Ele apar de asemenea în mormintele care au în inventarul lor cercei lucrați dintr-o sîrmă torsionată, ornamentați cu plăcuțe pe care au fost montate pietre semiprețioase de forma seminței de floarea soarelui [36] (fig. 2).

Pentru înțelegerea unor probleme pe care le vom dezbate în partea finală a studiului, subliniem că mărgelele din lapislazuli nu apar la sarmații iazigi din Panonnia și nici în complexele mai tîrzii, în care se presupune că a fost surprinsă simbioza iazigo-roxolană [37].

O chestiune care se cere a fi precizată în cercetările viitoare este aceea a stabilirii momentului pătrunderii sarmaților la Dunărea de Jos și, legat de aceasta, dacă există vreo legătură între evenimentele cauzate de înaintarea acestora și replierea puterii romane spre Oltenia [38]. Majoritatea specialiștilor acceptă ipoteza retragerii romanilor în vremea împăratului Hadrian pe linia Oltului și revenirea în vestul Munteniei pe timpul lui Septimius Severus, după alții în vremea lui Commodus, cînd este întărită linia transalutană [39]. A mai fost formulată și părerea potrivit căreia împăratul Hadrian, după părăsirea castrelor de la Drajna-Mălăiești-Tîrgșor, și-ar fi retras trupele pe linia transalutană [40]. Oricum va fi rezolvată această discuție științifică, în stadiul actual al cercetărilor dispunem de date suficiente care ne ilustrează faptul că sarmații, în înaintarea lor spre vest, nu au depășit linia transalutană (fig. 1).

Analiza vestigiilor sarmate, coroborată cu observațiile care se desprind din cartarea antichităților acestei populații, ne determină să socotim că ramura alană a sarmaților a pătruns în Muntenia la scurtă vreme după întărirea liniei transalutane de către romani. Ipoteza noastră se sprijină pe următoarele date : a — realitățile arheologice de la răsărit de Carpați dovedesc că un contact între carpi și sarmați a avut loc de-abia după anii 170 — 180, odată cu mișcarea costobocilor [41] ; b — introducerea și folosirea oglinzilor cu tamga la răsărit și sud de Carpați de către sarmați și preluarea acestora de către carpi și dacii liberi de la sud de Carpați s-a petrecut la cumpăna dintre secolele al II-lea și al III-lea e.n. și aceasta

---

[35] Majoritatea specialiștilor cad de acord asupra locului de origine și căilor de pătrundere a mărgelelor din coral (India — Golful Persic).

[36] I. I. Grușina, *op. cit.*, p. 32 — 64 și pl. III — XVII. Vezi p. 129 — 143, unde asocierea între oglinzile cu tamga și mîner lateral, cu mărgele din lapislazuli și cu cercei cu corpul din bară torsionată și plăcuțe în formă de sămînță de floarea soarelui este documentată în necropolele de la Belbek-Crimeea.

[37] Nu cunoaștem pînă în prezent mărgele din lapislazuli în mediul iazig.

[38] Este vorba de momentul de după abandonarea castrelor din vest-nord-vestul Munteniei (Tîrgșor, Mălăiești, Drajna).

[39] În legătură cu problematica limesului transalutan și bibliografia ; vezi D. Tudor, *Oltenia romană*, ed. a IV-a, București, 1978, p. 256.

[40] Ioana Bogdan-Cătăniciu, *In memoriam Constantini Daicoviciu*, Cluj, 1974, p. 55 — 58.

[41] Examinarea riguroasă a materialului arheologic aparținînd dacilor liberi de la est de Carpați, ca și acela din mormintele sarmatice de pe teritoriul Moldovei nu ne îngăduie să datăm mai timpuriu monumentele arheologice semnalate mai sus.

cu atît mai mult cu cît tipul de oglindă cu tamga, după cum s-a arătat, a luat naştere în Cuban — Crimeea în secolul al II-lea e.n. şi a fost răspîndit larg de-abia în secolul al III-lea e.n. ; c — folosirea frecventă a modei deformării artificiale a craniilor pe care au practicat-o cu predilecţie sarmaţii-alani o avem documentată la est de linia transalutană ; d — răspîndirea mărgelelor din lapislazuli, care au fost purtate şi vehiculate mai ales de alani, nu este documentată la vest de linia transalutană.

Ţinînd seama de cele semnalate socotim că sarmaţilor roxolani le-a fost atribuit eronat un rol preponderent în evenimentele care au avut loc la Dunărea de Jos [42].

Potrivit unui alt fel de izvoare documentare, amintim că prima oară un împărat roman capătă titulatura de *Sarmaticus* în anul 175. Este vorba de împăratul Marcus Aurelius, care se pare că dobîndeşte această titulatură graţie pacificării iazigilor în părţile Panonniei. În anul 236, împăratului Maximinus îi este acordat acelaşi titlu, alături de *Dacicus*, ca urmare probabil a lichidării unei coaliţii daco-sarmate. De la Filip Arabul înainte împăraţii romani poartă titlul de *Carpicus*, *Dacicus*, *Gothicus*, ultima titulatură i-a fost acordată pentru întîia oară lui Claudius al II-lea. La Domitian reapare epitetul de *Sarmaticus*, alături de *Carpicus* [43]. Descoperiri recente făcute în zona de la curbura Carpaţilor, la Pietroasa-Buzău, ne sugerează că în domnia împăraţilor Caracalla — Elagabal, în regiunea amintită, a fost ridicată o fortăreaţă apărată de trupe aparţinînd

[42] Cu aproape patru decenii în urmă, Andreas Alföldi stăruia în comunicarea sa *Die Roxolanen in der Walachei* asupra prezenţei şi rolului roxolanilor in regiunea de la sud de Carpaţii munteni. Deşi, învăţatul amintit recunoştea că nu dispunea de „un punct de sprijin direct spre a şti la ce dată roxolanii au pătruns după iazigi în ţinutul Dunării", s-a străduit pe multiple căi să dovedească faptul că aceştia au ocupat destul de timpuriu regiunea dintre Carpaţii nordici şi Dunăre. (*Bericht uber der VI internationalen Kongress für Archäologie*, Berlin, 21 — — 26 august 1940, p. 528 — 538.) În argumentarea tezelor sale, A. Alföldi a apelat şi la textul din Iordanes pentru a demonstra vecinătatea roxolanilor cu iazigii. În sfîrşit, pentru a-şi fundamenta teza istoricul de care aminteam s-a oprit şi asupra momentului în care iazigii au cerut împăratului Marcus Aurelius privilegiul de a stabili legături nemijlocite cu roxolanii. Pentru a evita fixarea sediilor timpurii ale roxolanilor în ţinuturile din stepele nord-pontice, A. Alföldi a folosit şi argumente de altă natură, subliniind că puterea romană nu putea îngădui o legătură directă între iazigi şi roxolani (Aquinicum-Basarabia), întrucît Transilvania era stăpinită de romani. Pe această linie de gindire, A. Alföldi conchidea că romanilor le convenea mai degrabă să-i escorteze pe sarmaţi, „*pe traseul relativ scurt ce trecea prin Oltenia* (*cale*) *cu mult mai simplă*" şi scurtă după opinia învăţatului amintit. Argumentarea lui Alföldi cuprindea pe alocuri sugestii şi soluţii la adresa cercetării arheologice româneşti, care potrivit părerii exprimate de autor avea să ajungă să separe cu timpul antichităţile „roxolane din materialul arheologic al epocii imperiale aflate în România". Într-adevăr, aşa cum remarca acum un deceniu D.M.Pippidi, „nădejdea exprimată de A. Alföldi la al VI-lea Congres internaţional de arheologie a fost împlinită", iar cercetările recente infirmă cele susţinute de învăţatul maghiar (*Contribuţii la istoria veche a României*, ed. a II-a, Bucureşti, 1967, p. 307 — 308 şi nota 69).

Intensificarea cercetărilor arheologice româneşti din perioada de după cel de-al doilea război mondial a contribuit la cercetarea armonioasă a întregului teritoriu al ţării noastre, descoperindu-se monumente arheologice aparţinînd tuturor perioadelor istorice. Pentru regiunea Munteniei şi epoca la care se oprea A. Alföldi, astăzi avem documentate monumente geto-dacice, iar la începutul secolului al II-lea e.n. au fost construite castrele de la Tîrgşor, Mălăieşti, Drajna. În sfirşit, în secolele II — III e.n. teritoriul de la sud de Carpaţi cunoaşte o locuire intensă a dacilor liberi, iar în unele zone la cumpăna dintre secolele II — III e.n. se infiltrează şi sarmaţii.

[43] Bernhart Max, *Handbuch für Münzkunde der römischen Kaiserzeit* (Textband). Halle (Salle), 1926, p. 268 — 321.

legiunii a XI-a Claudia[44]. Prezența efectivă a romanilor, sau controlul riguros exercitat de aceștia, în cursul secolelor II — III e.n. în Muntenia, pot fi judecate și prin prisma materialelor arheologice de factură romană, care au fost descoperite în așezările și necropolele dacilor liberi de la sud de Carpați, ca și în mormintele sarmatice din vremea respectivă[45]. În schimb, în Moldova, în mediul carpic, ca și în cel sarmatic, materialele de factură romană apar în proporție mai redusă[46]. Pînă nu de multă vreme prezența unor atari materiale le explicam prin apropierea și vecinătatea dacilor liberi de la sud de Carpați cu imperiul, în speță cu provincia romană Dacia. Se pare însă că cel puțin pînă în timpul domniei lui Filip Arabul teritoriul de la sud de Carpații munteni a fost sub directa stăpînire a imperiului. La jumătatea secolului al III-lea e.n., coaliția carpato-sarmată schimbă raportul de forțe la Dunărea de Jos. Este momentul în care carpii își extind locuirea pînă la regiunea Buzăului (Gura Nișcovului — — Izvoru Dulce) și atacă provincia Dacia[47].

În timpul domniei împăraților Gallienus — Aurelian majoritatea așezărilor și necropolelor dacilor liberi de la sud de Carpați încetează a exista[48]. Dispare de asemenea și orizontul înmormîntărilor sarmate[49]. Tot acum, încep să pătrundă și să se instaleze timid, la Dunărea de Jos, purtătorii culturii Sîntana-Cerneahov[50].

O altă problemă care se cere a fi rezolvată este aceea a raporturilor dintre sarmați și purtătorii culturii Sîntana de Mureș — Cerneahov. După cum se știe, majoritatea specialiștilor îi admit pe sarmați ca o componentă etnică și culturală în cuprinsul culturii amintite[51]. Este însă greu de precizat care anume ramură a sarmaților a fost încorporată în noua cultură. Despre iazigi nu poate fi vorba, deoarece aceștia evoluează și se manifestă în Pannonia pînă la începutul secolului al V-lea e.n., cînd hunii le ocupă sediile. Alanii, care au pătruns dinspre Caucaz, prin peninsula Taman, au păstrat coasta și stepa de lîngă țărmul mării, ajungînd pînă în părțile noastre. Urmînd calea descrisă, ei nu aveau cum să ajungă

---

[44] La Pietroasa, în complexul termal situat la cca 400 m est pe șoseaua Pietroasa-Sarînga au fost descoperite cîteva cărămizi ștampilate purtînd indicativul *Leg XI Claudia ANT*. Epitetul de Antoniniana ne obligă să admitem că în zona Pietroasa-Sarînga a funcționat o fortificație romană în vremea împăraților Caracalla-Elagabal.

[45] Este vorba de prezența ceramicii provincial-romane din pastă zgrumțuroasă la care se adaugă ceramică fină de factură romană, obiecte de uz gospodăresc și podoabe.

[46] Cu excepția amforelor de import, în mediul carpic și printre antichitățile sarmate din Moldova, materialul arheologic de factură romană (obiecte de uz casnic și podoabe) este mai slab reprezentat față de vestigiile dacilor liberi de la sud de Carpați și de monumentele sarmatice din Muntenia.

[47] Pentru răspîndirea carpilor în regiunea din nord — nord-estul Munteniei, v. Magda Tzony, Pontica, 10, 1977, p. 345 — 348; idem, Dacia, N.S., 21, 1978, p. 289 — 298; idem, Carpica, 10, 1978, p. 147 — 158; M. Constantinescu, SCIVA, 29, 1978, 1, p. 123 — 128.

[48] Cele mai tîrzii monede descoperite în așezările dacilor liberi de la sud de Carpați datează din vremea împăraților Gallienus-Aurelian.

[49] Îngropările sarmatice din Muntenia încetează la mijlocul și în cea de-a doua jumătate a secolului al III-lea e.n.

[50] Gh. Diaconu, Dacia, N. S., 21, 1977, p. 219.

[51] G. B. Fedorov, MIAMoscova, 89, 1960; Gh. Diaconu, Dacia, N. S., 10, 1966, p. 357 — 364.

în contact direct cu triburile din confederaţia goţilor. Ultimii coboară dinspre nord-nord-vest şi la limita dintre silvo-stepă şi stepă au putut realiza contactul doar cu roxolanii, care se infiltraseră în zonele amintite, venind dinspre Volga-Don [52].

După părerea noastră, la identificarea ramurii sarmate care a fost încorporată în cultura Sîntana-Cerneahov ne ajută tocmai practicarea deformării artificiale a craniilor. După cum se ştie, în cuprinsul necropolelor cerneahoviene au fost descoperite şi cercetate mii de morminte de înhumaţie. După cunoştinţele noastre, pînă în momentul de faţă nu cunoaştem nici un mormînt cerneahovian cu craniul deformat [53]. De asemenea, în mormintele purtătorilor culturii Sîntana-Cerneahov nu apar oglinzi cu tamga, mărgele din lapislazuli şi alte elemente care după părerea noastră sînt proprii alanilor (fig. 2). Pe de altă parte monumentele alanice se exclud în timp faţă de cele cerneahovieve (pentru a exemplifica ne referim la Tîrgşoru Vechi, unde observăm că cele peste 30 de morminte sarmato-alane nu prezintă nici o legătură în timp sau de natură culturală cu mormintele cerneahoviene) [54]. Aşa după cum arătam şi cu alt prilej [55], concluzia noastră este că în momentul ocupării stepelor nord-pontice de către purtătorii culturii Sîntana-Cerneahov, o parte dintre sarmaţii-alani s-au repliat spre Crimeea şi regiunea Cuban-Caucaz, unde sînt atestaţi pînă tîrziu, iar ramura timpurie a alanilor care pătrunsese în regiunile noastre a fost refractară faţă de noii veniţi, trecînd mai ales în imperiu, unde ici, colo sînt documentate morminte cu cranii deformate, mărgele din lapislazuli şi oglinzi cu tamga [56].

Rezumînd cele expuse se cuvine a sublinia că sarmaţii s-au infiltrat la răsărit şi sud de Carpaţi şi au intrat în contact cu dacii liberi după anii 170 — 180, mai precis după mişcarea costobocilor.

În al doilea rînd trebuie remarcat că obiceiul deformării artificiale a craniilor, folosirea oglinzilor cu mîner lateral şi cu tamgale şi a mărgelelor din lapislazuli sînt proprii mai ales alanilor care le-au vehiculat dinspre sediile lor situate iniţial în regiunea Cuban-Crimeea.

---

[52] Este vorba de acele triburi de sarmaţi care s-au dislocat din ţinuturile de la Volga-Don şi care, în inaintarea lor spre vest, au ocupat zona de silvostepă pînă la coborîrea goţilor. La finele secolului al IV-lea e.n. şi începutul secolului al V-lea e.n. era încheiată şi simbioza ostrogoto-alană. Este vorba de grupurile de alani tîrzii care sînt antrenate de huni.

[53] Atît în aria estică Cerneahov, cît şi în cea vestică Sînatana de Mureş nu a fost descoperit pînă în prezent nici un mormînt cu craniul deformat artificial. Populaţiile germanice vor prelua moda deformării artificiale a craniilor în contactul cu alanii şi hunii, de unde o vor răspîndi şi înspre centrul Europei. În aceleaşi împrejurări huno-alanii vor prelua unele obiceiuri de la ostrogoţi, de pildă folosirea fibulelor perechi care caracterizează în cursul secolului al V-lea e.n. monumentele de tip huno-alano-ostrogotic. Pe de altă parte, alanii vor introduce moda folosirii oglinzilor cu buton sau apucătoare centrală, care au apărut în regiunea Cuban Caucaz — nordul Mării de Azov.

[54] Gh. Diaconu, *Tîrgşor.*

[55] Idem, SCIV, 14, 1963, 2, p. 340 — 343.

[56] Morminte sarmatice, ca şi elemente sarmatice în unele morminte din necropolele din Dobrogea sînt semnalate la Piatra Frecăţei, Histria şi Tomis. Cele mai ilustrative prin conţinutul inventarului şi a ritualului sînt cele de la Callatis ; v. E. Bîrlădeanu-Zavatin, Pontica, 10, 1977, pl. 9.

ROXOLANEN ODER ALANEN IM UNTEREN DONAUGEBIET

ZUSAMMENFASSUNG

Ausgehend von der Mode der artifiziellen Schädeldeformation, von der Benützung der Spiegel mit „Tamga" und der Blauspatperlen, versucht der Verfasser zu zeigen, daß die Eiwanderung der Sarmaten in den Gebieten östlich und südlich der Karpathen, nach 170 — 180 — die Periode der Bewegung der Kostoboken — erfolgt ist. Nach der Meinung des Verfassers, wurden die oben erwähnten Elemente von den Alanen, die ursprünglich im Gebiet des Kubans und des Kaukasus lebten benützt und verbreitet. Zum Abschluß wird gezeigt, daß zwischen den Alanen und den Trägern der Sîntana de Mureş-Tschernjachow-Kultur keine ethnische und kulturelle Beziehung festzustellen ist.

ABBILDUNGSVERZEICHNIS

O MENȚIUNE INEDITĂ DESPRE ROMÂNII DIN SECOLUL AL IX-LEA ÎN *OGUZNAME* — CEA MAI VECHE CRONICĂ TURCĂ

DE

MEHMET ALI EKREM

Trecutul țărilor române s-a împletit, în decursul veacurilor, cu istoria popoarelor vecine sau mai îndepărtate, între ele existînd adesea strînse și variate raporturi pe diferite planuri.

Un loc aparte în cadrul acestor raporturi îl ocupă cele dintre poporul român și turcii otomani, raporturi care, mai ales cele din primele momente ale contactului dintre cele două popoare, au făcut obiectul unor studii în măsură să pună în lumină numeroase și importante aspecte ale acestor relații.

Astfel, s-a stabilit demult faptul că primele contacte dintre români și lumea türcă au avut loc cu multe secole în urmă, în perioada hunilor, avarilor, alanilor, apoi în timpul migrației popoarelor türce propriu-zise ca pecenegii, uzii, cumanii și tătarii. Precum se știe, studiul istoriei acestor din urmă popoare s-a bucurat, mai cu seamă în ultima vreme, de o atenție mai mare din partea cercetătorilor români, care au adus contribuții importante la cunoașterea mai detaliată a diferitelor aspecte de istorie politică și social-economică [1].

Trebuie să recunoaștem că izvoarele documentare privind trecutul vechilor popoare türce din Asia Centrală, în legătură mai mult sau mai puțin directă cu istoria poporului român, n-au intrat, pînă în prezent, într-o măsură mai sensibilă în preocupările istoricilor din România. Îndelungatele relații, pașnice sau violente, dintre locuitorii ținuturilor carpato-danubiano-pontice și popoarele amintite au fost consemnate în unele izvoare scrise ale istoriei turcilor din Asia Centrală, care posedau încă din primele secole ale erei noastre o scriere proprie [2]. De la ei s-au păstrat numeroase inscripții, de pildă cele de pe valea fluviului Orhon (în R.P.Mongolă), cronici, însemnări, o mitologie, precum și alte surse istorice.

Vom încerca în studiul de față o primă investigație în domeniul izvoarelor amintite, stăruind asupra unui izvor scris care prezintă, după părerea noastră, o importanță deosebită pentru elucidarea unor aspecte din

[1] P. Diaconu, *Les Petchénègues au Bas-Danube*, București, 1970; idem, *Les Coumans au Bas-Danube aux XIe et XIIe siècles*, București, 1978; M. Simpetru, *Înmormîntări pecenege din Cîmpia Dunării*, SCIVA, 24, 1973, 3, p. 443 — 468.

[2] A. Decei, *Istoria Imperiului otoman*, București, 1978, p. 12.

S C I V A, tomul 31, nr. 2, București, aprilie — iunie 1980, p. 287—294

istoria românilor din etapa premergătoare întemeierii statelor Moldova şi Ţara Românească.

Este vorba de o menţiune despre „Ţara valahilor (Ulak ili), consemnată în *Oguzname* (Cronica lui Oguz Han) — cea mai veche cronică turcă cunoscută pînă în prezent.

Scrisă în secolul al XI-lea în limba turcă geagatai [3], de un autor anonim [4], cronica *Oguzname* oglindeşte istoria popoarelor türce din Asia Centrală, începînd cu secolul al VII-lea î.e.n. pînă în secolul al XI-lea [5] e.n. cînd apar pe scena istoriei turcii selgiuchizi, fondatorii Imperiului selgiuchid şi strămoşii direcţi al turcilor otomani.

Originalul cronicii, inclus în întregime în opera lui Ebülgazi Bahadîr Han (1603—1663) intitulată *Şeçere-i Terakime* (Genealogia turcilor) se păstrează în Biblioteca din Aşhabad (R.S.S. Turkmenă) [6], o copie a acesteia aflîndu-se la Biblioteca generală din Taşkent (R.S.S.Uzbecă).

Cronica a fost descoperită în anul 1903, de către orientalistul Alexandr Samoilovici, prin intermediul căruia a intrat, ulterior, în patrimoniul cultural al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., care, în anul 1937, a oferit Societăţii de filologie din Turcia o fotocopie a cronicii. Fotocopia amintită a fost publicată la Istanbul, în acelaşi an, cu un amplu studiu introductiv.

Oguzname a fost publicată şi la Moscova şi Leningrad în anul 1958, de A. N. Kononov, în original, cu traducerea în limba rusă [7]. Nu ştim

---

[3] Limba turcă se împarte în trei ramuri mari : oguz, geagatai şi kîpceak. Din ramura oguză derivă limba turcă modernă din Turcia. Din celelalte două ramuri s-a format limba turcă de azi în Asia Centrală şi regiunea nord-pontică.

[4] A. Zeki Velidi Togan, *Oguz Destani* (Cronica Hanului Oguz), Istanbul, 1972, p. 148 — 149). Autorul menţionat scrie următoarele în legătură cu *Oguzname* (exemplarul inclus de Ebülgazi Bahadîr Han în *Seçere-i Terakime*) : „*Oguzname* folosită de Ebülgazi Bahadîr a fost scrisă în limba turcă în perioada cînd selgiuchizii l-au înfrînt pe Horezmşah Şalımelik (Kiliç Arlalu) (1035—1040) ; *ibidem*, vezi şi nota 881[a], din p. 109 — 110.

[5] A. Zeki Velidi Togan, *op. cit.*, p. 128 — 147.

[6] La Aşhabad sînt de fapt două exemplare din cronică. Unul este numit exemplarul „Hogea Mollah", iar celălalt exemplarul „Nuri Işan" — după numele donatorilor. Primul exemplar a fost descoperit în anul 1900, iar al doilea în anul 1903, de către Alexandr Samoilovici. Studiul nostru se bazează pe exemplarul din 1903, considerat de către descoperitor ca cel mai bun şi complet. Se mai cunoaşte o *Oguzname* in limba uigură, tipărită în anul 1936 în Turcia sub îngrijirea lui R. Rahmeti. O versiune prescurtată şi versificată a fost publicată la Ankara, în anul 1936, sub îngrijirea lui Namik Orkun. Diferite alte variante au fost editate de O. Şaik Gökyay, prima ediţie la Istanbul în anul 1938, iar ediţiile a II-a şi a III-a la Ankara în anii 1958 şi 1959. Însă trebuie să mărturisim că, cu excepţia variantei uigure, celelalte ediţii — compilaţii versificate şi neversificate tîrzii — au mai degrabă valoare literară. Exemplarul original aflat în studiul nostru e o cronică riguros alcătuită, scrisă într-un stil sobru, specific genului. Începînd cu secolul al XIV-lea (Reşidettin Fazullah) şi pînă în zilele noastre a constituit şi constituie pentru istoricii turci şi orientali principala sursă de documentare pentru scrierea istoriei vechi a turcilor şi a altor popoare din zonă.

[7] *Oguzname* din Aşhabad inclus de Ebülgazi Bahadîr Han în *Şeçere-i Terakime* după ce fusese mai întîi confruntat şi colaţionat pe baza unor copii care circulau în timpul său (vezi A. Zeki Velidi Togan, *op. cit.*, p. 125) a constituit obiectul unor studii din partea autorilor ruşi şi înainte şi după A. N. Kononov. Iată cîteva exemple : Tummansky, *Radoslavnava Türkmen*, Aşkabad, 1897 ; Bartold, *Précis de l'histoire du peuple turkoman*, Turkmenya, 1929, tom I ; A. Samoilovici, *Un manuscript de „Arbre généalogique des Turkomans" par Aboul Gasi Khan* (comptes-rendus de l'Académie des Sciences de l'URSS, 1927).

dacă A. N. Kononov a publicat originalul din Aşhabad, care stă la baza studiului nostru, sau copia de la Taşkent despre care sîntem informaţi că ar avea unele file şi pasaje lipsă. Un exemplar din ediţia publicată la Istanbul a intrat şi în posesia Bibliotecii Academiei R.S.România unde se află în prezent.

În ţara noastră cronica *Oguzname* n-a fost cercetată pînă în prezent. Regretatul Aurel Decei a utilizat în documentarea studiului său referitor la acţiunile militare ale tătarilor din 1241—1242 [8] fragmente din *Geami-üt -Tevarih* (Suma istoriilor) a lui Fazîl Reşidettin (secolul al XIV-lea) care la rîndul său folosise o traducere a *Oguzname* în limba persană, efectuată la puţină vreme după anul 1206. Am avut posibilitatea să vedem retradus acest exemplar în limba turcă de către istoricul turc A. Zeki Velidi Togan [9]. Aşa cum afirmă şi Zeki Velidi Togan, traducerea ce i s-a oferit lui Reşidettin a fost un simplu rezumat, o sinteză, din care lipsesc multe şi importante pasaje, printre care şi menţiunea în discuţie.

Cercetările de pînă acum n-au reuşit încă să stabilească cu exactitate locul unde a fost scrisă cronica amintită. După părerea noastră ea a fost alcătuită într-unul din marile oraşe ale Asiei Centrale.

Cronica consemnează date şi fapte istorice care au avut loc în lumea turcă din Asia Centrală între secolele al VII-lea î.e.n. şi al XI-lea e.n. (anul 1035), cînd se încheie povestirea faptelor. Este evident faptul că autorul a fost martor ocular la unele evenimente descrise; a utilizat şi surse scrise pe care însă nu le cunoaştem.

Evenimentele militare narate în cronică se desfăşoară într-un spaţiu imens, cuprinzînd răsăritul Europei, Asia Anterioară, Asia Centrală şi Orientul Îndepărtat. În cronică sînt marcate expediţiile militare ale oguzilor, cumanilor şi ale altor popoare türce îndreptate împotriva chinezilor, indienilor, bizantinilor, slavilor, românilor, maghiarilor şi a altor popoare aflate în spaţiul euro-asiatic. Sînt povestite, de asemenea, evenimentele legate de deplasarea cumanilor din preajma lacului Balkaş (Asia Centrală) în regiunile nord-pontice şi impactul lor cu românii şi celelalte popoare din această zonă. Redăm, mai jos, pasajul din cronică referitor la expediţia cumanilor împotriva unor popoare, printre care şi românii:

„... Yighit bolgandin son Urus ve *Ulak* ve Macear ve Başqurd illarî iagî irdilar. Kîpceakga chiop il ve nocher birip ol iacga, Ten ve Itil suyunnîñ iakasîna iiberdi. Ten ve Itil ikisi hem Ulug suwîn atî turur. Üç yüz yil ol yirlarda padişahlîk kîlîp olturdu. Barça Kîpceak ili anîn neslinden tururlar ...” [10].

---

[8] Aurel Decei, *Relaţiile româno-orientale*, Bucureşti, 1978, p. 193 — 208.

[9] A. Zeki Velidi Togan, *op. cit.*, p. 17 — 78.

[10] Ebülgazi Bahadîr Han, *Şeçere-i Terakime*, Istanbul, 1937, p. 13; Ţinem să menţionăm faptul că Ebülgazi Bahadîr adaugă la sfîrşitul capitolului privind deplasarea cumanilor în regiunile Volga şi Don o scurtă notă în care arată că mai tîrziu exact pe acelaşi drum vor înainta şi oştile mongole conduse de Genghiz Han şi urmaşii săi. Apoi continuă textul din *Oguzname*, episodul luptei lui Oguz Han cu un inamic pe care îl numeşte It Barak (p. 14). Această notă inclusă de Ebülgazi Bahadîr Han elimină orice îndoială în legătură cu o eventuală confuzie a perioadei relatate în *Oguzname* cu o perioadă mai tîrzie.

„Cînd Kîpceak ⟨căpetenia cumanilor⟩ a crescut mare şi a devenit „yighit" ⟨voinic⟩, ţările ⟨illarî⟩ Urus ⟨ruşilor⟩, *Ulak* ⟨românilor⟩, Matcear ⟨maghiarilor⟩ şi Başqurd ⟨başkurzilor⟩ au devenit „iagî" ⟨duşmani⟩, n-au vrut să se supună. Atunci ⟨Oguz Han⟩ a oferit lui Kîpceak mult „il" ⟨popor⟩ şi numeroşi „nocher" ⟨ostaşi⟩ şi i-a poruncit să meargă în părţile Ten ⟨Don⟩ şi Itil ⟨Volga⟩ şi să le aducă sub ascultare. Acolo stă scris ⟨aluzie la sursa de unde au fost culese datele⟩ numele apelor Ten şi Itil şi numele apei Ulug suwî ⟨asupra acestui nume vom reveni în următoarele pagini⟩. Kîpceak a fost han 300 de ani aici ⟨aluzie la dominaţia cumanilor⟩. Toţi kîpceacii ⟨cumanii⟩ se trag de la el şi îi poartă numele".

Înainte de a trece la analiza textului citat ţinem să amintim că pasajul referitor la români a fost inclus de către Egülgazi Bahadîr Han şi în opera sa originală intitulată *Şeçere-i türk*, cuprinzînd istoria turcilor din Asia centrală de la origine pînă în secolul al XVII-lea, anul 1663 fiind anul cînd autorul se stinge din viaţă.

Şeçere-i türk a fost publicată în original şi în traducere în mai multe limbi occidentale. Pînă în prezent noi am cercetat, din lucrarea amintită, pe lîngă textul original, o traducere în limba franceză publicată la Petersburg în anul 1726 şi o altă ediţie, în două volume, cuprinzînd textul original şi traducerea în franceză, publicată tot la Petersburg, în anul 1874. Informaţia în legătură cu „Ţara românilor" figurează în ambele ediţii [11].

Cronica se referă, evident, la relaţiile românilor cu cumanii. Din pasajul citat rezultă clar că oastea cumană a fost trimisă în regiunea amintită într-un moment de încordare intervenit între cumani pe de o parte şi popoarele amintite pe de altă parte (printre care şi românii) „care deveniseră duşmane", nevrînd să se supună acestora.

În legătură cu epoca în care este menţionată „Ţara românilor", precizăm că ea se referă la un moment anterior stabilirii cumanilor la Dunărea de Jos, care, după cum se ştie, are loc în secolul al XI-lea. Cumanii ating linia Dunării în anul 1064, împingîndu-i pe uzi în sudul acestui fluviu, pătrunzînd în aceeaşi vreme şi pe teritoriile Moldovei, Munteniei, Olteniei şi Transilvaniei.

Potrivit argumentelor de mai jos, momentul menţionării „Ţării românilor" se plasează în secolul al IX-lea :

1. Cele patru popoare ameninţate cu supunerea de către cumani sînt : ruşii, românii, maghiarii şi başkurzii.

Menţionarea maghiarilor în zona nord-pontică constituie argumentul principal al fixării momentului în secolul al IX-lea, deoarece la începutul secolului al IX-lea maghiarii locuiau între Nipru şi Don, formînd un grup puternic, capabil să întreprindă mari acţiuni militare . Abia în anul 895, sub conducerea lui Árpád, ei trec în Pannonia, unde formează, precum se tşịe, un stat feudal puternic [12].

---

[11] *Histoire généalogique des tartars* (Traduite du Manuscript Tartare d'Abulgazi-Bahadur-Chan), A Leydr avec Abram Kallewler, Petersburg, 1726, p. 44 — 47 ; *Histoire des Mogols et des tatares par Aboul-Ghâzi Bêhadour Khan*, publiée, traduite et annotée par baron Desmaisone, tome II, St. Petersbourg, 1874, p. 19.

[12] *Istoria României*, vol. I, Bucureşti, 1960, p. 766.

Fig. 1. Pagina din *Oguzname* cu menţiunea despre români.

Astfel că menţiunea în discuţie se referă la perioada cînd ungurii se aflau încă în regiunea dintre Nipru şi Don, în vecinătatea cumanilor, în secolul al IX-lea.

2. Ruşii menţionaţi în *Oguzname* se aflau în secolul al IX-lea fărîmiţaţi în cnezate uşor de dominat. La începutul secolului al X-lea aceste cnezate se unesc sub autoritatea cneazului Oleg (879—912) formînd puternicul stat kievean care a creat multe dificultăţi statului bizantin. Or, dominaţia cumană nu se putea realiza decît într-o perioadă cînd ruşii încă nu-şi creaseră acel stat puternic, amintit mai sus, deci înainte de secolul al X-lea.

3. Başkurzii, un alt popor menţionat în cronică, popula în acel timp regiunea munţilor Urali, deci se afla în vecinătatea cumanilor.

Ştirile furnizate de alte izvoare întăresc consideraţiile amintite. Ne referim la renumitul cărturar Mahmut din Kaşgar, care a trăit în veacul al XI-lea, şi care notează în opera sa monumentală *Divan Lugat it Türk* (Divanul cuvintelor turceşti), la cuvîntul kîpceak (cuman), raportînd totul la timpul său, că aceştia trecuseră mult înainte de secolul al XI-lea în zonele din nordul Mării Negre.

Afirmaţiile lui Mahmut din Kaşgar sînt confirmate şi de o cronică în limba arabă intitulată *Tarik'ın Bâb ve'l Evbab*, scrisă tot în secolul al XI-lea. Această cronică a fost folosită ca izvor de documentare şi de către renumitul cronicar otoman Münegimbaşî (1631—1702).

Însăşi *Oguzname*, care, aşa cum am mai amintit, încheie relatarea faptelor istorice cu anul 1035, vorbeşte de trecerea cumanilor în zona amintită ca un eveniment destul de vechi în comparaţie cu secolul al XI-lea.

Găsim date preţioase în legătură cu stabilirea cumanilor în regiunile amintite şi impactul lor cu popoarele menţionate în document şi în comentariile lui Ebülgazi Bahadîr Han incluse la sfîrşitul capitolului referitor la cumani.

În *Şeçere-i Terakime*, se menţionează că kîpceacii (cumanii) „au stăpînit acele locuri 400 de ani[13] şi de aceea ele (locurile respective) au căpătat numele de Deşt-i kîpceak (Ţara cumanilor)".

Cercetările de pînă acum au stabilit cu certitudine că înaintarea lui Batu Han, începînd cu anul 1239, în regiunea Don-Doneţ a provocat o masivă deplasare în rîndurile cumanilor spre vest. Căpetenia cumană (Köten) după o rezistenţă înverşunată împotriva lui Batu Han a fost nevoită să se refugieze, în fruntea a 40 de mii de ostaşi, la regele Ungariei (vezi Akdes Nimet Kurat, *op. cit.*, p. 73).

Or, dacă scădem din anul 1239 (începutul ofensivei lui Batu Han şi fuga cumanilor) cei 400 de ani de dominaţie cumană în locurile respective (despre care vorbeşte Ebülgazi Bahadîr Han în comentariul amintit) obţinem anul 839. Acest an, considerăm noi, că este data aproximativă cînd s-a produs impactul dintre români şi cumani la care se referă *Oguzname*.

[13] În textul cercetat de noi 4 000 ani, iar în cel inclus, mai tîrziu, de însuşi autorul în lucrarea sa *Şeçere-i Terakime*, 400 ani. Noi am folosit varianta ultimă care este conformă cu realitatea istorică privind dominaţia cumanilor în Deşt-i kîpceak.

În *Oguzname* mai sînt cîteva informaţii care aruncă o oarecare lumină şi asupra anumitor aspecte din relaţiile româno-cumane. Potrivit cronicii, cumanii, în baza raporturilor de dominaţie politică, strîngeau de la popoarele peste care îşi exercitau autoritatea darea în produse agricole denumită „îndîr-targî". O parte din „îndîr-targî" era trimisă hanului, iar o parte (la aprecierea acestora) era păstrată de cumani [14].

O altă problemă ridicată de cronică se referă la localizarea „Ţării românilor". *Oguzname* nu precizează regiunea unde era situată „Ulak-ili" (Ţara românilor). Potrivit cronicii „în timpul lui Oguz Han în preajma apelor Ten ⟨Don⟩, Itil ⟨Volga⟩ şi Yayik ⟨Ural⟩ locuiau numai cumanii" [15]. Dacă ne ghidăm după cele patru coordonate indicate de cronică ajungem la concluzia că limitele estice ale „Deşt-i kîpceak" (Ţara cumanilor) se aflau pe malul fluviului Yayik (Ural), iar cele vestice pe malul apei Ulug suwî [16]. În cronică sînt cuprinse şi alte nume de ape, însă ele n-au nici o legătură cu pasajul în studiu. Denumirea „Ulug suw", de o deosebită importanţă pentru problema exprimată mai sus, este compusă din două părţi: „ulug" (*ulu*, în turca modernă) şi „suw" (*su*, în turca contemporană), „Ulug suw" însemnînd, deci, Apa Mare. Or, în documentele turceşti, vechi sau noi, referitoare la sud-estul Europei (şi în nici un alt izvor) nu este menţionat un astfel de nume de apă. Este posibil, după părerea noastră, ca denumirea „Ulug suw" să fie o formă coruptă de la „Ulak suwî" (Apa românului). Această apă, indicînd limita vestică (în timpul la care se referă cronica) al „Deşt-i kîpceak", ar putea să fi constituit, cel puţin pentru un timp, graniţa dintre Ţara cumanilor şi Ţara românilor.

Ipoteza noastră se bazează pe o realitate istorică evocată de unii turcologi cunoscuţi şi apreciaţi în lumea ştiinţei istorice prin contribuţiile lor remarcabile la istoria cumanilor, pecenegilor şi a altor popoare türce stabilite în spaţiul nord-pontic. Ne referim la istoricul turc Nimet Kurat Akdes, de la care aflăm că populaţia cumană se împărţea în două ramuri mari: kara kîpceak şi ak kîpceak. Prima ramură a ocupat un timp spaţiul dintre Don şi Doneţ, iar cealaltă regiunile dintre Nipru şi Nistru [17]. Deşi numele turcesc de mai tîrziu al Nistrului este Turla, nu putem exclude ipoteza ca Ulak suwî să fie chiar Nistrul, constituind un timp graniţa dintre Ţara cumanilor şi Ţara românilor. E posibil, de asemenea, ca denumirea de „Ulak suwî" să se refere la Dunărea de Jos, fapt care nu schimbă nimic din raporturile româno-cumane.

Din cele arătate pînă acum rezultă cîteva concluzii importante pentru istoriografia românească şi pentru viitoarele cercetări:

1. Aşa cum am mai arătat „Ţara românilor" devenise „duşmană", nu vroia „să se supună" lui Oguz Han; acesta trimite împotriva ei o numeroasă oaste. Or, o asemenea poziţie faţă de cumani, puternici în acea vreme, putea să adopte numai un popor suficient de numeros, avînd o

[14] A. Zeki Velidi Togan, *op. cit.*, p. 49.

[15] Ebülgazi Bahadîr Han, *op. cit.*, p. 13.

[16] În lucrările citate la nota 11 cuvîntul „ulug" este raportat la Volga şi Don în sens de ape mari, însă greşeala este evidentă. Ulug este, aşa cum am tradus noi, numele unei alte ape.

[17] Akdes Nimet Kurat, *Türk Kavimleri ve Devletleri* (Popoarele türce şi statele lor), Ankara, 1972, p. 74.

organizare statală şi o oaste destul de puternică. Acest aspect al problemei ni se pare deosebit de important. Deci românii, încă din secolul al IX-lea, dispuneau de o formă statală capabilă să organizeze rezistenţa împotriva unui duşman numeros.

2. În viziunea cronicii, românii aveau aceeaşi pondere din punct de vedere militar ca şi ruşii, maghiarii şi başkurzii.

3. Datele sumare, dar de o mare valoare, din *Oguzname* constituie încă o dovadă, alături de cele cunoscute pînă acum, în legătură cu continuitatea poporului român în străvechea sa vatră.

UNE MENTION INÉDITE SUR DES ROUMAINS DU IXe SIÈCLE DANS *OCUZ-NAME* LA PLUS ANCIENNE CHRONIQUE TURQUE

RÉSUMÉ

La mention sur les Roumains du nord du Danube apparaît dans l'*Oguz-Name* (Epopée du Khan-Oguz)—la plus vieille des chroniques illustrant la naissance du peuple turc.

Cette chronique retrace deux aspects de l'histoire ancienne des Roumains, antérieure à la formation des Etats féodaux de Moldavie et de Valachie.

1. L'existence dès le IXe siècle sur le territoire actuel de la Roumanie d'une formation étatique assez importante.

2. La formation étatique des Roumains entretenait des relations avec les Cumans et les Petchénègues, deux des plus vieilles peuplades d'origine turque établies dans le Sud-Est de l'Europe.

Le document en question reflète dans le même temps la continuité du peuple roumain sur son âtre historique.

EXPLICATION DE LA FIGURE

Fig. 1. Page de l'*Oguz-Name* avec la mention des Roumains.

DATE PRELIMINARE CU PRIVIRE LA DESCOPERIRILE DE BRONZURI DE LA BICAZ (JUD. MARAMUREŞ)

DE

CAROL KACSÓ

În toamna anului 1977 şi în primăvara anului 1978, patrimoniul muzeului din Baia Mare s-a îmbogăţit cu două depozite de bronzuri, ambele descoperite în acelaşi punct de hotar, numit *Valea Unghiului*, din raza localităţii Bicaz (jud. Maramureş). Acest punct se găseşte la aproximativ 3 km sud-est de centrul comunei, în stînga şoselei Cehu Silvaniei — Supuru de Jos, fiind versantul sudic, cu o înclinaţie relativ lină, al unui deal nu prea înalt.

Avînd în vedere importanţa descoperirilor, care ar impune punerea lor cît mai grabnică în circuitul ştiinţific, dar şi faptul că valorificarea lor necesită încă studii şi analize de mai lungă durată, în articolul de faţă ne rezumăm la prezentarea unor date preliminare, urmînd să revenim asupra acestora cu prilejul publicării integrale a depozitelor.

*

Primele date cu privire la descoperirea unor obiecte de bronz la Bicaz ne-au fost furnizate de Olivia şi Liviu Buga din Baia Mare, care, prezentîndu-ne cîteva piese, ne-au informat că unele dintre ele au fost găsite mai demult de un localnic din Bicaz, Ioan Floruţ, iar altele chiar de ei, la suprafaţă, în locul indicat de primul descoperitor, care mai păstra încă un număr mare de obiecte.

În zilele de 7 şi 8 noiembrie 1977 am identificat pe teren locul exact de descoperire a depozitului şi am executat un sondaj de verificare.[1]. În caseta săpată pe o suprafaţă de 12/12 m au mai apărut, între adîncimile de 0,05 şi 0,25 m, numeroase obiecte de bronz. Cu acest prilej a fost recuperată şi întreaga cantitate de piese ce se mai afla în posesia lui Ioan Floruţ. Din relatările acestuia am aflat că bronzurile ce le avea au fost adunate de la suprafaţa solului, timp de mai mulţi ani.

Deşi n-a fost stabilită poziţia iniţială a depozitului, este aproape cert că piesele ce îl compun au fost depuse într-o groapă nu prea adîncă, săpată într-un sol ce a suferit ulterior, sub influenţa vegetaţiei lemnoase a pădurii de quercinee, un proces înaintat de podzolire, iar după tăierea

---

[1] Sondajul a fost efectuat cu sprijinul muncitorilor forestieri de la Ocolul Silvic Ulmeni (inginer şef L. Buga), cărora le mulţumim şi pe această cale. La lucrări au mai participat V. Achim, directorul Muzeului judeţean — Maramureş, din Baia Mare, profesorii de istorie O. Buga şi Tr. Rusu, precum şi reprezentanţi ai Consiliului popular al comunei Bicaz.

S C I V A, tomul 31, nr. 2, Bucureşti, aprilie — iunie 1980, p. 295—303

pădurii şi un proces lent de eroziune de suprafaţă, care a dus la decopertarea sa. În cele din urmă, lucrările mecanizate de pregătire a solului au distrus în întregime groapa de depunere şi au răspîndit pe o suprafaţă relativ mare obiectele. Este sigur că bronzurile nu au fost depuse în vase de lut, în locul descoperirii negăsindu-se nici un rest ceramic.

Conţinutul depozitului este următorul : 1. Topor de tip Drajna (greut. 0,455 kg) ; 2 — 5. Topoare cu disc şi spin, întregi (greut. totală 1,475 kg) ; 6 — 12. Fragmente de topoare cu disc şi spin (greut. totală 0,940 kg) ; 13 — 14. Vîrfuri de lance (greut. totală 0,255 kg) ; 15 — 16. Fragmente de lame de spadă (greut. totală 0,155 kg) ; 17 — 18. Fragmente de pumnale (greut. totală 0,065 kg) ; 19 — 26. Celturi cu plisc întregi (greut. totală 1,270 kg) ; 27 — 34. Celturi cu plisc fragmentare (greut. totală 0,395 kg) ; 35. Fragment de celt de tip transilvănean (greut. 0,150 kg) ; 36. Celt-ciocan (greut. 0,180 kg) ; 37. Daltă cu toc (greut. 0,030 kg) ; 38 — 40. Fragmente de dălţi cu toc (greut. totală 0,050 kg) ; 41. Fragment de lamă de fierăstrău (greut. 0,005 kg) ; 42. Seceră cu buton (greut. 0,095 kg) ; 43 — 53. Fragmente de seceri cu buton (greut. totală 0,380 kg) ; 54 —62. Fragmente de seceri cu cîrlig (greut. totală 0,455 kg) ; 63 — 65. Fragmente de seceri cu limbă la mîner (greut. totală 0,075 kg) ; 66. Fragment de lamă de brîu ornamentat (greut. 0,030 kg) ; 67. Fragment de verigă de picior (greut. 0,035 kg) ; 68. Fragment de pandantiv tubular (greut. 0,005 kg) ; 69. Fragment de bară cu secţiunea pătrată (greut. 0,025 kg) ; 70 — 81. Obiecte nedeterminabile (greut. totală 0,280 kg) ; 82 — 485. Turte (greut. totală 219,345 kg).

Depozitul cîntăreşte în total 226,155 kg [2], greutatea pieselor finite, întregi sau fragmentare, reprezentînd 3,01%.

La începutul lunii mai a anului 1978 am fost anunţaţi despre o nouă descoperire de bronzuri, făcută într-un punct foarte apropiat de locul de găsire a depozitului mai sus prezentat.

Primele piese din acest nou depozit au fost găsite tot la suprafaţă de către elevii Şcolii generale din Oarţa de Sus, care, sub conducerea profesorului lor de istorie, Tr. Rusu, au iniţiat o amplă acţiune de depistare de obiective arheologice în zonă. După adunarea obiectelor ce se aflau la suprafaţă, întrucît exista pericolul înstrăinării unor piese, descoperitorii, sub îndrumarea profesorului lor, participant deja la cîteva cercetări arheologice, au executat o săpătură de salvare, scoţînd la iveală şi restul bronzurilor.

Spre deosebire de primul depozit, piesele celui de-al doilea au fost mult mai puţin răvăşite de lucrările agricole, astfel că acestea au fost găsite relativ grupat, se pare că într-o groapă puţin adîncită în pămîntul viu, cu diametrul de cca 1,20 m. După relatările descoperitorilor, turtele căptuşeau marginea gropii, iar piesele finite erau depuse în mijlocul ei.

În momentul sosirii noastre la faţa locului, groapa de depunere, ce se afla la aproximativ 40 m nord-est de locul de descoperire a primului depozit, era deja complet distrusă. Am executat totuşi un sondaj de verificare, în urma căruia am mai recuperat cîteva bronzuri. Totodată,

---

[2] Această cifră reprezintă greutatea totală a depozitului înainte de curăţirea tuturor pieselor.

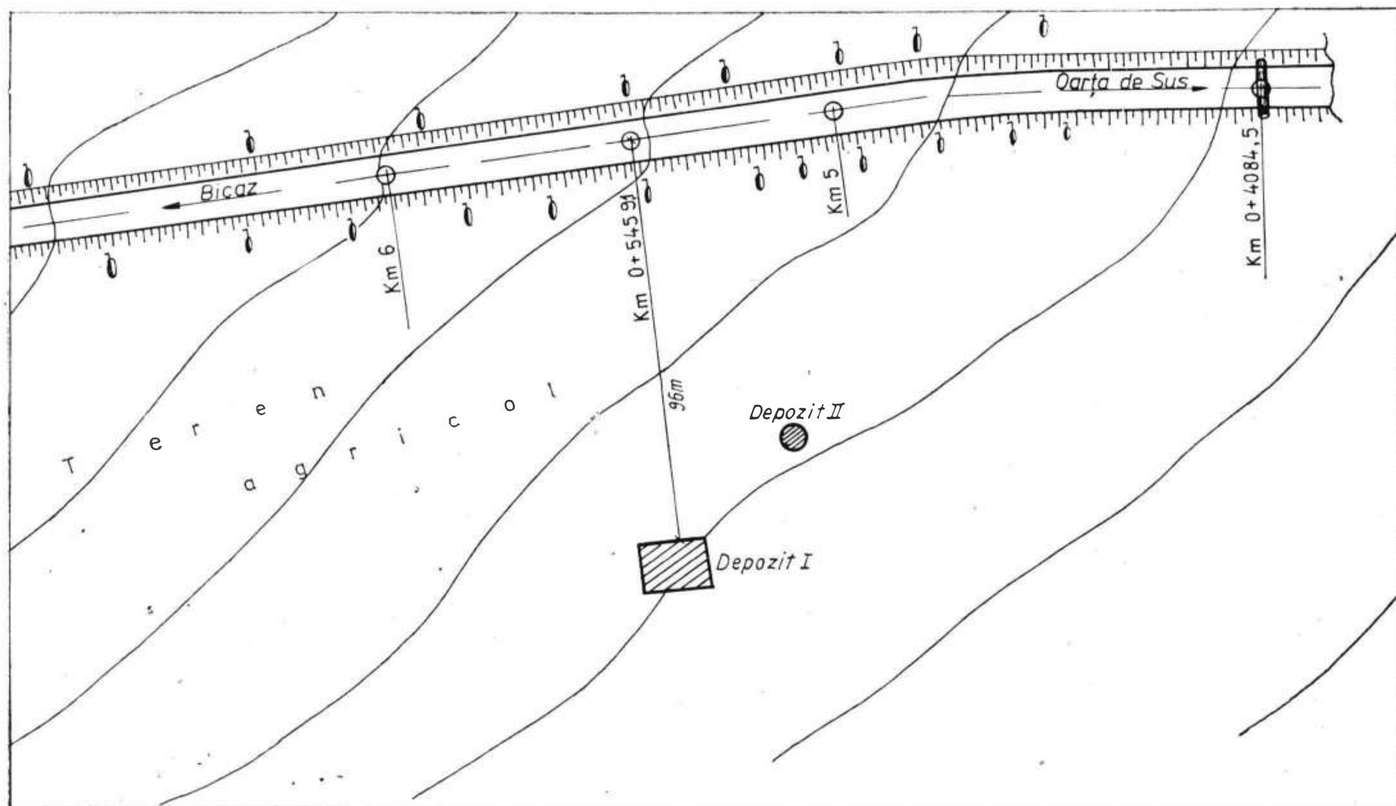

Fig. 1. Punctele de descoperire ale depozitelor de bronzuri de la Bicaz.

s-a făcut şi o depistare cu detectorul, găsindu-se încă un număr mic de obiecte.

Conţinutul celui de-al doilea depozit de la Bicaz este următorul: 1. Partea superioară a unui topor de tip Drajna (greut. 0,060 kg); 2 — 4. Topoare cu disc şi spin întregi (greut. totală 1,475 kg); 5 — 13. Fragmente de topoare cu disc şi spin (greut. totală 0,745 kg); 14. Vîrf de lance (greut. 0,200 kg); 15 — 20. Fragmente de vîrfuri de lance (greut. totală 0,345 kg); 21. Mîner de spadă (greut. 0,065 kg); 22 — 29. Fragmente de pumnale (greut. totală 0,245 kg); 30 — 37. Celturi cu plisc dezvoltat întregi (greut. totală 1,200 kg); 38 — 43. Fragmente de celturi cu plisc dezvoltat (greut. totală 0,245 kg); 44 — 54. Celturi cu plisc scurt întregi (greut. totală 1,550 kg); 55 — 71. Celturi miniaturale întregi (greut. totală 1,570 kg); 72. Celt de tip transilvănean (greut. 0,145 kg); 73 — 74. Fragmente de celturi de tip transilvănean (greut. totală 0,165 kg); 75. Celt masiv decorat (greut. 0,205 kg); 76 — 83. Fragmente de celturi masive (greut. totală 1,460 kg); 84 — 101. Fragmente şi tăişuri de celturi (greut. totală 1,005 kg); 102. Fragment de topor cu muchia prelungită în dreptul cefei (greut. 0,480 kg); 103. Fragment de topor de tip caucazian (greut. 0,345 kg); 104 — 107. Fragmente de topoare cu aripioare mediane (greut. totală 0,540 kg); 108 — 113. Fragmente de lame de fierăstrău (greut. totală 0,030 kg); 114 — 118. Seceri cu buton întregi (greut. totală 0,295 kg); 119 — 162. Fragmente de seceri cu buton (greut. totală 1,255 kg); 163 — 173. Fragmente de seceră cu cîrlig (greut. totală 0,520 kg); 174. Seceră cu limbă la mîner, din două bucăţi (greut. 0,105 kg); 175 — 204. Fragmente de seceri cu limbă la mîner (greut. totală 1,535 kg); 205. Piron cu disc mare (greut. 0,065 kg); 206. Fragment de piron cu disc mare (greut. 0,035 kg); 207. Bară cu secţiunea circulară (greut. 0,010 kg); 208 — 210. Fragmente de bară cu secţiunea patrulateră (greut. totală 0,70 kg); 211 — 212. Brîu lat împăturit în care este prinsă o seceră cu buton [3] (greut. totală 0,250 kg); 213 — 214. Brîu lat împăturit pe care este lipită o turtă [4] (greut. totală 0,637 kg); 215. Fragment de brîu mijlociu (greut. 0,020 kg); 216 — 217. Fragment de brîu îngust împăturit în care este prinsă o seceră fragmentară cu limbă la mîner [5] (greut. totală 0,055 kg); 218 — — 219. Cîrlige de brîu (greut. totală 0,006 kg); 220 — 223. Fragmente mici de plăci provenite probabil de la brîie (greut. totală 0,025 kg); 224. Sîrmă de bronz folosită pentru repararea unui brîu (greut. 0,002 kg); 225. Fragmente de plăci provenite probabil de la un vas de bronz (greut. totală 0,035 kg); 226. Brăţară cu secţiunea rombică (greut. 0,080 kg); 227. Brăţară masivă ornamentată (greut. 0,080 kg); 228 — 230. Fragmente de brăţări ornamentate cu crestături (greut. totală 0,100 kg); 231 — 232. Fragmente de brăţări din placă canelată (greut. totală 0,005 kg); 233. Fragment de brăţară (?) din placă cu secţiunea semilunară (greut. 0,010 kg); 234. Fragment de brăţară sau verigă neornamentată (greut. 0,040 kg); 235. Fragment de ac cu cap şi gît faţetat octogonal (greut. 0,045 kg); 236. Fragment de ac cu disc şi gîtul ornamentat (greut. 0,010 kg); 237.

[3] Întrucît pînă în momentul redactării articolului cele două piese n-au fost încă separate, le menţionăm aici împreună.
[4] Idem.
[5] Idem.

Fagment de fibulă (greut. 0,005 kg); 238 — 239. Pandantive (greut. totală 0,017 kg); 240. Faleră îndoită (greut. 0,006 kg); 241. Fragment de placă masivă de formă dreptunghiulară de destinaţie neprecizată (greut. 0,155 kg); 242 — 244. Fragmente nedeterminabile (greut. totală 0,018 kg); 245 — 248. Cioturi de turnare (greut. totală 0,075 kg); 249 — 253. Bucăţi de bronz (greut. totală 0,310 kg); 254. Bucată de rest de turnare (greut. 0,070 kg); 255. Turtă ce cuprinde diferite piese destinate retopirii, din care se pot distinge clar două fragmente de celturi, o seceră şi o brăţară fragmentare (greut. 1,650 kg); 256 — 618. Turte (greut. totală — 122,650 kg).

Cel de-al doilea depozit de la Bicaz cîntăreşte în total 142,481 kg[6], greutatea pieselor finite, întregi sau fragmentare, precum şi a resturilor de turnare reprezentînd 12,57 %.

Ţinînd seama de condiţiile de descoperire ale celor două depozite de la Bicaz, este cert faptul că ele n-au putut fi recuperate în întregime. Foarte probabil, o parte din obiecte s-au pierdut, iar o altă parte s-au răspîndit, datorită lucrărilor agricole, în aşa măsură pe teren, încît n-au putut fi încă găsite[7]. Cu toate acestea, cele două depozite reprezintă pînă în prezent, atît ca număr de piese, cît şi ca greutate, cele mai mari descoperiri de acest fel din părţile nord-nord-vestice ale României şi singurele despre care avem ample informaţii.

Ambele depozite se încadrează din punct de vedere cronologic în perioada Hallstatt A . Această încadrare este susţinută de cîteva piese cert databile, ele caracterizînd în mod exclusiv doar această perioadă. Se pare însă că între momentele de depunere ale celor două depozite există un mic decalaj de timp, depozitul Bicaz I fiind ceva mai vechi decît depozitul Bicaz II, el conţinînd într-o proporţie mai mare bronzuri de origine locală, cu o răspîndire în spaţiu mai limitată, avînd analogii pînă la identitate cu piese din depozitele perioadei precedente. Şi depozitul Bicaz II conţine astfel de piese, numărul lor este însă proporţional cu dimensiunile depozitului mult mai mic, aici fiind prezente şi o serie de obiecte de origine străină, ce apar foarte probabil în nordul Transilvaniei la o dată ceva mai tîrzie în cadrul perioadei Hallstatt A .

Deşi cercetarea arheologică sistematică a zonei Subcodru — de care aparţine şi localitatea Bicaz — este încă la începuturi, se poate afirma cu certitudine că evoluţia comunităţilor umane din ultimele secole ale mileniului al II-lea î.e.n. a cunoscut etape similare cu cea a bazinului Lăpuş, aspectul cultural în care se încadrează această evoluţie purtînd denumirea de grupul Lăpuş.

Acest grup ia naştere pe un puternic fond local de factură Suciu de Sus, ce a recepţionat şi o serie de influenţe externe, dintre care cele mai

---

[6] Ca şi în cazul primului depozit, cifra menţionată reprezintă greutatea totală a depozitului înainte de curăţirea tuturor pieselor.

[7] În toamna anului 1978, prof. Tr. Rusu a donat muzeului din Baia Mare un celt de aspect miniatural, descoperit de unul din elevii Şcolii generale din Oarţa de Sus, tot în punctul Valea Unghiului, la o distanţă apreciabilă de locul de descoperire a celor două depozite. Foarte probabil, avînd în vedere piesele analoage din depozitul II, celtul aparţine acestui depozit.

vădite vin din zona Tisei superioare. Grupul are o putere economică deosebită, fiind stăpîn pe resurse de materii prime, în special cupru și aur, de mare valoare. El evoluează paralel din punct de vedere cronologic, cel puțin pentru un timp, cu grupul Gáva-Holihrady, cu care prezintă multe trăsături comune, dar și nete deosebiri.

Săpăturile efectuate într-unul din tumulii marii necropole de la Bicaz [8], în apropierea căreia se plasează dealtfel locul de descoperire a depozitelor, au permis descoperirea unor vase de factură identică cu cele din necropola tumulară de la Lăpuș. Astfel, au apărut împreună, într-o poziție stratigrafică ce nu poate fi pusă sub semnul întrebării, ceramică canelată, de culoare neagră în exterior, roșie în interior, cu ceramică avînd aceeași ardere specifică, ornamentată cu motive geometrice, realizate prin excizie și incizie. O astfel de asociere este frecventă și în necropola tumulară de la Lăpuș, unde apare în subfaza II A și în subfaza II B [9]. Din punct de vedere cronologic, aceste subfaze se datează, pe baza inventarului metalic, la sfîrșitul secolului al XIII-lea și în secolul al XII-lea î.e.n. În tumulul de la Bicaz au fost găsite și cîteva psalii din corn de cerb, decorate cu cele mai tipice motive Suciu. Prezența acestora este o dovadă în plus a participării culturii Suciu de Sus la geneza aspectului cultural al zonei în perioadele Bronz D—Hallstatt A.

Concordanța cronologică dintre depozite și necropola de la Bicaz demonstrează că bronzurile au fost depuse sau ascunse de comunitățile ce au ridicat tumulii.

Depozitele asemănătoare prin compoziție și datare cu depozitele de la Bicaz sînt numite și depozite-turnătorii [10]. Astfel de depozite au apărut în Transilvania la Aiud, Band, Dipșa, Gușterița (II), Șpălnaca (II), Uioara. Potrivit datelor statistice întocmite de M. Rusu [11], aceste depozite conțin aproape 15 000 de piese, în greutate de peste 4 500 kg. La ele se adaugă și un număr considerabil de depozite mai mici, fapt ce arată în mod evident că metalurgia bronzului din Transilvania și-a atins apogeul în perioada Hallstatt A_1.

Depozitele de la Bicaz sînt primele dovezi sigure despre existența și în nordul Transilvaniei a unor mari ateliere metalurgice. Ele nu sînt însă singurele depozite mari ce au fost descoperite în această zonă. Despre celelalte depozite de acest tip găsite aici avem doar informații lacunare. Astfel, la Cîmpulung la Tisa a fost descoperit în anul 1870, cu ocazia lucrărilor de construcție a căii ferate, un depozit al cărui conținut, după afirmația lui Ioan Mihályi [12], a umplut o întreagă căruță. Din acest depozit a ajuns în colecția Gimnaziului reformat din Sighetu Marmației o singură piesă — un vîrf de lance, restul obiectelor au dispărut fără urmă imediat

---

[8] C. Kacsó, *Cercetările arheologice de la Oarța de Sus și Bicaz, jud. Maramureș*, Raport la cea de-a XIII-a Sesiune anuală de rapoarte arheologice, Oradea, 9 — 11 martie 1979.

[9] C. Kacsó, Dacia, N.S., 19, 1975, p. 61 — 62, fig. 6; 13/3. Periodizarea internă a necropolei de la Lăpuș este în prezent mai nuanțată decît a apărut în articolul citat, prin împărțirea fazei II în două subfaze, astfel reflectîndu-se mai exact evoluția petrecută.

[10] M. Rusu, *Metalurgia bronzului din Transilvania la începutul Hallstattului* (rezumatul tezei de doctorat), Cluj, 1972; idem, în *Festschrift W.A.v.Brunn* (sub tipar); M. Petrescu-Dîmbovița, *Depozitele de bronzuri din România*, București, 1977, p. 23.

[11] M. Rusu, în *Festschrift W. A. v. Brunn* (sub tipar).

[12] I. Mihályi, *Pămîntul Maramureșului în preistorie* (manuscris — traducere din limba maghiară).

după descoperire. Depozitului Domănești I, descoperit în anul 1880, i-au aparținut 357 de bronzuri, din care sînt cunoscute în prezent aproximativ 182 [13]. Depozitul Şieu I, găsit în anul 1913, cîntărea cca 100 de kilograme [14]. Se pare că şi depozitul Rozavlea II, despre al cărui conţinut nu se păstrează nici un fel de date, a fost de mari dimensiuni [15].

Cele două depozite de la Bicaz au în compoziţie obiecte finite, din care o parte — mai ales arme în cazul primului, depozit arme, celturi, seceri, brăţări în cazul celui de al doilea — reprezintă piese întregi, iar o altă parte obiecte degradate, deformate sau fragmentare, precum şi o cantitate foarte mare de turte. Această compoziţie indică faptul că în zona de descoperire a depozitelor existau atît ateliere de confecţionare a bronzurilor, cît și cuptoare de topire, unde metalul necesar era obţinut nu numai din minereuri, ci şi din retopirea unor obiecte de bronz neutilizabile.

Minereurile de cupru întrebuinţate proveneau cu siguranţă din Munţii Gutîi și Ţibleș, ce se află la o distanţă relativ apropiată. La acea vreme se exploatau din filoanele de suprafaţă atît minereurile oxidice și hidroxidice (azurit, lazurit, cuprit etc.), cît şi cele sulfidice (chalcopirită, covellită, chalcozină etc.). Pentru obţinerea cuprului din minereurile oxidice, acestea erau reduse în cuvele de topire cu ajutorul mangalului. În cazul folosirii unor minereuri sulfidice, era necesară mai întîi o prăjire a acestora la temperatura de 800° pentru arderea sulfului (în formă de SO_2) și obţinerea de oxizi de cupru. Minereul topit era deşarjat periodic în adîncituri formate în imediata apropiere a cuptoarelor, realizîndu-se în felul acesta turtele. Producerea unui metal de bună calitate necesita un timp îndelungat şi operații repetate de prăjire și reintroducere în cuptoare a matei, pentru eliminarea cît mai completă a sulfului [16].

O parte din turtele depozitelor de la Bicaz ar fi putut fi întrebuinţate pentru confecţionarea de piese, fiind realizate din cupru sau chiar bronz de bună calitate. O altă parte însă se găsesc încă în stadiul de mata. Ele sînt în general bucăţi mici, uneori chiar mărunte, de forme imprecise și au o greutate mică.

Dintre turtele descoperite la Bicaz, de un interes deosebit sînt cele ce conțin piese clar vizibile. Acestea au putut fi obiecte de rebut sau fragmente, ce au fost depuse înainte de deșarjare în adîncituri, peste ele turnîndu-se metalul topit, ce s-a solidificat înainte de a putea topi obiectele, din cauza căldurii latente a acestora. Nu cunoaştem astfel de turte decît din depozitul de la Bodrogkeresztúr [17], s-ar putea însă ca o reexaminare atentă a turtelor descoperite în Transilvania, numărul acestora fiind doar în depozitele-turnătorii de peste 6 660 [18], să permită identificarea şi a altora de acest fel.

---

[13] J. Hampel, *Bronzkor*, I, pl. 122 — 124 ; A. Mozsolics, *Bronze-und Goldfunde des Karpatenbeckens*, Budapesta, 1973, p. 128 — 129 ; M. Petrescu-Dîmboviţa, *op. cit.*, p. 57 — 58.

[14] D. Popescu, Dacia, VII — VIII, 1937—1940, p. 145 — 146 ; M. Roska, *Repertorium*, p. 240, nr. 3 ; A. Mozsolics, *op. cit.*, p. 173 — 174 ; M. Petrescu-Dimboviţa, *op. cit.*, p. 70.

[15] M. Roska, *Repertorium*, p. 239, nr. 59.

[16] Fiind mai ușoară decit metalul de bună calitate, mata apărea la suprafaţa cuprului turnat în adincituri, sub forma unui strat, ce se putea ușor indepărta.

[17] Informaţie amabilă A. Mozsolics.

[18] M. Rusu, *op. cit.*

Cîteva din turtele de la Bicaz sînt perforate. Această perforaţie s-ar putea să fie doar accidentală, cauzată de obiectul ascuţit cu care erau scoase sau mutate turtele semisolidificate, n-ar fi exclus însă ca perforările să fi fost executate cu scopuri precise, respectiv observarea compoziţiei turtei, a calităţii acesteia, întrucît în cazul compoziţiei omogene perforaţia era uniformă şi cu suprafeţele netede, iar în cazul compoziţiei eterogene perforaţia era neuniformă. O turtă de acest fel a fost descoperită în tumulul 12 de la Lăpuş [19]. Turte perforate apar şi în depozitul de la Crăciuneşti [20], precum şi în depozitele-turnătorii.

*

În ultimii ani au apărut în nordul Transilvaniei un număr considerabil de descoperiri de bronzuri. Fără îndoială însă, depozitele de la Bicaz sînt, prin cantitatea de piese ce le conţin şi prin multitudinea de probleme pe care le ridică, cele mai importante dintre acestea. Observaţiile preliminare mai sus prezentate, făcute în lipsa analizelor spectralo-chimice ale obiectelor, le considerăm doar ca puncte de plecare în studierea celor două depozite.

DONNÉES PRÉLIMINAIRES CONCERNANT LES BRONZES TROUVÉS À BICAZ (DEP. DE MARAMUREŞ)

RÉSUMÉ

Deux dépôts de bronzes ont été mis au jour, l'un durant l'automne de 1977, l'autre au printemps de 1978, dans les limites de la localité de Bicaz (dép. de Maramureş), au lieu-dit « Valea Unghiului ». Les emplacements des deux dépôts ne sont séparés l'un de l'autre que par 40 m.

Sur le dépôt Bicaz I, on a récupéré 485 pièces, dont 81 représentant des objets finis, entiers ou fragmentaires, alors que pour le réste il s'agit de loupes. Toutes ces pièces réunies pèsent 226,155 kg. Le dépôt Bicaz II compte 618 pièces, dont 243 des objets finis, les autres pièces étant des loupes, des chicots, des morceaux de bronze ou des dechets. Le tout pèse 142,481 kg.

Ces deux dépôts remontent à la période Hallstatt A_1, Bicaz I étant légèrement antérieur au dépôt Bicaz II et de ce fait comportant une quantité plus grande de bronzes d'origine locale, avec un diffusion limitée dans l'espace. Les pièces qui le composent offrent des analogies jusqu'à la parfaite identité avec certaines pièces des dépôts datés de la période précédente. Cette sorte de pièces entre du reste aussi dans la composition du dépôt Bicaz II, mais leur nombre est proportionnel à l'importance de ce dépôt, de beaucoup moins grand que le premier. On constate également la présence dans la composition de ce second dépôt d'une série d'objets étrangers à la production locale, de ceux qui apparaissent fort probablement dans le nord de la Transylvanie à une date plus avancée de la période Hallstatt A_1.

---

[19] C. Kacsó şi I. Mitrea, SCIVA, 27, 1976, 4, p. 545.
[20] F. Nistor şi A. Vulpe, SCIVA, 26, 1975, 1, fig. 4/31 — 33.

La zone où ces dépôts ont été mis au jour appartenait au cours du Hallstatt A_1 aux communautés du groupe Lăpuş. Il s'agit d'un groupe formé à partir d'un fonds solide de facture Suciu de Sus qui aura reçu certaines influences étrangères, dont les plus évidentes sont d'origine de la région du cours supérieur de la Tisa.

Ces dépôts de Bicaz sont les premières preuves incontestables de la présence, dans le nord de la Transylvanie, d'importants ateliers spécialisés dans la métallurgie du bronze.

EXPLICATION DES LA FIGURE

Fig. 1. Les emplacements de la mise au jour des deux dépôts de bronzes de Bicaz.

DOUĂ LESPEZI ROMANE „RESTAURATE"

DE

I.I. RUSSU

Restabilirea formelor şi elementelor gliptice şi a textelor epigrafice la monumentele romane fragmentare se face în primul rînd prin analogii şi exemple apropiate, apoi prin reconstituirea grafică, adică desenul amplificat luînd ca bază textul şi cadrul plastic păstrat, direct de pe fotografie. Ultimul procedeu s-a dovedit o metodă utilă şi eficientă, teoretică şi practică, cum s-a arătat cu alte prilejuri (de ex. în Drobeta, 2, 1976, p. 48—51), aplicată mai demult în publicaţiile noastre epigrafice şi în colecţiile materialului din Dacia (IDR, I, III/1 şi III/2). După asemenea criterii grafice şi analogice, contînd mereu pe simţul pentru simetrie şi armonie constatate la majoritatea artiştilor şi simplilor meşteri romani din tot imperiul, sînt reexaminate aici două piese fragmentare din Dacia : una din Apulum (Alba Iulia), necunoscută în bibliografie ca stelă funerară cu relief, fiind abia semnalată în CIL, III de două ori, dar ignorată în ultimele opt decenii, nefiind identificată „pe teren" (regăsită de noi în Muzeul judeţean Deva, prin anul 1970) ; a doua, cu totul celebră, provenind din castrul Căşeiu (jud. Cluj), care a apărut în vreo duzină de publicaţii româneşti şi externe, dar mutilată la marginea dreaptă şi jos, necesar să fie şi ea „restaurată" ca elemente gliptice şi text epigrafic.

1. CIL, III, 7 808, Apulum, cu informarea „Carlsburg [Alba Iulia] Geniecommando in hortis, descripsi et ectypum sumpsi", cu un facsimil al textului astfel : [*d*]*M*/ [*cla*]*VDIE* / .... *GENE* / .. *V* .... În supplement CIL, III, 12 556 apare adausul „ad n. 7 808. Nunc Nagy Enyed [Aiud, jud. Alba] in collegio reformatorum Jung". Textul a fost reprodus şi de A. Cserni (Czerny), în monografia istorică a judeţului Alba „se afla în grădina comandamentului trupelor de genişti" (*Alsófehér vármegye története*, Aiud, 1901, p. 427, nr. 284 „a Geniedirectio kertjében volt"). În acea grădină a comandamentului trupei de genişti la Alba Iulia, piesa fragmentară va fi stat vreo cîţiva ani, căci cineva se pare că a cărat-o la Aiud (capitala de atunci a judeţului Alba Inferioară), în muzeul „colegiului reformaţilor", unde a văzut-o istoricul-epigrafist austriac Julius Jung pe la sfîrşitul veacului al XIX-lea (dacă nu este cumva o confuzie sau încurcătură de „fişe") ; alţii însă nu semnalează la Aiud fragmentul, care dacă a fost de fapt cîtăva vreme la Aiud, de aici trebuie să fi migrat spre Deva (pe la începutul veacului al XX-lea, dus posibil de G. Téglás, om cu vaste şi solide relaţii în toată Transilvania, pasionat colecţionar şi amator de antichităţi, eminent organizator al marelui muzeu din acel oraş), unde în depozitul extern se află un fragment de stelă funerară din piatră calcaroasă cu exact aceleaşi litere la colţul drept superior al cîmpului inscripţiei, ca în CIL, III, 7 808. Dimensiunile fragmentului

„din Deva" sînt: înălţime 65, lăţime 56, grosime 21 cm, litere înalte de 9 cm în r. 1 (M), de numai 7 cm în r. 2 — 3; se păstrează şi din medalion o parte cu un bust, ca şi partea superioară a semicolonetei cu viţă, frunze, ciorchini de struguri şi un capitel susţinînd o arcadă din trei nervuri încercuind medalionul pînă la coloneta corespunzătoare din marginea stîngă (lipsă integral); întregirea în partea superioară şi stîngă a registrului-medalion este ipotetică (dar destul de probabilă), putînd să aibă şi alte elemente ornamentale deasupra celor două portrete din interiorul medalionului.

În reconstituire, partea centrală a stelei funerare şi primele trei (sau patru) rînduri de text se prezintă astfel (fig. 1):

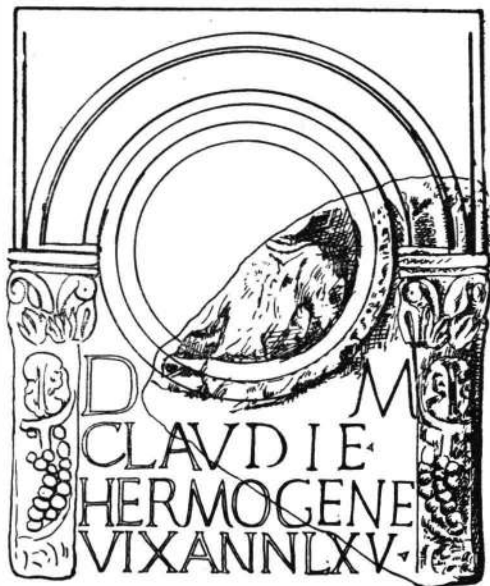

Fig. 1. Apulum. Stela funerară a Claudiei Hermogena (CIL, III, 7 808) : *a* fotografia fragmentului (Muzeul judeţean Deva) ; *b* reconstituirea grafică.

[D(is)] M(anibus)
[Cla]udi(a)e
[Hermo]gen(a)e
[vix(it) an. ?LX] V(?)
. . . .
. . . .

Era epitaful unei femei din Apulum *Claudia Hermogena* (formă defectivă la cazul dativ cu *-e* în loc de *-ae*, scriere sau pronunţare „vulgară" destul de frecventă în unele inscripţii), persoană cu bun nume (*gentilicium*) roman imperial din veacul I şi *cognomen* grecesc, deci foarte probabil de obîrşie greco-orientală, de prin Orient. Numele greceşti, purtate mai ales de levantini şi liberţi (sclavi) ai aristocraţiei romane şi ai palatului imperial la Roma, sînt în număr de vreo 425 în Dacia romană; un repertoriu complet al lor va trebui să fie făcut în baza tuturor atestărilor epigrafice cu textul lor integral, nu numai cu indicarea elementelor, a numărului de atestări şi funcţii în sistemul antroponimic roman al celor *tria nomina*,

cum s-a făcut începutul schematic la 1975, în „onomastica Daciei romane", limitată la un număr redus de pagini (*L'onomastique de la Dacie romaine*, în culegerea de comunicări ale colocviului parisian „L'onomastique Latine", Paris, 1977, p. 357 — 358).

2. *Stelă funerară*, de piatră nisipoasă, fragmentară, ciuntită la marginea dreaptă pe toată înălţimea, ca şi la colţul drept de jos; înălţime 110, lăţime 90 cm, grosime 15 cm; litere înalte 5 cm; este epitaful monumental ce s-a pus veteranului Iulius Cresce(n)s în cimitirul de lîngă castrul auxiliar SAMVM (Căşeiu, jud. Cluj, la nord de Dej pe malul drept de nord al Someşului), descoperit la 1929 în săpăturile în ruinele castrului de şantierul condus de Em. Panaitescu (1885—1958, fost profesor de istoria antică la universitatea Cluj şi director al Şcolii române din Roma, Accademia di Romania), care a publicat-o fără zăbavă cu larg comentar în raportul asupra campaniei de săpătură: ACMIT 2, 1929, p. 329 — 337, fig. 8 foto. Prin faptul că relieful prezintă o bogăţie de elemente şi forme în adevăr excepţionale, de interes deosebit pentru arta plastică provincială, pentru compoziţia cu numeroase particularităţi ca şi unele elemente ale costumului purtat de provincialii daco-romani din zona Someşului, piesa a avut parte de atenţie şi chiar de celebritate în bibliografie, fiind reprodusă fotografic, integral sau parţial, cu descrieri analitice şi analogice mai mult sau mai puţin ample privind cele trei registre ale grandiosului relief al „banchetului funerar": I. sus doi Eroşi cu ghirlande şi doi păuni; II. trei sclavi (servitori) ţinînd cu mîinile ridicate nişte perdele; III. scena centrală a „banchetului funerar" cu două personaje: bărbat („titularul" monumentului), culcat pe *kline* (sofa), femeia şezînd într-un fotoliu, ţinînd cîte un pahar în mînă şi o coroană; în primul plan masa rotundă cu bucate, la dreapta ei un personaj mai mic, cam 1/4 din partea lui dreaptă (restul dispărut în lacuna-fractură), era o fetiţă-sclavă ori copil din casă. Cîmpul inscripţiei era frumos încadrat de cele două semicolonete; scrierea corectă, clară, fără a fi elegantă. Pe cît putem şti, piesa a fost descrisă, studiată, reprodusă integral sau parţial în următoarele publicaţii: — DolgSzeged, 6, 1930, p. 8, fig. 8 (foto); V. Christescu, RIR, 2, 1932, p. 267 — 287, amplă descriere şi analiză comparativă; AnnEp, 1932, 74(textul funerar); DolgSzeged, 9 — 10, 1933—1934, p. 174 (foto); S. Ferri, *Arte romana sul Danubio*, Milano, 1933, p. 314 — 316, fig. 412 — 414; ArchÉrt, 1944—1945, p. 132, pl. 61/1-2 (foto, ca analogie; L. Nagy); *Istoria României*, I, Bucureşti, 1960, p. 395, fig. 93, fotografie parţială cu personajul principal „un localnic în scena numită « banchetul funebru », Căşei"; *Römer in Rumänien*, Köln, 1969, p. 135, D 59 (eroare de lectură în r. 4 „*Au* ..." în loc de *AN*...); *Civiltà Romana in Romania*, Roma, 1970, p. 152, D 66, pl. 15; Apulum, 12, 1974, p. 163 — 168, fig. 3 (analiză amplă, de L. Bianchi).

Peste tot, piesa gliptic-epigrafică someşană apare mutilată la marginea dreaptă şi jos, nu s-a făcut o întregire, iar numele propriu al ostaşului veteran a fost citit *IVL*(*ius*) *CRE*[*scens*]. Partea dreaptă lipsă a stelei funerare din Căşeiu trebuie însă şi poate fi refăcută grafic, obţinîndu-se o imagine completă a scenelor şi a cadrului, ca şi a numelui

purtat de veteran (fig. 2), *cognomen*-ul lui avea forma populară *CRESCES*, ce nu era o raritate în inscripţii şi în alte nume proprii (ca *Vales* în loc de *Valens*, ultimul exemplu semnalat în nordul Daciei : SCIVA, 28, 1977, 1, p. 95 — 99, ş.a.), ca şi în cuvinte comune.

Fig. 2. Căşeiu (jud. Cluj). Stela funerară a veteranului Iulius Cresces ; *a* fotografia fragmentului (Muzeul de istorie al R.S.România, Bucureşti) ; *b* reconstituire grafică .

DEUX STÈLES FUNÉRAIRES ROMAINES « RECONSTITUÉES »

RÉSUMÉ

En relevant tout d'abord l'importance du procédé de la reconstitution graphique des monuments anciens fragmentaires, avec inscription et relief, sur la base de leur photographie et des analogies disponibles, on examine deux pièces funéraires de la province de Dacie :

1. CIL, III, 7 808 (= 12 556) de Apulum (Alba Iulia), que nous avons retrouvée dans le Musée archéologique de Deva (Roumanie) : on refait schématiquement le relief-medaillon avec deux bustes et le champ de l'inscription avec les premières 3 (ou 4) lignes du texte fragmentaire (fig. 1) ; c'est l'épitaphe d'une *Claudia Hermogena* (les deux noms au

cas datif avec -*e* au lieu de -*ae*), un personnage au nom (*gentilicium*) romain et le *cognomen* grec, donc très probablement d'origine orientale.

2. La stèle funéraire en pierre, abîmée en bas et la marge droite, mais d'une richesse exceptionnelle et donc très intéressante, qu'on a érigée au vétéran Iulius Cresce(n)s à Samum (Căşeiu, dép. de Cluj) ; on complète la marge droite des trois « régistres » du relief et on propose la lecture du cognomen dans la forme « vulgaire » *CRESCES* au lieu de *Crescens* selon les éditeurs précédents (fig. 2).

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Apulum. Stèle funéraire de Claudia Hermogena (CIL, III, 7 808) : *a* photographie du fragment (Musée du département de Hunedoara-Deva) ; *b* reconstitution graphique.

Fig. 2. Căşeiu (dep. de Cluj) Stèle funéraire de vétéran Iulius Cresces : *a* photographie du fragment (Musée d'Histore de la Roumanie Bucureşti) ; *b* reconstitution graphique.

UN MORMÎNT GERMANIC DIN NECROPOLA CETĂȚII ARGAMUM*

DE

MIHAELA MĂNUCU ADAMEȘTEANU

Reluarea, în 1965, a cercetărilor sistematice la cetatea greco-romană de la Capul Dolojman (com. Jurilovca, jud. Tulcea), în cadrul planului de colaborare dintre Institutul de arheologie din București și Muzeul Deltei Dunării din Tulcea a făcut posibilă realizarea în etape a unui plan de cercetare ce urmărește punerea în valoare, sub multiple aspecte, a acestui important centru antic. Într-un răstimp de peste un deceniu, săpăturile au scos la iveală vestigii a căror interpretare preliminară a permis reconstituirea, în linii mari și pe etape cronologice, a evoluției așezării. Aceste date au fost prezentate de autoarea săpăturilor și conducătoarea șantierului în cadrul unor comunicări și studii [1], contribuind la completarea cunoștințelor privind istoria Dobrogei antice, în general, și a centrelor de pe limesul maritim în special.

În anul 1977 am inițiat o cercetare sistematică în sectorul III (S III), siglă ce desemnează, în codul topografic al șantierului, zona situată la vest de fortificația romană tîrzie (fig. 1). Stratigrafia acestui sector a fost cercetată prin două sondaje efectuate în anii 1968 și 1973, amplasate la cca 300 m vest de incinta romano-bizantină : primul la aproximativ 50 m nord de limita sudică a platoului, iar ultimul chiar pe această limită. Cele două sondaje au surprins existența unor slabe urme din perioada preromană, suprapuse de un strat relativ consistent de depuneri aparținînd epocii romane. Zona pare să fi fost intens locuită pînă la un moment situat în a doua jumătate a secolului al IV-lea e.n., cînd este abandonată, fiind ocupată după un scurt răgaz de necropola plană de înhumație a citadelei romane tîrzii [2].

Scopul cercetării noastre în acest sector este dobîndirea unor date care să permită precizarea caracterului locuirii din această zonă, a raporturilor sale cu o eventuală fortificație contemporană, stabilirea momentului și împrejurărilor în care a fost părăsită, precum și observații asupra necropolei tîrzii. Subliniem la rîndul nostru [3] că cercetarea așezării de la Capul Dolojman, inclusiv a zonei desemnate cu sigla S III, datorită condițiilor specifice de conservare oferite de poziția locului, se va dovedi deosebit de utilă cunoașterii istorice, completînd cu date noi istoria cen-

* Lucrarea a fost susținută la Sesiunea de comnicări a Muzeului județean de istorie Piatra Neamț, 8 — 10 dec. 1978.

[1] Bibliografia se află la M. Coja, BMI, 41, 1972, 3, p. 33, n. 5. Se adaugă idem, Peuce, 6, 1978, p. 163 — 181.

[2] Idem, BMI, 41, 1972, 3, p. 36 — 37, 41 — 42; idem, Peuce, 2, 1971, p. 180 — 182.

[3] Ideea a fost evidențiată în toate studiile și comunicările M. Coja.

SC IVA, tomul 31, nr. 2, București, aprilie — iunie 1980, p. 311—320

trelor de pe litoralul vestic al Mării Negre, găsindu-și cele mai apropiate analogii la Histria. În acest sens, ne permitem să apreciem că rezultatele primelor două campanii succesive (1977, 1978) în S III justifică includerea sa în planul de cercetare al colectivului șantierului Argamum. Întrucît ele nu pot constitui încă, în ansamblu, decît obiectul unui raport preliminar, „de semnalare", ce se află în pregătire, ne-am propus pentru moment

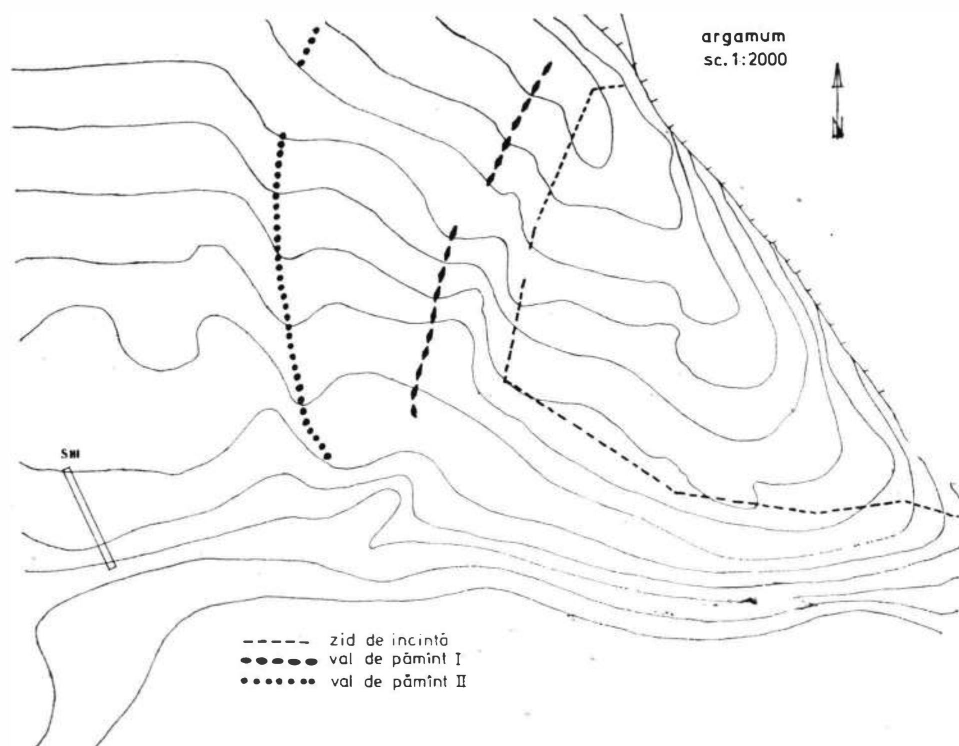
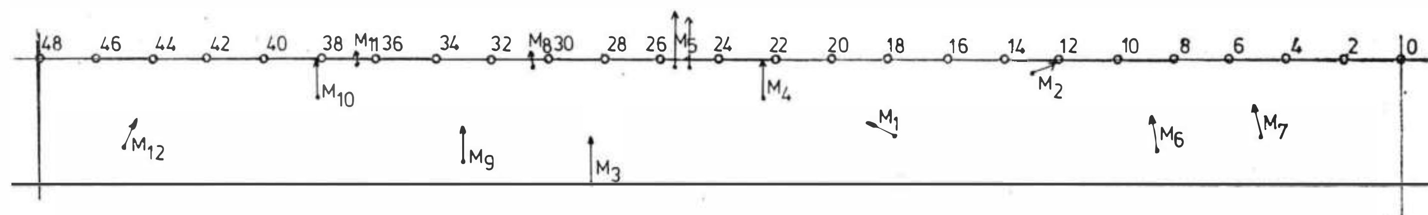

Fig. 1. Argamum. Plan de situaţie, cu amplasarea S III.

prezentarea unui singur aspect, a cărui alegere sperăm să fie justificată de datele pe care le aduce în discuţie.

Este vorba de un mormînt aparţinînd necropolei ce se dezvoltă, începînd cu sfîrşitul secolului al IV-lea e.n., pe platoul din vestul cetăţii. Numărul total al mormintelor cercetate pînă în prezent în S III se ridică la aproximativ 20, dintre care 12 au fost cercetate de noi în anii 1977—1978, iar restul în sondajele anterioare. Faptul că majoritatea sînt lipsite de inventar nu constituie o noutate pentru mormintele aparţinînd secolelor V — VII e.n.; acolo unde acesta există, este format în exclusivitate din accesorii vestimentare şi podoabe. Dintre mormintele cu inventar vom stărui în cele ce urmează asupra mormîntului 4, descoperit în anul 1977, în apropierea limitei de sud a platoului (fig. 2).

Mormîntul a fost semnalat printr-un șir de pietre mari de calcar, orientat E-V, ce a apărut la adîncimea de 0,50 — 0,60 m. Prin săparea

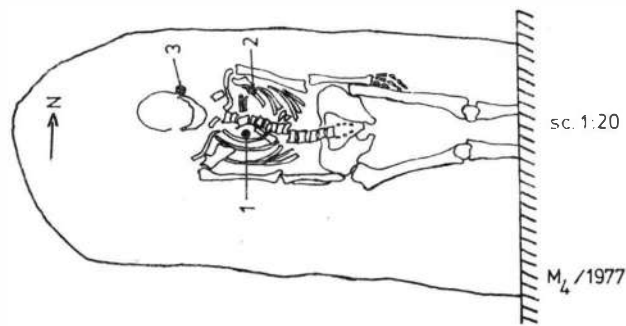

Fig. 2. Planul general al mormintelor din S III și M4/1977.

gropii mormîntului a fost străpuns tot stratul de cultură din epoca romană, ajungîndu-se la nivelul rocii de calcar în care s-a amenajat lăcaşul propriu zis al scheletului. Acesta zăcea astfel la 1,60 m, deci cu 0,10 — 0,15 m mai jos decît cota masivului calcaros care se află la baza tuturor depunerilor arheologice din acest sector. Pereţii gropii erau uşor înclinaţi, ceea ce ne face să bănuim că aceasta a avut o deschidere mai mare, prezentînd în secţiune forma unui trapez cu baza mare în sus. La nivelul de zacere al scheletului, groapa avea o formă ovală, cu pereţii laterali foarte puţin curbaţi, depăşind dimensiunile scheletului spre sud şi vest. Scheletul, avînd o lungime de 1,65 m, aparţine unui adult, probabil o femeie. Era orientat V—E, capul fiind la vest şi picioarele la est. Zăcea culcat pe spate cu mîinile întinse pe lîngă corp şi picioarele întinse, uşor apropiate în regiunea genunchilor; umărul stîng era lăsat faţă de cel drept. Nu putem preciza dacă această deviere trebuie raportată la curbura coloanei vertebrale, care pare ruptă în zona mediană. Deasupra scheletului, în zona umerilor, s-au găsit două fragmente (capete) de oase lungi aparţinînd unui animal de talie mare: ele reprezintă ofranda mormîntului.

Inventarul, format din 3 piese metalice, două fibule de bronz şi un cercel de argint, ne-a reţinut atenţia prin problemele pe care le aduce în discuţie **.

1. *Fibula de bronz* (fig. 3/a, b) descoperită pe piept, în partea dreaptă; aparţine tipului ,,Blechfibel''. Placa resortului, triunghiulară, cu colţurile

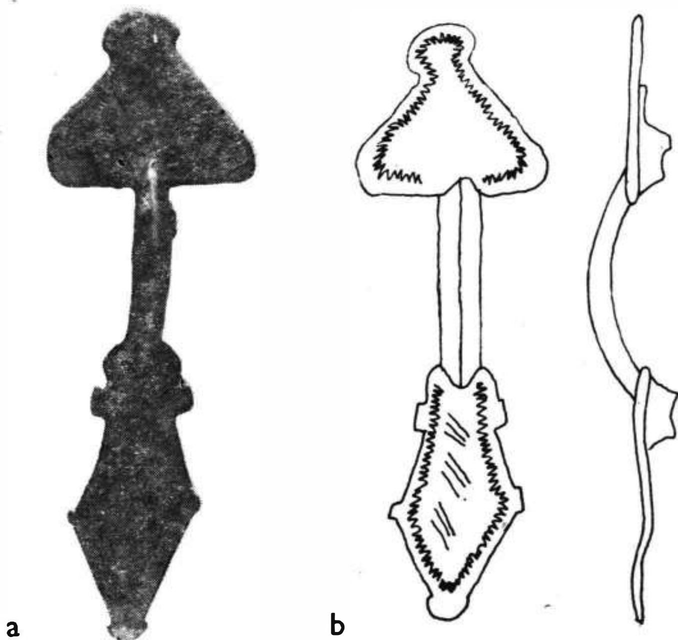

Fig. 3. Fibulă de bronz cu placa resortului triunghiulară.

** Adresăm pe această cale mulţumiri deosebite tov. Radu Harhoiu ale cărui îndrumări bibliografice ne-au ajutat la întocmirea prezentei lucrări.

rotunjite, prezintă în vîrful opus arcului un apendice de formă semicirculară. Arcul, cu o deschidere de 20 mm, este înalt de 7 mm, prezentînd o secţiune triunghiulară. Punctele de contact ale arcului cu placa resortului şi a piciorului, ca şi arcul însuşi, nu sînt decorate. Placa piciorului, de formă pentagonală asimetrică, este prevăzută în vîrf cu un apendice similar celui din vîrful plăcii triunghiulare a resortului, dar mai mic; patru proeminenţe laterale, ce par să fi avut formă rectangulară, sînt situate după cum urmează : două, mai mari de o parte şi de alta a punctului de contact cu arcul, alte două, mai mici, în punctele în care laturile lungi ale pentagonului formează două unghiuri obtuze. Port-agrafa este sudată pe faţa inferioară a plăcii piciorului, la capătul ei dinspre arc, iar suportul resortului pe faţa inferioară a plăcii triunghiulare, la mijlocul laturii pe care se prinde arcul. Resortul şi acul fibulei par să fi fost din fier, care s-a distrus prin oxidare. Atît pe suprafaţa plăcii resortului, cît şi pe cea a plăcii piciorului, se văd urmele unui decor incizat în zig-zag, ce urmăreşte contururile geometrice ale celor două plăci. Suprafaţa plăcii piciorului pare să fi avut în centru un alt decor, tot incizat, constînd în mănunchiuri de linii oblice. Dimensiunile fibulei sînt : lung. : 77 mm; placa resortului : triunghi cu latura de 25 mm ; placa piciorului : lung. 35 mm lăţime 16 mm. Muzeul Deltei Dunării, inv. 3 784.

2. *Fibulă de bronz* fragmentară (fig. 4/a, b), descoperită pe clavicula stîngă. A fost realizată prin turnare. Placa resortului pare să fi avut iniţial

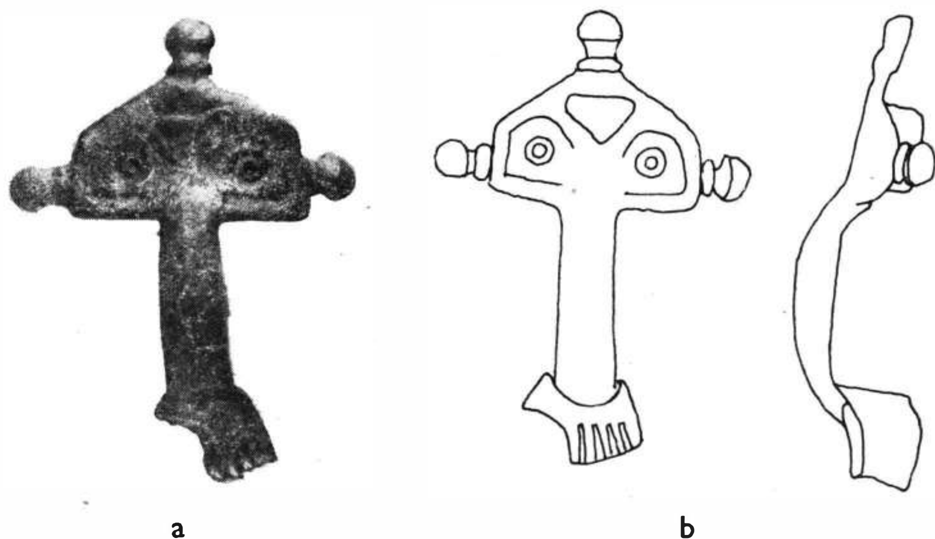

Fig. 4. Fibulă de bronz cu placa resortului pentagonală şi butoni.

formă triunghiulară, cu colţurile îndoite în jos, încît în prezent ea are forma unui pentagon ale cărui unghiuri rotunjite sînt aproape insesizabile, placa avînd astfel aparenţa unui semidisc. Conturul său este ornamentat cu trei butoni dispuşi după cum urmează : unul în vîrful opus arcului, ceilalţi doi pe laturile rezultate din îndoirea colţului triunghiului iniţial.

Suprafaţa plăcii este împodobită cu un decor excizat, în care putem vedea fie un motiv antropomorf foarte stilizat (ochi), fie un motiv geometric alcătuit din puncte, spirale, cercuri. Arcul fibulei are o deschidere de 20 mm şi o înălţime de 5 mm, prezentînd o suprafaţă bombată, în timp ce partea inferioară este concavă. Este lipsit de decor, ca şi punctele de sprijin pe cele două plăci. Placa piciorului este ruptă din vechime, iar fragmentul păstrat din ea nu sugerează decît că se lăţea, fără a-i preciza forma şi dimensiunile. De asemenea, el poartă un fragment de decor realizat tot prin excizie, al cărui motiv însă nu-l putem reconstitui. Port-agrafa, situată pe faţa inferioară a plăcii piciorului, la capătul arcului, este din bronz, ca şi suportul şi cuiul resortului care era totuşi din fier, după cum lasă să se înţeleagă resturile oxidate, în care se păstrează imprimată textura ţesăturii veşmîntului. Tot din fier a fost şi acul fibulei, dispărut complet, prin oxidare. Dimensiunile fibulei sînt : lung. (păstrată) 55 mm ; placa resortului 25 mm × 17 mm (fără butoni) sau 40 mm × 25 mm (cu butoni) ; placa piciorului : lung. (păstrată) : 10 mm, lăţime 10 mm (lîngă arc), 16 mm (pe linia rupturii). Muzeul Deltei Dunării, inv. 3 785.

3. *Cercel din argint* (fig. 5/a, b). Descoperit în dreptul urechii stîngi, lipit de craniu. Era format din două elemente : a) o verigă din sîrmă de argint, cu secţiunea circulară, subţiată la unul din capete pentru a putea fi trecută prin lobul urechii ; b) casetă poliedrică, montată pe verigă, alcătuită din plăcuţe din acelaşi metal, încrustate cu plăcuţe din almandină. Din păcate, starea de conservare a acestei piese a făcut imposibilă recuperarea ei integrală : plăcuţele ce formau caseta erau dezlipite şi extrem de oxidate, încît nu putem prezenta decît imaginea verigii de argint şi o reconstituire grafică realizată pe baza observaţiilor din momentul descoperirii şi a analogiilor întîlnite. Diametrul verigii : 35 mm, diametrul secţiunii circulare a sîrmei verigii : 1,5 mm. Muzeul Deltei Dunării, inv. 3 788.

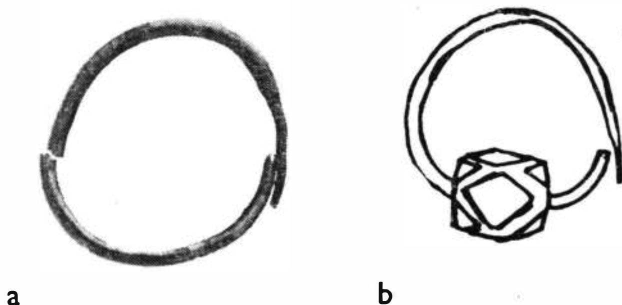

Fig. 5. Cercel din argint.

Pentru stabilirea cronologiei mormîntului ne-am sprijinit pe observaţiile privind ritul şi ritualul de înmormîntare şi găsirea de analogii pentru obiectele care formează inventarul, din fericire destul de bogat şi caracteristic. Credem că nu ne înşelăm văzînd în practica înhumării, poziţia şi orientarea scheletului, respectarea anumitor exigenţe ale ritului şi ritualului creştin. În acelaşi timp surprindem, în prezenţa ofrandelor

animale [4], ca şi a inventarului relativ bogat [5], manifestarea unor elemente de ritual străine celui creștin, pe care nu le putem interpreta decît ca reminiscențe barbare în atitudinea religioasă a unor indivizi recent creștinați.

În ceea ce privește inventarul mormîntului, atrage în primul rînd atenția prezența celor două fibule care confirmă observațiile expuse mai sus asupra faciesului barbarizat prezentat de ritul de înmormîntare, întrucît obiceiul de a purta două sau mai multe fibule pare să fi fost specific populațiilor germanice, mai precis goților [6]. Către aceeași atribuire etnică a mormîntului [7] ne îndrumă și tipul de fibulă cu placa triunghiulară și picior pentagonal, ale cărui rare analogii au fost surprinse pe o arie destul de întinsă din estul și centrul Europei, fiind raportat întotdeauna la prezența unei populații germanice, identificată de anumiți autori cu goții [8].

Tipologic, exemplarul nostru se înscrie în seria fibulelor cu două plăci derivate din tipul Kerci, clasat printre fibulele sud-germanice [9], a cărui prezență, sub forma fibulelor din argint cu placa resortului semicirculară și placa piciorului romboidală, este destul de frecventă și caracteristică ariei culturale Sîntana de Mureș — Cerneahov [10]. Ca tip, fibula cu placa resortului triunghiulară pare să se fi cristalizat în zona central-europeană, în bazinul mijlociu al Dunării, intrînd în categoria așa-numitelor „Blechfibeln", pentru care stau mărturie cîteva descoperiri importante, intre care cele mai dese referiri s-au făcut la bogatul inventar al mormîntului feminin de la Untersiebenbrunn (Austria) [11], datat între ultimul pătrar al secolului al IV-lea e.n. și începutul secolului al V-lea e.n. [12]. Atribuite populațiilor germanice (goţi) dislocate din răsăritul Europei și împinse spre vest de migrația hunilor, somptuoasele fibule „Silberblech" au fost datate între ultimul sfert al secolului al IV-lea e.n. şi mijlocul secolului al V-lea e.n. [13].

Pentru fibula noastră, a cărei simplitate față de prototipurile dunărene este evidentă, atît în ceea ce priveşte materialul din care este realizată, cît şi forma, tehnica și motivul ornamentării, propunem datarea în prima jumătate a secolului al V-lea e.n., aducînd în sprijinul acestei opţiuni cîteva exemplare similare descoperite pe teritoriul României şi în

---

[4] Ofrande constînd din oase de animale au mai fost descoperite și în necropola plană de inhumaţie a Histriei, datînd din aceeaşi perioadă. Cf. H. Nubar, SCIV, 23, 1971, 2, p. 203. Unul din mormintele cercetate anterior la Argamum conţinea de asemenea ofrande animale: M. Coja, BMI, 41, 1972, 3, p. 36, n. 18.

[5] În necropola Histriei majoritatea mormintelor sînt lipsite de inventar. Cf. Em. Condurachi și colab., Materiale, 4, 1957, p. 34 — 36, 48 — 55; H. Nubar, *op. cit.*, p. 203 — 204.

[6] L. Bârzu, AUB, 10, 1961, p. 20; A. Petre, SCIV, 15, 1964, 1, p. 76. Un interesant tablou ilustrînd dispunerea diferitelor podoabe în mormintele germanice este prezentat de H. W. Böhme, *Germanische Grabfunde des 4 bis 5 Jahrbunderts*, München, 1974, p. 161, fig. 53.

[7] Scheletul mormîntului 4/1977 nu a fost încă supus unui studiu antropologic.

[8] Ed. Beninger, *Der Westgotisch-alanische Zug nach Mitteleuropa*, Leipzig, 1931, p. 14 — 15.

[9] Vl. Dumitrescu, RIR, 1943, p. 77 — 78.

[10] Kovács István, DolgCluj, 3, 1912, p. 307 și urm.; B. Mitrea, C. Preda, *Necropole din sec. IV in Muntenia*, București, 1966, p. 138 — 139.

[11] W. Kubitchek, Jahrbuch für Altertumskunde, V, 1911, p. 36 — 37.

[12] R. Harhoiu, în vol. Odobescu, *Opere*, IV, București, 1976, p. 1027.

[13] Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 79, cu bibliografia.

afara lui. În primul rînd, amintim fibulele descoperite în apropiere de Roman (Moldova)[14], în Ungaria[15] şi la Vyškov (Moravia)[16], care reprezintă cele mai apropiate analogii, ca formă şi decor, pentru exemplarul nostru, fiind datate în prima jumătate a secolului al V-lea e.n. În toate cele trei cazuri este vorba de fibule de bronz cu placa resortului triunghiulară şi cea a piciorului pentagonală, decorate cu motiv în zig-zag, incizat pe suprafaţa ambelor plăci, urmărindu-le conturul. Singurul element care dife-

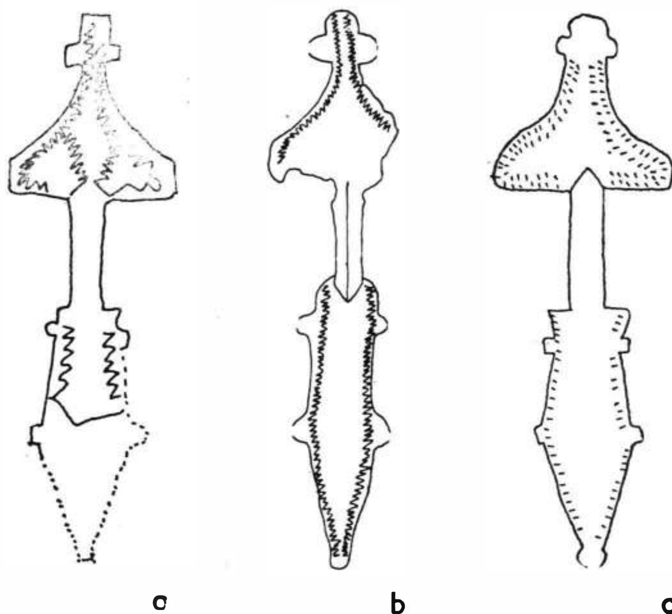

Fig. 6. Fibule cu placa resortului triunghiulară : a) Roman ; b) Vyskov ; c) Ungaria.

renţiază piesa noastră de cele prezentate mai sus este absenţa, în cazul nostru, a lobilor cruciformi ce ornamentează, la celelalte trei, vîrful triunghiului (fig. 6/a, b, c). Exemplare înrudite datate în prima jumătate a secolului al V-lea e.n. apar la Orlea (Oltenia)[17], Brigetio (Ungaria)[18] şi Soporul de Cîmpie (Transilvania)[19]. Din păcate pentru cea de-a doua fibulă nu am găsit analogii în bibliografia cercetată. Pornind de la decorul plăcii superioare ea ar putea fi, totuşi, apropiată de un anumit tip de

---

[14] *Ibidem*, fig. 1/2.

[15] J. Hampel, *Altertümer des frühen Mittelalters in Ungarn*, Budapesta, 1905, vol. II, p. 9, vol. III, pl. 10/3.

[16] J. Tejral, *Völkerwanderungzeitliches Gräberfeld bei Vyškov*, Ročnik, 2, 1974, 2, p. 15 — 16, fig. 5. Lucrarea conţine o trecere în revistă a descoperirilor de acest tip.

[17] O. Toropu, *Romanitatea tîrzie şi străromânii în Dacia sud-carpatică*, Craiova, 1976, p. 117, pl. 18/7.

[18] Ed. Beninger, *op. cit.*, p. 22, n. 23, fig. 6

[19] D. Protase, Materiale, 8, 1962, p. 534, fig. 7.

fibule prezente în necropolele şi aşezările germanice din a doua jumătate a secolului al V-lea şi secolul al VI-lea e.n.[20]. Lipsindu-ne alte elemente de ancorare a ei în timp şi în spaţiu, considerăm că asocierea ei cu prima fibulă într-un complex închis reprezintă un argument în favoarea datării sale în acelaşi interval de timp, tinzînd mai mult către mijlocul secolului al V-lea e.n.

Aceeaşi încadrare cronologică o sugerăm şi pentru cercelul care constituie a treia piesă de inventar a mormîntului. El aparţine unui tip frecvent, în diferite variante, în moda secolelor V — VI e.n., după cum reiese din descoperirile de la Mediaş [21], Velţ [22], Periam [23] Sighişoara [24], Izvin [25], Roman [26], Botoşani (Dealul Cărămidăriei) [27], P. Frecăţei [28], pentru a ne menţine numai pe teritoriul României. Amintim în treacăt că o piesă similară ca tip, dar diferită ca tehnică de realizare, a fost descoperită într-un alt mormînt din necropola argamensă în anul 1978 [29].

Conchizînd studiul analitic asupra mormîntului 4/1977 de la Argamum considerăm că dispunem de argumente suficient de întemeiate pentru plasarea lui cronologică în jurul anului 450 e.n. În ceea ce priveşte atribuirea sa etnică, în absenţa rezultatelor unui studiu antropologic şi sub impresia celor arătate mai sus credem că nu greşim prea mult identificînd în acest mormînt prezenţa unui element germanic, poate chiar gotic. Existenţa sa în acest loc la data respectivă nu poate să surprindă dacă ţinem seama de evenimentele ce au caracterizat istoria Scythiei Minor în secolul al IV-lea e.n. Fără îndoială că părăsirea ariei locuite din vestul fortificaţiei tîrzii şi instalarea pe teritoriul ei a necropolei contemporane [30] sînt urmările fireşti ale repetatelor conflicte cu goţii în această perioadă [31]. Rolul jucat de teritoriul Scythiei Minor în ciocnirile armate goto-romane, faptul că monedele par să indice pentru ultimul nivel de locuire extramurană domnia lui Valentinian I şi Valens [32], împrejurările dramatice în

---

[20] Cea mai apropiată analogie se întîlneşte la San Secondo, în Italia; Cf. V. Bierbauer, *Die osgotischen Grab und Schatzfunde in Italien*, Spoleto, 1975, pl. XXXIX/8, 8a. Alte analogii la D. Csallany, *Archäologische Denkmäler der Gepiden in Mitteldonaubecken*, Arch Hung 38, 1961, passim.

[21] K. Horedt, Germania, 25, 1941, p. 123, pl. 21/8.

[22] L. Bârzu, *op. cit.*, p. 21.

[23] J. Hampel, *op. cit.*

[24] D. Csallany, *op. cit.*, p. 198, n. 115, pl. CCXXXIX/1,3.

[25] *Ibidem*, p. 95, pl. CCXVIII/4.

[26] Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 77.

[27] N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmboviţa, Em. Zaharia, *Aşezări din Moldova. De la paleolitic pînă în sec. XVIII*, Bucureşti, 1970, p. 92; N. Zaharia, Em. Zaharia, *Din trecutul judeţului Botoşani*, 1, 1974, p. 139, 144.

[28] Material inedit. Mulţumim tov. A. Petre pentru amabilitatea de a ne fi pus la dispoziţie informaţia.

[29] Piesa este inedită.

[30] M. Coja, *op. cit.*, p. 41 — 42. Distrugerea incintei pe latura de sud, de care se leagă prezenţa unei monede de la Valentinian, poate să fi avut loc în aceleaşi împrejurări care au determinat abandonarea zonei locuite de la vest de cetate, după cum indică monedele descoperite pe ultimul nivel în S III.

[31] R Vulpe, I. Barnea, *Din istoria Dobrogei*, II, Bucureşti, 1968, p. 381 — 401

[32] Poate că nu este lipsit de semnificaţie să amintim că, din acest punct de vedere, o evoluţie similară a raporturilor dintre zona locuită şi necropolă este surprinsă şi la Histria şi tot în legătură cu evenimente petrecute în a doua jumătate a secolului al IV-lea e.n. Cf. Al. Suceveanu, Dacia, N. S., 13, 1969, p. 342.

care s-a sfîrşit aceasta din urmă, repetatele infiltrări de populaţie gotică în imperiu, aşezarea acestei populaţii pe teritoriul imperiului, ca *foederati*, în timpul lui Valens şi Theodosius I, constituie tot atîtea evenimente care explică prezenţa elementului germanic (gotic) printre locuitorii cetăţii Argamum, indiferent de categoria socială din care făcea parte [33].

UNE TOMBE GERMANIQUE DANS LA NÉCROPOLE D'ARGAMUM

RÉSUMÉ

Dans le cadre du programme de récherches du complexe archéologique constitué par la cité gréco-romaine d'Argamum (C. Dolojman, commune Jurilovca, département de Tulcea), en 1977 on a commencé une fouille systématique dans le secteur numéro III(S III), situé à l'extérieur de la fortification romaino-byzantine, à l'ouest de celle-ci.

Les sondages antérieurs ont identifié dans cette zone les traces d'une intense habitation des siècles II — IV de n.è. et des tombes appartenant à la nécropole plane d'inhumation qui se développe après l'abandon de l'habitation, à la suite des événements du règne de Valens. On présente une tombe d'inhumation appartenant à cette nécropole, remarquable par son inventaire, qui pose le problème de l'existence des éléments germaniques, peut-être même gothiques, parmi les habitants d'Argamum au Ve siècle de n.e. L'inventaire comprend deux fibules de bronze et une boucle d'oreille en argent à cassette polyédrique aux almandines.

Les fibules appartiennent au type à deux plaques, dérivé du type Kerci.

La première, ayant la plaque supérieure triangulaire et l'inférieure pentagonale, a des analogies en Moravie, en Hongrie et en Moldavie, étant datée de la première moitié du Ve siècle de n.è., dans les milieux gothiques. La deuxième fibule, ayant la plaque supérieure pentagonale (demi-cercle apparent), décorée de 3 boutons et la plaque inférieure brisée, est semblable à un type fréquent dans la deuxième moitié du Ve siècle et au VI s., dans les milieux gépidiques. Conformément à l'inventaire, la tombe est datée vers 450 de n.e.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Argamum. L'emplacement du S III.
Fig. 2. Plan général des tombes du S III et la tombe nº 4/1977.
Fig. 3. Fibule de bronze à la plaque supérieure triangulaire.
Fig. 4. Fibule de bronze à la plaque supérieure pentagonale (demi-cercle bouttons. et apparent)
Fig. 5. Boucled'oreille en argent.
Fig. 6. Fibules à la plaque supérieure triangulaire : a) Roman ; b) Vyškov ;) Hongrie.

[33] R. Vulpe, I. Barnea, *op. cit.* Prezenţa altor elemente barbare în Dobrogea către sfîrşitul secolului al IV-lea şi începutul secolului al V-lea e.n. a fost surprinsă arheologic şi in alte centre. Descoperirile de la Dinogetia, Ulmetum, Tropaeum Traiani se înscriu în aria culturii Sintana de Mureş-Cerneahov. Cf. M. Comşa, Pontica, 5, 1972, p. 223 — 234. În necropolele de la Beroe (Piatra Frecăţei), Histria şi Tomis s-au descoperit morminte atribuite unor populaţii barbare — sarmaţi, alani —, grupuri care au făcut parte din conglomeratul etnic condus de goţi în secolul al IV-lea e.n. Cf. A. Petre, *op. cit.*; H. Nubar, *op. cit.*; idem, Dacia, N. S., 15, 1971, p. 348; Gh. Bichir, în *Actes du VIII Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques*, I, Belgrad, 1971, p. 277.

PRIMUL SIMPOZION NAȚIONAL DE TRACOLOGIE (București, 8 decembrie 1979)

În ziua de 8 decembrie 1979, în sala bibliotecii Institutului de arheologie din București și-a desfășurat lucrările Primul simpozion național de tracologie pe tema „*Originea și delimitarea marelui grup etno-cultural tracic*". Simpozionul a fost organizat de Institutul de tracologie, sub egida Academiei de Științe Sociale și Politice a R. S. România și a Ministerului Educației și Învățămintului. Au participat cercetători științifici, cadre universitare și muzeografi din întreaga țară, studenți ai Facultății de istorie-filozofie a Universității din București și doi invitați din R. P. Bulgaria, cercetătorii Goranka Tonceva și Todor Spiridonov.

În deschidere a luat cuvîntul prof. univ. dr. doc. Dumitru Berciu, directorul Institutului de tracologie, care a prezentat comunicarea *Institutul de tracologie — obiective și orientări*. După ce a făcut o succintă trecere în revistă a succeselor înregistrate în ultimii ani de cercetarea istorică și arheologică românească, numărul mare de lucrări publicate sau în curs de apariție, vorbitorul s-a referit la programul și obiectivele urmărite de recent creatul institut de tracologie. Conform decretului prezidențial de înființare, acesta va avea un profil multidisciplinar și social-politic propriu. El va urmări coordonarea tuturor cercetărilor privind istoria traco-geto-dacilor și daco-romanilor (istorie, arheologie, lingvistică, etnografie, folclor, istoria artei, antropologie etc.), valorificarea moștenirii tracice pînă în zilele noastre. Planul de cercetare științifică al Institutului de tracologie centralizează planurile tuturor institutelor de cercetări, facultăților și muzeelor de profil în ceea ce privește temele de tracologie (de la etnogeneza tracilor, prin toate sintezele succesive care au dus la etnogeneza poporului român și, în continuare, amprentele civilizației tracice asupra civilizațiilor moderne). Vor fi încurajate cercetările multi- și interdisciplinare în acest domeniu prin valorificarea lor pe plan științific intern și internațional, precum și prin popularizarea lor în rîndul opiniei publice, contribuind astfel la educarea ei istorică și patriotică. Institutul dispune de fonduri proprii și de un buletin semestrial, „Thraco-dacica", în care se vor publica studii și articole în limba română, cu un amplu rezumat într-o limbă de circulație sau direct într-o asemenea limbă. Vor fi editate de asemenea și lucrări monografice. Institutul de tracologie va colabora strîns cu toate instituțiile care întreprind cercetări în domeniul tracologiei (institute de cercetări, universități, muzee), acordînd și asistență de specialitate în activitatea de restaurare și conservare a monumentelor, în îndrumarea studenților, colaborînd și cu Comitetele de cultură și educație socialistă județene și municipale, cu filialele Societății de științe istorice din R. S. România. De două ori pe an, institutul va organiza simpozioane naționale de tracologie, atît în capitală, cît și în colaborare cu institutele de cercetări și muzeele din țară. Institutul va participa activ la manifestările pe plan republican legate de aniversarea în 1980 a 2 050 de ani de la crearea primului stat dac centralizat și independent. Pe plan internațional, Institutul de tracologie colaborează cu instituțiile de profil din străinătate, prin participarea la reuniuni științifice internaționale, coordonarea participării delegațiilor românești și printr-un larg schimb de publicații. Dintre manifestările de prestigiu ale anului 1980 au fost amintite : al III-lea Congres internațional de tracologie de la Viena, al XV-lea Congres mondial al științelor istorice de la București, colocviul româno-englez de la Londra pe tema *Dacii în vremea lui Burebista* și colocviul româno-italian de la Roma cu tema *Dacia preromană și romană și relațiile dacilor cu Imperiul roman*. În încheiere, vorbitorul a amintit că Institutul de tracologie este condus de un consiliu științific format din președinte — cu funcția de director —, patru vicepreședinți, doi secretari și membri. Institutul are două filiale pe lingă universitățile din Iași și Cluj-Napoca.

Dr. Sebastian Morintz (Institutul de arheologie, București) a prezentat în continuare comunicarea *Probleme privind etnogeneza tracilor*. După ce a trecut în revistă principalele teorii privind etnogeneza tracilor, autorul s-a referit succint la rezultatele cercetărilor arheologice. Acestea ilustrează faptul că în constituirea etnosului trac au intrat, de-a lungul timpului, începînd din eneolitic și pînă la începutul epocii fierului, cînd tracii încep a fi menționați în izvoarele scrise (*Iliada*), numeroase elemente de cultură materială și spirituală, venite din stepele nord-pontice, din spațiul central-european și din sudul și sud-vestul Peninsulei Balcanice, toate grefate pe vigurosul fond eneolitic local. După părerea autorului, neamul tracilor este repre-

zentat tocmai de ceea ce a rezultat din aceste sinteze succesive pînă la începutul primei epoci a fierului, cînd are loc constituirea definitivă a marelui grup etno-cultural tracic. De atunci încolo, noile influenţe, primite din medii diverse (illire, cimeriene, scitice, greceşti, celtice etc.) nu au modificat în mod esenţial aspectul culturii materiale tracice, acum deplin maturizate. O nouă sinteză culturală, cu adînci implicaţii istorice, va începe abia odată cu cucerirea romană.

În completarea acestui raport, dr. doc. I. I. Russu (Institutul de istorie şi arheologie — Cluj-Napoca) a prezentat comunicarea *Caracterul limbii traco-dacice*. Cercetările lingvistice au arătat că limba traco-dacilor face parte din marea familie a limbilor indo-europene din grupa *satem*. Este o limbă unitară, în care existau diferenţieri dialectale (între geto-daci şi tracii de la sud de Balcani, de pildă), fapt înregistrat ca atare de izvoarele antice. În continuare, s-a subliniat importanţa vestigiilor de limbă tracă (circa 2 400 cuvinte) pentru înţelegerea procesului de formare a limbii române (în care circa 10% din cuvinte sînt autohtone). Criticînd unele exagerări datorate necunoaşterii realităţilor istorice şi lingvistice, autorul s-a referit la necesitatea cercetării atente a tuturor informaţiilor de care dispunem pentru evitarea unor generalizări pripite şi necontrolate, de felul celei care apropie în mod nejustificat limba dacilor de limba latină, sau a celei care vede existenţa unei „limbi daco-moesice" diferite de limba tracă.

Prof. dr. doc. M. Petrescu-Dîmboviţa (Institutul de istorie şi arheologie „A. D. Xenopol" din Iaşi) a susţinut comunicarea *Metalurgia bronzului la tracii din spaţiul carpato-danubian şi pontic*. Scoţînd în evidenţă locul important ocupat de metalurgia bronzului la tracii din spaţiul amintit şi mai ales în Transilvania, începînd din bronzul mijlociu şi pînă la începutul Hallstatt-ului tîrziu, autorul s-a oprit apoi la tipologia şi evoluţia secerilor de bronz de pe teritoriul României. Studierea în ansamblul ei a acestei categorii de piese, prin alcătuirea corpus-ului descoperirilor şi studiul lor tipologic, permite şi o înscriere cronologică şi o analiză funcţională a diferitelor tipuri şi variante de seceri.

Celelalte comunicări au tratat diferite aspecte regionale sau locale ale civilizaţiei geto-dace în prima şi a doua epocă a fierului.

Dr. Valentin Vasiliev (Institutul de istorie şi arheologie — Cluj-Napoca) a prezentat *Aşezarea fortificată din prima vîrstă a fierului de la Ciceu-Corabia*. În prima fază de locuire, datată în Hallstatt B , aşezarea a fost fortificată cu un parapet casetat din bîrne de lemn, intre care s-a turnat pămînt, iar deasupra s-a înălţat o palisadă simplă. După incendierea acestei prime fortificaţii, în faza următoare (Hallstatt C), pe locul vechiului parapet s-a ridicat un val de pămînt, sprijinit la bază de un zid sec din bolovani de rîu şi suprapus de o palisadă. Autorul este de părere că şi în cazul altor aşezări fortificare hallstattiene a putut exista o succesiune asemănătoare de sisteme de fortificaţie, şi anume acolo unde s-a constatat existenţa unui „miez de pămînt ars" în interiorul valului de pămînt.

Comunicarea cercetătorilor Ion Horaţiu Crişan (Institutul de istorie şi arheologie — — Cluj-Napoca) şi Florin Medeleţ (Muzeul Banatului, Timişoara) s-a referit la *Mormîntul princiar dacic de la Cugir*. Este vorba de primul mormînt de acest fel descoperit în spaţiul intracarpatic, pe panta cetăţii dacice de la Cugir. Mormîntul tumular de incineraţie (cel mai bogat din cele opt identificate), conţinînd un bogat inventar funerar, aparţinea unei căpetenii dacice din secolul I î.e.n. În afară de ceramica specifică au fost descoperite aici piesele unui car de luptă, o sabie de tip celtic, o „sica" dacică, un umbo de scut, o cămaşă de zale, un coif de tip roman, o situlă de bronz italică, obiecte de podoabă din aur şi argint — toate trecute prin focul rugului.

A urmat comunicarea *Cu privire la evoluţia Hallstatt-ului timpuriu în sud-vestul României* prezentată de muzeograful Marian Gumă (Muzeul judeţean — Caraş-Severin). Pe baza recentelor cercetări arheologice din Banat, autorul a urmărit cu noi argumente felul în care vechile culturi locale de la sfîrşitul epocii bronzului (Periam—Pecica, Cruceni, Gîrla Mare) sub impulsul unor influenţe primite în două rînduri dinspre apus de la cultura mormintelor tumulare (a doua nfluenţă fiind reprezentată de cultura Gava) se face trecerea la prima epocă a fierului. Aspectul cultural Insula Banului (Hallstatt B), cu legături în sud-vest (cultura Bosut, illiră, din Iugoslavia, cu ceramică incizată) suprapune şi asimilează un orizont cultural cu ceramică neagră canelată. Cultura Insula Banului este înrudită cu alte culturi contemporane (grupurile Cozia din Moldova, Babadag din Dobrogea, Pşenicevo din Bulgaria), în care decorul incizat şi imprimat se îmbină armonios cu decorul canelat al ceramicii Gava. Toate aceste grupuri culturale, reprezentînd uniuni de triburi tracice, vor fuziona în Hallstatt-ul mijlociu în cultura Basarabi — sinteză a tuturor culturilor anterioare de la Dunărea de Jos şi care aparţine cu certitudine tracilor.

N. Harţuche şi V. Sirbu (Muzeul Brăilei) au prezentat *Descoperiri privind geto-dacii din zona Brăilei*. Cercetările arheologice au pus in evidenţă şi în această zonă o continuitate de locuire în timpul primei şi celei de-a doua epoci a fierului. Recent a început să fie cercetată cetatea getică de la Grădiştea (secolele II î.e.n.— I e.n.), pentru care autorii propun identificrea cu *Zusidava* menţionată de Ptolomeu.

Florin Medeleţ (Muzeul Banatului) a urmărit apoi *Probleme privind dacii de sud-vest*, în care s-a referit la descoperirile din Peştera Ţapului de pe valea Caraşului, necropola dacică de la Remetea Mare (în care se întîlnesc şi multe elemente celtice), tezaurele de podoabe dacice de la Remetea Mare şi unele descoperiri dacice din Voievodina.

M. Iosifaru (Muzeul judeţean — Vîlcea) a prezentat *Urme dacice pe teritoriul municipiului Rîmnicu Vîlcea*, referindu-se îndeosebi la aşezările de pe dealul Capela şi Copăcelu din perimetrul municipiului amintit.

Dr. Florentina Preda (Facultatea de istorie-filozofie, Bucureşti) s-a referit la *Aşezarea geto-dacică de la Milcov-Vale (jud. Olt)* databilă între a doua jumătate a secolului al II-lea î.e.n. — începutul secolului I e.n., iar V. Dupoi (aceeaşi facultate) la *Cetatea getică de la Pietroasele (Grindul Gruiu)*, una din cele mai importante staţiuni getice din jud. Buzău (secolele al IV-lea î.e.n.— al II-lea e.n.), în ultima sa perioadă ea nemaifiind fortificată.

Dr. Gheorghe Diaconu (Institutul de arheologie, Bucureşti) a susţinut ultima comunicare, intitulată *Dăinuiri getice la Tîrgşor şi Pietroasele*. Pe baza cercetărilor întreprinse la Tîrgşor (o aşezare şi o necropolă a dacilor liberi din secolele II — III, o necropolă sarmatică şi o necropolă aparţinînd culturii Sîntana de Mureş-Cerneahov) şi de la Pietroasele (castru roman din secolul al IV-lea şi o necropolă din aceeaşi vreme), autorul a putut delimita o continuitate de locuire a populaţiei geto-dace pînă în jurul anului 400, cînd ultimii vizigoţi trec la sud de Dunăre, iar cultura Sîntana de Mureş-Cerneahov îşi încetează existenţa. În cadrul acestei culturi dacii liberi au păstrat un facies cultural propriu, denumit de autor „aspectul Tîrgşor-Gherăseni", în care alături de cultura materială tradiţională se fac simţite puternice influenţe romane. După anul 400 enclavele autohtone de tip Tîrgşor-Gherăseni, Hărman-Braşov, Crivăţ-Dîmboviţa sînt asimilate de cultura romanică a secolului al V-lea.

În încheierea lucrărilor au luat cuvîntul prof. dr. doc. M. Petrescu-Dîmboviţa, vicepreşedinte al Institutului de tracologie, şi prof. dr. doc. Dumitru Berciu, directorul institutului, care au subliniat importanţa comunicărilor prezentate la acest simpozion, contribuţia adusă de fiecare din ele la cunoaşterea diferitelor aspecte ale civilizaţiei traco-geto-dace.

Participarea reprezentativă, bogăţia şi varietatea informaţiilor prezentate au asigurat succesul deplin al primului simpozion naţional de tracologie, prilejuind un viu schimb de idei şi o sporire a cunoştinţelor fiecărui participant.

Niculae Conovici

Dr. J.-G. Rozoy, *Typologie de l'Epipaléolithique (Mésolithique) franco-belge*, în „Bulletin de la Société archéologique champenoise", Compiègne, 1978, 120 p. cu figuri, tabele și grafice.

Numărul editat special pentru luna iulie 1978 al Buletinului Societății arheologice din Champagne publică, în a doua ediție, tipologia epipaleoliticului (mezoliticului) franco-belgian (prima ediție fusese publicată în anii 1966—1969 în Buletinul Societății preistorice franceze). În noua versiune, materialele publicate de dr. J.-G. Rozoy, singur sau în colaborare, sînt retipărite într-un volum unitar, cuprinzînd șase studii, fiecare cu bibliografia și ilustrația corespunzătoare.

În introducere (autor dr. J.-G. Rozoy) se fac unele referiri la direcțiile cercetării acestei perioade, prin crearea, în 1966, a Grupului de studiu al mezoliticului, compus din prestigioși paleoliticieni francezi : Cl. Barrière, R. Daniel, H. Delporte, M. Escalon de Fonton, R. Parent, J. Roche, dr. J.-G. Rozoy, J. Tixier, E. Vignard, colectiv numit ulterior Grupul de studiu al epipaleoliticului, care, îmbinînd munca personală (= rapiditate) cu cea colectivă (=rigurozitate), a ajuns la rezultate remarcabile.

Autorul prezintă îmbunătățirile aduse listelor tipologice publicate în prima ediție, propunînd corecturile necesare după alți zece ani de cercetare științifică în acest sens. De asemenea, este publicată noua versiune a listei-tip, care cuprinde „Feuille de relevés (recto)", conținînd 119 tipuri de unelte cunoscute pînă în prezent, și „Feuille de relevés (verso)", care se referă la materia primă și variantele unor piese.

Pentru o utilizare judicioasă și corectă a tipologiei stabilite de dr. Rozoy, se impune ca, în întocmirea graficelor proprii, fiecare cercetător să folosească același model de foaie.

Primul studiu propriu-zis, „Încercarea de adaptare a metodelor statistice la epipaleolitic (mezolitic). Lista-tip provizorie și primele rezultate" (autor dr. J.-G. Rozoy) se referă la posibilitățile utilizării metodei statistice, creată de prof. F. Bordes, la studiul utilajului litic epipaleolitic, îndeosebi a tardenoazianului. Autorul consideră că, pentru majoritatea arheologilor, studiul statistic constituie baza indispensabilă, cu atît mai mult cu cît cea mai mare parte a locuirilor tardenoaziene nu păstrează decît uneltele de piatră, fauna și alte vestigii arheologice fiind distruse de condițiile de mediu. Dr. Rozoy afirmă cu multă justețe că, folosind metoda statistică, trebuie să luăm în considerație tehnologia de fabricație a uneltelor și nu tehnologia utilizării lor. Pe aceste considerente autorul susține că fiecare tip de unealtă trebuie să primească mai întîi o definiție morfologică și tehnologică, după care se pot alcătui „liste de tipuri", care, reunite și ordonate pe grupe, devin „lista-tip". Propunînd cîteva definiții prealabile dr. J.-G. Rozoy face cunoscută lista-tip provizorie a epipaleoliticului (mezoliticului) franco-belgian, cuprinzînd 115 tipuri de piese, pentru marea majoritate prezentînd și definiții lapidare sau principalele caracteristici morfotipologice. Încadrarea unor unelte neolitice în lista-tip a epipaleoliticului o considerăm justă, întrucît, în majoritatea cazurilor, în stațiunile tardenoaziene, fie că sînt sau nu suprapuse de locuiri neolitice, apar și unelte care, tipologic, aparțin acestei epoci.

În încheierea acestui important studiu, dr. Rozoy afirmă : „Aplicarea tipologiei statistice la industriile epipaleolitice (mezolitice) este, deci, nu numai posibilă, ci și fructuoasă ; ea facilitează înțelegerea mecanismelor evolutive ale acestor industrii, permite reintegrarea stratigrafică a descoperirilor izolate, pune în evidență tehnologiile și, deci, relațiile între grupele umane".

Următorul studiu, preluat integral din Bulletin de la Société Préhistorique Française, se referă la uneltele comune și lamelele „à bord abattu", în care sînt discutate, cu definiții mai largi și caracteristici proprii, principalele 9 tipuri de gratoare, grupa așchiilor retușate (în care sînt incluse racloarele și raclettele), străpungătoarele și burinele, piesele „émoussée" și „esquillée", apoi seriile de lame și lamele, cu subtipurile respective.

Un alt studiu, semnat de R. Daniel și dr. J.-G. Rozoy, tratează problema diverselor tipuri de armături tardenoaziene cu baza neretușată. Este vorba de patru tipuri de piese : 1, vîrfuri retușate pe o singură latură (numite și vîrfuri cu retușe unilaterale) ; 2, vîrfuri cu trunchiere foarte oblică ; 3, vîrfuri cu două laturi retușate abrupt ; 4, vîrfuri scurte cu baza neretușată (vîrfuri pe așchii sau lamele, dar foarte scurte).

Numite de unii paleoliticieni francezi „microlithes à dos", de alții „pièces de technique", autorul prezintă și definiția dată vîrfurilor de către F. Bordes, fondatorul tipologiei statistice : „j'appelle pointe un objet pointu", precizind particularitățile morfologice (unghiul de desprindere, axul de simetrie etc.) pentru ca o piesă să poată fi numită „vîrf".

De o importanță cu totul deosebită considerăm a fi ilustrarea fiecărui tip de armături tardenoaziene cu baza neretușată, pentru o cît mai deplină cunoaștere și însușire a formelor și tipologiei acestor unelte. Dar, așa cum se precizează în finalul studiului, această clasificare este provizorie și ea va putea fi remaniată sau îmbogățită pe baza unor noi descoperiri, sau printr-o cunoaștere mai temeinică a obiectelor luate în studiu.

Penultimul capitol al volumului, semnat de dr. Rozoy, cuprinde mai multe părți, dintre care prima, avînd ca obiect vîrfurile tardenoaziene cu baza retușată, tratează, de fapt, piesele geometrice : segmente de cerc, triunghiuri, trapeze, alături de care diferiți arheologi au considerat și unele vîrfuri de săgeată (unelte cu vîrful ascuțit prin retușare), pe care le-au numit „vîrfuri de ..." (adăugînd un nume de loc sau de persoană), motiv pentru care același tip de piesă a primit denumiri diferite : pointe du Tardenois, pointe de Vielle, pointe de Sonchamp (în Franța), pointe de Zonhoven (în Belgia), pointe de Horsham (în Anglia) etc.

Pornind de la definiția dată de F. Bordes unei unelte de tipul „vîrf", dr. Rozoy o adaptează mezoliticului : „o microlită ascuțită (în Franța, unghiul vîrfului fiind sub 45°), prezentînd o bună simetrie fie prin constituția sa, fie prin prezența unei baze intenționat adaptate, axul de simetrie trecînd prin vîrf" (p. 62).

Autorul se ocupă pe larg și de celelalte tipuri de vîrfuri cu baza retușată, care fac serii în tardenoazianul francez : pointe de Sauveterre, pointe à retouches couvrantes, lamelles Montbani, pentru care deosebește mai multe subtipuri, adăugînd la fiecare definiția, caracteristicile morfologice și ilustrația proprie.

Ultimul studiu, semnat tot de dr. J.-G. Rozoy, are ca obiect materialul neprelucrat (brut) și microburinele epipaleoliticului (mezolitiului) franco-belgian. În aceste categorii, autorul include lamele și lamelele, așchiile, nucleele și microburinele, cu stiluri proprii de debitaj (tip Coincy, Montbani și Rouffignac), sau cu subvariantele respective. Constatăm, astfel, că principalele tipuri de nuclee : unipolar, piramidal, prismatic, cu desprinderi crucișe, globular, inform, caracteristice pentru paleoliticul mijlociu și superior, apar și în epipaleolitic. În ceea ce privește microburinele, deosebit de interesantă ni se pare descrierea modului de debitaj, îndeosebi prin ceea ce autorul numește „lateralizarea microburinelor" — realizarea lor prin scobituri retușate, care sînt adîncite pînă la cel puțin jumătate din lățimea lamei, fracturarea ei devenind, astfel, ușor de realizat. Acest mod de cioplire este ilustrat și prin desene foarte bine executate, iar pentru întocmirea tipologiei lor autorul prezintă situația de fapt, pe baza descoperirilor de la Sébouville.

Realizat în condiții grafice deosebite, cu o ilustrație excelentă, volumul prezentat aici constituie o realizare de primă importanță a școlii paleolitice franceze. După redactarea listelor tipologice pentru paleoliticul inferior și mijlociu (autor F. Bordes) și pentru paleoliticul superior (D. de Sonneville-Bordes și J. Perrot) activitatea laborioasă a Grupului de studiu al epipaleoliticului este valorificată de unul dintre membrii săi, prin studiile reunite într-un volum special. Utilitatea tipologiei epipaleoliticului a fost reclamată, așa cum arată autorul în prefața la ediția a doua, de mai mult de jumătate din specialiștii epocii paleolitice. Folosirea metodelor statistice și tipologice, create de F. Bordes, se impune astăzi în cercetarea științifică a utilajului paleolitic, pentru care s-au realizat și la noi studii deosebit de valoroase. În ceea ce privește utilizarea tipologiei epipaleoliticului, stabilită de dr. J.-G. Rozoy, menționăm studiile referitoare la tardenoazianul de la Icușeni, jud. Botoșani, și la cel de la Lapoș (Al. Păunescu, *SCIVA*, 30, 1979, 2, p. 239 — 252 și 30, 1979, 4, p. 512 — 517), urmat de reevaluarea, după aceeași metodă, a altor descoperiri epipaleolitice de pe teritoriul țării noastre.

Vasile Chirica

ABREVIERI MAI DES FOLOSITE ÎN REVISTĂ

ACMIT	Anuarul Comisiunii monumentelor istorice, Secţia pentru Transilvania, Cluj.
ActaAntPhilipopp	Acta Antica Philippopolitana, Sofia.
ActaArchCarp	Acta Archaeologica Carpathica, Cracovia.
ActaArchHung	Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapesta.
ActaMN	Acta Musei Napocensis, Cluj-Napoca.
AIIN	Anuarul Institutului de istorie naţională, Cluj.
Apulum	Apulum — Acta Musei Apulensis, Alba Iulia.
ArchAustr	Archaeologia Austriaca, Viena.
ArchÉrt	Archaeologiai Értesítö, Budapesta.
ArchHung	Archaeologia Hungarica, Budapesta.
ArheologiaKiev	Arheologia. Institut Arheologii, Kiev.
Arheologia SSSR	Arheologia SSSR. Svod arheologiceskih istočnikov, Moscova.
ArhMold	Arheologia Moldovei, Iaşi-Bucureşti.
AUB	Analele Universităţii C. I. Parhon, Bucureşti.
BerRGK	Bericht der römisch-germanische Komission, Frankfurt am Main.
BMI	Buletinul monumentelor istorice, Bucureşti.
Dacia	Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie, Bucureşti.
Dacia, N.S.	Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne, Bucureşti.
DolgCluj	Dolgozatok — Traveaux de la Section Numismatique et Archéologique du Musée National de Transylvanie, Cluj.
DolgSzeged	Dolgozatok — Arbeiten des Archäologischen Institut der Universität, Szeged.
EvkSzeged	A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, Szeged.
FHD	Fontes Historiae Dacoromanae, Bucureşti.
FoliaArch	Folia Archaeologica. Budapesta.
InvArch	Inventaria Archaeologica, Bucureşti.
KSMoscova	Kratkie Soobščenia. Institut arheologii. Moscova.
Materiale	Materiale şi cercetări arheologice, Bucureşti.
MemAntiq	Memoria Antiquitatis, Piatra Neamţ.
MIAMoscova	Materaialy i issledovania po arheologii SSSR, Moscova.
NEH	Nouvelles études d'histoire, Bucureşti.
Pontica	Pontica. Revistă a Muzeului de arheologie şi istorie naţională, Constanţa.
PZ	Prähistorische Zeitschrift, Leipzig — Berlin.
Repertorium	M. Roska, *Erdely Regeszeti Repertoriuma*, Cluj, 1942.
RIR	Revista istorică română, Bucureşti.
SAMoscova	Sovetskaja Arheologija, Moscova.
Sargetia	Sargetia — Acta Musei regionalis Devensis, Deva.
SCIV(A)	Studii şi cercetări de istorie veche (din 1974, Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie), Bucureşti.
SCSIaşi	Studii şi cercetări ştiinţifice, Iaşi.
SlovArch	Slovenská Archeologia, Nitra.
StCl	Studii clasice, Bucureşti.
StComPiteşti	Studii şi comunicări, Piteşti.
StMatSuceava	Studii şi materiale, Suceava.
VDI	Vestnik Drevnej Istorii, Moscova.
WPZ	Wiener Prähistorische Zeitschrift, Viena.

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

I. RUSSU, **Inscripțiile Daciei romane, I**, 1975, 287 p., 2 pl., 31 lei.
EMILIAN POPESCU, **Inscripțiile grecești și latine din secolele IV — XIII descoperite în România**, 1976, 451 p., 42 pl., 63 lei.
R. VULPE, **Studia Thracologica**, 1976, 336 p., 26 lei.
* * * **Thraco-Dacica**, 1976, 351 p., 48 lei.
AL. SUCEVEANU, **Viața economică în Dobrogea romană. Secolele I — III e.n.**, 1977, 179 p., 28 lei.
PETRE DIACONU și SILVIA BARASCHI, **Păcuiul lui Soare. II. Așezarea medievală**, 1977, 219 p., 10 pl., 36 lei.
M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA, **Depozitele de bronzuri din România**, 1977, 391 p., 51 lei.
D. M. PIPPIDI și EM. POPESCU (sub redacția), **Epigraphica**, 1977, 287 p., 25 lei.
GR. FLORESCU și C. C. PETOLESCU, **Inscripțiile Daciei romane, II**, 1977, 276 p., 23 pl., 27 lei.
I. I. RUSSU, **Inscripțiile Daciei romane, III**, 1977, 288 p., 2 pl., 26 lei.
* * * **Inventaria archaeologica**, fasc. 8, R. 42—R. 51, 1977, 15 file, 5 lei; fasc. 9, R. 52—R. 63, 1977, 154 file, 5 lei; fasc. 10, R. 64—R. 70, 1977, 23 file, 9,50 lei.
EUGENIA ZAHARIA, **Populația românească în Transilvania în secolele VII — VIII. Cimitirul nr. 2 de la Bratei**, 1977, 139 p., 2 pl., 10,75 lei.
PETRE DIACONU, **Les Coumans au Bas-Danube aux XIe et XIIe siècles**, 1978, 158 p., 8,25 lei.
MARIA COMȘA, **Cultura materială veche românească (Așezările din secolele VIII—IX de la Bucov-Ploiești)**, 1978, 183 p., 4 pl., 30 lei.
FLOREA MOGOȘANU, **Paleoliticul în Banat**, 1978, 152 p., 2 pl., 11 lei.
DETRE ROMAN și IOAN NÉMÉTI, **Cultura Baden în România**, 1978, 160 p., 8 pl., 18 lei.
P. TUDOR, **Oltenia romană**, 1978, 520 p., 5 pl., 41 lei.
S. MORINTZ, **Contribuții la istoria tracilor timpurii, I. Epoca bronzului în spațiul carpato-balcanic**, 1978, 215 p., 27 lei.
I. BARNEA și colab., **Tropaeum Traiani, I. Cetatea**, 1979, 257 p., 38 lei.
ION HORAȚIU CRIȘAN, **Burebista and his time**, 1978, 253 p., 22 lei.
PETRE ALEXANDRESCU, **Histria, IV**, 1978, 145 p., 71 pl., 34 lei.
MARIA COJA și PIERRE DUPONT, **Histria, V**, 1979, 170 p., 20 p., 39 lei.
LIGIA BÂRZU, **Continuitatea creației materiale și spirituale a poporului român pe teritoriul fostei Dacii**, 1979, 110 p., 19 pl., 6 lei.
RADU POPA și MONICA MĂRGINEANU-CÂRSTOIU, **Mărturii de civilizație medievală românească**, 1979, 163 p., 28 lei.

S C I V A, tomul 31, nr. 2, București, aprilie — iunie 1980, p. 161 — 328

I. P. Informația cd. 2168

Lei 25

La publication „Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie" parait 4 fois par an. Pris d'un abonnement annuel : $ 30. Toute commande de l'étranger sera adressée à ILEXIM, departamentul import-export presă, P. O. Box 136—137, telex 11 226, str. 13 Decembrie 3, Bucureşti, România, ou à ses représentants à l'étranger.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
71 021, Calea Victoriei 125, Bucureşti
tel. 50 76 80